

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

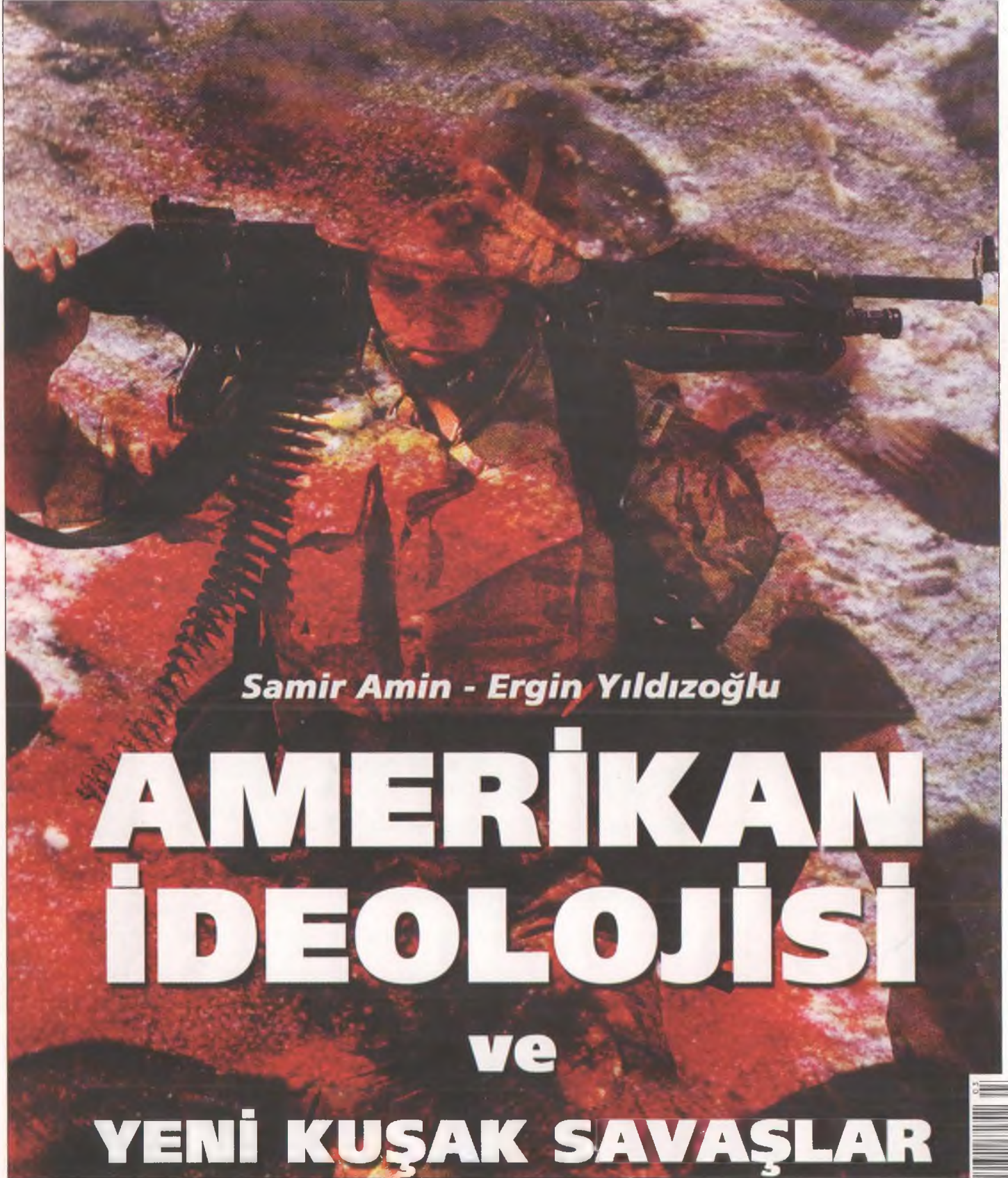
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Ekim 2003 Sayı: 112

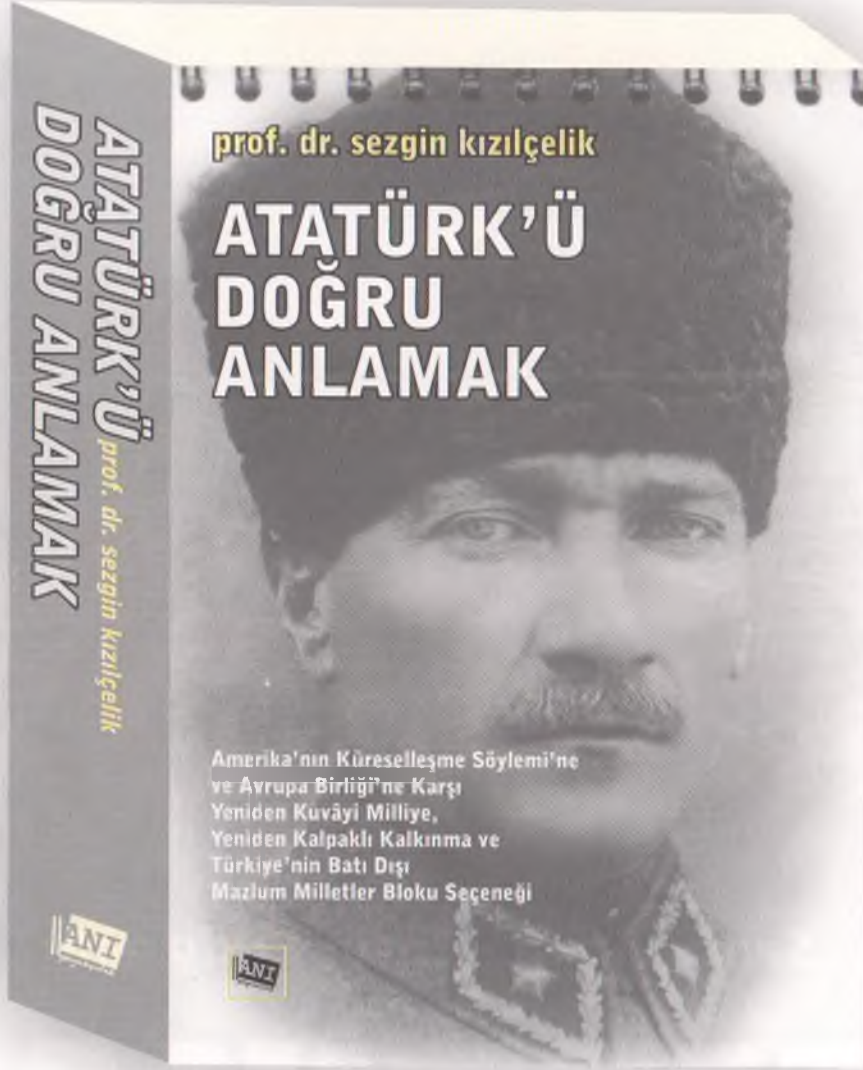
Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

3.500.000 TL (KDV DAHİL)

Aydınlanma Yolunda Anı Yayıncılık'la 10. Yıl

ATATÜRK'Ü DOĞRUMU ANLIYORSUNUZ

624 Sayfa

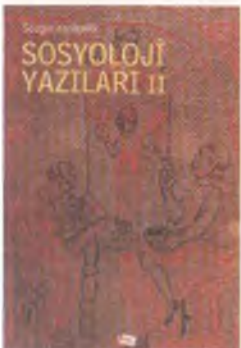
Avrupa Kitap Kağıdı

Fevzi Çakmak 2 Sokak 36/D Demirtepe-Kızılay/ANKARA

Tel: 0312 231 98 97 pbx Fax: 232 17 78

e-posta: aniyayincilik-w@tr.net

www.aniyayincilik.com.tr

Bilim ve Ütopya

Ekim 2003 Sayı: 112

S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazışları Müdürü
Semih Koray

Yayın Kurulu Başkanı
Ender Helvacıoğlu

Yayın Yönetmeni
Nalân Mahsereci

Yazışları
Ruken Kızılar
Elif Dastarlı

Tanıtım ve Halkla İlişkiler

Ruken Kızılar

İdari İşler

Tuğba Gülirmak

Teknik Sekreter

Aslı Yazıcıoğlu

Montaj

Mutlu Selçuk

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi

İstiklâl Cad. Deva Çıkmaşı

No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST

Tel-Faks

(0212) 244 23 61

(0212) 244 23 72

e-posta

utopya@atlas.net.tr,

utopya@bilimutopya.com.tr

www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi

Feyziye Özberk

Ankara Büro

Toros Sok. No: 9 Kat: 1

Sihhiye/Ankara Tel: (0312) 232 04 79

e-posta: fozberk@ttnet.net.tr

İzmir Temsilcisi

Levent Gedizlioğlu

İzmir Koordinatörü

Savaş Emek

İzmir Büro

Kıbrıs Şehitleri Cad. No: 96 Kat: 7

Daire: 701 Alsancak

Tel: (0232) 464 70 21

Tel-Faks: (0232) 422 52 40

e-posta: semek@superonline.com

Almanya Temsilcisi

Abdullah Coşkun

Hermann-Löns Str. 7

63477 Maintal-Almanya

Tel: 0049 6181147039

İsviçre Temsilcisi

M. Akif Genç

Tel: 004113030715

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 21.000.000 TL

Yıllık: 38.500.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık:

50 Euro

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Yurtiçi abone bedelleri için

Ruken Kızılar

Posta Çeki Hes. No: 1051162

Tuğba Gülirmak

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No: 1011 1544292

Yurtdışı abone bedelleri için

Tuğba Gülirmak

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No (Euro): 1011 3255489

(USD): 1011 3255475

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI

Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.

Basıldığı Yer: Serler Matbaası

Dağıtım: BBD Merkez

ISSN 1301-6717

KAPAK**AMERİKAN İDEOLOJİSİ VE YENİ KUŞAK SAVAŞLAR****Samir Amin****Amerikan ideolojisi**

12

Ergin Yıldızoglu**Yeni kuşak savaşlar - sürekli savaş**

16

Necdet Sumerle müzik ve sanat üzerine söyleşi

10

Prof. Dr. Frank Kolb**Homer nasıl Ömer olur?**

22

Prof. Dr. Fahri Işık**Frank Kolb'ün 'Homer nasıl Ömer olur?' yazısına yanıtlar**

25

Dr. Cemal Dindar**On bin yılın nefesi: Anadolu ruhsallığı**

31

Prof. Dr. Asuman Baytop**Bitki sistematığının babası Carolus Linnaeus ve ünlü yapıtı**

38

Yrd. Doç. Dr. Hülya Bartu**İngilizce öğretmenleri nereden gelecek?**

44

Rıfat Oymak**Evrensel insan, ulusal birey, bireysel dil**

49

Prof. Dr. Önay Sözer ile söyleşi**Martin Heidegger ve Hannah Arendt'te metafizik ve politika üzerine...** 52**İz Bırakanlar/ Feyziye Özberk****Türkiye'de çocuk ruh sağlığının başöğretmeni:****Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu**

55

Bilim Gündemi

65

Bilimkurgu Ansiklopedisi - M / Zühtü Bayar

72

Alptekin Baloğlu ile söyleşi**Sualtı canlılarının dünyası yüzeye çıktı**

78

Bunları Biliyor muydunuz? / Hasan Birson

82

Zorunlu Din Dersi / Hasan Aydın**Eleştirel aklın ışığında****Yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılığın temel argümanları-4**

86

Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci

90

Satranç / Ozan Çapan

94

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu

96

Üniversitelerimiz, bilim ve Türkiye

“Yükseköğretim Kanun Tasarısı Taslağı”ndaki düzenlemelerle üniversitelerimizin karşı karşıya bırakıldığı tehlikeyi, ‘üniversiteleri siyasi iktidarın doğrudan etki alanına sokmak’ biçiminde ifade etmek de, yeterli değildir. Tehlike, üniversitelerin Ortaçağ’a teslim edilmesi tehlikesidir. Her şeyin özünden yoksun bırakılıp sahtesinin türetildiği bir dönemde, sıra bilimsiz üniversite yaratılmasına gelmiştir”.

Prof. Dr. Semih Koray

(BİLKOOP Yönetim Kurulu Başkanı)

Cumhuriyet’imizin bütün devrim ve kurumlarının yıkıma uğratıldığı günümüzde, üniversitelerimizin de bunun dışında kalması beklenemezdi. Burada, “Nasıl bir üniversite istiyoruz?” sorusuna verilecek ayrıntılı bir yanıtın önemini yadsımsızın, sorunu daha bütünsel bir yaklaşımla değerlendirmek istiyoruz.

Üniversite topluluğumuzun bir bütün olarak reddettiği “Yükseköğretim Kanunu Tasarısı Taslağı”nın hedefi, “Türkiye’yi üniversitesizleştirmek” olarak özetlenebilir. Bu taslak, durup

dururken ve beklenmedik biçimde ortaya çıkmamıştır. Bir yandan, ülkemiz, kendi ordusu, kendi parası, kendi kamu iktisadi teşekkülleri, kendi tarımı, kendi sanayii, kendi bankaları, kısacası kendi devleti olmayan bir ülke haline getirilmeye çalışılmaktadır. Taslak, üniversitelerimizi de bu zincire eklemektedir. Öte yandan, ülkemizde Cumhuriyet Devrimleri’ni yıkmaya çalışan her gericileşme hareketinin üstüne yürüdüğü başlıca hedeflerden biri olmuştur hep üniversitelerimiz. Bayar-Menderes iktidarı susturmaya, 12 Mart yönetimi sindirmeye, 12 Eylül de bütünüyle “zapturapt” altına almaya çalışmıştır üniversitelerimizi. Bugünkü tasarı da, bu çizginin, üniversiteye artık kesin darbeyi indirmeyi amaçlayan bir uzantısıdır. Sorun, üniversitelerimiz açısından bir varlık-yokluk sorunudur. Üstelik bu durum, ülkemizin varlık-yokluk sorununun bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

‘Tehlike, üniversitelerin Ortaçağ’a teslim edilmesidir’

Cumhuriyet Devrimleri’ni yıkmaya çalışan her gericileşme hareketinin üstüne yürüdüğü hedeflerden biri olmuştur Üniversitelerimiz. Bayar-Menderes iktidarı susturmaya, 12 Mart yönetimi sindirmeye, 12 Eylül de bütünüyle ‘zapturapt’ altına almaya çalışmıştır. Bugünkü tasarı da, bu çizginin, üniversiteye artık kesin darbeyi indirmeyi amaçlayan bir uzantısıdır. Sorun, üniversitelerimiz açısından bir varlık-yokluk sorunudur. Üstelik bu durum, ülkemizin varlık-yokluk sorununun bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

yıda taraftar bulduğu takdirde tutunabilen ve “demokrasi” adına bilim dışı yaklaşımlarla “eşit” muamele gören bir unsura indirgediğinizde, geriye üniversite diye bir kurum kalmaz.

Bilimin itici gücünü oluşturan ve bilimsel araştırmanın bilinenle bilinmeyenin sınırında cereyan eden bir etkinlik olmasına dayanan bilimsel kuşku-culuğu, kavramı bulandırıp bilim ile bilim dışı arasındaki ilişkiyi de kapsayacak biçimde genişletirseniz, geriye bilim diye bir şey kalmaz. Neyin bilimsel olup, neyin olmadığına ilişkin kararlar, tarihten zengin ve çarpıcı örnekleriyle de bildiğimiz gibi, seçim yaparak alınamaz. Bilimde bilgilerin doğruluğu, nesnel gerçekliğe karşı sınırlanır. İnsanlığın bilim kavramını oluşturmaya, bu ölçüde ulaşmasıyla mümkün olmuştur zaten. Bilimsel kuşkunun konusu olan soruların yanıtı, parmak hesabıyla değil, bilimsel araştırma ile verilir.

Taslaktaki siyasi iktidarın üniversiteleri neredeyse bir genel müdürlük gibi yönetmesine izin verecek üst kuruluş düzenlemelerinin yanı sıra, üniversiteye genç ve yeni kadroların alınmasını istediği gibi yönlendirmesine olanak verecek düzenlemeler de, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Geçtiğimiz akademik yıl boyunca üniversitelere bu tür kadroların alınmasına izin verilmemiş olması, böylece daha da anlamlı hale gelmektedir. Taslakta bu amacın çok açık ve çıplak biçimde görülmesini engellemek için alınmış olan önlemler, hedefin üstünü örtmeye yetmemiştir. Bu düzenlemelerle üniversitelerimizin karşı karşıya bırakıldığı tehlikeyi, “üniversiteleri siyasi ik-

tidarın doğrudan etki alanına sokmak” biçiminde ifade etmek de, yeterli değildir. Tehlike, üniversitelerin Ortaçağ’a teslim edilmesi tehlikesidir. Her şeyin özünden yoksun bırakılıp sahtesinin türetildiği bir dönemde, sıra bilimsiz üniversite yaratılmasına gelmiştir.

Üniversiteleri küreselleştirmek...

Üniversite sistemimize daha önceden vurulmuş olan darbelerle ve özelleştirme sürecinin günümüzde ulaşmış olduğu boyutlarda, üniversitelerimizin “küreselleşmenin gereklerine göre yeniden şekillendirilmesi”, ne yazık ki, önemli ölçüde tamamlanmış durumdadır. Bunun sonucu olarak, “ülkemizin bilim gündemi” kavramı, üniversitelerimizin gündeminden büyük ölçüde uzaklaştırılmıştır. Bilimsel bulgular, kuşkusuz evrenseldir. Ancak bilim gündemleri, ilgili bilim dalının kendi iç gelişimi kadar, ülke gündemlerinin bilime yüklediği görev ve hedeflerle belirlenecektir. Hedef, bilimi ülke sorunlarının çözümünde maddi bir güç, üniversiteleri de bu işlevi yerine getiren kurumlar haline getirmek olmalıdır. Bugün uluslararası bilim gündemi olarak anılan gündem de, kuşkusuz bulutların üstünde ve “mekândan münezzeh” olarak oluşturulmamaktadır.

Taslak, üniversitelerin kamu üniversitelerini de kapsayacak biçimde özelleştirilmesi sürecini sürdürmektedir. Özelleştirme, öğretimin paralı hale getirilmesinden ibaret değildir. Özelleştirme aynı zamanda, getirileri dolaylı ve uzun vadeli olduğu için mutlaka planlanması gereken araştırma ve öğretim etkinliklerinin yönlendirilmesini, yalnızca bazı doğrudan ve kısa vadeli getirileri içselleştirebilen piyasa mekanizmalarına terk etmek demektir. Özelleştirme ve üniversiteleri küreselleşmenin gereksinimlerine göre yeniden şekillendirme, ülkenin geleceğini kurmada bilimden ve üniversitelerden vazgeçmek demektir; ülkeyi, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma mücadelesinde çaresiz bırakmak demektir.

Üniversiteleri Ortaçağ’a teslim etmekle “küreselleştirmek”, bizim gibi “küreselleştirilmeye” çalışılan ülkelerde birbirini bütünleyen unsurlardır. Bu unsurların bağdaştırılmasını olanaklı kılan da, bilimin “sipariş üstüne para eden bulgular üreten teknik bir uğraş”a indirgenmiş olmasıdır. Küre-

Üniversiteleri Ortaçağ’a teslim etmekle ‘küreselleştirmek’, bizim gibi ‘küreselleştirilmeye’ çalışılan ülkelerde birbirini bütünleyen unsurlardır.

Bu unsurların bağdaştırılmasını olanaklı kılan da, bilimin “sipariş üstüne para eden bulgular üreten teknik bir uğraş”a indirgenmiş olmasıdır. Küreselleşme de bunu gerektirmektedir, böyle bilime tarikatların da herhangi bir itirazı yoktur.

selleşme de bunu gerektirmektedir, böyle bilime tarikatların da herhangi bir itirazı yoktur. Hatta bilimi teknik uzmanlık alanlarına hapsetmek, bilimin düşünsel yaşamın bütün alanlarındaki yol göstericiliğinden kurtulmanın tek yoludur bunlar açısından. Ama iş, üniversitelerin bilime sarılması, ülke gündeminin bilim gündemine yüklediği sorunları kendilerine görev edinmeleri ve bu açıdan topluma öncülük etmelerine gelince, durum değişmektedir. Belki üniversitelerimizin de, olan bitenden çıkarması gereken bir ders vardır. Üniversitelerimiz, bilimden, ülkenin bilim gündeminden, kamu değerlerinden ve topluma öncülük görevlerinden uzaklaştıkları ölçüde zayıf düşmekte ve daha korumasız hale gelmektedir.

TÜBİTAK Bilim Kurulu’nun başkanlık için yeniden önerdiği Prof. Dr. Namık Kemal Pak’ın atanma sürecinin tıkanması ve TÜBİTAK Yasası’nı değiştirme niyetlerinin ifade edilmesi de, yukarıdaki resmi tamamlamaktadır. Bu durum, aynı zamanda siyasi iktidarın ülkemizde bilime karşı takındığı tutumun rastlantısal olmadığını, söz konusu olanın tam tersine “topyekûn bir taarruz” olduğunu göstermektedir. Sırası gelince, Türkiye Bilimler Akademisi’nin de bu zincire eklenmeye çalışılacağını öngörmek için derin bir çözümlemeye gerek yoktur.

Kuruluşunun en başından itibaren Atatürk’ün önderliğinde bilimi en gerçek yol gösterici olarak benimsemiş

olan Cumhuriyet’imizin 80. yılında, üniversitelerimizde bilimi ve bilimin ülke yararına bir kamu değeri olduğunu savunma mevzilerinde buluyoruz kendimizi. Sipariş üstüne yazılan köşe yazıları, sipariş üstüne çıkartılan yasalar, sipariş üstüne izlenen iktisat politikaları ve sipariş üstüne belirlenen dış politikalarından sonra, sıra şimdi de sipariş üstüne iş yapan “bilim kuruluşları” oluşturmaya gelmiş gözüküyor. Kuşkusuz bu zorlukları aşmanın yolu, yine bilime ve Cumhuriyet Devrimleri’imize sarılmaktır. Bunun için gerek duyduğumuz kuvvet, bilimde ve Türkiye’de mevcuttur.

Bu ay “Aydökümü”nü, üniversitelerimizin yeni eğitim dönemine başladıkları şu sıralarda yakıcı gündemlerini oluşturan, “Yükseköğretim Kanunu Tasarısı Taslağı”nı değerlendiren yazısıyla, BİLKOOP Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Semih Kora’y’a bıraktık.

Elinizdeki sayımızda, kapak dosyamızla birlikte dikkatinizi çekmek istediğimiz diğer iki makale de, Prof. Dr. Frank Kolb ve Prof. Dr. Fahri Işık’ın makaleleri. Kolb, “Troya, Korfmann ve Türkiye: Ulusal kimlik arayışı ve bilimin buna alet edilmesi” üstbaşlığını taşıyan, “Homer nasıl Ömer olur?” başlıklı makalesinde, ülkemizdeki Troya Kazıları’nı yürüten Prof. Dr. Manfred Korfmann’ı, Troya bulgularını abartmak, Troya’nın Anadolu bağlantısını zorla kurmaya çalışmak ve böylelikle Türkler’in ulusal kimlik arayışlarına alet olmakla eleştiriyor. Prof. Dr. Fahri Işık ise, “Frank Kolb’ün ‘Homer nasıl Ömer olur?’ yazısına yanıtlar” başlıklı makalesiyle, Kolb’ün eleştirilerini maddeler halinde yanıtlıyor.

3 Ekim’de değerli genç arkeolog Hakan Kale’yi, yani bizim için “Türkiye’de bilimin de ütopyanın da olduğunun caplı kanıtlarından birini” yitireli iki yıl olacak... İki yıldır, arkeolojiyle ilgili her yayınımda, onun fikrini alamamanın eksikliğini taa içimizde duyuyoruz. Sanırım, hep duyacağız...

Gelecek sayıda görüşmek dileğiyle, bilimle ve ütopyalarla kalın...

Yine 'özgür istenç' üzerine

Bilim ve Ütopya'nın Temmuz 2003 sayısında Sayın Alâeddin Şenel'in değerli incelemesinin, küçük fakat bençe çok önemli bir noktasına dokunmuş-tum. Sayın Şenel derginin Nisan 2003 sayısında çıkan bir araştırmasında, Sartre'in bir görüşünden de yararlanarak, insanın özgür istenciyle kendi kendini yarattığını öne sürüyordu. Ben eleştirimde insanda doğuştan bir özgür istenç bulunmadığını, insanın özgürlüğünü ancak bilgisiyle kazanabildiğini, bilginin de ancak bir toplum içinde yaşayarak kazanılabileceğini, bu durumda insanı yaratanın da kendisi değil, toplum olması gerektiğini belirtmiştim.

Bu eleştirime yanıt yazık ki Sayın Şenel'den değil de Sayın Buğra Serdaroglu'ndan geldi. Sayın Serdaroglu, oldukça karışık bir anlatım içinde de olsa, insan özgürlüğünün bilgiye dayanmış olabileceğini kabul ettiğine göre, bu yazımı onu yanıtlamak üzere değil de, insanı tanımada yaşamsal bir önem taşıyan "özgür istenç" konusuna biraz daha açıklık getirmek amacıyla yazıyorum.

Sayın Şenel'in Sartre'dan yaptığı alıntıdan da anlaşılacağı gibi, büyük düşünürlerin çok büyük bir bölümü, özgürlüğü bir yaratılış özelliği olarak düşünmüşler, bilgisiz bir özgürlüğün olanaksız olduğunu düşünmeye bir türlü yanaşmamışlardır. Oysa, sözgelişi doğumundan kısa süre sonra ormanda yitirildiği için bir hayvan tarafından beslenip büyütüldüğü varsayılan bir insanın, birlikte büyüdüğü hayvanlardan daha özgür olamayacağını düşünmek hiç de zor değildir.

Nitekim istenç özgürlüğünü etik kuramının temeline oturtan Kant da bilgiye dayanmayan bir insan özgürlüğünün olabilirliğini kanıtladığını sanmıştır. Burada "sanmıştır" sözcüğünü kullanıyorum. Çünkü Kant savını kanıtlamak için özgürlüğümüzün bilincinde olduğumuzu belirtmekle yetinmiştir. Özgürlüğümüzün bilincinde oluşumuzun kanıtı olarak da, "Eğer özgürlüğümüzün bilincinde olmasaydık içimizdeki sorumluluk duygusunu nasıl açıklardık?" diyerek, bir bilinmeyi başka bir bilinmeyenle açıklamak yolunu tutmuştur.

Görüldüğü gibi, dinlerde Tanrının insana bağışladığı bir özellik olduğu bildirilen, birtakım büyük düşünürlerce ise insan olmanın doğal bir özelliği olarak görülen türden bir istenç özgürlüğü, günümüzden üç yüz küsur yıl önce büyük düşünür Locke'un belirttiği gibi, anlamsızdır. İnsanı insan yapan özgürlüğe ne ad vererseniz verin, buna isterseniz "is-

tenç özgürlüğü" de diyebilirsiniz, bunun bilgi birikiminin ürünü olan bir özgürlük olduğunu, bilgi arttıkça özgürlüğün de arttığını, bilginin sıfır olması durumunda özgürlüğün de sıfır olduğunu kabul etmek zorundasınız. Bir insanı özgür yapan bilgiyi insana ancak toplumsal yaşam verebildiğinden, hatta bu bilginin büyük bölümü geçekte toplumun bilgisi olduğundan, kendi kendini yaratmış gibi görünen insanı gerçekte doğruca toplumun yarattığını duraksamadan söyleyebiliriz.

Toplum dışında yalnız başına yaşayan bir insan, yaşam boyunca bir bilgi kırıntısı bile edinemeyeceğine göre, insanın özgürlüğünü, dolayısıyla insanlığını toplumsal yaşama yani çevresindeki insanlara borçlu olduğundan kuşku duyabilir miyiz? Gelişmiş bir toplum içinde yetişmiş bir yetkin insana "dahi" adını verelim. Bu insan küçük yaşta, bugün örneği kalmayan yamyam kabilelerinden birinin içine düşüp orada büyüseydi, onun orada da kendini yetiştirip bir dahi olacağını söyleyebilir miydik? Yine aynı insan bir yamyam kabilesi içinde değil de, hayvanlar arasında büyüseydi kabile bireylerinin insanlık derecesine de ulaşamazdı.

İnsan eliyle doğal durumundan bambaşka bir biçim almış olan dünyada ne yapılmışsa, toplumsal yaşam içindeki insanların işbirliğiyle yapılmıştır. Öyle ki, her toplumun özgürlük ve insanlık üreterek bunları üyeleri arasında paylaştığını düşünebiliriz. Böylece, bilgiye ve bu yoldan da toplumsal yaşama dayanmayan bir özgürlükten söz edilemez. Buna karşın başta T. Hobbes, J. Locke ve J. J. Rousseau olmak üzere birçok büyük düşünür insanlığın, başlangıçta tek tek ve tam bir özgürlük içinde yaşayan insanlardan oluştuğunu düşünmüştür. Onlara göre bu insanların özgürlüğü, birbirini öldürme özgürlüğünü de içerdiğinden hepsi de öldürülme korkusu içinde yaşıyorlardı. Bu korku onları, bir koruyucunun egemenliği altında güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak bir toplumsal anlaşma yapmaya götürdü. Toplumlar böyle oluştu.

Bu toplumsal anlaşma görüşüne Hegel'in karşı çıktığı biliniyor. Fakat onun karşı çıkması da tek başlarına yaşayan insanların ne özgür ne de insan olabilecekleri konusunda değildir. Hegel henüz toplumsal yaşama girmemiş insanlarda anlaşma kavramının bulunamayacağını öne sürüyordu. Büyük düşünürlerin böylesine yanlış anladığı insanlaşma konusunu sıradan insanların nasıl anlayacağı üzerinde biraz düşünmek, bize, insanlık tarihinin nasıl olup da böylesine bir sömürler, baskılar ve kısımlar tarihi olduğunu anlatmaya yetebilir.

İnsanlığı bu us-dışı kargaşadan yine bilginin kurtaracağını görmek zor değildir. Gerçekte günümüzün gelişmiş toplumlarının bilgisi, önce toplumsal sonra da küresel alanda mutlu bir işbirliği düzeni kurulmasının olanaklı olduğunu görececek düzeye erişmemiş değildir. Bütün güçlük bu gelişmiş toplumların kendi içlerindeki egemen güçlerin ve uzun bir kargaşa süreci boyunca zihinlere yerleşmiş olan boş inanç ve tutkuların etkisinden kurtulamamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Vehbi Hacıkadıroğlu

Ülkemizde bilimsel yayın gelişiminin değerlendirilmesi nasıl olmalı?

Son yıllarda, ülkemizdeki bilimsel yayınların dünya sıralaması sıkça gündeme getiriliyor. Bilimsel gelişmemizi yalnızca yayın sıralamasına ve makale sayısının artmasına indirgemenin gerçekçi bir değerlendirme olup olmadığı, ciddi bir biçimde tartışmaya açılmalıdır.

Türkiye adresli bilimsel yayınların son yıllarda sayıca arttığını görüyoruz. Ülkemiz, dünya ülkeleri arasındaki bilimsel yayın sıralamasında 2001 yılında 25. sırada yer alıyor. Her ne kadar bu sıralama, yalnızca toplam makale sayıları içinde olsa da, bu sevindirici bir gelişmedir. Ancak, bu değerlendirmenin farklı boyutları da gerçekçi biçimde ele alınmalıdır. Bu sayede, dünyadaki bilimsel ilerleme sıralamasında olmamız gereken yerde olabiliriz. Dünya bilimine yaptığımız katkının oranına baktığımızda, hayal kırıklığına uğruyoruz. Ne yazık ki, sıfır tamlı oranlarda olduğunu görüyoruz. Yani, ülke olarak dünya bilimine katkımız hiç iç açıcı değil. Diğer ülkelerin nüfus oranları göz önüne alındığında, nüfusu bizden kat kat küçük bazı ülkelerin sıralamada bizden önlerde olduğunu görüyoruz. Daha acısı, kişi başına düşen gelir sıralamasına göre kıyaslandığında, önlerde olduğumuz söylenemez. Dünya bilimine yaptığımız katkının oranı ile kişi başına düşen gelir payımızın oranının çok gerilerde olması arasında doğrudan olmasa da, dolaylı olarak ilgi kurulabilir. Öyle görülüyor ki, yaşanan sınıfsal çelişkiler de halkı gitgide bilimsel düşünceden uzaklaştırıyor. Halkın bilimi anlayabilmesi ve yorumlayabilmesi için sağlam bir altyapı oluşturulmadığından, gelişmelere katkıda bulunmak gibi bir çabası olmuyor.

Ülkemizde geniş halk yığınları, bilimi anlamadan, bilimsel düşünceden yoksundur. Sık sık "bilgi toplumu" olmanın gereklerinden söz edilip duruyor. Ancak, gereğini yapmaktan kaçınıyor. Belli sınırlar içinde tutmaya özen gösteriliyor. Bazı adımlar atılsa da, tepeden inme oluyor. Gerçeği yansıtmıyor. Böyle olunca da, soruna köklü bir çözüm bulmak olanaksızlaşıyor.

Halkın içinden uç vermiş kişiler öncelikle, belli programlar çerçevesinde hedef kitleler olarak ele alınıp, ciddi çalışmalar yapılacağı yerde dar bir çerçeve içinde tutulmaya çalışılıyor ve bir kısır döngüye giriliyor. Halbuki, hiç zaman geçirilmeden halkı bilimle tanıştırmamızın, bilimi anlar hale getirmenin yolları aranmalıdır. Ancak, böylesi çabaların gerekliliğine inanılacağı hiç olası görünmüyor. Çünkü, bilimin hiçbir zaman halka inmek gibi bir çabası olmamıştır. Halk vergisini versin, zamanı geldikçe kendini yönetecekleri seçmek için sandığa gitsin. Bilimi anlamak, bilimsel düşünce üretmek gibi bir derdi olmasın diye düşünülür. Nasılsa her zaman olduğu gibi, onun adına düşüncecek, karar verecek birileri çıkacaktır. Ne yazık ki, yaygın düşünce budur.

Öncelikle, bu gibi olumsuz düşünceler bir kenara bırakılmalıdır. Bilgi toplumu olmanın ölçütleri nelerdir? Toplum deyince, kimleri kastediyoruz? Bir ülkede, insana değer verilmezse, seçkinler tavırlar sergilenirse bilim nasıl gelişecektir? Paylaşımçı olunmazsa, bu gelişme nasıl sağlanacaktır? Bilimi anlama çabaları, toplum tarafından nasıl benimsenecektir? Akılcı ve çağdaş bir yaşam biçimi nasıl oluşturulacaktır? Bu tür sorular daha da çoğaltılabilir. Ancak, bu ve benzer daha birçok soruna çözüm üretileceği yerde, ne yazık ki görmezden geliniyor. Bu durum da egemen güçlerin bilimle ilerleyip, bizi iyice kısıp almasına neden olacaktır. Bağımlı hale gelince de, dünyada gelişen bilimin arkasından bakabiliriz. Küreselleşmenin dipsiz uçurumlarına hep birlikte itiliriz. Bilimi anlamakta geciken, taassubun içine itilen halk ile, bilimi halka indirmeyi gereksiz gören bilim insanlarımız, bu derin uçurumlarda birlikte kaybolur gider...

Anadolu gerçeklerini bilmek, anlamak gibi bir sorunumuz olmadığından, verdiğimiz örnekler de hep dışarıdandır. "Bakın ben ne bilgiliyim!" dercesine, konuşmamız arasına gerekli gereksiz, ille de yabancı bir bilim insanının, düşüncesinin sözlerini sıkıştırırız. Dilimizi yozlaştırıp, yabancı sözcükler kullanmaya özen gösteririz. Elbet, bilimin evrenselliği çerçevesinde zorunlu halleri, bu tavırlardan ayrı tutmak gerekir. Bu olum-

suz tavırlarla, dışarıya karşı ezikliğimizin gizli sendromunu yaşıyoruz.

Yabancı dil bilmenin uluslararası iletişim etkinliğindeki önemini oldukça abartıp, anadilde eğitimi bırakıyoruz. Eğitimimizi de yabancı dilde yapmaya çalışıyoruz. Bu tür yanlış uygulamalar da bilimi halktan uzaklaştırıyor. Halk, kendi ülkesindeki bilim insanlarının ürettikleri bilimi izlemek için, ancak hangi dilde üretildiyse, o dili öğrenerek bilgi sahibi olmaya çalışacak bir konuma getiriliyor. Bu da büyük bir çelişki yaratıyor.

Üretilen bilim, öncelikle kendi anadilimizde yayımlanmalıdır. Bu sayede, Anadolu'yu dışardan öğrenmek zorunda kalmayalım... Ülkemizin bilim insanları araştırma sonuçlarını yayımlarken, kendi halkını bilgilendirme çabasını önde tutmalıdır.

Kesinlikle, bu anlatımlardan, uluslararası bilimsel yayın vermenin gereksizliği gibi bir sonuca varılmamalıdır. Elbet, biz de bu dünyada yaşıyoruz. Bilimin evrensel boyutlarından ayrı tutulmamız olanaklı değil. Anlatmak istediğim, hiçbir eziklik duymadan, dünya bilimine ciddi anlamda katkıda bulunmaktır. İşte o zaman, uluslararası yayın sıralaması ile dünya bilimsel gelişimine sağladığımız oran birbiri ile aynı düzeyde ilerler. Yetişen bazı bilim insanlarımız şu ya da bu nedenle, yurtdışına gittiğinden, o kişilerin dünyadaki başarısı da, gitmiş olduğu ülkeyi yüceltiyor. Bilimsel yayın sıralaması değerlendirmeleri yapılırken, dışarıda olan bilim insanlarımızın oranını ve dünya bilimine katkılarının, ülkemizin büyük bir kaybı olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Zaman zaman ülkemizde bilimin teknolojik gelişiminden söz ediliyor ve AR-GE çalışmaları değerlendiriliyor. AB ülkeleri içinde ulusal gelirden ayrılan oranlar karşılaştırılıyor. Bu oranların da, olması gereken değerlerin altında olduğu gözleniyor. Ancak, bu kıyaslamalar yapılırken en başta ele alınacak bir konu, ülkemizde yapılan AR-GE çalışmalarında halkın yararının ne derece gözetildiğidir. Bilimin teknolojik gelişiminde, halkın genel çıkarları yok sayılıp bir avuç mutlu azınlığın çıkarları gözetilirse, o ülke kaynaklarının halkın yararına kullanıldığından söz edilebilir mi? Yapılan değerlendirmelerde, teknolojik gelişimin ne derece halkın yararına olması gerektiği, ciddi

biçimde ele alınmalıdır.

Türkiye kaynaklı yayınların artışı değerlendirilirken, yayımlanan makalelerin niteliğinin de ele alınması gerekir. Yalnızca, uluslararası bir dergide yer alması yeterli görülmemelidir. O dergilerin bilimsel saygınlığı da çok önemlidir. Tüm bu çabaların sonunda, en öncelikli olanı ulusal bir bilim politikası oluşturulmasıdır. Bu sayede, bilimsel dünya görüşünü bir yaşam tarzı olarak algılayan toplumların oluşması sağlanacaktır. Artık bu zorunluluğu herkes görmelidir. Ekonomik yönden olduğu gibi, bilimsel gelişimiz de dışarıya bağımlı hale geliyor.

Unutulmamalıdır ki, saygınlığı, bilgiyi, bilgeliği kişiden alıp unvana yükleyen toplumsal anlayış, bilimsel ilerleme önünde en büyük engeldir. Ne yazık ki, bu tür bilimsel çalışmalarda, üretilen bilimsel düşünce, daha çok unvana yükleniyor. Elbet, bilim üretmede bilgi birikiminin, alınan eğitimin, yetkinliğin de önemi büyüktür ama, öncelikle düşünce üreten kişinin unvanına bakmak yerine, üretilen düşüncenin doğruluğuna da bakılmalıdır.

Mümtaz Başkaya / Öğretmen

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Ankara Bürosu Salı Söyleşileri

14 Ekim 2003

"Tarımımızın Bugünkü Durumu"
İbrahim Yetkin

28 Ekim 2003

"Tarih Boyunca Özne Nesne İlişkisi Üstüne"
Prof. Dr. Semih Koray

11 Kasım 2003

"Gençlerde Yabancılaşma"
Prof. Dr. Bahar Gökler

Bütün söyleşiler için saat: 18.30 - 20.30
Adres: Toros Sok. No: 9/1 Sıhhiye/Ankara
Bilgi için: 0312 232 04 79

Sivrialan Köyü'nü internet yoluyla tüm dünya tanıyor

Anadolu'da Sivas İli'ne bağlı, kendine has özellikleri olan bir yer Sivrialan Köyü. Aşık Veysel Şatıroğlu'nun da doğup yaşadığı bu köyü tanıtmak amacıyla, köye özgü bir web sitesi kurulmuş. 1995'de oluşturulan site, küçük bir köyü tüm dünyaya tanıtmak gibi güç bir iş almış üzerine. Bu amaçla çeşitli araştırmalar yapılmakta. Örneğin köyün arkeolojik tarihini aydınlatmak için bir yıl süren literatür çalışması yapılmış ve sonuçları siteden yayımlanmış. Şu an Osmanlıca tercümeler yardımıyla arşiv araştırması yapılıyor ve Sivrialan'ın Osmanlı tarihindeki konumu aydınlatılmaya çalışılıyor. Web sitesinde, Sivrialan Köyü'nün doğasını, bitki örtüsünü anlatmak amacıyla da araştırmalar yapılmış. Bunların bir kısmı yayımlanmışken, bir kısmı da yayımlanma aşamasında. Örneğin Sivrialan'ın kır çiçekleri hakkında yapılan araştırmalar gibi.

Genellikle her yıl köy ziyaret ediliyor ve çekilen fotoğraflar sitede yayımlanıyor. Bu yolla, buralardan uzakta olan insanların özelemleri de giderilmeye çalışılıyor. Siteyi ziyaret eden insanların ağırlıklı olarak ilgisini çeken, yüksek step alanları oluyormuş.

Site üye de kabul ediyor. Şu an 54 üyesi var. Sivrialan Köyü'ne ilişkin ilginç ve yeni haberler (örneğin evlilik, doğum, vs.), kısa mesaj servisi yoluyla, üye insanlara anında ulaştırılıyor.

Yurtdışında da farklı çevrelerden ilgi görmüş site. 2002 yılında NASA'nın Mars'a göndermek için hazırladığı bir CD'de yer almak üzere, tüm dünyadan isimler toplanmış. Sivrialan'ın ismi de resmi olarak kaydedilerek, adına bir numara ve sertifika verilmiş. Yani, Sivrialan Köyü'nün adı, Mars'da yaşayacak... Yine NASA uzaydaki herhangi bir gezegen ya da meteor adlandırması için gerçek coğrafik yer isimleri teklifi alıyor ve bunları değerlendiriyor. Buradan hareketle, uzayda herhangi bir yerin ismini taşıması için Sivrialan Köyü'nün ismi 2002'de NASA'ya önerilmiş. Bu öneri, henüz değerlendirme aşamasında.

Bütün bu işleri yapan, Sivrialan Köyü'nü dünyaya tanıtmak işini üstlenen tek bir kişi: Musa Tokmak. Tokmak, İngilizce öğretmeni ve ODTÜ'de yüksek lisans öğrencisi. 1995 yılından beri bu site onun en önemli uğraşı. Sivrialan'ı tüm dünyaya tanıtır ziyaretçi toplamak istiyor. Bu amaçla siteye, İngilizce linkler de koymuş.

Mustafa Tokmak'ın esas amacı; tarih boyunca farklı medeniyetlerin birleştiği nokta olan Türkiye'yi, insanlara tanıtarak ülkemizin turizm gelirlerinin artmasına katkıda bulunmak, hem de ülkemizin güzelliklerini başka insanlarla paylaşmak. İşe, insanları ve doğasıyla görülmeye değer bulduğu bu şirin köyden, Sivrialan'dan başlamış.

Geleceğe yönelik somut amaçlarından biriye, sitesinin, internette tanıtılan en küçük coğrafi bölge olma özelliği taşıması dolayısıyla, Guinness Rekorlar Kitabı'na girmek.

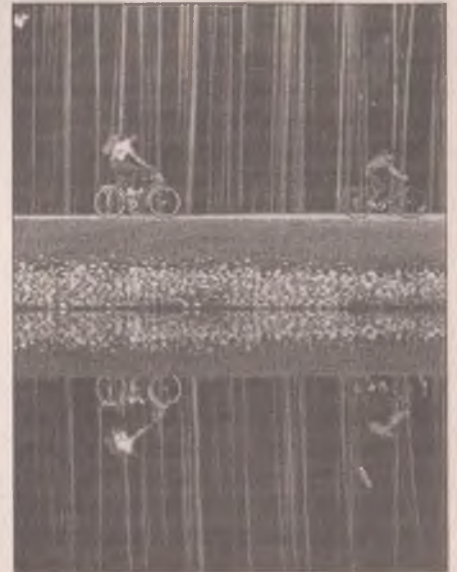
Sema Sarioğlu

Bisikletli yaşam için, bisiklet yollarım nerede?

Ülkemizde ulaşma yönelik, bisiklet yolları şimdiye kadar gündeme gelmemiştir. Trafik terörü dile getirildiğinde; toplu taşıma araçları paralelinde, bisiklet kullanımı ve yürümenin de trafiği hafifleteceği, her nedense akıllara bile gelmemektedir. Otomobil merkezli yaşam; olası tüm seçeneklere izin vermiyor... Yediği dayaklardan, türlü dayatmalardan bir türlü kurtulamayan demir yollarımız -yok oluveren hızlı tren projesi-; üç tarafı deniz olan ülkemizde en ucuz maliyetli, ne hikmetse kaderine terk edilmiş deniz yolları; modeli Fransa'dan alınan taa 1800'lü yılların 3. yarısında dünyada 2., İstanbul'da ilk uygulanan metro sistemi (neyse ki, bu konuda üç büyük kentimizde kıpırdanmalar var); kendisi küçük, işlevi büyük doğal yaşam en yakışan bisiklet ve gündeme bile gelmeyen bisiklet özel yolları... Tüm bunlar düşündürücü, kaygı ve endişe verici değil midir? Artık bizimde ulaşma yönelik bisiklet yollarımız gündeme gelmeli. Nazım planı notlarına ve uygulamada imar planlarına alınmalı, şehir plancılarımız konuyu en ivedi biçimde gündeme getirebilmenin yollarını bulmalıdırlar. Ben merkezcilikten arınan, toplum ve doğa merkezçiliğinin öne geçtiği davranışlarla bütünleşen çalışmalara yönelinmeli. Birçoğunda görüldüğü gibi, artık üniversitelerimiz de bilimsel üstünlük tasarlama güdülerini bir kenara bırakmalı. Seçilen, atanan, halk, gönüllü kuruluş ve çalışmalarla bütünleşmeli onlardaki benmerkezciliğe de asla izin verilmeden; ülkemizde bugüne ve geleceğe yönelik eylem planlarını derhal uygulamaya geçilmesinde bilimsel katkı ve desteği sağlamalıdır. Kamunun kendilerine verdiği önemi korumalıdır. Her zaman, her yerde, her şekil-

de ulusal ve evrensel ruh!... Heyecan, sorumluluk ve işlev duygusu; omuzlardan, yüreklerden, beyinlerden asla asla inmemeli!

Ulaşım, bisiklet kullanma özgürlüğü ve dolaşım hakkı da insan hakları kapsamındadır. Bu durum kendilerine gelişmiş dedirten ülkelerde var da benim ülkemde neden yok? Yıllardır kendimi bu işe adadım. Geriye baktıkça ben bile inanmıyorum: Bu denli çalışmalarını ben mi yaptım diye? Ancak, bunların birazını anlatmak ışık tutar kanısındayım. 1991'de Hollanda'da virüslenen bu düşünce, o yıldan bu yana zengin üretkenlik modeli içinde çeşitli eylemlerle bütünleşirken; "Bisikletli Yaşam Tasarımı" ve "Bisikletli Yaşam Sürekli Eylem Komitesi" oluştu. Mersin'de 1993-94'lerde toplanan 13 bin imza, bisikletli ve yürüyüşlü geziler, turlar, bayram törenlerinde bisikletli resmi geçitler, bilgi ve etkinlik şölenleri, öğrencilerin çalışmaları ile birlikte, fotoğraf ve karikatür sergileri, Çevre, Milli Eğitim, Kültür Müdürlükleri ve Bakanlıkları'na, Orman, Sağlık, Spor, Tarım, Trafik, Turizm İl Müdürlükleri'ne Köy Hizmetleri ve Karayolları Bölge ve Genel Müdürlükleri'ne, Belediyelere, Bisiklet Federasyonu ve firmalarına, TBMM Çevre, Trafik Komisyonları ve İçel Milletvekili'ri'ne, PTT ve TRT Genel Müdürlükleri'ne, tüm basın yayın organlarına ulaştırılmış, birçoğundan gereken sonuçlar alınmıştır. Ayrıca ülke içinde katılan çevre ve ilgili toplantılarda gündeme getirilmiştir. Yurtdışı yayın yapan Amerika'nın Sesi Radyosu'nda söyleşi yapılmış (29.05.1995); ses getirsin diye 1996 İst. Kent Yerleşimleri Zirvesi'ne katılmakla uluslararası iletişim sağlanmıştır. Hatta bu konuda mahkeme salonları ile tanışılmış, mahkeme kültürü bile geliştiril-

miştir. Daha neleer neler... Ülkemize birçok girdiler sağlayacak olan bu tasarıma destek verip, uygun olan alanlarda derhal uygulamaya başlanmalıdır. Bu durum kent yaşamına sağlıklı, güvenli, ekonomik, huzurlu bir gelecek getirecek çağdaş bir adımın temeli olacaktır.

Anılan tasarıma iklim koşulları ve coğrafi konum nedeni ile en çok yakışan yöremiz; şimdilik, Güney illerimiz ve düz yerleşkelerdeki kentlerimizdir. Tasarımın ilk hareketi Mersin'de başladı. Hareketin ilk on yılı daha çok etkinleşme ve bilinçlenme davranışlarına yöneliktir. İlk hedef kitle, doğası gereği, bisikleti çok seven çocuklar ve gençlerdir. Ancak yalnızca gezinti ve eğlence aracı olarak algılanan bisikleti, ulaşım aracı olarak da görmeleri için; bu doğrultudaki etkinliklerde katılım payları sağlanacak; bu konuda düşünce üretecek; ürettiklerini ve gelecek adına aldıkları kararlarını uygulayacak; tüm bu konularda davranış biçimleri kazanacak; bunların mutluluğu ve kendine öz güveni ile geleceğin sağlıklı toplumlarını oluşturmalarıdır. Tüm bu gerekçeleri ve buna bağlı olarak "Çevre Eğitim Tasarımını" okullarda uygulamalı olarak yürütmek için, eğitimcilik görevine yeniden dönmüştür. Bu ve tüm çevre konuları da; dört yıla yakın bir süre içinde İçel Valiliği'nden ücretsiz görevlendirme onayı alınmıştır. Bu model Türkiye'de bir ilkin gerçekleşmesidir. Tasarımın hedef kitleleri sıra ile: ilköğretim ve anaokulları, liseler, üniversiteler, veliler, halk, seçilenler, atananlar, ilgili odalar, gönüllü kuruluşlar, demokratik kitle örgütleridir. Amaç, bunlarla baskı gücü oluşturup, karar mekanizmalarını etkilemektir. İlgili odalarla, kent içi ulaşımına yönelik bisiklet yollarının tasarımı harita üzerinde gösterilmiş, krokisi çizilmiş ve maliyet fiyatları hazırlanarak, Büyükşehir Belediyesi'ne sunulmuştur. Mersin'de kebabçılar derneğinin dışında 89 ayrı kuruluş ve seçilenler, atananlarca kabul görmüş; başvuru her türlü isteme ilgili kuruluşlardan destek alınmış, tasarım kamuya mal edilmiştir. Tasarımın somut uygulanmaya başlandığı 1993 yılından bu yana her dönem belediye başkanından alınan vaatler belgelendirilmiştir. Aynı yıl, yerel seçim çalışmaları içinde; Mersin siyasi parti grupları, tasarımı parti programlarına almış (örneği dosyada saklıdır), seçimlerden sonra da uygulamaya başlanmıştır. Yine şimdiki belediye başkanımızın, dilekçemize kendi imzasını taşıyan ilgili yanıtı ve halka yönelik alanda on gün asılı kalan 4x5m boyutunda, "Ulaşım Yönelik Bisiklet Yolla-

rı için; Mersin'de ilke imza atıyoruz" sözü verilen afişi. Her ikisi de elimizde. Ayrıca tüm ülkeye yaygınlaşması için de her türlü seçkiler düşünülerek uygulanmıştır. Ben bir öğretmenim. Bu kimliğim tüm topluma yöneliktir. Mesleğimin her döneminde olduğu gibi; 90'lı yıllardan sonra daha da hızlanarak; toplumun bilinçlenmesi ve olayı sahiplenmesi için, kazancımın büyük bir bölümünü de vererek değişik etkinliklerin düzenlenmesine önyak oldum. Tüm bunlar gerektiğinde, bir ağaç gibi tek ve hür, gerektiğinde, bir orman gibi kardeşçe çabalar içinde yürütüldü. Ancak, toplum adına yapılan her sağduyulu girişimde olduğu gibi, bu tasarımda da aydın nitemini kendine yakıştıran kişilerin, söylemlerinin aksi bir tutumla, bu tasarıma destek yerine zarar vermeye yöneldiklerini, bunu ciddi boyutlara ulaştırarak, başardıklarını gözledim.. Üzgünüm, sadece bu nedenle başarılar, şimdilik başarısızlığa dönüşmüştür. Çalışmalara destek veren ayrıca; tersini uygulayan herkesi de saygı ve sevgi ile anıyorum. Çünkü, her türlü yaklaşımın da yararı olmuştur.

Hep birlikte el ele, omuz omuza, 'Bisikletli Yaşama Merhaba' kampanyasına ne dersiniz?

Küreselleşmenin çılgınlıklara dönüştüğü böylesi bir dönemde, "Bisikletli Yaşama Merhaba" kampanyası başlatmak, geleceğe yönelik sağduyulu bir girişim olmaz mı? Okullar, üniversiteler, konu ile ilgili odalar, gönüllü, demokratik kurum ve kuruluşlar, seçilenler, atananlar, geleceğe yönelik yaptırımlar için; duyarlı, sorumlu herkes böyle bir işleve girse, gelecek kuşaklara da yüzümüz olur. 1997'den bu yana sürekli ilişki içinde olduğumuz ODTÜ Şehir Planlama Bölümü bu konuya sağduyulu baktı. 2001 yılı içinde üniversite yerleşkesi içinde ilgili bir kampanya başlattı. İlgileri saygı ve sevgi ile kutlarım. Ayrıca Ankara'da 1999'dan bu yana bağlantı içinde bulunduğumuz Gençlik Birliği Derneği, Mersin'deki çalışmalarda biriktirilmiş sağladığımız Tüketici Hakları Genel Merkezi de bu tasarımı ciddiye almıştır. THD Genel Merkezi ile 2002 yılı içinde okullarda çalışmalar ve etkinlikler yapılmıştır.

Dileğimiz, yaklaşan yerel seçimlerde; eskilerin verilen sözlerini yerine getirmeleri ve yeni aday partilerin de tasarımı seçim programlarına almalarını sağlamaktır.

İletişim için: 0 312 440 54 32

e-posta: remziyeg@hotmail.com

Remziye Günay Eryılmaz

Talia Bali Aykan'ı kaybettik

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Talia Bali Aykan Ağustos ayının son günlerinde yaşamını yitirdi. Patoloji Bilimi'nin ülkemizdeki öncülerinden olan Prof. Aykan, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde düzenlenen geniş katılımlı bir törenin ardından toprağa verildi. Törene İstanbul ve Trakya Üniversiteleri'nin rektörleri, dekanlar, patoloji topluluğunun elemanları, asistanlar ve öğrenciler katıldı. Törendeki konuşmalar, kaybedilen kişiliğin büyüklüğünü yansıtıyordu. Prof. Dr. Talia Bali Aykan'ın öne çıkan özellikleri, devrimci bir Cumhuriyet aydını, araştırmacı bir bilim insanı olması, dürüst ve açık sözlü kişiliği idi.

İstanbul Tıp Fakültesi'nde Schwartz'ın parlak bir asistanı olarak patoloji bilimine adım atan Prof. Aykan, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde Patoloji Bölümü'nü Prof. Dr. Melih Tahsinoğlu ile birlikte kurdu ve binlerce öğrenci yetiştirdi. Patoloji'nin deneysel patoloji, cerrahi patoloji ve otopsi gibi üç önemli alanında önemli çalışmalara öncülük etti. Özellikle otopsinin tıpta ve tıp eğitimindeki önemini yaşamı boyunca bıkmadan anlattı. Otopsi eğitiminin bayraktarlığını yaptı. Adli Tıp Kurumu'nun ihtisas komisyonlarında görev yaptığı sırada uzman kişiliğiyle yol gösterici oldu.

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde eğitim gören hekimler için unutulmaz izler bırakan hocalardan biriydi Talia Bali Aykan. İşini son derece ciddiye alan bir "hoca" örneği oldu. Bu nedenle öğrencilik döneminde korkulan, ancak hassanlık yaparken değeri anlaşılan bir öğretim üyesiydi. 1985 yılında emekli olduktan sonra da eğitimciliğini değişik yöntemlerle sürdürdü. Üniversite ve patoloji topluluğu ile iletişimini kesmedi. Tabip Odası'nda özellikle pratisyen hekimlerin eğitimi konusunda çalışmalara katıldı. Ülkemizde hekimlik ve sağlık alanındaki sorunların çözümünde birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışanların eğitiminin temel sorun olduğunu sürekli vurguladı.

Cumhuriyet'e kanat geren kuşaktan bir devrimci olarak ebediyete göç ederken, ardında bıraktığı bilimsel çalışmaları kadar kişiliği, eğilip bükülmeyen tavrı ile ortak belleğimizde derin izler bıraktı. Saygı ile anıyoruz...

Doç. Dr. Kürşat Yıldız

16 Ağustos olayı:

Hacı Bektaş Veli anmaları üzerine

16 Ağustos günü artık bir yıldönümü oldu. Her 16 Ağustos'ta Hünkâr Hacı Bektaş Veli anılıyor. Anmaların bu yıl 40'incisi, uluslararası olaraksa 16'incisi gerçekleşti. Birçok Alevi-Bektaşî, Hacı Bektaş İlçesi'nde toplandı; ona bağlılıklarını bildirdi. Bu arada medya da durmadı; bilir-bilmez şeyler yazmaya çalıştılar. Siyasiler de kendilerine uygun olarak derledikleri söylemleri su yüzüne çıkarttılar.

Biz, doğruları saptamak için önce Aşıkpaşazade'den bir alıntı yapalım. Bilindiği gibi Aşıkpaşazade Baba İlyas'ın soyundandır. Şöyle der:

“Sual: Ey derviş bu Anadolu ülkesinin ulemasını ve dervişlerini zikrettin. Ya Hacı Bektaş sultanı niçin anmadın? Cevap: Bu andığım azizler Osmanlı Hanedanı ülkesinde olan kişilerdir. Osmanlı soyuyla görüşmüşlerdir. Bu Hacı Bektaş Osmanlı hanedanından kimseyle konuşmadı. Bundan ötürü anmadım. Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelmesini beyan edeyim. Ne sebepten ve sonu dahi ne oldu beyan edeyim. Hacı Bektaş Horasan'dan kalktı. Bir kardeşi vardı, Menteş derlerdi. Birlikte kalktılar Anadolu'ya gelmeye heves ettiler. Evvela doğru Sivas'a geldiler. O zaman Baba İlyas gelmişti. Anadolu'da oturur olmuştı. Meğer onu görmek isteğiyle gelmişler. Onun dahi hikâyesi çoktur. Bu Hacı Bektaş kardeşiyle Sivas'a, Sivas'tan Baba İlyas'a geldi. Ordan Kırşehir'e, Kırşehir'den Kayseri'ye geldiler. Menteş yine memleketine yöneldi. Hacı Bektaş kardeşini Kayseri'ye gönderdi. Vardı Sivas'a çıktı. Oraya varınca eceli yetti. Onu şehit ettiler” diyor.

Devamında: “Bu Anadolu'da misafirler ve seyyahlar arasında dört taife vardır (...) Hacı Bektaş Hazreti bunların içinden Anadolu Bacılarını seçti ki ona 'Hatun Ana' derlerdi. Geldi onu kız edindi. Gizli bilgi ve kerametlerini ona gösterdi. Sonra oradan Allah'ın rahmetine vardı. (...) Hacı Bektaş nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti. Kendi 'meczup' saf bir azizdi. Şeyhlikten müritlikten vazgeçmişti. Abdal Musa derler bir derviş vardı. Hatun Ana'nın dostuydu. O zaman şeyhlik müritlik asla ortaya çıkmış değildi” diyor ve Hatun Ana'nın Abdal Musa'yı tekkenin başına geçirdiğini söylüyor.

Eflaki de, Horasanlı olduğunu, “Baba

İlyas'ın en meşhur halifesi ve batını” olduğunu yazıyor. *Türk Ansiklopedisi* de, “Baba isyanlarında kurtulanlardan” olduğunu yazıyor.

691 ve 695 tarihli iki ayrı vakıfnamede, Hz. Hünkâr için “merhum” diye söz ediliyor. Ankara'daki kütüphanede Pir evinden geldiği söylenen, “Esrarı Hürufname”de 606'da doğduğu 63 yıl yaşadığı 669'da öldüğü belirtiliyor. Hazreti Hünkâr'ın çeşitli kaynaklarda farklı doğum ve ölüm tarihleri veriliyor. Doğum ve ölüm tarihleri içinden çıkılmaz bir durum arz ediyor. Ancak bazı gerçekler var. Baba İlyas İsyânı'nda Anadolu'daymış. Aşık Paşazade, soyuna yeteri kadar ilgi göstermediği için mi ona “meczup” diyor acaba? Zira Hacı Bektaş Veli, Nuri Sofi (Karamani'nin babası) ile isyandan kurtulan birkaç kişiden biri. Bu da acaba onların sıkıyı görünce kaçtıkları anlamına mı geliyor?

O sırada Suluca Karahöyük'te Çebniler (çetmiler) vardı. Bunlar, Hazreti Hünkâr'ı kaçırıp saklamışlar. Hz. Hünkâr'ın Çebni soyundan olduğunu iddia etmek pek akla yatkın geliyor. Biz bu gerçeklere dayanarak doğum yılını 1209 veya 1210, ölüm yılını da 1270 civarı olarak kabul ediyoruz. Ölümünden sonra Hatun Ana, Aşık Musa'yı dergâhın başına geçiriyor. Aşık Musa Yatağan tekkesinde yetişmiş bir derviş. Böylece Yatağan Dergâhı'ndan Hacı Bektaş Dergâhı'na Postnişin gidiyor. Çünkü o zaman Bektaşilik diye bir şey yok; Alevilik var. Bu dergâhların hepsi Alevi.

Bir de Yunus Emre'yle olan ilişkisi var Hünkâr'ın. Malum hikâye: Yunus Eskişehir civarında bir köyden öküz arabasıyla çıkıyor. Hünkâr'a gidiyor. Giderken de hediye olarak dağdan alıp toplayıp götürüyor. Hz. Hünkâr'a, “Bana buğday ver, çocuk aç” diyor. Hünkâr, Yunus'u çağırıyor. Sana nasip verelim buğday alma diyor. Yunus “Nasip karın doyurmaz buğday ver” diyor. Arabasını buğdayla dolduruyorlar. Yolda gelirken Yunus'un aklı başına geliyor. Geri dönüyor, “Buğdayları al bana nasip ver” diyor. Hz. Hünkâr, “Onu Tabduk Emre'ye havale ettik ona gitsin” diyor...

Bu hikâye tamamen uydurma. Neden söylendi, nereden çıktı bilinmiyor. Ön-

celikle Eskişehir'den Hünkâr'a öküz arabasıyla gidilemez. Yunus, bildiğimiz kadarıyla Tabduk Emre'ye gittiği zaman evli de değildi. Çocukları nereden çıktı? Yunus'un Hz. Hünkâr'a ait bir tek şiiri yoktur. Sonra Yunus'un 14. asırda, yani 1330'larda hayatta olduğu sanılıyor. 1270'lerde ölen birisiyle nasıl görüşmüş olabilir. Yunus, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi belki hiç görmedi. Bu tarihi gerçeklere ters düşen yanlış mutlaka düzeltilmelidir.

Hazreti Hünkâr'ın kendisinin olup olmadığı bilinmeyen yazılar var. Bir dörtlüğünü buraya nakledelim:

Hararet nardadır saçta değildir/ Dervişlik baştadır taçta değildir/ Hakkı arar isen gönlünde ara/ Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir.

Buna çok benzeyen Kaygusuz Abdal'ın bir dörtlüğünü de verelim:

Dervişlik hırkada taçta değildir/ Isı-lık oddadır saçta değildir/ Hakkı arar isen Adem'de ara/ Irak'ta Mekke'de Hac'da değildir.

Bektaşiliği kendi ölümünden sonra ardılları kurdu. 2. Bayezit, tekkenin başına Balım Sultanı getirdi. O da Bektaşiliği yeni baştan düzenledi. Bütün bu bilgiler ışığında Hz. Hünkâr hakkında ancak şunu söyleyebiliriz: Horasan'da doğdu. Lokman Perende'den ders aldı. Lokman Perende Ahmet Yesevi'nin ardıllıdır. Kardeşiyle birlikte Anadolu'ya gönderildi. Baba İlyas'a intisap etti. Baba İlyas İsyânı'nda kardeşini kaybedince kaçıp Çebniler'e sığındı. Kendisi Alevi inancındadır. Zaten bütün Türkler, daha doğrusu Oğuz soyunun tamamı Müslümanlığı ilk önce Alevilik olarak kabul etmişlerdir. Hacı Bektaş da Türk olduğundan, o da bu inançtadır. Esas gayesi Anadolu'yu irşat etmektir. Hz. Hünkâr'ın Hz. Ali'ye giden soy kütüğü sonradan zorlanarak çıkartılmıştır. Hz. Hünkâr'da Arap kanı yoktur. Alevi dedelerinin çoğu, soylarını Hz. Ali'ye dayandırır. Bunların tümü uydurmadır. Hz. Ali ile Oğuz Han özdeşleşmiştir. Bunu ben söylemiyorum; büyük tarihçi Köprülü söylüyor. Oğuz Han sevgisi Hz. Ali'ye gitmiştir. Hz. Ali'yi hepimiz severiz; ama onun soyundan olmayı kabul edemeyiz. Hz. Ali Araptır. Bizlerde hiç Arap özelliği var mı? Bu safsataları bırakıp artık gerçekleri öğrenelim. Köprülü'leri, E. B. Sapolya'ları, Bahattin Ögel'leri ve daha birçok tarihçiyi okumadan gazetecilerin ya da siyasetçilerin yaptıkları gibi, yazmaya soyunmayalım.

Yatağanlı Alimcan

Filistin direnişinin Amerika'daki sesi, Edward Said öldü...

Antiempyalist tutumuyla ve yazdığı kitaplardaki keskin kalemıyla ünlü, Filistinli Profesör Edward Said, 1990'lı yıllardan bu yana mücadele ettiği kan kanserine yenik düşerek hayatını kaybetti. Filistin direnişinin Amerika'daki mevzisi olarak davranmayı kendisine görev bilen Said, bu özelliğiyle birçok aydını da etkilemişti.

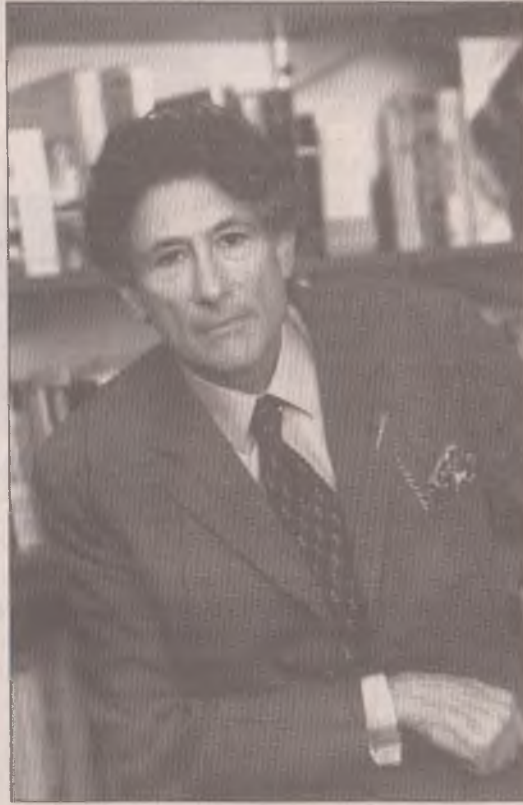
Filistinli Hristiyan bir ailenin çocuğu olarak 1935'te Kudüs'te doğan Said, Kahire Victorio Koleji'nde eğitim gördü. On beş yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Eğitimine Massachusetts Mount Hermon Okulu ve Princeton ile Harvard Üniversiteleri'nde devam etti. 1974'de Harvard'da Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, 1975-76'da Stanford Davranış Bilimleri İleri Araştırmalar Merkezi ve 1979'da John Hopkins Üniversitesi Beşeri Bilimler Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Said, ölümünden önce New York'da yaşıyor ve Kolombiya Üniversitesi İngiliz Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde profesörlük yapıyordu.

Edward Said, New York'taki Dış İlişkiler Konseyi, Amerikan Sanatlar Akademisi ve Pen Yönetim Kurulu üyelikleri yaptı. Uzun yıllar sürgündeki Filistin Ulusal Konseyi'nin üyesi olarak kaldı. Batı'da Filistin'in kendi kaderini tayin etme hakkını savunan hareketin sözcülüğünü yaptı ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) terörizmle özdeşleştiren Batı basımını, yazdığı birçok makale ve kitapla eleştirdi.

Auerbach, Spitzer ve Curtius'un temsil ettiği hümanist filoloji geleneği, İtalyan Tarihçi Vico'nun, Gramsci'nin ve Lukacs'ın tarihselciliği, Foucault'nun arkeolojisi, Fanon'un antiempyalizmi, Marx'ın radikalizmi, Jonathan Swift'in hırçın polemiği ve Yeni Eleştiri Okulu'nun aykırı ismi, R. P. Blackmur'un eleştirel keskinliği birleşerek Said'in tüm yapıtlarına damgasını vuran özgün ve gerilimli bir doku oluşturur. Said, sadece metin üzerinde odaklanan eleştiri anlayışlarını ve Derrida kökenli yapıçözümçülüğü, uzmanlaşmış profesyonel kültürün bu alandaki yansımaları, dinsel çağrışımları olan bir hermetizm olarak görüp reddeder. Laik ve dünyevi eleştiri adını verdiği bir anlayışı savunur. Ona göre metinler kendi içlerine kapalı bir mikrokozmos değil; toplumsal ve kültürel dünya, yani bu dünya içinde gerçekleşen ve ona müda-

hale eden olaylardır. Bu dünyanın somut güç ilişkilerine karşı sol radikal bir tavır alır. Etkili bir sosyalist partinin veya hareketin olmadığı ABD'de kendine Marksist adını takanların politik değil; akademik bir bağlılık beyan ettiklerini, bunun net sonucunun da hiçbir etkisi olmayan bir marjinalliğe sürüklenmek olduğunu düşünür.

Said edebiyat eleştirisi ve kuramı konusunda da önemli kitaplar yazmasına rağmen, *Orientalism* (Oryantalizm) kitabının yazarı olarak ünlendi. Bu kitapta özcü bir anlayış olarak gördüğü Doğu-Batı karşıtlığını eleştiriyor; Foucault ve

Gramsci'den yola çıkarak, Doğu hakkında bilgi edinme sürecinin Doğu üzerinde "iktidar" kurma sürecine nasıl eklenmediğini gösteriyor ve oryantalizmin ipliğini pazara çıkarıyordu. İslam toplumlarının karmaşık tarihlerinin salt bazı metinlerin (Kuran gibi) yorumlanmasıyla kavranmaya çalışılmasının masum bir metodolojik hata olmadığını gösteriyordu. Daha sonra yazdığı *Haberlerin Ağında İslam* kitabındaysa, Batı medyasının İslam konusunda takındığı önyargılı ve ikiyüzlü bakışı örnekleriyle eleştirdi. *Kültür ve Empyalizm*'de bu kanalı genişleterek ağır bir emperyalizm eleştirisi yaptı ve sömürgecilerle sömürgeleştirilenlerin bir arada yaşayıp birbiriyle savaştığı kültür

alanlarının bağımlılığını inceledi. *Şarkiyatçılık* (Batı'nın Şark Anlayışları), kitabında Said, "Batı'nın "Doğu'ya bakış tarzını büyük bir zihinsel güçle sorguladı. *Entelektüel* (Sürgün, Marjinal, Yabancı) kitabında Said, entelektüeli öncelikle otorite ve iktidara hizmet etmeyi reddedişiyile, sonra da milliyeti, dini ve geleneğiyle arasına koyduğu mesafe ile tanımladı; Batı medyasının Doğu'nun sömürgeleştirilmesinde oynadığı rolü de gözler önüne serdi. "Artık kişinin evindeyken, kendini evinde hissetmesi bir ahlak meselesidir" diyen Adorno'yu yankılayarak, bu kitapla entelektüeli, metaforik bir sürgün, bir evsizlik konumuna yerleştirdi. *Kıy Ruhu*, Edward Said'in sürgün, göçmenlik, sömürgecinin temsil edilme biçimi ve günümüzdeki edebiyat eleştirisi üzerine 9 yazısını içeren bir seçkidir. *Kıy*'la Said, herkesi bugünkü kültürel durumla hesaplaşmaya çağırır. *Filistin Sorunu* isimli kitabı da konunun işlendiği önemli yapıtlarındandır. Said'in ayrıca, *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın; Dünün ve Bugünün Defterleri Dünya Sorunları Dizisi; Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri; Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm; Evrenin Efendileri; New Left Review 2000* isimli kitaplarda da Türkçe'ye kazandırılmış makaleleri yer alıyor. Dilimize çevrilmiş olan, Aijaz Ahmad'ın *Teori-de Sınıf, Ulus, Edebiyat* kitabındaysa Said hakkında yazılar var.

Ayrıca, Said'in Türkçe'de yayımlanmayan *After The Last Sky: Palestinian Lives* (Son Gökyüzünden Sonra: Filistinli Hayatlar, 1986), *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and The Palestinian Question* (Kurbanları Suçlamak: Düzmece Bilim ve Filistin Sorunu, 1988), *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination 1964-1994* (Mülksüzleştirme Siyaseti: Filistin'in Kendi Kaderini Tayin Hakkı İçin Verilen Mücadele 1964-1994, 1994), *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography* (Joseph Conrad ve Otobiyoğrafik Kurmaca), *Beginnings: Intention and Method* (Başlangıçlar: Niyet ve Yöntem, 1975), *Literature and Society* (Edebiyat ve Toplum) adlı yapıtları da vardır. Amatör bir müzisyen olan ve 1986'dan beri *The Nation* dergisinde düzenli olarak yazan Said'in bu konudaki yazıları, *Musical Elaborations* (1990) adlı kitabında toplanmıştır.

Necdet Sumer'le müzik ve sanat üzerine

'Sanat yapıtının metalaşması sorununun üstesinden gelinememesinin mantıksal sonucu, sanatın ortadan kalkması olur. Çünkü sanat yapıtının metalaşması sanatın doğasına aykırı. Ama yaşadıklarını aktarma isteği, yeme-içme kadar temel bir ihtiyaç.

Bu insanoğlunun üstesinden gelmesi gereken bir sorun.'

Ömer Tuncer: Zannediyorum Konfiçyüs'un bir sözü, "Bir ulusun durumunu anlamak istiyorsanız müziğine bakın" gibi bir söz. Artık o kadar önemli bir gösterge haline geldi ki gerçekten benim için, televizyonlardan, radyolardan yayımlanan, adına müzik denilen şey, nereden nereye geldiğimizin en iyi göstergelerinden biri galiba. Klasik Türk Müziği... Klasik Türk müziği neden önemli, bununla başlayalım mı?

Necdet Sumer (NS): Yalnız Klasik Türk Müziği diye başlarsak, Türkiye'de müzik sorununu kavramakta güçlük çekeriz. Çünkü Türkiye'de türlü müzikler var. Henüz karmaşa halinde... Belki bir gün bu karışıklık karmaşa olmaktan çıkar, yaratıcı, zengin bir ortama dönüşür. İnşallah öyle olur... Halk Müziği'miz var; sarayda gelişmiş müziğimiz var, Divan Müziği, Klasik Türk Müziği diyorlar ama; bütün bunları ancak örneklerle bakarak birbirinden ayırabiliyoruz. Besteciler, besteleri var. Halk müziği dediğimiz müzikte, anonim de olsa örnekler var. Onları seslendirenler, ünlü halk ozanları var...

Müzik sorunu gerçekten bir toplumun temel sorunlarından birisi. Söylediğiniz "müziğine bakmak gerekir" sözü, toplumu anlamak için doğru bir bakış.

ÖT: Müzik en kuvvetli dışavurum biçimlerinden birisi. Yani bir şeyi dışavurmak istediğiniz zaman çığlık atıyorsunuz

Bu söyleşide sorular Necdet Sumer'e yöneltildiyse de; metin, Ömer Tuncer, Necdet Sumer ve Nurdan Sumer'in söyleşmelerinin metnidir.

nuz mesela; bir "off" çekiyorsunuz...

NS: Evet, kendini en kolay açığa vuran, gizleyemeyen... Tabii, yani bir toplum bazı sanat dalları olmadan yaşamını sürdürebiliyor ama, müzik olmadan sürdüremiyor diye düşünebiliriz. Türkiye'de heykel sanatı yok gibi bir şey... Ama müzik, bütün karmaşık sorunlarına rağmen, dolu dolu bir biçimde yaşanıyor. İşte o yaşama biçimiyle müziğin oluşumu ve yaşama yayılışı, sorunlar içerse de; bu diğer sanatlardan daha güçlü biçimde toplum yaşamına giriyor kaçınılmaz olarak...

Öyle görünüyor.

ÖT: Türk müziğinin Batı müziğiyle olan bağlantıları...

NS: Cumhuriyet Devrimi, Kemalist Devrim, Atatürk Devrimi, Kültür Devrimi... Ulusal kültür oluşturma sorunuyla başlayan bir süreç, Batı müziğiyle bağlantı süreci. Özellikle bu bağlantının geçmişte zayıf biçimleri olmuş olabilir, ama asıl devrimin ardından toplum böyle bir büyük sorunla karşı karşıya kalıyor. Çünkü müzik Batı'da yüzyıllar içinde gelişmiş ve büyük, kalıcı örneklerini vermiş. Hâlâ Batı'nın kendisi de o örneklerle oynanıyor, üstüne de bir şey koymadı. Aslında Batı kültürü ve bağlı olarak müziğiyle bizim aramızdaki ilişkilere ilişkin sorunlar var, ama Batı'nın kendi sorunları bence bundan daha ağır.

ÖT: Yani Batı'nın nasıl bir köprüyü aşmış olduğu ve Türk Müziği'nin ona benzer bir köprüyü aşması gerekip gerekmediği konusunda...

NS: Ben bunu müzik sanatının temelinde kaçınılmaz

olarak var olan, ses dünyasına ilişkin sistem sorununda görüyorum. Yani Batı, günümüze kadar giderek yaratıcılık gücünü yitirdi ama, sisteme ilişkin sorunları çözmemiş olsaydı, o ünlü dönemleri, Barok Dönem'i, Klasik Dönem'i, Romantik Dönem'i, bugün içinde bulunduğu dönemleri oluşturmazdı.

Soldan Uğur Kutay, Nurdan Sumer, Necdet Sumer ve Ömer Tuncer söyleşi sırasında.

Bizde gerçekten muhakkak kavramamız, bilincine varmamız gereken sorun, sistem sorunu.

Biz asıl devrimi, müzik üretmek üzere ses kaynağımıza ilişkin sistemde yapmalıyız. Yani o genel kültür devrimiyle tutarlı bir yola gireceksek... Bizdeki sorun, bence buradan kaynaklanıyor. Bunu yapamadığımız için de bu karmaşa yaşanıyor. Batı, tampere sistem dedikleri sade bir sisteme kavuştuktan sonra, bu büyük adımları atabiliyor, aşamaları gerçekleştirebiliyor. Bence Barok Dönem, ilk büyük atılımın coşkusuyla yapılmış eserlerin oluşturduğu bir dönem.

Neden heykele yöneldiniz?

ÖT: Peki biraz da "siz" e gelelim... 50 yaşına yakın bir çağa kadar müzikle uğraştıktan sonra, birdenbire hiç elini çamura değdirmemiş bir insan olarak heykel yapmaya başladınız. Neden böyle bir ihtiyacı duyduunuz?

NS: Bunu ben de anlamaya, açıklamaya çalıştım; nasıl oldu bu dönüşüm diye. Galiba, kendime de verebildiğim yanıt

Necdet Sumer'in bir heykeli.

şu oldu: Müzikle ilişkimi zayıflatmaktan, hatta büyük ölçüde kesmekten doğan bir boşluğu doldurma ihtiyacından herhalde heykele yöneldim. Heykel değil de başka bir şey olabilir miydi, onu bilemiyorum.

Aslında ben heykele değil, başlangıçta seramiğe ve çömlek yapmaya yöneldim. Heykelde de malzeme olarak kili kullanmaya ve onu pişirmeye, yani kili ara malzeme olarak değil, ana malzeme olarak kullanmaya yönelten, sanırım büyük ölçüde işe çömlekçi olarak başlama niyeti olabilir.

ÖT: Peki Nurdan Hanım, ben size bir şey sorsam... Aslında aynı yaşama mekanında üç kişi yaşıyorsunuz galiba, siz, Necdet Bey ve heykeller... Nasıl bir yaşam?..

Nurdan Sumer: Heyecanlı bir yaşam... Depresyonlu bir yaşam oluyor zaman zaman. Çünkü Necdet heykelleri üretirken, oluşum sürecinde hem gergin oluyor, hem çoğu zaman kendi yaptığından tatmin olmuyor. Onu düzeltmekten, yok etmek gibi bir eğilimi doğuyor. O zaman ben devreye giriyorum, "Yirmi dört saat bekle lütfen" diyorum. Ama heyecanlı... Çünkü heykel yaşamını tümüyle kaplıyor. Yani onunla yatıyor, onunla kalkıyor, onun üstünde düşünüyor; kafası orda.

Güzel bir şeyler çıkarttığı zaman, çok seviniyorum. Piştikten sonra da beğenmediği heykelleri var. Ama benim için çok keyifli de bir deneyim oluyor doğrusu. Yani paylaşmak, izlemek hoş bir şey...

NS: Nurdan, yalnızca basite indirildiği müdahalesiyle benim çalışmalarımın bir pay taşıyor değil. Çok daha önemli payı var. Çünkü Nurdan yalnız sanatın şu veya bu dalında, edebiyatta, müzikte değil; heykelde de iyi bir eleştirir. O eleştirilerin, benim ortaya çıkarmaya çalıştığım ürün üzerinde çok önemli etkileri oluyor. Asıl paylaşma burada...

'Yaşantılarımızı aktarma isteği, yeme-içme kadar temel bir ihtiyaç'

ÖT: Biraz estetiğe girelim mi? Kuramsal olarak bize sanatı tanımlayın diyemeyeceğim ama, birazcık anladığınız şeyi anlatır mısınız? Yani neyi aktarıyor sanat?

NS: Kuramsal düzlemdeki konuları, problemleri, sözlü olmaktan çok yazılı ele almayı seviyorum. Onun için sözlü sohbetlerde düşüncelerimi dile dökmekte güçlük çekiyorum. Yazarken yaptığım gibi kolay olmuyor tabii sohbetlerde... Şöyle özetleyebilirim: Sanat aslında, insanın kendisini ve öbür insanı, yani benim "insana özgü doğa" dediğim ve bütün insanların sahip olduğu şeyi, birbirine aktarma çabasından doğuyor. Ben buna "yaşantılar" diyorum. Onları aktarma çabasından doğuyor sanat.

Bu temel bir ihtiyaç. Yaşantılarımızı aktarma isteğinin, yeme-içme kadar temel bir ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bunu yüklenen, bunun öncüsü insanlara

Necdet Sumer kanun çalarken.
Fotoğraf: Vedat Çolak

da sanatçı diyorum. Her insan böyle bir görev üstlenmiyor. Bazı insanlar çıkıyor, ben ihtiyacı karşılayacağım diyorum. Çünkü, önce kendisinde duyuyor bu ihtiyacı.

Hangi ihtiyacı, toparlayayım: "Bir doğam var" diye hissediyor; "karşımdakinde de olmalı" diye hissediyor. Kanımca en temel problem, insanın öbür insanı tanıması, bilmesi problemi. Kendini tanımasıyla öbür insanı tanıması problemi birbirinden ayrılmayacak, temel problem. Sanat bu tanıma ihtiyacını karşılamaya dönük çabaların toplamı. O tür bir etkinlik...

Bu "anlatma ihtiyacı", ilk adımda hemen, bir "dil ihtiyacı" gerektiriyor. Sanat dalları bu dilleri oluşturuyor. Her biri bir dil... Kendi içinde her bir sanatçının anlatımı da, başka bir dil. Diller, diller... İç içe geçmiş diller... Bizim kendimizi anlatma ihtiyacı, doğayı anlama ihtiyacına ilişkin dili üretmekten çok daha zor görünüyor. Sanatçının karşısında ki temel zorluğu ben burada görüyorum.

Sonunda sahip olduğumuz bu insana özgü ortak doğayı paylaşmak, bu "dil" aracılığıyla olacaktır.

Öyleyse bu "paylaşma" temel ihtiyacımız. Neyi paylaşacağız? Eşyayı değil, doğanın nimetlerini değil. Ama kendimizi, öz doğamıza ilişkin bir şeyleri birbirimize anlatacağız. O şeylere ben "yaşantı" diyorum. Tabii "yaşantı" kavramını da açmamız gerekir. O da kolay, kısaca yapılacak bir iş gibi görünmüyor.

ÖT: Peki yaşantıları paylaşmayı amaçlayan ürünler olarak sanat yapıtlarının son yüzyılda alınıp-satılır olması konusunda ne düşünüyorsunuz? Şimdi nasıl bir etki doğuruyor, gelecekte bu etki nasıl olacak?

NS: Sanat yapıtlarının metalaşması sorununun üstesinden gilememesinin mantıksal sonucu, sanatın ortadan kalkması olurdu. Ama bu tehlike doğmuyor... Sanatın ortadan kalkması söz konusu değil çünkü; ekmek, yemek kadar temel ihtiyaç. Öyleyse, bu sorun, bir sorun olarak sürer gider... Buna tıpkı teknoloji sorununda olduğu gibi çözüm bulması gerekiyor insanın. Yani hem teknoloji üreteceğim ve hem doğayı yıpratmayacağım. İnsanoğlu olarak bu sorunu çözmemiz lazım...

Sanatta da benzer bir durum var. Sanat yapıtlarının metalaşması sanatın doğasına aykırı. Çünkü sanatçının çabası meta üretimi olur, bu durumda sanatın ortadan kalkması gerekir. Sanatçının ürettiği şey, meta değildir. Bu durum, paylaşma ihtiyacına da engel olur. Paylaşmanın insanca düzeni ortadan kalkar. İnsanın yaşantılarının içerdiği temel değerler ortadan kalkar.

Bu karmaşanın benzer sonuçlarını bugün acılı biçimde yaşıyoruz. İletişim teknolojisi de bu sorunu çözecek yerde ağırlaştırıyor. Tatsız durumlar çıkıyor ortaya. Aslında toplumsal yaşamımızda, bu toplumsallığımızı insanca nitelik kazandırmırsak bu sorun kendiliğinden düşer.

Nurdan Sumer'in dilinden Necdet Sumer

1945 Merzifon doğumlu. İlkokulu orda okumuş, sonra Ankara'ya gelmiş... Aslında sanata çok açık bir aile... Ağabeyi müzikle uğraşır. Annesinin müthiş sanata açık bir yaşamı olmuş ve ürünleri de olmuş, el sanatları olarak.

Necdet'le üniversitede meslektaş olarak tanıştık. Çok güzel bir dostluğumuz oldu, dostluğumuza kıyamadığımız için evlendik. Evlendikten bu yana şöyle ya da böyle bir sanat uğraşı içinde olduk. Önce müzik, sonra heykel, şimdi de ufak ufak resimle uğraşıyor. Yani sanat çok önemli bir yer tutuyor yaşamında. Bu beni de zenginleştiriyor. Onu izlemek hoşuma gidiyor. Bazı heyecanları paylaşıyoruz.

Emekli olduk, iki-üç sene önce. Bodrum'a yerleştik, iyi bir ortam. Doğa içindeyiz. O Ankara'nın, büyük kentin sıkıcılığı yok; insanı zorlayan tarafları yok. Ama Bodrum'da biraz tembelleştini söylemem gerekiyor. Galiba zor koşullarda daha üretken oluyor sanatçılar. Bir rahavet içinde sanki, bir arayış içinde gibi... Ama yeniden yoğunlaşacağının da izlerini görebiliyorum.

Amerikan ideolojisi

ABD politik kültürü, Avrupa'nın tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkmış olandan farklıdır. Bu kültür, aşırı Protestan mezhepler tarafından modern İngiltere'nin kurulması, yerli halkların soykırımı, Afrikalılar'ın köleleştirilmesi ve 19. yüzyıl boyunca art arda gerçekleşen göç dalgaları neticesinde, sınıf bilincinin engellenmesi ve etnik ayrımcılığa dayalı toplulukların ortaya çıkışı tarafından biçimlendirilmiştir.

Samir Amin

Bugün ABD, savaş suçlularından oluşan bir cunta tarafından yönetilmektedir. Bu cunta bir tür darbe ile iktidara gelmiştir. Bu darbe, şaibeler altında yapılan seçimlerden sonra gerçekleşmiş olabilir, ama unutmayalım ki Hitler de seçilmiş bir politikacıydı. Bu kıyaslamada 11 Eylül, Naziler'in ünlü "parlamento yangını" işlevini yerine getirmektedir ve bu da cuntaya, polis gücünü Gestapo ile aynı biçimde kullanma olanağı sağlamaktadır. Onların kendi Mein Kampf'ı (1) (Ulusal Güvenlik Stratejisi), kendi kitle-sel birlikleri (yurtsever organizasyonları) ve kendi vaizleri vardır. Bunları söyleyebilecek cesarete sahip olmamız ve bu gerçekleri şimdye dek anlamını tamamen yitirmiş olan "ABD'li dostlarımız" türünden ifadelerle maskelemekten vazgeçmemiz son derece önemlidir.

Reformasyon'un Amerikancası

Politik kültür uzun vadeli tarihsel bir türündür. Bu sıfatla, belirgin bir biçimde

Samir Amin'in okuyacağınız makalesi, *El-Ahram Weekly* adlı dergiden Mehmet Beyazıt tarafından çevrilmiştir. Makaleyi Özgür Üniversite'nin internet sitesinden aldık. Ara başlıklar tarafımızdan konulmuştur.

her ülkenin kendine özgüdür. ABD politik kültürü, Avrupa kıtasının tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkmış olandan kesinlikle farklıdır. Bu kültür, aşırı Protestan mezhepler tarafından modern İngiltere'nin kurulması, kıta üzerinde yaşayan yerli halkların soykırımı, Afrikalılar'ın köleleştirilmesi ve 19. yüzyıl boyunca art arda gerçekleşen göç dalgaları neticesinde, etnik ayrımcılığa dayalı toplulukların ortaya çıkışı tarafından biçimlendirilmiştir.

Modernite, laisizm ve demokrasi dinsel inanışlardaki değişim ve gelişme (evrim) ya da bir devrim sonucu ortaya çıkmış değildir; tersine Tanrı inancının bu yeni güçlerin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde yeniden düzenlenmesi zorunluluğu söz konusudur. Bu düzenleme yalnızca Protestanlık'ta olan bir şey değildir; farklı bir tarzda olsa da, Katolik Dünyası da aynı şekilde etkilenmiştir. Var olan inanç sistemlerinden (dogma) bağımsız, yeni bir dinsel eğilim doğmuştur. Bu bakımdan, her ne kadar Weber'in tezi, kendilerine atfettiği önem nedeniyle gururları okşanan Avrupalı Protestan topluluklar tarafından yaygın biçimde kabul görüyor olsa da, kapitalist gelişmenin ön koşullarını hazırlayan şey Dinsel Devrim (Reformasyon) (2) değildir. Dinsel Devrim, Hristiyanlığın en erken yorumları da dahil olmak üzere, Avrupa'nın, ideolojik geçmişi ve feodal sistemiyle yaşamış olduğu

mümkün olan en radikal kopuşmayı da temsil etmez; tersine, Reformasyon yalnızca bu türden bir kopuşun en belirsiz ve en kaba göstergesiydi.

Reformasyon'un bir tarafı egemen sınıfların eseri idi ve bu sınıflarca kontrol edilen ulusal kiliselerin (Anglikan ya da Lutherci) oluşmasına yol açtı. Aslında bu kiliseler, doğmakta olan burjuva sınıfı, monarşi ve büyük toprak sahipleri arasındaki bir uzlaşmayı temsil ediyordu ve bu uzlaşma sayesinde yoksullar ve köylüler tarafından yaratılan tehdit uzaklaştırılmış oluyordu.

Ulusal kiliselerin kurulmasıyla birlikte Katolik düşüncedeki evrensellik boyutunun marjinalleşmesinin en başta monarşinin gücünün pekişmesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü bu yeni durum, monarşinin, eski rejime ait güçler ve gelişmekte olan burjuva güçleri arasında yürüttüğü hakemlik rolünün önemini artırmış, bu sınıfların milliyetçiliğini güçlendirmiş ve dolayısıyla da, daha sonra enternasyonalist sosyalizmin öncülük edeceği evrenselciliğin (universalizm) yeni biçimlerinin doğuşunun çıkmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte Reformasyon'un geri kalan kısmı, kapitalizmin ortaya çıkışıyla tetiklenen toplumsal dönüşümlerin asıl mağduru konumundaki alt (aşağı) tabaka tarafından yönlendirilmiştir. Bu hareketler, Ortaçağ'ın bin yıllık hareketlerinden türetilen ve sonuçta da dönemsel ihtiyaçların gerisinde kalması kaçınılmaz olduğu için kılavuzluk etmesi de mümkün olmayan geleneksel mücadele biçimlerine başvurdular. Egemen sınıflar ise Fransız Devrimi'ni (dinsel olmayan halkçı ve radikal demokratik seferber etme biçimleriyle birlikte) ve taleplerini, yaşamakta oldukları yeni koşullara göre, gerçekçi bir tarzda ifade etmelerini sağlayacak olanaklara kavuşmak için sosyalizmin ortaya çıkışını beklemek zorunda kalacaklardı. Oysa ilk modern Protestan gruplar, tam tersine aşırı tutucu yanılsamalara kapıldılar ve bu da halen ABD'de hızla çoğalmakta olan gerici tarikatların aynı türden kıyametçi görüş temelinde

sınırsız bir şekilde artmasını teşvik etmiştir.

17. yüzyıl İngiltere'sinden göç etmeye zorlanan Protestan tarikatlar Hristiyanlığın, Katolik ve Ortodoks -dogmatik- yorumların her ikisinden de farklı ve özel bir biçimini geliştirdiler. Bu tarikatların ortaya çıkardığı Hristiyanlık tarzı, İngiliz egemen sınıfının çoğunluğunu oluşturan Anglikanlar da dahil Avrupalı Protestanlar'ın bile çoğunluğu tarafından kabul edilmiyordu.

Genel hatlarıyla ifade edecek olursak, Reformasyon'un tipik özelliği, Katolik inancı ve Ortodoks Kilisesi'nin Hristiyanlığı -Yahudilikten bir kopuş olarak - tanımlarken marjinalleştirdiği *Eski Ahit*'i geri istiyor olmasıydı. Bu Protestanlar, Yahudiliğin gerçek halefleri olarak, Hristiyanlığı eski yerine oturttular.

Protestanlığın, gitmesi gereken yere -Yeni İngiltere'ye- ulaşan bu farklı biçimi günümüze dek Amerikan ideolojisini biçimlendirmeye devam etmektedir. Her şeyden önce meşruiyetini kutsal kitaba dayandırarak bu yeni kıtanın fethini kolaylaştırmıştır [İsrail'in vaat olunan ülkeyi (Filistin) zorluklarla fethedişi hakkındaki *İncil*'de sözü geçen konu, Kuzey Amerika söyleminde (discourse) sürekli yinelenen bir temadır]. Daha sonra ABD, bu Tanrısal misyonu tüm dünyayı kuşatacak şekilde genişletmiştir. Böylelikle Kuzey Amerikalılar kendilerini "seçilmişler" olarak görmeye başlamışlardır ve bu da pratikte Naziler'in "üstün ırk" tabiriyle aynı anlama gelen bir ifadedir. Günümüzde insanlığın karşı karşıya olduğu tehlike budur. İşte bu nedenle, ABD emperyalizmi ("İmparatorluk" değil) çoğunluğu asla "Tanrı tarafından görevlendirilmiş olma" gibi bir iddiada bulunmamış olan atalarından daha da canavarca davranacaktır.

Amerikan 'Devrimi', kölecilik ve yerli katliamı

Geçmişin olduğu gibi yineleneyeceğine inananlardan değilim. Tarih insanları dönüştürür. Avrupa'da gerçekleşmiş olan şey budur. Ama ne yazık ki ABD tarihi, kökenleriyle ilgili korkunç ve nefret verici olayları yok edecek tarzda işlemek şöyle dursun, bu dehşeti artır-

1960'lara kadar linç etme olayları, alelade (gündelik) bir olaymış gibi devam etti. Gerçekte, linç uygulaması (alışkanlığı) daha farklı ve dolaylı bir yoldan, adalet sistemi adı altında bugün de devam etmektedir.

mış ve etkilerini ebedileştirmiştir. Bu durum hem Amerikan "Devrimi" hem de birbirini izleyen göç dalgaları boyunca gerçekleşen ülkenin yerleşimi konusunda böyledir.

"Amerikan Devrimi", üstün niteliklerini övmek amacıyla yapılan genel geçer girişimlere rağmen, herhangi bir toplumsal boyuttan tamamen yoksun ve sınırlı bir bağımsızlık savaşından başka bir şey değildi. ABD'ye yerleşen göçmenler, İngiliz monarşisine karşı gerçekleştirdikleri ayaklanma boyunca hiçbir zaman ekonomik ve toplumsal ilişkileri dönüştürmeye çalışmadılar. Tüm yaptıkları, kârlarını Anavatan'ın egemen sınıfıyla paylaşmayı reddetmekten ibaretti. İktidarı bir şeyleri değiştirmek adına değil, aynı şeyleri daha kararlı ve daha yüksek marjlarla (pay) yapmaya devam etmek uğruna kendileri için istedikler. Asıl amaçları Batı'ya yerleşmeyi sürdürmekti. Bu ise, başka birçok şeyin yanı sıra, her şeyden önce Amerikan yerlilerinin (Kızılderili) soykırımı anlamına geliyordu. Aynı şekilde, devrimciler köleliğe de asla karşı çıkmadılar. Gerçekten de, Devrim'in ünlü liderlerinin çoğu köle sahipleriydiler ve onların bu konudaki önyargıları hiçbir zaman değişmemiştir.

Amerikan yerlilerinin soykırım uğratılması, seçilmiş olduklarına inanan bu yabancı insanların Tanrısal misyonlarında üstü kapalı bir biçimde ifade edilmekteydi. Katliamın sorumluluğunu basitçe eski (modası geçmiş) ve uzak bir geçmişin ahlak anlayışı üzerine yıkamayız. Taa 1960'lara kadar soykırım hareketi alenen ve gururla ifade (ilân) ediliyordu. Hollywood filmleri "iyi huylu" kovboy "kötü yürekli" yerli Amerikalı'yı (Kızılderili'yi) boy ölçüştürüyordu. Peş peşe gelen ku-

şaklar geçmişin bu kötü taklidi üzerinden eğitildiler.

Aynı şey kölecilik için de geçerlidir. Bağımsızlık ilanının ardından, köleliğin ortadan kaldırılabilmesi için yüzyıla yakın bir zamanın geçmesi gerekmiştir. Ama, Fransız Devrimi'nin taleplerinin tersine, köleliğin kaldırılma zamanı geldiğinde, bu olayın ahlâki değer yargılarıyla (doğru ya da yanlış olmakla) hiçbir iliş-

kisi kalmamıştı. Kölecilik kaldırıldı, çünkü artık kapitalizmin yayılma amacına hizmet etmiyordu. Böylece, Afrika-kökenli Amerikalılar asgari yurttaşlık haklarına kavuşmak için bile bir yüzyıl daha beklemek zorunda kaldılar. O zaman bile, egemen sınıfın çok derin kökleri olan ırkçılığı hemen hemen hiç sorgulanmadı. 1960'lara kadar linç etme olayları, aile piknikleri için bahane yaratması koşuluyla, alelade (gündelik) bir olaymış gibi devam etti. Gerçekte, linç uygulaması (alışkanlığı) daha farklı ve dolaylı bir yoldan, adalet sistemi adı altında bugün de devam etmektedir. Bu sistem, çoğu Afrika kökenli olan binlerce insanı, en az yarısının masum olduğunun genel olarak bilinmesine rağmen, ölüme göndermektedir.

Göç dalgalarının sınıf bilincini engellemesi

Birbirini izleyen göç dalgaları, aynı zamanda, ABD ideolojisinin güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Göçmenler, göç etmelerine neden olan sefalet ve zulümden elbette sorumlu değildiler. Onlar, yurtlarını terk ederken, bu sefalet ve zulmün kurbanlarıydılar. Yine de göç, anavatanındaki koşulları değiştirmek için sürdürülen ortak mücadeleden vazgeçmek demektir: Onlar, acı ve ıstıraplarını ev sahibi ülkenin "her koyun kendi bacağından asılır" ifadesinde anlamını bulan bireycilik (egoizm) ideolojisiyle değiş tokuş ettiler. Bu ideolojik değişim sınıf bilincinin ortaya çıkışını da geciktirmektedir; öyle ki, bu bilinç henüz politik ifadesine kavuşmadan yeni bir göç dalgası geliyor ve bunu engelliyordu. Göç, aynı zamanda, ABD toplumunun "etnik yapısının güçlenmesine" de katkıda bulunmaktadır. ABD sisteminin yalnızca açığı kapatmak amacıyla des-

teklediği bir uygulamadır; çünkü kaçınılmaz olarak sınıf bilincini ve aktif vatandaşlığı da zayıflatmaktadır.

Sonuçta, Parisliler “cenneti ele geçirmeye” hazırlanırken (1871’de Komünarlar’ın ifade ettiği gibi), ABD kentleri, İrlandalı ve İtalyanlar gibi yoksul göçmenlerin birbirini izleyen kuşaklarından oluşan ve egemen sınırlar tarafından (olumsuz) yönlendirilen çeteler arasında gerçekleşecek bir dizi kanlı savaş için ortam oluşturmak üzere hazır.

Bugün ABD’de bir işçi partisi yoktur, hiçbir zaman da olmamıştır. Etkili olan işçi sendikaları kelimenin tam anlamıyla apolitiktir (siyasete ilgi duymamaktadır). Sorunlarını paylaşıp dile getirebilecek bir partiye ilişkileri olmadığı gibi, açıkça ifade edebildikleri kendilerine ait herhangi bir sosyalist görüşe de sahip değildirler. Bunun yerine, başkalarıyla birlikte egemen liberal ideolojiye razı olmaktadır (kabul etmektedirler) ve bu nedenle de bu ideoloji itiraz kabul etmez bir şey olarak kalmaktadır. Karşı koydukları zaman ise, bu mücadele, liberalizmi hiçbir biçimde sorun etmeyen sınırlı ve özel bir gündem olarak kalmaktadır. Bu bakımdan, geçmişte olduğu gibi şimdi de “post-modernist” olarak kalmaktadırlar.

Ancak, işçi sınıfı için, topluluk inançlarının sosyalist ideolojinin yerini tutması mümkün değildir. Bu durum, ABD’deki en radikal topluluk olan Afrika-kökenliler için de geçerlidir. Çünkü topluluğa ait (communitarian) ideolojilere dayanan mücadeleler, doğası gereği, yerleşik ırkçılığa karşı yürütülen savaşla sınırlıdır.

Aydınlanma’nın etkisiz kalması ve Amerikan tipi bilim

“Avrupa’ya ait” ideolojilerle ABD ideolojisi arasındaki farklılıkların en çok görmezlikten gelinen yönlerinden biri, gelişmeleri üzerinde Aydınlanma’nın yapmış olduğu etkidir.

Bilindiği gibi, modern Avrupa kültürleri ve ideolojilerinin yaratılmasında sonucu belirleyen (nihai) unsur Aydınlanma felsefesi olmuştur. Bu felsefenin etkileri, yalnızca Katolik Fransa ya da Protestan İngiltere ve Hollanda’da değil, aynı zamanda Almanya ve hatta Rusya’da günümüze dek önemli ölçüde süregelmiştir.

Bu durum ABD ile kıyaslandığında, Aydınlanma’nın neredeyse hiç etkili olamadığı ve yalnızca “aristokrat” ve kölecilik yanlısı olan küçük

bir azınlığın ilgisini çektiği görülür. Bu azınlık ise, Jefferson, Madison ve başka birkaç kişi tarafından gelecek kuşaklar için toparlanmış bir gruptur. Genel olarak, Yeni İngiltere’nin tarikatları, Aydınlanma’nın eleştirel ruhundan hiç etkilenmemişlerdir ve uygarlıkları Lumieres’in Tanrı tanımayan rasyonalizminden ziyade, Salem’in (3) Cadıları’na daha yakın olmayı sürdürmüştür.

Aydınlanma’nın bu reddedilişinin meyveleri, erginlik çağına girmiş Yanki burjuvazisi olarak karşımıza çıkmıştır.

İngiltere dışında, “bilim”in (yani fizik gibi zor bilimlerin) toplumun alinyazısını belirlemesi gerektiğine inanan, sıradan ve yanlış bir düşünce ortaya çıktı ve bu fikir ABD’de yüz yıldan daha fazla bir süre için sadece egemen sınıflar tarafından değil, genel olarak tüm insanlara kabul edildi.

Bilimin dinin yerine bu şekilde ikame edilmesi, ABD ideolojisinin çarpıcı ve ayırt edici niteliklerinin bir kısmını anlamamızı sağlamaktadır. Bu ise felsefenin neden bu kadar önemsiz olduğunu göstermektedir; çünkü ampirizmin (deneyimciliğin) en yoksullaştırılmış (basitleştirilmiş) haline indirgenmektedir. Bu aynı zamanda sosyal bilimleri “teorik” (yani, “zor”) bilimlere indirgeme çılgınlığının nasıl bir şey olduğunu da açıklamaktadır: Böylece kuramsal iktisat bilimi politik iktisadın yerini almakta ve “genetik” bilimi ise antropoloji ve sosyolojinin yerine geçmektedir. Bu sonuncu zavallı yanılgı, çağdaş Amerikan ideolojisi ile Nazi ideolojisi arasında bir başka can alıcı yakınlık sağlamaktadır. Bu ideolojinin, tüm ABD tarihi boyunca devam eden şiddetli ırkçılık tarafından beslenerek oluşturulduğuna şüphe yoktur. Bu tuhaf bilim anlayışından kaynaklanan başka bir yanılgı da kozmolojik kuramla ilgili bir yetersizlik olarak karşımıza çıkmaktadır ve “Bing-Bang” (Büyük Patlama) teorisi, bu konuda en

tanınmış örnektir.

Başka şeylerin yanı sıra, Aydınlanma’nın bize öğrettiği şeylerden biri de fiziğin, evrenin birtakım sınırlı görüngülerini inceleyen ve araştırma nesnesi olarak bu görüngülerden birini seçip kullanan bir bilim olduğudur. Yani, fiziğin açıklamaya çalıştığı şey, bir bütün olarak evrenin kendisi değildir. Evrenin bir bütün olarak ele alınması bilimsel bir kavram olmaktan çok metafizik bir anlayıştır. Bu düzeyde, ABD düşünce sistemi, modern bilimsel gelenekten çok, dinsel inançla (faith) aklı uzlaştırmaya çalışan modernizm öncesi girişimlere daha yakındır. Bu gerici görüş, Yeni İngiltere’nin Protestan yandaşlarının amaçlarına ve bunların yarattığı bir tür dinsel topluma mükemmel bir biçimde uygun düşmekteydi. Bilindiği üzere, günümüzde Avrupa’yı tehdit eden şey de bu türden bir gericiliktir.

‘Düşük yoğunluklu demokrasi’

ABD toplumunun tarihsel oluşumunu şekillendiren bu iki faktör -yani *İncil*’e dayanan egemen bir ideoloji ve bir işçi partisinin olmayışı- tümüyle alışılmışın dışında bir durum ortaya çıkardı: Gerçekte (de fakto) bir tek parti (yani sermaye partisi) tarafından işletilen bir sistem.

Bu (tek) partiyi oluşturan iki parçanın her ikisi de liberalizmin aynı temel formunu paylaşmaktadır. Her ikisi de, bu türden budanmış ve iktidarsız bir demokrasiye katılmı gösteren azınlık kesime (seçmen kitlesinin yüzde 40’ı kadarına) hitap etmektedir. İşçi sınıfı çoğunlukla oy kullanmadığı için, bu partinin her bir parçasının da söylemlerini onlara göre ayarladıkları, kendi müşteri kitlesi vardır. Her ikisinin de elde ettiği (elinde tuttuğu), birtakım kapitalist çıkar gruplarının temsilcileri ve bu topluluğu destekleyen gruplardan oluşan seçim bölgeleri mevcuttur.

Bugün ABD demokrasisi, benim “düşük yoğunluklu demokrasi” diye adlandırdığım şeyin gelişmiş bir örneğini (model) teşkil etmektedir. Bu demokrasinin işleyişi, -seçim sistemine dayalı demokrasi yoluyla- politik yaşamın yönetimi, ve -sermaye birikimi yasaları uyarınca işleyen-ekonomik yaşamın yönetiminin birbirinden tam anlamıyla ayrıştırılmasına dayanmaktadır. Üstelik, bu ayrıştırma herhangi bir radikal (köklü) itirazla da karşılaşmamaktadır ve oybirliği denen şeyin bir parçasıdır. Fakat pratikte

politik demokrasinin tüm yaratıcı potansiyelini yok eden şey bu ayrıştırma-
dır. Bu durum, -"Pazar"a ve onun buyrukları-
na boyun eğerek iktidarsızlaşan- parla-
mento vb. temsili kurumları hadım et-
mektedir. Bu bakımdan, Demokratlar'a
ya da Cumhuriyetçiler'e oy vermenin
sonuç itibarıyla hiçbir anlamı yoktur.
Çünkü ABD halkının geleceğine karar
veren şey seçim sonuçları değil, finansal
ve diğer pazarların kaprisleridir.

Kamuoyunun aptallaştırılması

Sonuç olarak, ABD devleti sırf ekono-
miye (yani sermayeye) hizmet etmek
için vardır ve toplumsal sorunları tama-
men yok sayarak sermayeye itaat etmek-
tedir. Bu devletin bu şekilde hareket
edebilmesinin bir tek temel nedeni var-
dır: ABD toplumunu oluşturan tarihsel
süreç, işçi sınıfının politik bilincinin ge-
lişmesini engellemiştir.

Bunu, geçmişte toplumsal çıkar grup-
ları arasında yaşanan çatışmalarda, zo-
runlu bir forum işlevini yerine getiren
(ve yine getirebilecek olan) Avrupa ile
karşılaştırdığımızda; Avrupa devletinin
demokratik uygulamaları gerçek anla-
mıyla taniyan (hayata geçiren) toplum-
sal uzlaşmalardan yana olmasının nede-
ni budur. Sınıf mücadelesi ve diğer poli-
tik mücadeleler, devleti bu şekilde dav-
ranmaya zorlamayıp, sermaye birikimi-
nin kendine özgü mantığı karşısında
özerk bir yapı sergileyemedikleri takdir-
de; demokrasi, ABD'de olduğu gibi ta-
mamen anlamsız bir deneyim olacaktır.

Egemen dinsel pratik ve bunun aşırı
tutucu söylem yoluyla sömürsü ile ezi-
len sınıflar içindeki politik bilinç eksik-
liğinin bileşimi, ABD politik sistemine
eşsiz bir manevra yeteneği kazandı-
rmaktadır. Bu sayede ABD, demokratik
uygulamaların potansiyel etkisini yok
edebilmekte ve bu uygulamaları tehlike-
siz dinsel törenlere (ör: Gösteri ve eğ-
lenceden ibaret politika, politik kampan-
yaların çığırtañlar tarafından yönetilen
resmi açılış törenleri vb.) indirgeyebil-
mektedir.

Bununla birlikte, bu durumun bizi ya-
nıltmasına fırsat vermemeliyiz. Çünkü,
hâkim konumda olan ve kendi mantığını
iktidarın gerçek sahiplerine yani serma-
ye ve onun yönetimdeki uşaklarına em-
poze eden (dayatan) güç bu aşırı tutucu
ideoloji değildir. Tüm kararları veren ve
yalnızca kendisi istediği zaman, ABD
ideolojisini, kendi amacı doğrultusunda
seferber eden güç, sadece ve sadece ser-
mayedir. Savaş düzeninde konuşlandırıl-
an araçlar -dezenformasyonun sistemati-
k ve eşi görülmemiş bir biçimde kulla-
nımı-, eleştirmenlere sürekli olarak çir-
kin şantajlar yapmak ve yalıtmağ sure-

tiyle, onların amacına hizmet edebil-
mektedir. Böylece egemen güçler "ka-
muoyunu" aptallaştırıp, istedikleri gibi
yönlendirebilmektedirler.

Bu koşullar (genel durum) sayesinde,
ABD egemen sınıfı, yabancı gözlemci-
ler için çok açık olan, ama her nasılsa
ABD halkının kendisi tarafından fark
edilmesi mümkün olmayan, ikiyüzlülük
kılıfı altına gizlenmiş olan bir çeşit top-
yekûn kinizmi (olumsuzluk) besleyip
güçlendirmektedir. Bu rejim, ihtiyaç ha-
sıl olur olmaz, şiddete (en aşırı şekline
bile) başvurmadan dolayı çok mutludur.
ABD'li tüm radikal eylemciler bunu çok
iyi bilmektedirler; ilkelerine ihanet et-
mek ya da günün birinde öldürülmekten
başka seçenekleri yoktur.

'Neo-Naziler'e karşı çıkma sorumluluğu

Tüm diğer ideolojiler gibi, ABD ide-
olojisi de sürekli olarak "eskiyip yıpran-
makta"dır. Toplumsal muhalefet düzeyi-
nin belirlenmiş sınırlar içine geldiği
(varsayılan) ve sağlam bir ekonomik bü-
yümeyle karakterize olan sükûnet dö-
nemlerinde, egemen sınıfın kendi halkı
üzerindeki baskısı doğal olarak gevşer.
Bu nedenle egemen güçler, ara sıra, kla-
sik yöntemleri kullanarak bu ideolojiyi
daha dinamik bir hale getirmek zorunda-
dırlar: ABD toplumu resmi tanımı (buy-
ruklar) gereği iyi olduğu için, her zaman
bir yabancı olan ve yok edilmesi için
mümkün olan tüm araçların seferber
edilmesini haklı gösterecek vb.) seçilir.
Geçmişte bu düşman komünizmdi; bu-
günkü "ABD savunucuları"nın unuttuğu
bir fenomen olan McCarthyizm, soğuk
savaşın başlatılmasını ve Avrupa'nın
marjinalleşmesini mümkün kıldı. Bu-
gün ise bu düşman "terörizm"dir ve ege-
men sınıfın asıl projesine -yani gezege-

nin askeri kontrolünü ele geçirme ama-
cına- hizmet etmek üzere uydurulmuş
bir bahaneden başka bir şey değildir.
ABD'nin en sonuncu hegemonik strate-
jisinin açıkça ilan edilmiş olan hedefi,
Washington'un buyruklarına karşı di-
renç gösterebilecek herhangi bir başka
gücün ortaya çıkmasına engel olmaktır.
Bu yüzden, gereğinden fazla "büyümüş"
olan ülkeleri, kendi "güvenlikleri" için
ABD üslerini kabul etmeye gönüllü ve
hazır olan, maksimum sayıda uydu dev-
let yaratacak şekilde parçalamak ve soy-
mak gerekmektedir. Son üç başkanın da
(baba Bush, Clinton ve oğul Bush) hem-
fikir olduğu üzere, sadece tek bir ülke
"büyük" olma hakkına sahiptir ve bu ül-
ke ABD'dir.

Sonuç itibarıyla, ABD hegemonyası,
ekonomik sistemindeki birtakım özel
"avantajlara" değil, başka hiçbir amaca
hizmet etmeyecek kadar büyümüş olan
askeri gücüne bağlıdır. Bu güç sayesinde
ABD, küresel mafyanın rakipsiz lide-
ri gibi bir tavır takınabilir ve "koca yum-
ruğuyla" aksi taktirde yola gelmeyecek
olanlara bu yeni emperyalist düzeni zor-
la kabul ettirebilir.

Son günlerdeki başarılardan cesaret
alan yüce efendi, Washington'daki gü-
cün dizginlerini sımsıkı tutmaktadır. Se-
çenekler ortadadır: Ya ABD hegemon-
yasını ve onun süper etkili "libera-
lizm"ini kabul edeceksiniz -ki bu, para
kazanmayla ilgili özel bir takıntıdan bi-
raz daha farklı bir anlama gelmektedir-,
ya da her ikisini de reddedeceksiniz. Bi-
rinci durumda, Washington'a dünyayı
Teksas motifleriyle (imajıyla) yeniden
tasarlaması için tam yetki vermiş oluruz.
Sadece ikinci alternatif tercih ederek,
sahiden çoğulcu, demokratik ve barışçı
bir dünyanın yeniden inşa edilmesine
katkı konusunda bir şeyler yapmamız
mümkün olabilir.

Avrupalılar 1937'de değil de 1935'de
karşı koymuş olsalardı, Nazi çılgınlığı-
nı, o kadar çok zarar vermeden evvel
durdurabilirlerdi. 1939'a kadar erteleye-
rek, on milyonlarca kurban almasına
katkıda bulunmuş oldular. Washing-
ton'un Neo-Nazi meydan okumasının
frenlenip yok edilebilmesi için, şimdi
harekete geçmek ise bizim sorumluluğu-
muz dahilindedir.

DİPNOTLAR

- 1) Mein Kampf: Adolf Hitler'in "Kavgam"
adlı kitabı.
- 2) Reformasyon: 16. yüzyıl Avrupa'sında
Katolik Kilisesi'ni ıslah etme girişimi olarak
başlayan ve Protestan Kilisesi'nin kurulma-
sıyla sonuçlanan, Martin Luther'in önyak
olduğu dinsel hareket.
- 3) Salem: ABD'nin kuzeybatısında, Pasifik kı-
yısında bulunan Oregon Eyaleti'nin başkenti.

Yeni kuşak savaşlar - sürekli savaş

Küreselleşme, 19. yüzyılın sonundaki küreselleşme gibi, bir yapısal krize cevap olarak gündeme geldi. 19. yüzyıldaki II. kuşak sömürgeciliğin isyanı bastırma teknikleriyle, bugün gündeme gelen sömürgeciliğin isyanı bastırma teknikleri arasında büyük bir benzerlik var. Farklı olan, döneme ait biçimsel değişiklikler. Bunlar da karşımıza 4. Kuşak Savaşlar adı altında çıkıyor. 20 yıldır yaşadığımız baş döndürücü değişikliklerin sonunda, kriz ve savaşlar, dünyanın 19. yüzyıldan bu yana sanıldığı kadar çok değişmediğini gösteriyor. Döndük dolaştık, sömürge savaşlarına geri geldik.

Ergin Yıldızoğlu

1990'ların ikinci yarısında, küreselleşme ve "Washington Consensus" (1) sorgulanmaya, IMF'nin Yugoslavya operasyonu kaos yaratarak sonuç vermeye ve Siyasal İslam şiddete dayalı mücadele biçimlerini geliştirmeye başladığı sırada, uluslararası jeopolitik tartışmalarına da üç yeni başlık eklendi: Liberal-emperyalizm/iyi niyetli sömürgecilik, **4. Kuşak Savaşlar**, ABD'nin hegemonik üstünlüğünün geleceği.

11 Eylül 2001'den sonra biçimlenmeye başlayacak olan yeni jeopolitik ortamın ilk işaretleriydi bunlar. Birinci tartışma, soğuk savaş sonrası ortamda küreselleşme süreci içinde dağılmaya başlayan toplumsal formasyonların, başarısız devletlerin ve ortaya çıkmaya başlayan devletsiz bölgelerin yeniden küreselleşme, diğer bir deyişle sermayenin küresel değerlendirme süreçleri içine çekilmesine ilişkindi. İkincisi hem genel olarak küreselleşmeye, hem de bu bölgelerde, "Washington consensus"e,

hem de çeşitli bölgeleri küresel kapitalizme açmaya karşı yükselen direnişlerle, Siyasal İslam'ın Batı'ya yönelik saldırılarına karşı geliştirilecek askeri taktiklerle ilgiliydi. Üçüncüsü de bu ikisinin işleyişine genel bir bağlam sağlayacak uzun dönemli hegemonya stratejileriyle...

Bu yazının konusunu, bu tartışmalar içinde ve çok belirgin bir biçimde sömürge savaşlarının, emperyalizme karşı halkların direnişlerini bastırmanın gereksinimlerine göre biçimlenmeye başlayan **4. Kuşak Savaşlar** oluşturuyor. Ancak, bence bu savaşların teknik özelliklerinin arkasında yatan askeri doktrinler ve siyasi yönelimler de, en az bu teknik özellikler kadar, hatta belki de daha önemli. Bu

yüzden buradan başlamak istiyorum.

Küreselleşmenin çatlaklarını kapatmak...

Bugün dünyada olup bitenleri anlamaya başlamak için ilk atılması gereken adım, küreselleşme denen sürecin kendiliğinden, evrimci bir biçimde, kapitalizmin gelismesinin sonucu olarak ortaya çıkmış adeta "doğal" bir süreç olduğu düşüncesini terk etmektir. Çünkü bugün konu edilen küreselleşme, dünya tarihsel bir süreç değil, bu iddiaların tam

ması bağlamında yaşamsal çıkar kegetorisinde değerlendirilmiştir (2).

Ama küreselleşmenin sık sık bölgele-ri ve ülkeleri tahrip ederek kullanılamaz hale getirdiği, buradan kaynaklanan olgularla sermayenin genel güvenliğini tehdit eden dinamikleri harekete geçirdiği, diğer bir deyişle küreselleşmenin kendi mezar kazıcılarını yarattığı da bir başka gerçektir. İşte bu yüzden ki, ABD, soğuk savaş sonrası dönemin özelliklerini de göz önüne alarak, ordusunu yeni koşullara göre yeniden şekil-

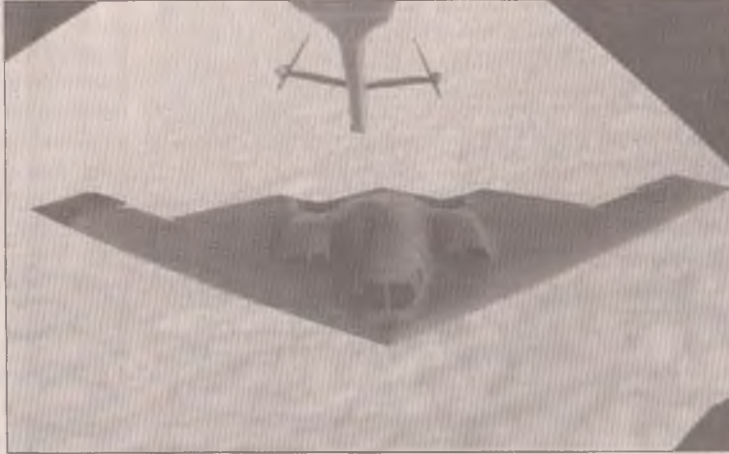
lendirmeye başlarken aynı anda da yeni bir askeri paradigma geliştirmeye başlamıştır.

Bu yeni paradigmayı ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in, Amerikan ordusundaki dönüşümlerin sorunlarının tartışıldığı, Revolution in the Military Affairs sitesindeki şu tespitleriyle özetleyebiliriz:

"Hizmet merkezli bir biçimde saldırmak artık bizim için geçerli değil. Yarın ağır kuvvetlerimiz daha hafif, hafif kuvvetleri-

miz daha öldürücü ve hepsi çok daha kolayca savaşa sokulabilir olacaklar. Bu yalnızca farklı bölümlerin birlikte işleyeceği, çevik bir kuvvet olmamalı, aynı zamanda bilişim alanındaki devrimden, her yıl gerçekleşen teknik gelişmelerden de faydalanabilmelidir" (3).

Neden böyle? Bu soruya cevap aramak için, paradigmanın oluşma sürecindeki tartışmaları elden geçirirsek karşımıza dört isim çıkar: Savunma Bakan Yardımcısı **Paul Wolfowitz**, Pentagon'daki Kuvvetler Dönüşümü Ofisi Direktörü Emekli Amiral **Arthur Cebrowski**, Deniz Harp Akademisi'nden ve küreselleşmenin güvenlik etkilerini irdeleyen The NewRuleSets.Project'in di-

aksine, bu evrim içinde gelişmeyi durduran bir krizin patlak vermesiyle birlikte, bu krize, sermayenin tarafından bir cevap olarak bilinçli bir biçimde seçilen bir seri uygulamalar sonucu ortaya çıkan bir süreçtir. Bir kez küreselleşmenin bir ekonomik ve jeo-stratejik seçenek olduğunu kavradık mı, her şey giderek daha basitleşir ve emperyalizm paradigması içinde kolaylıkla anlaşılabılır hale gelir. Zaten bunu uygulayanlar da sorunu böyle ele almaktadırlar. Gerek Clinton döneminde, gerekse de Bush döneminde hazırlanan savunma starejilerinde küreselleşme, dünyanın ekonomik ve siyasi coğrafyalarının ABD'ye ve müttefiklerine açılması ve açık kal-

rektörü Prof. **Thomas P. M. Barnett** ve geçtiğimiz aylarda Rumsfeld tarafından Genel Kurmay Başkanlığı'na önerilen, eski Özel Harekatlar Kuvvetleri Komutanı, emekli general **Peter J. Schoomaker** (4).

Wolfowitz'in konuyla ilgisi 1990'ların başına kadar gidiyor. Wolfowitz, Rumsfeld'in ağzından özetlediğimiz yeniden yapılanmanın ilk önerilerini 12 yıl önce Savunma Planlama Kılavuzu'nda dile getirmişti, ancak doküman *New York Times*'a sızınca, "küresel hâkimiyet, gerektiğinde tek yanlı müdahale garantisi, yeni dünya düzeninde ABD'nin askeri müdahalelerinin kalıcı ve olağan bir özellik kazanması" gibi tezlerinden dolayı büyük tepki çekmiş, Clinton yönetimince de rafa kaldırılmıştı. O sırada küreselleşme hızla ilerliyor, ABD yeni ekonomi fantezisi altında kültürel hegemonyasını pekiştiriyor, David Rotkoff (5), Fukuyama (6) gibi teorisyenler kültürel emperyalizmin faydalarını anlatan makaleler yayımlıyorlardı. Bir anlamda, bu dönemde ABD

George Bush

rekâtlarına özellikle önem veren emekli amiral açısından denizde üstlenmek, gemide üstlenmek, kocaman yeni tür bir gemi inşa etmek anlamına gelmiyor çok daha kapsamlı bir kavram. Bu birçok olanaklardan ve gemilerden oluşuyor; kara, deniz ve hava kuvvetlerinin, deniz merkezli uyumlu bir işleyişi anlamına geliyor. Emekli amiral, bu yaklaşımının, özellikle Türkiye'nin Irak Savaşı öncesindeki tutumundan sonra daha da belirginleştiğine değinerek "Yolunuzu tıkan, kimi, siyasi coğrafi ve askeri engelleri aşmanız gerekiyor. Denizde üstlenmek bunun sağlar" diyor. Cebrowski'nin yaklaşımında hava, kara ve deniz kuvvetleri arasındaki sınırların belirsizleştiği, eşgüdüm ve hızın büyük önem kazandığı görülüyor. Hız söz konusu olunca, tabii ki ışık hızıyla hareket eden silahlar örneğin **lazerler** de büyük önem kazanıyor Cebrowski'nin projesinde.

Cebrowski'nin Heritage

ge Foundation'da yaptığı Irak Savaşı'nda ordunun performansını ve yeni dönüşümün etkilerini değerlendiren konuşmasına bakınca, emekli amiralin bu yeni dönüşümle ABD'nin rakiplerine gözdağı vermeyi, dolayısıyla caydırıcı, hatta psikolojik bir etki yapmayı da amaçladığı görülüyor: "Bütün, güncel ve gelecekteki düşmanlarımızın, bize bakarak, 'Vay canına, nasıl yapıyorlar. Gözlerimizin önünde gerçekleştirdiğini görüyoruz ama ne olduğunu tam olarak anlamıyoruz ve biz bunu durduramayız' demesini istiyoruz" (9, 10).

Pentagon'daki gelişmeleri yakından izleyen Fred Kaplan'ın "Rumsfeld'in yeni adamı" dediği General **Schoomaker** (11), Cebrowski'nin görüşlerine çok yakın bir askeri

uzman. Schoomaker, ABD'nin askeri olarak rakibinin bulunmamasından hareketle, gelecekte daha az savaş, daha çok çatışma olacağını söylüyor. Bu nedenle ordu birliklerinin bu koşullara göre düzenlenmesi ve ister istemez, giderek, düşük yoğunluklu görevlere, küçük çaplı çatışmalara uyumlu özel harekât timlerine benzemeleri kaçınılmaz (12).

"Birleşik Harekâtlar" uzmanı Schoomaker, *Chicago Tribune*'ün 23 Mart'ta aktardığına göre, Afganistan planı hazırlanırken CENTCOM komutanı Frank'la Afganistan savaşının planları yapılırken bir görüşme yapmış. Bu görüşmede Schoomaker, ilk planı Rumsfeld tarafından geri çevrilen General Frank'ın, yeni teknolojinin ve örgütlenmelerin kendisine sunduğu tüm olanakları kavrayarak çok daha dinamik ve etkin bir plan yapmasına yardımcı olarak, önemli bir rol oynamış. Schoomaker bilişim ağlarına bağlı, hızlı, küçük ama vurucu güçlere dayanan bir ordu projesine ek olarak komutanların birer diplomat olarak yetiştirilmesi gerektiğini de savunuyor.

Bu tartışmaların esas jeo-ekonomik teorik temelini Prof. **Barnett**'in (13) 2000 baharında, borsa bankeri Cantor Fitzgerald'ın katkılarıyla başlattığı araştırma projesindeki (www.nwc.navy.mil/newrulesets) çalışmalarıyla sunduğunu görüyoruz.

Barnett'in projesinin temelini "Küreselleşme nasıl korunabilir?" sorusu oluşturuyor. Örneğin, "Çekirdek ve Çatlak" (14) tezini ortaya atmadan önce, Centre For Strategic Studies'den H. Gaffney Jr ile birlikte yayımladıkları makalenin başlığı "Globalization Gets a Body Gard" (Küreselleşme bir korumaya sahip oldu) idi (15). Yazarlara göre, ABD küreselleşmenin yolunu açıyor, temel kural koyucu rolünü üstleniyor ve ordusu da küreselleşmenin kıyılarındaki sorunları temizliyor, tehlike yaratan tehditleri tecrit ediyor, gideriyor. Böylece hem küreselleşmeyi yeni alanları içine alarak, sürekli genişletiyor, hem de koruyor (16).

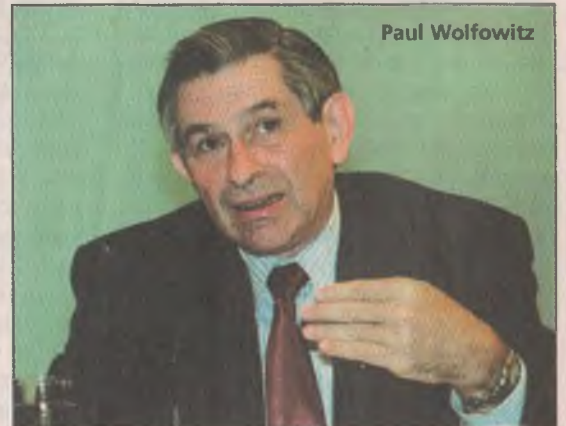

Önde, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld.

hegemonyasını hâlâ "yumuşak güç" (7) dayandırmak olanaklıydı.

Emekli amiral **Cebrowski**'nin takma adı, *Seapower* (Deniz gücü) dergisinin Haziran 2003 sayısında yayımlanan "'Yeni Amerikan tarzı savaşın' şampiyonu" başlıklı söyleşide vurgulandığı gibi, "Pentagon'un dönüşüm Çarısı". "Networked (ağa bağlanmış) savaş tezinin yaratıcılarından biri" olarak tanıtılan, Cebrowski'ye göre, "Savaşta cephe -ve cephe kavramı- tümüyle ortadan kalktığı için artık kuvvetler nerede gerekiyor, orada olabilmeli..." "Dağılabilmeli ve hemen yeniden toplanabilmelidirler". ABD "Bunu sağlayacak bilişim sistemlerine sahiptir" (8).

Cebrowski'ye göre bugün operasyonel harekâtların denizden ve stratejik uzaklıklardan gerçekleştirilmesi için çok önemli gerekçeler var. Ancak, deniz ha-

Paul Wolfowitz

Bunlara karşılık, küreselleşme aslında oldukça sınırlı kaldı ve bugün “çökmüş devletler”, “devletsiz alanlar” olarak tanımlanan bölgeleri yarattı. Bu alanlar küreselleşme sürecinin dışında kaldılar ve örgütlü suçlarla ‘terörizm’ için verimli topraklar oluşturdular. Üstelik bu alanlar Prof. Klare’in *The Resource Wars* (2002, Kaynak Savaşları) kitabında altını çizdiği gibi, çoğu kez petrol, değerli ya da stratejik madenler, su kaynakları, enerji taşıma yolları bulunan alanların hinterlandında bulunuyordu.

Prof Barnett’in teorisine göre dünya bugün iki bölgeden oluşuyor. Birincisi, **küreselleşmiş ve işleyen bir çekirdek** (Functioning Core): Kuzey Amerika, Güney Amerika’nın büyük çoğunluğu, Avrupa Birliği, Putin Rusya’sı, Japonya, yükselen Asya, özellikle Çin ve Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika. İkincisi, **entegre edilememiş “çatlak”** (“Non-integrating Gap”): Geriye kalanlar. **Küreselleşmiş çekirdek**, istikrarlı ve güvenli bir bölge (Ama talep yetersizliği ve kapasite fazlası sorunuyla karşı karşıya-E.Y.), **“çatlak”** ise tehlikeli, tehdit edici, istikrarsız (ama küreselleşmeye entegre edildiği taktirde, fazla kapasiteyi emecek, fazla sermayeyi değerlendirebilecek, yeni tüketici talebi ve yatırım alanları vaat ediyor-E.Y.) bir bölge. Barnett’e göre ABD’nin bundan böyle uzun dönemli stratejisi, bu “çatlağı”, birbirini izleyecek savaşlarla **kapatmak** (çekirdeğin kullanımına açmak-E.Y.) olacak. Bu strateji bağlamında, **“Çekirdek”le “çatlağı”** birbirine “teyelleşen” şeritteki, Meksika, Brezilya, Güney Afrika, Fas, Cezayir, Yunanistan, Türkiye, Pakistan, Tayland, Malezya, Filipinler, Endonezya vb. devletler ayrıca önem kazanıyor. Barnett’e göre, Afganistan’da ve Irak’ta bu yüzden savaşa gidilmiştir ve bu tür savaşlar sürecektir.

11 Eylül’den sonra ABD’nin, Barnett’in tezine uygun bir biçimde, dünyanın her yerinde, özellikle de küreselleşmenin istikrarının tehdit edildiğini düşündüğü bölgelerde ve yeni dönüşüme de uygun bir biçimde, varlık oluşturmaya hızlandığı görülüyor. I. Körfez Savaşı ve Kosova Savaşı sayesinde, bu bölgelerde büyük üsler kurma olanağı elde eden ABD, Afganistan Savaşı’yla da Orta Asya Cumhuriyetleri’nde yeni üsler kurdu. NATO’ya yeni katılan ya da aday olan Doğu Avrupa ülkeleri de ABD’ye yeni üs olanakları getirdiler. Nihayet Irak Savaşı’yla birlikte Ortadoğu’da yeni üs olanakları elde eden ABD’nin, Pacific Life Research Centre’in 28 Mayıs 2003 tarihli raporuna göre, şimdi Romanya, Bulgaristan, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Cibuti, Diego Garcia, Amman, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirliği, Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, Türkmenistan ve Türkiye’de üsleri var.

Ancak ABD, Almanya, Türkiye, Suudi Arabistan ve Güney Kore’deki birliklerinin bir kısmını Doğu Avrupa, Afrika ve Asya’ya kaydırarak yeni üsler yaratmayı da planlıyor. ABD, Afrika’da bir düzine yeni, sabit, ya da yarı sabit üs planlıyor. Cezayir, Fas ve Tunus’un adı yarı sabit üsler, Senegal, Gana, Mali,

Kenya’nın adı daha küçük üsler bağlamında geçiyor (17). ABD’nin Hindistan’da, Filipinler’de, Singapur’da ve Avustralya’da (18) Tayland ve Azarbaycan’da da (19) yeni üsler açmayı amaçladığı bildiriliyor. Wall Street Journal, Pentagon üst düzey komutanlarından aktarmayla, bu yeni üsler zincirinin, Hazar bölgesindeki mineral havzalarını, Afrika, özellikle de Nijerya’daki petrolüleri güvenlik altına almayı amaçladığını yazıyor.

Sömürgeleştirme olağanlaştı

Tüm bunlar yaşanırken ABD, İngiltere, hatta Fransa’da yönetici sınıf içinde, medya yorumcuları arasında, sömürgeciliğin faydaları üzerinde bir konsensüs oluştuğunu düşündüren yazılara rastlamaya başladık. Ancak dikkatle bakıldığında, bu sömürgecilik eğiliminin salt tartışmalarda kalmadığı, kendi kendilerini yönetemeyerek çevrelerine ve Batı’ya tehlike oluşturmaya başladıkları gerekçesiyle, giderek daha çok sayıda ülkenin yönetimine el konduğu da görülür. Gerçekten de “Kimse açıkça dile getirmek istemiyor ama” diyor muhafazakâr yayın organlarından *National Review*’un editörü Rich Lowry ve ekliyor “artık hepimiz sömürgeci olduk”!

Örneğin, Kosova ve Bosna’da birer **pretektora** kuruldu, Irak doğrudan sömürgeleştiriliyor. Afganistan’da bir **dominyon** var. Avustralya, Solomon Adaları’na 2000 asker çıkardı. Bush’un 2300 asker gönderme kararı şimdi sıranın Liberya’ya geldiğini gösteriyor. Üç milyon nüfuslu, yoksul Liberya belki ekonomik açıdan değerli değil ama, Batı Afrika Jeopolitiği açısından çok önemli bir ülke; çünkü “Bir petrol denizinin ortasında çakılmış, bir an evvel söndürülmesi gereken bir kibrite benziyor” (20). Bu yüzden Fransa ve İngiltere de ABD’nin ülkeye müdahale etmesini istiyorlardı. Bir

süredir Fildişi Kıyısı'na ve Sierra Leon'daki iç savaşlara müdahale eden bu iki ülke, şimdi Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki iç savaşa birlikte müdahale etmeye hazırlanıyorlar (21). Gine ve Sao Tome'yle askeri ve ekonomik bağlarını hızla geliştirmekte olan ABD'nin Liberya'ya müdahale etmeye başlamasına bakarak, Batı Afrika'da yeni bir sömürgeleştirme dalgası başlattığı söylenebilir. Belki de sırada, geçtiğimiz aylarda bir askeri darbe yaşayan Sao Tome, hatta büyük petrol rezervlerine sahip Nijerya var. En son bilgiler Sao Tome'yle petrol işletme anlaşması olan Nijerya'nın 2000 askerle Liberya iç savaşına da bulaştığını gösteriyor (22). Özetle dünyanın her yerinde başta ABD olmak üzere emperyalist ülkelerin orduları yeniden dolaşmaya, yeni üsler kurmaya başladı.

Ekonomik düzeyde de DTÖ bünyesinde yapılan ve tüm emperyalistlere dünya piyasalarını eşit koşullarda açmayı amaçlayan anlaşmaların yanı sıra ikili anlaşmaların da hızla artmaya başlaması, bu sömürgecilik eğilimlerinin giderek güçlenmesine neden olacak bir paylaşımın başladığını gösteriyor. Bu ikili anlaşmalar her zaman bir güçlü emperyalist devletle zayıf, egemen sınıfları ekonomik zorluklar içinde olan az gelişmiş ülke devleti arasında yapılıyor. Diğer emperyalistleri dışarda bırakıyor ve beraberinde siyasi tavizleri de getiriyor. Bu süreç daha da ilerlediğinde tüm piyasalar paylaşılmış olacak ve güdeme kaçınılmaz olarak giderek artan bir yoğunlukta daha açık sömürgeleştirme ve yeniden paylaşım olasılıkları gelecek.

Süreklî savaş

Yukarda aktardığım gelişmeler, dikkat edilirse, pek de 11 Eylül'de olanlarla ilgili değil. Ondan önce başlamış ve ondan sonra da, çoğu kez şiddetlenerek devam eden dinamiklerle ilgili. Ancak 11 Eylül'den sonra ABD'de açıklanan Yeni Savunma Stratejisi, bu sürecin paradigmasının oluşmasının tamamlandığını ve gerçek karakterini kazanmaya başladığını gösteriyordu.

4. Kuşak Savaşlar'ın gerekçesini oluşturan bu karakteri anlayabilmek için onu kısaca, kapitalizmin klasik savaş anlayışıyla karşılaştıralım. Bildiğiniz gibi bu klasik savaşın en önemli ve ilk teorisini **Karl Marie von Clausewitz** ve ona göre savaş, politikanın başka yöntem-

lerle devam etmesinden başka bir şey değil. Clausewitz'in teorisini yaptığı savaşın bir özelliği iki devlet arasında gerçekleşmesiye bir diğer özelliği de tek bir amacının olması: Hızla ve her iki taraf açısından en az hasarla savaşı kazanarak siyasi amacı gerçekleştirmek ve olağan siyasi süreçlere geri dönmek. Bu açıdan bakınca savaşın, düşmanı/tafları, hedefi, stratejisi ve sonucu önceden saptanmış bir girişim olduğu görülür.

11 Eylül'den sonra ilan edilen, "terörizme karşı küresel savaşın" belirgin bir düşmanı, hinterlandı ve hedefi yok. Savaş her yerde ve koşulda ve yer yöntemle sürecek. Ne zaman biteceğini, bittiğinin ne zaman ve nasıl belli olacağını da söylemek olanaklı değil. Bu yüzden karşımızda **süreklî bir savaş** var. Etraflı bir tartışmasını başka bir yazıya bırakarak

ABD, Irak'a özgürlük getirmiş!

şu kadarını saptamakla yetineceğim; artık karşımızdaki savaş, siyasetin başka yöntemlerle sürdürülmesinden öte bir süreç olarak, bir yönetim, ABD'nin dünyayı yönetme egemenliğini koruma biçimi olarak ortaya çıkıyor. Bu tür süreklî savaşlar eskiden imparatorlukların bünyesinde, imparatorluk oluşturma bir biçimi olarak başlar ve imparatorluk "süreklî savaşın" ağırlığını çekemez bir noktaya gelip de kendi üstüne yıkılmaya başlayana kadar sürerdi. Bu yüzden, ABD'nin bir imparatorluk sürecinde olduğunu ve kurmak istediği imparatorluğun da bir "Pax Americana" değil, küresel düzeyde her coğrafyada hiç durmadan sürecek, yaygınlaşacak, süreklî yeni düşmanlar yaratacak bir savaş anlamına geldiği, adeta George Orwell'in 1984 adlı romanındaki dünyayı hazırladığı söylenebilir.

Dördüncü kuşak savaşlar işte bu süreçte uygun bir savaş biçimi olarak gündeme geldi. Halen hem uygulanıyor hem tartışmaları devam ediyor. ABD yöneti-

ci elitinin içinde bile bu henüz yeni bir kavram. Örneğin, bu kavramın teorisyenlerinden Lindt, geçtiğimiz aylarda yazdığı bir yazıda diyordu ki, "Muhafazakâr akımın yaşlı bilgeleri her yıl Sen. William F. Buckley'nin evinde toplanır hareketin sorunlarını tartışır". Bu yıl (2003) tartışma konusu yeni muhafazakârların desteklediği, Amerika'nın dünya imparatorluğu projesiydi... Yeni-muhafazakârlar olağan, "imparatorluk kaçınılmazdır" konuşmalarını yaptıktan sonra, kültürel muhafazakârlardan biri "IV. Kuşak Savaşlar hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sormuş. Lindt'in aktardığına bakılırsa salondakiler bu kavramı daha önce hiç duymamışlar. Halbuki ABD ordusu Afganistan'da ve Irak'ta, bir IV. Kuşak Savaşa başlamış bile. Filipinler'de de başlamak üzere (23) 4. Kuşak Savaşlar'ın (4KS'in) özelliklerine, önceki kuşak savaşlardan farkına değinmeden önce, isterseniz Irak'ta savaşın fiilen nasıl sürdüğünü kısaca anımsayalım. Merkezi Teksas'da bulunan, kadrolarını CIA ve istihbarat çevrelerinden devşirdiği söylenen Stratejik Forecasting (Stratfor) adlı web sitesinin ABD'nin Irak'ta isyanı bastırma stratejilerini irdeleyen yorumunda şöyle deniyor: "En belirgin ve önemli gelişme, bir gerilla savaşının ortaya çıkmış olmasıdır, ... Afganistan ve Irak'ta sa-

vaşçılar konvansiyonel bir savaşı kazanamayacaklarını anladılar. ABD'nin olağanüstü avantajlara sahip olduğu bir savaş yerine, göstermelik bir direniş sergileyip, arkasından ABD'yi konvansiyonel olmayan ve uzun sürecek bir savaşın içine çekmeyi planladılar" (24). Bu alıntı bize 4KS'in en temel özelliklerinden birinin işgalciyle isyancı arasındaki çatışmayla ilgili olduğunu gösteriyor.

4KS üzerine ilk ciddi yazıya *Marine Corps Gazette*'nin Ekim 1989 sayısında rastlıyoruz. Bu yazı ilk kez teknolojik gelişmelerle ve küresel göç hareketleriyle de birleştirilerek, yepyeni bir dönemde, dolayısıyla yepyeni bir savaş tarzıyla karşı karşıya kaldığımızı ileri sürdü. Beş yıl sonra bu çözümlemeye **küreselleşme** kavramı eklendi (aynı yayın, Eylül 1995). Ancak, ileriki yıllarda, küreselleşmenin yeniliği sorgulanmaya başlandı, ekonomik krizle ve düzenleme politikalarıyla ilişkisi ortaya kondu. Birçok araştırmacı "Teknolojik devrimin" etkilerinin çok abartıldığını savundu, "bilgi

çağı” kavramının ideolojik boyutuna dikkat çekti. Anımsarsanız ben de, yukarda da değindiğim gibi bir süredir yazılarımda ısrarla mali genişleme döneminin, dolayısıyla yine bir küreselleşme döneminin sonuna geldiğimizi, deflasyonist ortam, aşırı üretim krizi, ABD’nin hızla yaygınlaşan askeri üsleri, Afganistan, Irak işgalleri bağlamında, klasik sömürgeciliğin geri geldiğini savunuyorum.

Tabii ki tarih aynen tekrar etmiyor. Her küreselleşme bir öncekilerden farklı biçimler sergiledi. Sömürgecilik geri gelirken, döneme ilişkin yeni özellikler ediniyor. Savaşların da bu özellikleri yansıması doğal. Bu bağlamda “TV. Kuşak Savaşları”ı da tümüyle yeni bir gelişme olarak değil, işgalci güçlerle (sömürgeciyle), onu topraklarından atmaya çalışan gerilla arasındaki çatışmanın dönemin teknolojik, siyasi hatta ekonomik koşullarından etkilenerek aldığı “yeni biçim” olarak yorumlayabiliriz. İlginç olan, ABD savaş kuramcılarının IV. Kuşak Savaş kuramını tam da SSCB çökerken gündeme getirmeye başlamış olmaları.

Gerçekten de küreselleşme yanlıları tüm ekonomik teorilerin eskidiğini savunurken, birileri de küreselleşmenin etkisiyle savaşların değişerek, devletler arası çatışmalardan ulus-ötesi aktörler arası çatışmalara dönüşmeye başladığını ileri sürdüler (William S. Lindt, Albay Keith Nightengale, Binbaşı John F. Schmitt, Albay Joseph W. Sutton ve Kurmay Albay Gary I. Wilson, “Savaşın değişen yüzü: Dördüncü kuşağa doğru”, Marine Corps Gazette, Ekim 1989; Martin van Creveld, “Savaşın dönüşümü”, Free Press 1991; Kurmay Albay Thomas

X. Hammes, “Savaşın Evrimi: Dördüncü Kuşak”, Marine Corps Gazette, Eylül 1994) (Daha fazla bilgi için: http://www.d-n-i.net/second_level/fourth_generation_warfare.htm).

Eski ve yeni savaşlar

Napolyon döneminde, bir muharebe meydanında karşılaşan orduların sıkışık saflarla yürüttükleri devletlerarası savaşlar, kapitalizmin 1. Kuşak Savaşları oluşturdu. 2. Kuşak Savaşlar, sanayileşmiş devletler arasında yaşanan, modern silahlarla ateşin yoğunlaştırılmasıyla düşmanın imhasını amaçlayan savaşlardı; klasik örneği I. Dünya Savaşı’ydı. 3. Kuşak Savaşlar ise II. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın geliştirdiği, cepheden saldırı yoluyla imhaya değil, hızlı manevrayla (blitzkrieg), arkasına geçerek düşmanı çökertmeye dayanı-

yordu. 4KS, bu ilk üç kuşaktan kimi özellikleri devralmakla birlikte, düşmanın tüm toplumunu hedefleyen, güçlerin hızlı hareket etmesine, yayılmasına ve küçük grupların hareketına öncelik veren bir savaştı. Bu savaşta merkezi lojistiğin önemi azalıyor, hızın, temponun, düşman arazisinde yaşamı sürdürebilmenin önemi artıyordu. Bu savaşta düşmanın (ekonomik, kültürel araçlarda da kullanılarak) içeriden çökertilmesi amaçlanıyor, toplumun ideolojik ve siyasi yapısı (kimliği) hedef alınıyordu.

Kısacası, dördüncü kuşak savaş, dağılık güçler arasında, sınırları tam olarak betimlenemeyen bir savaştı. Savaş ve barış arasındaki fark yok olma noktasına kadar eriyor, savaş çizgisel olmayan bir süreç izliyor; savaş alanları belli olmadığı gibi, sivil asker ayrımı da bulanıklaşıyordu. İlk üç savaşın tarzını belirleyen Batı olmuştur. Halbuki 4KS Batı’nın dışındaki kültürlerden, Müslüman ya da Asyalı geleneklerden kaynaklanıyordu.

Tüm 4KS teorisyenleri yukarıda özetlediğim noktalarda anlaşıyor, daha 11 Eylül’den çok önce düşmanı, bir ulus devlet bağlamı içinde değil, genellikle terörist kavramı altında tarif etmeyi tercih ediyorlar. Ulus devletler bu teröristlere destek veren “serseri devletler” bağlamında denklemin içine giriyordu. Thomas X. Hammes’in, “klasikleşmiş” makalesinde, Creveld’in çalışmasına dayanarak 4KS savaşların ilk örneklerini Çin, Vietnam, Nikaragua gibi “isyancı savaşların” evriminde bulması, bu kavramı üretkenlerin esas kaygısını da açıkça ortaya koyuyordu.

Bu örnekler hep kapitalist dünya ekonomisinden, emperyalizmin denetimin-

ABD’nin savaşı haksız.

den kopmayı amaçlayan girişimlerin yol açtığı, teknolojik, askeri ve mali olarak birbirine denk olmayan, asimetrik güçlerin karşılaştığı savaflara, zayıf ve geri kalmış olanın, gelişmiş, emperyalist ve güçlü olana, yabancı olana, karşı yürüttüğü savaflara ilişkindi. Emekli Kurmay Albay David W. Szelowski'nin (*Marine Corps Gazette*, Mayıs 2003) dikkat çektiği gibi, 4KS, bu açıdan, sömürge savaşlarıyla büyük benzerlikler gösteriyor; "terörist", "gerilla", "devrimci", "gayri nizami savaşçılar" 50, 100 ya da 200 yıl önce nasıl bir tehlike oluştuyorsa bugün de aynı tehlikeleri oluşturlardır.

Tüm bunlar 4KS'nin, sömürge savaşı modeli olarak, ama günümüzdeki sorunlar ışığında tasarlandığını düşündürüyor. Örneğin, Szelowski'nin işaret ettiği gibi "ABD için bugün en büyük tehlike, potansiyel düşman olarak gördüğü uluslar, dünya ekonomisine en az eklemlenmiş ve statükoya karşı çıkma eğiliminde olanlar" (age). Diğer bir deyişle ABD'nin dayattığı ekonomik modeli kabul etmeyen, ekonomisini onun sermayesine açmayan, ya da kapamak isteyen uluslar. Öyleyse, küreselleşme 4KS'nin coğrafyasını oluşturuyor (Prof. Barnett'in "Çekirdek" ve "Çatlak" tezini burada anımsayabiliriz).

Gerçekten de 4KS teorisini anlamaya çalışırken, bu en son küreselleşme dalgasının dünya jeopolitiğine getirdiği bazı yenilikleri de hesaba katmak gerekir. Örneğin, internetin ve cep telefonlarının getirdiği haberleşme olanakları uluslararası alanda faaliyet gösterebilecek örgütsel ağlar kurmayı kolaylaştırdı; göç dalgaları ve hızlı ulaşımın ucuzlaması, çevredeki, isyanın/çelişkinin coğrafyasındaki düşmanın, eski sömürgelerden farklı olarak, emperyalistin vatanına ulaşmasına, hatta bir göçmen nüfusa dayanarak orada uzun süre yaşayabilmesine, içeriden, tüm toplumu etkileyecek bir saldırı planlayabilmesine olanak sağladı. Buna karşılık aynı özellikler kapitalizmin en önemli kadrolarını, sürekli seyahat eden üst düzey yöneticilerini dünya çapında hedef haline getirdi. Nihayet bunlara, sömürgecinin isyanı bastırmak için başvurduğu şiddetin görüntülerinin modern iletişim araçları yoluyla sivil halkın oturma odasına kadar ulaşarak, onların savaşı destekleme eğilimini zayıflatıcı etkiler yaratmasını da ekleyebiliriz.

1980'lerde başlayan ve 1990'da büyük tahribat yaratan küreselleşme, 19. yüzyılın aynı dönemindeki küreselleşme gibi, bir yapısal krize cevap olarak gündeme geldi. 19. yüzyıldaki II. kuşak sömürgeciliğin isyanı bastırma teknikleriyle, bugün gündeme gelen sömürgeciliğin isyanı bastırma teknikleri arasında çok büyük bir benzerlik var. Farklı olan döneme ait biçimsel değişiklikler. Bunlar da bugün karşımıza 4KS olarak çıkıyor. 20 yıldır yaşadığımız baş döndürücü değişikliklerin sonunda, kriz ve savaşlar, dünyanın 19. yüzyıldan bu yana sanıldığı kadar çok değişmediğini gösteriyor. Döndük dolaştık, sömürge savaşlarına geri geldik. Dün belki teorisi yoktu ama bu kez var... Bu 4KS teorisi, ABD'nin dışarıya yönelik bir sömürge ordusu kurmasını, içeriye yönelik denetim ve güvenlik tedbirlerini artırarak demokrasiyi sınırlamasını gerektiriyor. Bush iktidara geldiğinden beri öyle de oluyor.

DİPNOTLAR

- 1) ABD Hazine Bakanlığı, Wall Street yatırım Bankaları ve IMF arasında oluşmuş bir fikir birliğine, kapitalizmin küresel krizine 1980'lerden sonra ABD tarafından getirilen düzenleme modeline gönderme yapıyor: Devlet iktidarlarını kullanarak yukardan aşağı ve merkez ülkelerin sermayelerinin kullanımına açık bir küresel serbest piyasa oluşturma projesi (Serbestleştirme, dışa açma özelleştirme, emek piyasasında esnekleştirme, yeni yasalarla ÇUŞ'lere yeni ayrıcalıklar tanıma).
- 2) Kissinger, Fukuyama, Alan Friedman (Lexus and the Olive Tree), Kagan (New American Century), Kristol (Weekly Standard) gibi yazarlar küreselleşmeyi ABD'nin ekonomik, kültürel ve siyasi normlarının dünya üzerinde yayılması ve kabul edilmesi olarak görüyorlar. 1997 ve 2001'de yayımlanan Quadrennial Defence Review (Dört Yıllık Sa-

vunma Değerlendirme) raporları, küreselleşmenin korunmasını ve geliştirilmesini (piyasaların, enerji ve doğal kaynakların ABD'nin erişimine açık kalmasını) "yaşamsal ulusal çıkarlar" listesine koymuştu.

- 3) http://www.defenselink.mil/news/Aug2002/t08212002_t0821sd.html
 - 4) Rebuilding America's Defenses (AEI, 2000) yazarı Thomas Donnelly de (Deputy executive director, Project for the New American Century, 1999-2002, Director, strategic communications and initiatives, Lockheed Martin Corporation, 2002) bu bağlamda anılabilir. En son olarak bkz: T. Donnelly, Vance Serchuk, "Toward a Global Cavalry" (AEI, online, 20/06/03).
 - 5) David Rothkoft (1997) "In praise of Cultural Imperialism". Foreign Policy, Summer 1997.
 - 6) Francis Fukuyama (2000) "Economic Globalization and Culture", Interview with Merrill Lynch.
 - 7) Joseph S. Nye ve William Owens, Foreign Affairs Mart-Nisan 1996).
 - 8) "Champion of 'A New American Way of War'", Seapower Magazine, Haziran 2003.
 - 9) Arthur Cebrowski, Director, Office of Force Transformation, Heritage Foundation'da konuşma, 13 Mayıs 2003.
 - 10) Vision 2020 ve DARPA (Defence Advanced research Projects Agency) web sitesinde açıklanan Falcon (Force Application and Launch from the Continental US) yeni süper silahlar (programları da benzer bir amaca hizmet ediyor). Aşağıda yeniden değineceğim.
 - 11) Fred Kaplan, "Rumsfeld's new Man" Slate, 10 Haziran 2003.
 - 12) "Special Operations Clout Hinges on Modernization," NATIONAL DEFENSE, Nisan, 1998, p. 23.
- Ayrıca, bakınız: Thomas B. Baines An Assessment of Joint doctrine, Mart 2001, <http://www.cdi.org/mrp/bainesjoint.doc>.
- 13) Barnett'in teorisinin bir değerlendirmesi için: Ergin Yıldızoğlu, "Küreselleşme ve Savaş" Dünya Ekonomisine Bakış, Cumhuriyet, 24 Mart 2003.
 - 14) The 'Core' and the 'Gap', Providence Journal-Bulletin, 7 Kasım 2002.
 - 15) The US Naval Institute, Kasım 2001.
 - 16) Küreselleşme sürecinin, yazarlar tarafından adeta bir imparatorluk paradigması içinde ele alınması oldukça ilginç sanırım.
 - 17) Wall Street Journal, 10 Ağustos 2003.
 - 18) www.usinfo.state.gov, 10 Ağustos 2003.
 - 19) IPS, 10/06/2003.
 - 20) The Economist 03/07/03.
 - 21) The Guardian, 17/07/03.
 - 22) Africa Business, 23/07/03.
 - 23) William S. Lind'tin, "All war all the time", San Francisco Chronicle, 06/07/03.
 - 24) Starfor, 07/07/03.

Troya, Korfmann ve Türkiye: Ulusal kimlik arayışı ve bilimin buna alet edilmesi

Homer nasıl Ömer olur?

Frank Kolb bu makalesinde, ülkemizdeki Troya Kazıları' nı yürüten Prof. Dr. Manfred Korfmann' ı, Troya bulgularını abartmakla ve Troya' nın Anadolu bağlantısını da zorlama yoluyla kurmakla ve bunları yapmakla Türkler' in ulusal kimlik arayışına alet olduğu savıyla eleştirmektedir. Prof. Dr. Fahri Işık' ın bu makaledeki eleştirilere verdiği yanıtı da, bu sayfaları takiben sunuyoruz.

Prof. Dr. Frank Kolb

(Tübingen Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü)

Çeviren: Havva İşkan-Fahri Işık

Tübingen Troya Toplantısı' nın yıldönümünde, Troya' ya yakın Dardanel kıyısında konumlanan ve az zaman önce kurulmuş olan Çanakkale Üniversitesi' nin Rektörü, Tübingen Üniversitesi ile bir işbirliği anlaşması imzalamak için bu Neckar-Kenti' ne geldi. Bu geliş, Troya kazıcısı Manfred Korfmann tarafından ayarlanmıştı (*Schwäbisches Tagblatt*, 17 Şubat). Korfmann, Türk dostlarına her zaman güvenebilir: Bu dostlar onu, önce Troya Toplantısı' yla bağlantılı olarak ödüllere boğmuşlar ve hatta onun için

Prof. Dr. Frank Kolb' un bu yazısı, 1 Mart 2003 günlü *Schwäbisches Tagblatt*' ta yer almıştır. Kolb bu yazısında, kendisi gibi Tübingen Üniversitesi' nde öğretim üyesi olan ve ülkemizdeki Troya Kazıları' nı yürüten Prof. Dr. Manfred Korfmann' ı, Troya bulgularını abartmakla ve Troya' nın Anadolu bağlantısını da zorlama yoluyla kurmakla ve bunları yapmakla Türkler' in ulusal kimlik arayışına alet olduğu savıyla eleştirmektedir. Frank Kolb' un yazısıyla birlikte, Prof. Dr. Fahri Işık' ın bu makaledeki eleştirilere maddeler halinde yanıt verdiği, 25 Mart 2003 tarihinde kaleme aldığı makalesini de, bu sayfaları takiben okurlarımıza sunuyoruz.

özel yeni bir ödül bile yaratmışlardı: "Bilimsel ve kazı tekniği alanlarındaki uluslararası ölçütlere uygun, olağanüstü başarılar" ödülü. Böylesi bir "tasdikname"ye Korfmann' ın acilen ihtiyacı vardı; çünkü o, kısa süre önce büyük bir Alman gazetesinde *Borderline-Tarihçiler* arasında gösterilmişti; yani "gerçekle hayalin sınırında dolaşan bilimciler grubu" içinde.

Apaçık yalanlar

Bilimsel olarak Korfmann, sırtını duvara dayamış olarak -sağlam-durmaktadır. Kendisi, haftalar öncesi 16 Kasım 2002 günlü *Schwäbisches Tagblatt* gazetesinde yayımlanan makalesinde görüldüğü gibi, halka açık bildirilerde daha önce söylediklerinde ısrarcıydı. Bu makalesinde Korfmann, konuyla ilişkin tartışmaların kendi düşüncesi doğrultusunda sonuçlandığını telkin etmekteydi ve karşıtlarını

gözden düşürmeyi, bilimsel ölçütlerde aldığı yaraların suçunu, birlikte çalıştığı kişilerin üzerine atmayı deniyordu. Korfmann' a göre, onun en zorlu karşıtlarından bazıları Troya' ya ayak bile basmamışlardı ve Troya' yı bir köy olarak tanımlıyorlardı. Troya kavgasının asıl suçluları, Baden-Württemberg Eyalet Müzesi' ndeki maketçilerdi; sergide sergilenen abartılı maketin sorumlusu onlardı ve kendisinin başlangıçtaki taslak modelini de bozmuşlardı. Bu haberi veren gazeteciye göre Korfmann, Gomarig Dachstuhl' da gözlerini kırıştırarak dinleyicilerine, pek çok şeyin ve Troya VI Aşağı Kenti varlığının da bir masal olduğunu açıklamıştı.

Bu göz kırşırtmalar belli ki apaçık yalanlarla ortaya çıkan sinirli bir tikti. Özellikle, azami 3 bin kişilik maketle-riyle Korfmann' ın 10.000 kişilik maketine yetişemeyen maket uzmanlarına yönelik eleştiri hiç dürüst değildi. Korfmann' ın Troyası da bu ara, kendi kazı asistanı Jablonka' nın bilgisayar modelinde yaklaşık 10 bin kişilik bir yerleşime düşmüştü.

Belli ki çok uzun sürmeyecek

Korfmann' ın kapsamlı 60. *Yaş Armağan Kitabı*' nda, eskiden sıkı işbirliği içinde olduğu bir kadın meslektaş bile,

Troya' nın havadan görüntüsü.

Aşağı Kent'in "çoğunlukla hayal ürünü" olduğunu yazıyordu. Gerçekten, Korfmann'ın çevresinde olanlarda da, düellolulara karşı onu savunmayı sürdürdükleri, ancak onun Troya kavgasını yaratan söylemlerine eskisi gibi sarılmadıkları gözlemlenmektedir: Troya'nın bir ticaret kenti, hatta ticaret metropolü olduğu savı, artık bir yana bırakılmıştır. Olası kent suru, "gerçekte zor bir sorun olarak" karşı bir görüşe dönüştürülmüştür. Korfmann'ın "rekonstrüksiyona" yönelik yorumu reddedilmiş; sergideki Troya sunumu da aldatıcı olarak eleştirilmiştir. Bugün ona hâlâ salt savunma hendeği konusunda destek verilmektedir; ancak belli ki, bu da uzun sürmeyecektir. Çünkü en yeni sonuçlar bu hendeğin yerleşimin batısında Tunç Çağ'dan bir dere yatağına yönlendiğini göstermektedir ki, bu durumda döşem, ancak boşaltma kanalı olabilir.

Buradaki eyalet arkeolojisinden bir kazıcı, kısa süre önce yaptığımız konuşmada yöreye özgü bir ironiyle şöyle demektedir: "Troya Kazısı'nın sonuçlarını bir kedi, kuyruğunun ucunda bile taşıyabilir". Troya'nın bir ticaret metropolü ve Eski Anadolu'nun bir saray kenti olduğu varsayımı, "kralın yeni elbiseleri" gibi bilimin fırtınasında üfürülmüştür.

2001 Haziran'ında Troya tartışmasının ortaya çıkışından bu yana, daha önce her kazı kampanyası ardından anlatılan yeni göz kamaştırıcı buluntuları da boşuna bekliyoruz. İşte bu nedenle, artık çıplak olan kral, politikanın kostüm kiralayıcılığında, yeni, pırıltılı elbiselerin peşine düşmüştür. Öncelikle fes ve şalvar, Türkiye'de "Osman Bey" olarak anılan bu kişiye çok yakışacaktır. Çünkü bu giysiler, onun düşüncesine göre, asıl Avrupa giysilerini oluşturmaktadır; çünkü Korfmann, Avrupa Uygarlığı'nın gerçek köklerini Türkiye'de, Anadolu'da ve özellikle Hisarlık Tepesi'nde keşfetmiştir.

Sözde köken

Bu görüşle o, Almanya'yı boydan boya dolaşarak Troya, "Anadolu ve Geleceğin Geçmişi" konulu bir konferansla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınmasına yönelik güçlü bir propaganda davulu çalmaktadır ve gerekçeleri gerçekten de "dokunaklı"dır. Troya'nın sözde Anadolu kökeninden hareketle Homer, Sokrates öncesi Yunan filozofları, ta-

rihçi Herodotos ve diğer büyük Yunan düşünürleri de Anadolu'ya ya da Antik Anadolu, "Avrupa'nın kültürel çekirdeği" olarak sunulmaktadır. Anadolu, "en azından 1500 yıl Antikite'yi ve Hristiyanlığı dolu dolu yaşamıştır" ve de "kan özellikleri bakımından Anadolu'nun bugünkü sakinleri hiçbir biçimde Avrupalıların farklı değildir".

Gene Korfmann'a göre: Orta Asya'dan gelen göçer Türkler'in Anadolu'da var olan yerleşik halklarla karışımı ve ayrıca Anadolu toprağının kültür taşıyıcılığı, Türkler'in Anadolu'nun yani antik kültürlerin mirasçısı olduğu ve sonuçta Avrupalı olduğu savını haklı kılmaktadır. Korfmann, Türk kültür politikasının savunduğu, "ilk zamanlardan bu yana doyuran Toprak Ana algılamasına, bu toprağa ve geçmişine bağlılık politikasına övgüler yağdırmaktadır.

Kültür ve Avrupa politikası

Geçmiş kültürlerin büyük oranda yok oluşu, Korfmann'ın tarih kurgusunda hiçbir rol oynamamaktadır. Onun için önemli olan, Anadolu halklarının ve toprağının sürekliliğidir ve buna destek başka bir gerekçe olarak da dindeki sürekliliği gösterir: Korfmann'a göre İslam, "Hristiyanlığın yenileşmesinden başka bir şey değildir". "Zamanın derinliklerine" dalan bu görüşler, bilindiği gibi Türk ulusal devletinin kültür ve Avrupa politikasından kaynaklanmaktadır. Ve işte bu nedenle, Troya'nın "erken bir Avrupa kültürü olduğunu kanıtladığı için" Korfmann, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından bir ödülle onurlandırılmıştır. Daha Mehmet II, Kons-

Troya'da Aşağı Şehrin batı kısmının hava fotoğrafı.

tantinopol'in 1453'deki fatihi, Bizanslı bilginler yoluyla Homer'in İlias'ı üzerine bilgilenmiş ve kendi yönetimini, fet-hedilen Troya'nın intikamcısı olarak yassallaştırmak istemiştir. Ancak onun halkı, izleyen zamanda Homer'le değil, Türk göçerlerin destansal anayurdu Ergenekon'dan mitoslarla mutlu olacaktı. İlk kez Atatürk, Türk ulusal devletinin kurucusu, Pantürk ve Panislamist akımlardan dönerek yeni devleti Anadolu'yla ilişkilendirdi. Anadolu halkları ve kültürleri, Türkler'in tarihsel öncülleri olarak görülecekti ve Atatürk Türk kazı arkeolojisini, Anadolu toprağında Türk geçmişinin aranmasında bir araç olarak gerekçelendirecekti. Başkent Ankara'nın coğrafik konumuna uygun olarak önce Hititler, bu ulusal amaca alet edilmişin odağında alacaktı yerini. Ancak kısa bir süre sonra, Sümerler'e varana dek, Doğu'nun diğer halkları da bunun kapsamına alınacaktır; Sümer dili, Türk dilinin bir değişimi olarak görülecektir ve sonuçta Türk dili, tüm dünya dillerinin kökeni; Türkiye, tüm kültür evriminin anayurdu ve Türkler, insanlık tarihinin en önemli halkı olarak açıklanacaktır.

1940'lı yıllardan bu yana Klasik Antikite daha güçlü olarak önplana çıkar. Tanınmış Kültür Bakanı Yücel, Korfmann'dan daha berrak görüşlüdür. O, halk, toplum ve arkeolojinin, Antikite ve çağdaş Türkiye arasında kültürel bir sürekliliği belgelemede yeterli olmadığını görmüştü. Bu nedenle daha çok, Avrupa'nın hümanizmden bu yana geçirdiği kültür evriminin ve antik literatüre benzer bir yönelişin telafisi gerekiyordu. Bir tercüme bürosu bu nedenle açılmıştır, fakat İslamlaşmaya yeniden yöneliş süreci içerisinde tekrar kapatılmıştır.

Solda, 2. Dünya Savaşı'nda Rusya'ya kaçırılan ve günümüzde Moskova Puşkin Müzesi'nde sergilenen Troya hazineleri. Sağda, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen, Troya hazinesinden elimizde kalanlar.

luntularına yönelik savlarının arkasında bir politik Protürk ajanlığı" olduğu suçlaması yapılmıştır (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 16 Eylül 2002). Gerçi Türkiye'de Korfmann resmi olarak, Türk çıkarlarının bir mücahidi olarak selamlanmaktadır; ancak Türkler arasında bazı meslektaşlar onun yorumlarına karşı güvensizdirler. Hititolog Ahmet Ünsal kendi düşüncesini, Hititler üzerine yazdığı 1999 yayını bir kitapta açıkça dile getirme yürekliğini göstermiştir: O, Korfmann'ı salt Troya bulgularını şişirmekle değil, Troya'nın Anadolu bağlantısını da Türk meslektaşlarının hoşuna gitmek için zorla kurmak istemekle de suçlamaktadır.

Türk çıkarları

Türkiye'de çalışan çok sayıda yabancı araştırmacılardan başka hiçbir, Türk politik çıkarlarını Manfred Korfmann gibi gündeme getirmede en ufak benzerlikte bir tavizkâr tutum içinde olmamışlardır. Buna bakarak tümüyle edinilen izlenim, onun için kazının bilimsel sonuçlarından çok daha önemli başka hedeflerin olduğudur. Bunlar arasında, kâğıt üzerinde hazır olan bir Troya Ulusal Park düzenlemesi vardır; ayrıca kazı yerinin kapıları önünde büyük bir müze yapımı vardır ve o müzede Korfmann, dünyadaki tüm Troya buluntularını bir arada toplanmış olarak görmek istemektedir.

Bu hedefler ilk başta övünülecek gibi gözüke de, Korfmann'ın bunu başa çıkarmak için Türk makamlarının yardımıyla kullanmayı denediği yöntemler sorunludur. Bunlar arasında Federal Almanya'nın yasal çıkarları da vardır; savaş sonrası Rusya'ya kaçırılan Troya Hazinesi'nin Türk istemiyle Türkiye'ye, "evine getirilmesi" gibi. Eğer Korfmann aynı zamanda İstanbul Müzesi'nde depolanmış, Osmanlı İmparatorluğu'nca fethedilen yörelerden gelen sanat eserlerinin de kendi yurtlarına geri gönderilmesini talep etseydi, böyle bir davranış inandırıcı olabilirdi.

Korfmann'ın Tübingen'deki Troya Toplantısı bitiminde kazıyı kendisinin asıl amacı olarak açıklaması ne kadar yanıltıcı ise; onun kendisini, tehlikelerini geçmişte yeterince bildiğimiz, birtakım tarih efsanelerinin üretimi emrinde kullandırması da o denli anlaşılmalıdır.

Oysa bir bilim adamının asıl görevi, bu tür efsanelerin oluşumuna karşı eleştirel ve açıklayıcı bir tavır takınmasıdır. Kim buna karşın tarihi, kanıt olmaksızın kötüye kullanırsa; o kişi, konunun kamuoyu önünde eleştirilmesine de tahammül etmek zorundadır.

Eleştirisiz harabe romantizmi

1940'lı ve 50'li yıllarda Türk aydınlarından küçük bir grup, Türkiye'nin batı ve güney kıyılarındaki antik kentlere düzenledikleri, bugün turistik Mavi-Yolculuk olarak sunulan gezilerle, Anadolu geçmişini tanıtmaya çalıştılar. Eleştiri yapmadan gerçekleştirilen bu harabe romantizmi, antik dünyayı aşırı bir ulusalcılıkla yorumlamayı hedefliyor; özellikle Yunan damgalı geçmişi, özde Anadolu'nun bir kültür evresi olarak görüyor ve Türkleri bunun mirasçısı olarak açıklıyordu. Onlara göre Yunan dili Anadolu'da oluşmuştu; şiir, bilim ve felsefe de burada köklenmişti. Kısacası Anadolu, yani Türkiye, Avrupa'nın doğum yeri idi; Batı Uygarlığı'nın beşiği idi ve de bununla Batı Avrupa kültürlerinden üstündü.

Bunlar doğallıkla Türk toplumu içinde bir azınlık grubun gizemli düşünceleriydi. Türk halkının büyük kesiminin anlayışındaki, eski kültürlerin kenar rolü için belirleyici olan ise; kısmen kasıtlı, kısmen yapı malzemesi kazanmaya ya da define arayışına yönelik olarak, çok sayıda antik anıtın olağanlaşmış yıkımıdır. Bu kalıntıların, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme ısrarında bir propoganda aracı olarak kullanılması da, durumdaki tersliği ortaya koyar. Troya sergi kitabının önsöz yazısında Türkiye Cumhurbaşkanı, "Avrupa kültürünün en güçlü köklerinin Anadolu'da bulunduğunu" vurgularken; Türk Kültür Bakanı, hatta "Anadolu'nun, dünyanın diğer tüm bölgeleriyle kıyaslandığında, bugünkü kültürümüzün yaratılışında öncü bir rol aldığını" savlamaktadır. Bu kitapta Korfmann, aynı boruyu çalışıyordu; çünkü o, "Batı kültürünün güçlü köklerini ve bununla dünya kültürünü Troya'ya" yerleştiriyordu. Ve hatta bu, Homer destanının

Hisarlık Tepesi'yle, birkaç yüzeysel topografik benzerlikler dışında, hiçbir bağlantı içinde olmamasına karşın; yani, bu Yunan şairinin edebi Troyası ile Korfmann'ın kazı yeri arasında hiçbir ilişkisi kurulmadığı halde yapılmaktaydı! Homer'le bağlantı kapsamında görülen salt, geçen yıl Ağustos ayında Korfmann'ın birkaç Türk aydınıyla birlikte Bozcaada'da toplanmak ve gün boyu karşıdaki Troya Kalesi'ne bakarak İlias okumaktan ibaretti. Korfmann Almanca olarak. Şimdi biz artık sadece, Homer'in Ömer olarak değişeceği günü beklemekteyiz.

Ulusal kimlik

Kısa süre önce yaşandığı gibi; eğer yüksek rütbede bir Türk subayı Berlin Bergama Müzesi'ni dolaşırken Bergama sunağının kabartmalarını Anadolu, yani Türk sanatının ürünü olarak reklam ediyorsa ve bunu yaparken Manfred Korfmann'm da Troya'yı bir Anadolu yerleşimi olarak belgelediğini, söylemine kanıt olarak gösteriyorsa, o zaman Korfmann'ın Anadoluculuğunun kimin hizmetinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye, Doğu Akdeniz ve Önasya devletleri arasında kendi ulusal kimliğini ve politik amaçlarını, kendi yarattığı tarihsel efsanelere oturtmak isteyen tek ülke değildir. Berthold Seewald'ın 25 Nisan 2002 günlü Welt'te Korfmann'la bağlantılı olarak değindiği gibi, "beter" olan, "Batılı devletlerden bilimcilerin de bu çabalara destek vermesidir".

Daha beter olan ise, bu çabaların bilimsel çalışmaların sonuçlarına ve yorumlarına etki etmesidir. B. Kull, *Korfmann'a Armağan* (!) kitabında, onun Troya çömleklerini "Anadolu gri kera miği" biçiminde tanımlamasını, "daha çok politik bir görüş" olarak eleştirmektedir. Eylül 2002'de Halle'deki Tarihçiler Günü'nde, Korfmann'ın "Troya bu-

Frank Kolb'ün 'Homer nasıl Ömer olur?' yazısına yanıtlar

Prof. Dr. Frank Kolb'ün Korfmann'a karşı sürdürdüğü 'Troya Kültür Savaşı' açmazının gerçek nedeni, 'Avrupa Uygarlığı'nın gerçek köklerinin Türkiye'de, Anadolu'da', hem de Avrupalı'ya destansal 'anayurt' lukla ayrıcalıklı bir kentte aranmasının, Avrupa'nın gündemine oturmasıdır. Oktay Ekinci'nin belirttiği gibi, 'Troya, Avrupalı'nın uykularını kaçırmaktadır'.

Prof. Dr. Fahri Işık

(Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü)

1 / Çanakkale Üniversitesi Rektörlüğü salt Troya "hatırına" Tübingen Üniversitesi ve Prof. Manfred Korfmann'la değil; o bölgenin en büyük antik kenti Alexandria Troas'la bağlantılı olarak Münster Üniversitesi ve Prof. Elmar Schwertheim ile de yakın işbirliği içindedir. "Bilimsel ve kazı tekniğinde başarı ödülü" Korfmann'a "özel" düşünülmemiş, Kazılar Sempozyumu sırasında yerli ve yabancı başka bilimcilere de verilmiştir. Yüzey araştırmacılara da "ödü" verilecek olsaydı, hiç kuşkusuz Kolb, Orta Likya'da yürüttüğü çok başarılı çalışmalarıyla ve geleceğe yetiştirdiği Türk öğrencilerle ilk akla gelenlerden olurdu.

Troya sadece bir 'köy' yerleşmesi olabilir mi?

2/ Korfmann'ın bilimselliğine yöneltilen eleştiriler, Frank Kolb'ün Tübingen Troya Buluşması'ndaki tarihsel yenilgiyi içine sindirmediğinin izlerini taşımaktadır. Ben de Korfmann'ı 8 Mart 2003 günü Antalya Suna-İnan Kıraç Araştırma Enstitüsü'nde verdiği konferansta temkinli buldum ve bu halini, kendisine karşı yöneltilen acmasız eleştirilere karşı yılgınlığa bağladım; örneğin Troya Savaşı'nın gerçekliğini arkeolojik belgelerle açıklayabilmenin olanaksızlığını söylemesi gibi. Bu olgu genelde bilinse de; Prof. Joachim Latacz gibi ünlü Homer bilimcilerinin buna yönelik olumlu yorumlarına değinmeyip, "tarafsız" bir tutum içinde gözükmesidir beni şaşırtan. Öncelikle, olmayan bir savaş için, İlias gibi bir destanın yazılamayacağını o da bilir. Gene de onun, eski savlarından Kolb'un dediği boyutlarda geri adım atmış olabileceğini sanmıyorum. Troya'nın bir "köy" olmadığı görüşünde ısrarlıydı Korfmann; öyle de olmalıydı. Çünkü Troya VI surlarının kazıyla gün yüzüne çıkan görkemi tek başına, kentin

gücü ve öneminin en somut belgesidir. Hep savaşın odağındadır "duvarlar"; Akha-Hellenleri'ni "on yıl" uğraştırır ve ancak "tahta at" hilesiyle aşılabilir. İlias'ta onunla simgelenen ve belgeleyen bu güç ve önem, Troya'nın

Karadeniz'e açılan Dardanel kapısındaki "özel" ticari ve stratejik konumuyla açıklanabilir ki, destanlaşan savaşın gerçek nedeni de bu olmalıdır. 1.000-3.000 arası halkla bir "köy" yerleşiminde ısrar, hiçbir koşulda inandırıcı olamaz. Kolb'ün, Hitit yazılı kaynaklarında geçen "Wiluşa kentinin Troya ile özdeşliği" gerçeğine bu kez hiç değinmeyişi, belki onu artık kabullendiği anlamındadır. Öyleyse eğer, Hititler gibi bir dünya imparatorluğunun, Troya gibi bir "köy"le anlaşma imzalamış olamayacağına da inanmış olmalıdır.

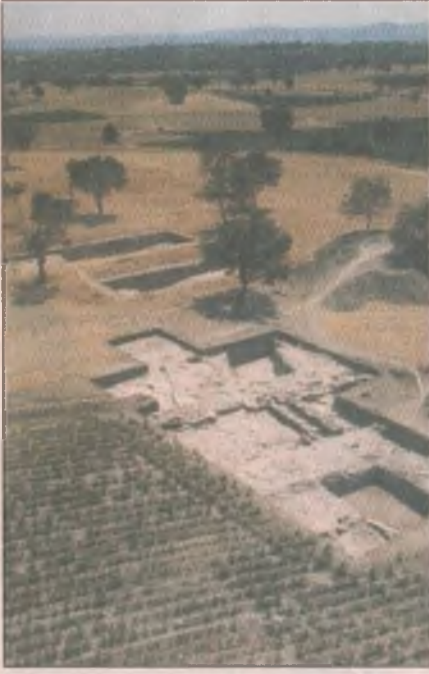
'Troya Kalesi, Anadolu ile Hellenistan arasında bir kültür köprüsüdür'

3/ Troya'nın bir "ticaret kenti" olması; konumundan da öte, oralarda korunaklı tek limana sahiplikle de beklenir; Korfmann bu limanın odaksal işlevini, Antalya konferansında da, metal buluntuların Doğu Akdeniz'den Karadeniz'e ve oradan Tuna yoluyla Avrupa'ya yayılımı haritalarıyla da belgelemeye çalışmıştır. Eski Anadolu'nun bir "saray-kenti" ol-

Troya VI'yı gösteren bir çizim. Sarayları ile birlikte kale ve Aşağı Şehir.

duğunun en somut kanıtı ise, daha MÖ 2500-2250'li yıllarda yaşanan Troya II Kalesi'nin göz kamaştırıcı ünlü "Priamos Hazinesi" ve ayrıca 16 küçük, ancak değerli başka hazine buluntularıdır. MÖ 1700-1300 arası süreçte neredeyse üç katına genişleyen Troya VI Kalesi zamanında, siyasal, kültürel ve sanatsal yönden çok daha gelişkin bir yaşam beklentisi doğaldır; halkın yerleştiği kale eteğindeki Aşağı Kent de ona koşut bir büyüklükte genişlemiş olmalıdır. Arkeolojik bulguların düş kırıklığı yaratması, kalenin özellikle Roma Dönemi'nde temelden kazınarak yeniden yapılaşmış olmasından kaynaklanır. Ancak, Aşağı Kent'in kayadan oyulan savunma hendeği yok edilememiştir ve surlar kale için ne anlamdaysa, bu döşemin varlığı da Aşağı Kent için ol anlamdadır. Dese bile, 3.20 m genişliğinde görkemli bir kaya hendeğinin, sıradan bir "su boşaltma kanalı" işlevine Kolb de inanmaz. Her şeyden öte Yunan ve Roma'nın, bu bağlamda günümüz Avrupasının tarih geleneği "Troya Savaşı"yla başlatılır; bu nedenle bu "savaş" özeldir. Ve Troya Kalesi, Asya ve Avrupa arasın-

Troya VI'da Aşağı Şehrin etrafındaki savunma duvarını gösteren hava fotoğrafı.

daki en dar su geçiti üzerinde, Doğu ile Batı, yani Anadolu ile Hellenistan arasında bir kültür köprüsü oluşturduğu için özeldir.

'Troya, Avrupalı'nın uykularını kaçırmaktadır'

4/ Kolb'un "çıplak" dediği "kral", 850 bin Avrupa insanını "Troya: Düş ve Gerçek" sergisinin görkemliyle büyülemiştir. Kendisinin Korfmann'a karşı sürdürdüğü ve artık usandıran "Troya Kültür Savası" açmazının gerçek nedenidir, "Bir Kitap ve Sonuçları"na gösterilen bu ilgi. Aynı üniversitede ve Anadolu'da çalışan iki bilimci arasında kıskançlığın payı yadsınamazsa da; gerçek neden, hep vurguladığım gibi, Batılı'nın Troya kültürüne bakışının üç Alman kentinde açılan bu sergilerle kökten değişmiş olmasıdır. Kolb'un hemen alt satırda itiraf ettiği ve yazı genelinde ön planda okunacağı gibi, "Avrupa Uygarlığı'nın gerçek köklerinin Türkiye'de, Anadolu'da" aranmasının, hem de Avrupalı'ya destansal "anayurt"lukla ayrıcalıklı bir kentte aranmasının, Avrupa'nın gündemine oturmasıdır. Örneğin yöresel Bavyera giysilerinin "Avrupa giysisi" olmadığını bile bile, hırsın, Mustafa Kemal Devrimi'yle geçmişte kalan "fes" ya da kırsalda kalan "şalvar"dan çıkartılmasına dek varan güllünlüğü tek başına, bu işi çok ciddiye aldıklarını gösterir. Kolb'un ruh hali, Oktay Ekinci'nin ilk Troya söyleşimiz için düşündüğü başlıkla tamamina örtüşmektedir: "Troya, Avrupalı'nın uykularını kaçırmaktadır". Çünkü Avrupalı'nın soyunu bağladığı önemde bir antik kentle, Ortaçağ kroniklerinde belleklerde

tutulanlar arasında, Roma ve Kudüs'ün ardından üçüncü sırayı alabilen, hem de Konstantinopol'in önünde alabilen, önemdeki bir dünya kentiyle, "Ex oriente lux" (Güneş, doğudan yükselir) yeniden dirilmiştir.

İyon nedir?

5/ Korfmann'ın Almanya'da verdiği bilimsel konferanslarla Anadolu gerçeğini anlatması, Kolb'ü sanki "panhellenizme ihanet" nedeniyle çok rahatsız eder. Tüm arkeolojik verilere karşın, hâlâ "sözde" diyebiliyorsa ve içine sindirebilemiyorsa "Troya'nın Anadolu kökeni" gerçeğini; onun sorunu bilimsel olmaz. Frank Kolb'un sorunu salt Troya da değildir; benim sürekli gündeme getirdiğim, Prof. Havva İşkan'ın üzerinde bildiriler sunduğu Anadolu Bilginleri'dir de. 200 yılın ağız alışkanlığıyla "Yunan Filozofları" der Kolb onlara; çünkü onlar "Yunanca yazar". Bize kadar gelebilen baba adları, amca adları Karca da olsa, soy soplaları Karyalı da olsa, "Yazdıkları dil neyse, filozoflar oralı" olmalıdır (!). Onlar neden hep Anadolu'da doğar, soyları gibi bu da sorun değildir? Yoksa Kolb, dünyanın önde gelen Eskiçağ tarihçilerinden biri olarak, hem de hayranı olduğu Yunan gibi bir uygarlığın, kendi "anayurdunda" değil de, Ege'nin denizasıırı doğu yakasında, -ve sözde- "sömürge toprağında" doğmuşluğunu insanlık tarihinden bir başka örnekle mi haklı çıkarılmaktadır? İyi bir toplum tarihçisi de olan Kolb, "bir Yunan sömürgesi nasıl ve ne tür koşullarda kurulmuştur?", bunları sıralamalı; "İyon'ya uyuyor mu?", belgelemelidir. Halk da salt Yunanca mı konuşur? Öyleyse eğer, İyon'ya'nın MÖ 6. yüzyıl "Altın Çağı"nda ünlü Samos Tyranı Polykrates'in babası Aiakes ya da o zamanın adak heykelleriyle tanınmış soylularından Cheramyes neden hâlâ, sözde "Yunanlaşma" sürecinden 500 yıl sonra bile, yerli adlar taşır? "İyon" sözcüğü Yunanca mıdır? İlkin bunları açıklamalıdır. "Der Kleine Pauly"de geçen, "Hellenler, adalar ve Anadolu İyonları'nı aslında oldukça geç bir zamanda, Euripides'le birlikte, İyon

soyu olarak tanımlamışlardır" sözünün anlamı nedir? Neden özel olarak Atinalılar kendi soylarını İyon soyuyla birleştirme çabasında olmuşlardır? Bu çelişkilere açıklık getirmelidir. "İyon nedir?"i, Atina Klasığı'ne hayranlık sürecinde Herodot bile karıştırmıştır, Kolb mü bilmektedir?

Anadolu topraklarında, dil, kültür ve sanatın karmaşık ilişkisi

İyon halkının "Yunanlığına" tek gerekçe olarak hep öne sürülen "Yunanca yazma" bağlamında; yazının, dil, kültür ve sanatla karmaşık ilişkisine Anadolu topraklarından birkaç örnekle değinmek isterim: Anadolu'nun ilk dünya devleti Hititler, çivi ya da resim yazısıyla Hititçe yazar, Hint-Avrupa dili konuşur, sanatı ve kültürü, yerli Anadolu dili konuşan Hatti'nin katıksız bir devamıdır, kendini bile övünçle "Hattili" olarak niteler. MÖ 8. yüzyılda Güneydoğu Anadolu'da Yenihitit kent devletlerinden Şamalı başkent yaparak yöreye egemen olan Aramiler, Fenike yazısıyla vardır, sanatlarıyla yoktur, halk Luvice konuşur. Dünya imparatorluğu kuran Roma, 500 yıl boyunca yazısı ve diliyle değil, kültürü ve sanatıyla Anadolu'dadır. Selçuklu'da yazı Fars kökenli, resmi dil Farsçadır, sanat özgündür, halk Türkçe

Troya VI'daki savunma duvarları ve kulelerin bir çizimi.

ya da Rumca konuşur. Ve Yunanca yazıyor diye İyon halkı "Yunan" olacak, kültür ve sanatı "Yunan" olacak ve halk salt "Yunanca konuşuyor" olacaktır? Ya da "kültürü dil yarattığına" göre; Pergede halk karma bir Yunanca'yla, Side'de kendi yerli dilinde yazıyor ve konuşuyor diye, bu iki komşu kentin kültürü ve sanatı farklı mı olacaktır? Bu terslikleri, özellikle çağımız sömürgelerinden örneklerle çoğaltabiliriz. Geçmiş ile şimdi arasında salt Yunanlar mı "istisna"dır? Sorabiliriz: "Yazı Yunanca, halk da Yunan mı?" sorusuna yanıtı, Chiron

20, 1999'da yayımlanan bir MÖ 2. yüzyıl Balbura yazıtının çarpıcı içeriğiyle noktalamam: Kent kuruluşundan az bir zaman sonra yazılmış; içeriğinde, orada yaşayan iş sahiplerinin adları ve işleri var. Yazı Yunanca; fakat Yunanca yazılan bir yeni yerleşimde yurtlanan toplam 79 kişiden salt 16'sı Yunan adı taşımakta, 63'ü ise çevre yöre insanı: Frigya'dan, Likya'dan, Pisidya ve Kibyratis'ten, Lysis Vadisi'nden gelme yerli Anadolu lu... Sevgili Frank'a göre komşu Likya'da, "Hellenleşme" anlamında "Akkültürasyon" yüzyıllar öncesinde tamamlanmış olmalıydı...

Kültürel sürekliliğe yanlış yaklaşım

6/ Anadolu'nun "Hristiyanlığı dolu dolu yaşamışlığı", az söylenmiş eksik bir sözdür; "Avrupa'nın kültürel çekirdeği" nasıl MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda bu topraklarda ekilmişse, Avrupa'nın dinsel çekirdeği de Paulus ile yine bu topraklarda yeşermiş, Hristiyanlık Anadolu'da doğmuştur. Bunda bilimsel yanlış nedir? "Kan bağı" ve "süreklilik" konusunda Kolb gibi bir bilimcinin bizdeki "1071'ciler" in durumuna düşmesi çok acıdır. Yadsıdığı "süreklilik", F. von Luschan'ın antropolojik araştırmalar sonucu ulaştığı "Likya Türkleri" gerçeğinde bilimsel olarak da vardır ve bir Likya araştırmacısı olarak Kolb bu gerçeği iyi bilir. Çanakkale Müzesi'ndeki muhteşem Polyksene lahdinin çıkarıldığı tümölüse bugün "Kızöldün Tepesi" denmesi ve hem de içinde bir soylu kadına ait mezarın varlığını ve lahdin üzerine Troya Kralı Priamos kızı Polyksene'nin Hellen askerlerince kurban edilme sahnesinin işlenmiş olduğunu bilmeden 2500 yıl sonrasında bile denmesi gerçeğinde

Akhilleus, Hektor'un cesedini sürüklerken.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan Fatih dönemine ait *İlyada* elyazması.

vardır "süreklilik". "Hümanist Yunan'a tutkulu" bir bilimci nasıl olur da, farklı soydan ve dinden insanlara yurt oldu diye bir toprağın "kültür taşıyıcısı" ve insanının "kültür mirasçısı" olduğu gerçeğini yadsıma uğraşı içinde çelişir durur? Yunanistan'da Yunanlar'ın bugününe mi taşınmıştır geçmişin Atinası'nın sanatsal ve kültürel yaşamı da, bu "olmazlar" Anadolu ve Türkler için bir "Avrupa'dan dışlanma" gerekçesi olarak gündeme getirilir?

Troya Savaşı'nın intikamı!..

7/ "Geçmiş kültürlerin büyük oranda yok oluşluğu", Yunanistan için geçerli değil midir ki Kolb burada da Batılı'nın Anadolu ve Türkiye'ye bakışına özgü bir "çifte standart" örneği sunar? Göksel din öğretilerinin özde birbirlerinin devamı olduğundan da öte, onların kısmen de Sümerler'e dek dayandığını Muazzez İlmiye Çığ hocamız belgelemiştir. Ve "din", Mustafa Kemal'den bu yana "Türk ulusal devlet politikası" olmamıştır. Zaten, "Konstantinopol Fatih"i olarak Hellen dostlarınca da en büyük suçu işleyen ve bununla tarih boyu, günümüz Avrupa Birliği'ne dek, "Avrupa ile Asya'nın" ya da onlarla eşanlamli "Hristiyanlık ile İslam'ın" politik sınırlarını çizen Mehmet II'nin, 1462'deki bir Batı seferi sırasında İlion harabesini ve kahramanların mezarlarını ziyaretle pekişen "Troya intikamcılığıyla" yönetimini yasallaştıran

mak" gibi bir kaygısı olamaz; O, tarihin seyrini değiştiren bir dünya imparatorudur çünkü. Onun, Papa Nikolaus V'e yazdığı bir mektupta okunan Troyalılığı, salt "Hektor'un karanın öcünü almayı" değil, "o büyük Troya'yı yeniden ayağa kaldırma niyetini" de içerir ki, bu korumacı "niyet", Anadolu'ya geçmişiy-le sahiplenme bilinci gibi çağdaş bir düşüncenin ürünüdür. O da, çağının Avrupa halkları geleneğine uyarak ve Vergil'in Romalılar'ın ulusal destanı Aeneis'te Troyalılar'ı "Teukri" olarak adlandırmasından ve bu tanımın sonradan Turki ile aynılaştırılmasından yararlanarak,

soyunu Troya'ya bağlamıştır; Avrupa halklarıyla "akraba" olmuştur. Ancak "Türklük", bilinir ki bir Osmanlı'nın politikası olmamıştır; Osmanlı, bir dünya imparatorluğu olmanın gereği olarak sayısız halkların ve inançların devleti olmuştur.

Mustafa Kemal'in, ilk Türk cumhuriyetinin başkenti olarak Ankara'yı seçmesinde, bu kentin "eski Hitit ülkesinin odağında oluşu" ve bu konumunun "ulusal amaca alet edilişi"nin etken olduğu savları bir tarihçiden çıkarsa, gerçeğin

Troyalılar'la Akhalıların savaşı.

bu denli çarpıtılışında ancak Türkler'e karşı bir önyargı aranabilir. Mustafa Kemal'in "yeni devleti, Anadolu'yla ilişkilendirmesi" de, tıpkı Fatih Mehmet gibi, mirasçısı olduğumuz Anadolu'ya geçmişiy-le sahiplenme yükümlülüğünden kaynaklanır. Çünkü o da, Bağımsızlık Savaşı utkusuyla, 1922'de, "Troya'nın tahribinin öcünü" almıştır. Hâlâ Kolb'ün gündemindeki "Eti Türkleri", Ata'nın "emriyle" söylenen bir deyim değil, Türk kazı biliminin "doğumu" evresinde bilimciler tarafından gündeme getirilen bir yanlışın ürünüdür ve tez zamanda düzeltilmiştir. Yeni doğan bir ulus devletin kökenini bilmeye yönelik araştırmalar yapılmasında kararlı olma, bunun

için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi çağdaş bilimsel kurumlar kurma ve uluslararası kurultaylar düzenleme, "suç" olması gerektir. Çağı bilimde yakalama amacıyla Mustafa Kemal de bunu yapmış, Türk dilinin kökenini de bu bağlamda, 1936 Türk Dil Kongresi'nde tartışmaya açmıştır. Ve orada, başta Fransız Sümerolog H. de Barenton olmak üzere birçok Batılı dilbilimcinin görüşü, "Sümerler"le Türkler'in dil akrabalığı" doğrultusunda odaklanmıştır. Bu olasılık hâlâ bilimin gündemindedir. Aydınlanma Devrimi'yle gelen "bilimde de Batılılaşma" hedefinin bu tür sonuçlarını olmadık yönlere çekmek de Batılı bir tarih profesörüne yakışmamıştır. Ekrem Akurgal hocamızın onurla hep söylediği gibi, "Türk arkeologların bugün Batılı meslektaşlarıyla yarışabilir konumda oluşu", Mustafa Kemal'in 1933 Üniversite reformuyla birlikte, kendi deyişiyle, bir "kıvılcım" olarak Avrupa'ya Eskiçağ bilimleri eğitimine gönderdiği gençlerin, bir "volkan" olarak dönmelerinin sonucudur. "Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir" i öğütleyen ve bunun gereklerini yerine getiren bir büyük devrimciyi, çağdaşı malum birileriyle karıştırmak Kolb'ün açmazıdır. Bir de Hasan Âli Yücel'in, "Antikite ve çağdaş Türkiye arasında sürekliliğin olmadığını görmesi" var ki; sanki bu anlamda bir süreklilik Antikite ile çağdaş Yunanistan arasında çok vardır da, panhellenizm ve philhellenizm avukatlığı bu nedenle Kolb'ün baş görevidir.

Halikarnas Balıkcısı, S. Eyüboğlu ve A. Erhat'a yöneltilen eleştiriler

8/ Prof. Frank Kolb'ün "eleştirisiz harabe romantikleri" deyimiyle bilimsel ve aydın kimliklerini gizleyerek sorgulama cüretini gösterdiği kişiler, "Mavi Yolculuk" alaycılığıyla bir arada, belli ki Balıkcı, Eyüboğlu ve Azra Erhat'tır. Onlara reva görülen "Anatolist" yakıştırmaları, acıdır ki bizim yerli "hümanistler" in marifetleri arasındadır ve 10 yıllık Likya araştırmaları sırasında Türkiye'nin yakın kültür tarihini de iyi çalıştığı belli olan Prof. Kolb, Anadolu kültür meşalesini akılla ve bilgiyle ateşleyen bu ön-

Halikarnas Balıkcısı

cüleri düzeysizce eleştirme gücünü onlardan almaktadır. Bu üç yol göstericinin "suçu" da, bilimsel doğruları bulmanın baş koşulu olan "sorgulamak"tır: Batı'nın, Winckelmann ve Goethe'den bu yana "eleştirisiz" ve "sorgusuz" bir "bilimsel" yaklaşımla ve Hellenizm'in büyü- süyle "Yunan" damgasını vurduğu İyonya'yı, ilk kez sorgulayarak ve eleştirerek Anadolu kültür ve sanat tarihinin parlak bir evresi olarak yorumlamaktır ve onların suçu, Batı'nın, Almanlar'ın öncülüğünde 200 yıldır tabulaşan bilimsel inadını kırmaktır. Bu

çok ciddi bir iştir; ciddiyetsiz birkaç sözcükle geçiştirilemez, kolaycı sözlerle yadsınamaz; üzerinde derinliğine düşünmenin, önyargılardan arınarak özelleştirilme yaklaşımın zamanıdır: "Yunan şiir, bilim ve felsefesinin Anadolu toprağında köklenmişliğinde" yanlışlık mı vardır? Ya da "Batı Uygarlığı'nın İyonya'da doğduğu" konusunda Eskiçağ bilimi kuşkulu mudur ki, "Anadolu'nun Avrupa'nın doğum yeri" olduğuna ve "Batı uygarlığının beşiği" olduğuna tepki vardır? Kolb'ün tepkisi aslında bunun arkasından gelecek soruyadır: "Şiirin, bilimin ve felsefenin neden Ege'nin batı yakasındaki kendi 'anayurt' toprağında, Hellas'ta, yaratılamadığı?" sorusuna. Çünkü, bugüne dek olduğu gibi, bu tersliğe verebilecek akılcı bir yanıt beklemek boşunadır; çünkü "sömürge yaratsın, anayurt alsın" gibi bir olmazı tarih yazmamıştır. Ancak, "İyon kültür ve sanatının gerçek yaratıcılarının, 10 bin yıllık bir kültür alayımının mirasçıları konumundaki yerli Anadolu halkları olduğu" yanıtıyla doğrulanabilir bir tersliktir bu; "İyonya'nın bir Yunan sömürgesi olmadığı" gerçeğiyle doğrulanabilir bir terslik. Düşünmeli ki Atina'da yazılan Yunanca harfler bile son biçimini Milet'e borçludur. İyonya, Ege Altın Ça-

ğı'nı yaratanların Pers boyunduruğuna tahammülsüzlükle Atina'ya göçüne ve ardından acımasızca bastırılan İyon İsyanı'na dek, "Atina Klasığı" ne dek, kültür ve sanatta hep öncüdür. "İyon Mucizesi" ne inanmayan bilimci pek yoktur da, başta Akurgal Hocamız; İyonlar, "Doğu Yunan" tanımıyla Anadolu'dan soyutlanır.

Prof. Latacz: 'Avrupa'yı yaratan kent Atina değil, Milet'tir'

9/ Türkiye Cumhurbaşkanı ve Kültür Bakanı'ndan önce ünlü Homer bilgini Prof. Latacz, "Avrupa'yı yaratan kent Atina değil, Milet'tir" diye yazar ve görüşlerini şöyle sürdürür: "Yunanlar'm 'anatol' sözcüğüyle 'güneşin doğduğu yer', yani 'Doğu' kavramını tanımladıklarını bilen özellikle biz Eskiçağ bilimcileri, Avrupa kültürünün en güçlü köklerinin Anadolu'da olduğu tümcesiyle artık dost olmalıyız". Dostluk bir yana, "Atina merkezci" Kolb, on yılı aşkın "arkadaşlığımız" ile örtüşmezse de, sanki "Türk'e düşman", hırçın tavırlarıyla

bu bilimsel söylemin belirleyici nedenlerine inmek istemez. Çünkü Likya'ya ilişkin olarak "Helleniciliğin" bayraktarlığını yaparken de, kendi bilimsel dergilerinde yazdığım ya da Tübingen, Antalya ve İstanbul'da onun da bulunduğu bilimsel ortamlarda bildiri olarak sunduğum "Anadolu özlü" karşı görüşlerime de

bunca zamandır tek bir yanıt verebilmiş değildir. Beni, "Atatürk gibi, halka özgüven aşılama uğruna bilimde Anadolu ulusalcılığı yapmak"la suçlayan ortak dostumuz Prof. Jürgen Borchhardt da yanıt verebilememiştir. Ve Türk halkının büyük bir kesimini "antik kentlerin tahripçisi" olarak nitelerken, "Bizans zamanından geriye yağmalanacak ve yıkılacak ne kaldıysa" tümcesini de unutmuş gözükmemtedir Frank Kolb. Bu kez de antik kalıntıları, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme ısrarında propaganda aracı" olarak yorumlamasından belli ki tek derdi vardır onun: "İçinde, Avrupa'yı yaratan Anadolu olmaksızın bir Avrupa Birliği'nin olamayacağı" gerçeğini görmek, ancak içine sindirebilememek...

Homer kimin atası?

10/ "Godot"yu bekler gibi, "Homer'in Ömer'leşeceği günü" beklemesi sendro-

Azra Erhat

Sabahattin Eyüboğlu

muna ilişkin olarak ben ancak, on yıllık "dostluğun" hatırına, kendisi için Tanrıdan akıl sağlığını korumasını dileyebilirim. Çünkü İyonyalı Homer, "Türkler'in atası" değil; Hristiyanlaşma sürecinde din, dil ve ad değiştirmiş yerli Anadolu halklarının atasıdır; adına Selçuklu'dan bu yana ve hem de "Anadolu"yla özdeş bir anlamda "Rum" dediklerimizin atası. F. von Luschan onların 19. yüzyıl Teke yöresinde yerleşik dindaşlarına bu nedenle "Likya Yunanları" der. Aslında "Yunan", bugünkü Yunanistan'ın halkıdır; Rum'dan farklıdır, soy bağı yoktur, din ve dil bağı vardır. Geçmişin İyon'u ve Hellen'i arasındaki fark ne ise, günümüz Rum'u ve Yunan'ı arasındaki fark odur.

Avrupalılar'ın ulusal kimlik arayışını görmezden gelmek

11/ Türkler "ulusal kimlik arayışında" olamaz. Çünkü onların 1071'den bu yana anayurt edindiği bu "ayrıcalıklı" Anadolu toprağı, Avrupa'nın "Ortaçağ Karanlığı"nı yaşadığı bir süreçte, Selçuklu'yla "Altın Çağı" yakalamıştır; ve ardından Osmanlı'yla, Roma'dan sonra, tarihin yazdığı ikinci dünya imparatorluğunun çekirdeğini oluşturmuştur. Ve ortalama 400 yıl kaldığı Avrupa topraklarında halkların dinine, diline, kültürüne ve töresine saygılı oluş; Eski Yunan gibi egemen olduğu insanı "kendileştirmeyen" bir politika, Osmanlı'nın imparatorluk oluşunun onurlu bir gereğidir ki, bunlar Roma'nın da "derdi" olmamıştır. Roma'nın yıkılışı ardından MS 7. yüzyıldan başlayarak Avrupa'da kimlerin nasıl "ulusal kimlik arayışı" içinde olduklarını da tarih yazar ve bunu en iyi, "Troya uzmanı" ve tarih profesörü Frank Kolb bilmek durumundadır; Roma'ya özenerek soyunu Troya'ya bağlayanlar arasında Germanlar da vardır çünkü; Habsburg'lar hanedanı vardır.

12/ Bilimsel gerçekler içerse bile; 1932-1938 arası Troya kazıcısı Carl Blegen'in, Troya VI'yı bir "Yunan kenti" olarak gör-

Çömlek, Troya VI-VIIA, MÖ 1700-1200, pişmiş toprak.

"agora yok" diye, "kentleşmeyi" binlerce yıl sonrasının "Atina"sından başlatabilecek denli "tarafsızdır" (!) da. Geç Tunç Çağ'ın Akha-Hellenler'i, kültür ve sanatlarını Anadolu kökenli Giritliler'e borçlularmış; izleyen Erken Demir Çağ'ın Dor-Hellenler'i, kültür ve sanatlarını İyonya'da yurtlanan Anadolu halklarına borçlularmış, bunların niyesini irdelemek bile "tabu"dur onun için. Çünkü bu bilimsel sorgulamadan çıkacak olan gerçekler, "Yunanların yaratıcı olmadıkları" sonucuna götürecektir; bu da Doğulu'nun "ulusal kimlik kazanmasına, politik amaçlarına hizmet" etmiş olacaktır. Kolb'e göre bu işe kışan "Korfmann'lar", "Türk çıkarlarının mücahitleri"dir.

Yunan'la ve Anadolu'yla bağlantılı değilse Troya, nereyle bağlantılı?

Mühür, Luvce-hiyeroglif yazılı, MÖ 12. yüzyıl.

menin baş gerekçesi saydığı "Gri Minyas Keramiği" tanımlamasının, "Gri Anadolu Keramiği" biçiminde değiştirilmesi "politik" amaçlı "daha beter" bir suçtur (!). Bilimsel gerçekleri içerse bile; "Batılı devletlerden bilimcilerin, Doğu halklarının uygarlığa sahiplenme çabalarına destek vermesi"ni sanki bir "tabu" olarak dile getirmesinde dürüsttür Kolb. O, Doğu'nun görkemli metropollerinde

Troya II-III dönemlerinden insan tasvirli kap ve kapaklar.

13/ Kolb'e "yürekli Ahmet Ünal'lar" gerekmektedir. Münih Üniversitesi'nde Hititoloji profesörüdür Ünal; kendi dedikleri dışında "bilimsel doğru" yoktur aslında ve kendi içinde çelişmesi bundandır. Anılan kitabında, "Bu ülkede maalesef, Yunanistan'ın, şu anda Rusya'da bulunan Troya hazinesine hangi hakla ve hangi mantıkla sahip

çıkma kalkıştığını, Avrupalılar'a anlatacak insanımızın olmamasıdır" der ve sürdürür: "MÖ 2330 Troya'sıyla Yunanistan'ın alakası nedir ki? Bu definedeki eserlerin yapıldığı yıllarda, Yunanlılar kuzeyin soğuk bölgelerinde bir yerlerde nerdeyse ağaç kovuklarında yaşıyorlardı ve ne Troya'nın, ne de Ege Denizi'nin nerede olduğunu bile bilmiyorlardı! Yunanistan'ın bu tavrı kültür emperyalizminin belirgin bir örneğidir". Ve Kolb'e göre ise, Ahmet Ünal Prof. Korfmann'ı, "Troya'nın Anadolu bağlantısını da Türk meslektaşlarının hoşuna gitmek için zorla kurmak istemekle suçlamaktadır". Sorulmaz mı ki: Ne "Yunan" ve ne de "Anadolu" bağlantısı "yoksa" Troya'nın, bilimin bilmediği başka ne bağlantısı vardır? Troya II Anadolu kenti de, Troya VI Yunan mı olmuştur? Atina Akropolü'ndeki ulusal Parthenon Tapınağı'nın dört bir tarafında işli metop kabartmalarında Yunan

"düşmanları" olarak simgelenen destansal Amazonlar, Kentauroslar ve Giganlar'la birlikte Troyalılar'la da savaşın betimlenişi, MÖ 5. yüzyılda orada Troya'ya yabancılığın somut kanıtlarındandır. Daha 1985'deki bir haritada Prof. Latacz, şimdilerde Anadolu'yu Troya'nın en yaman savunucusu, Troya VI yerleşimini "Yunan" kentleri arasında gösterirken; Troya ve Homer üzerine yazdığı yeni kitabında o artık bir "Anadolu kenti" olmuştur. Çünkü bilimci, bilimsel gerçeklerin ışığında eskinin yanlısından dönebilme erdemini gösterendir; yanlışlarda inatlaşarak ve dogmalar peşinde koşarak varılan yol, 200 yıldır gelinen yoldur: "Atina-merkezinde" kördüğümleşen bir bilimsel "kısırdöngü".

Keşke Türkiye'nin Kolb'un vehmettiği gibi bir devlet politikası olsaydı...

14/ "Türkiye'de çalışan ve Türkler'e karşı tavizkâr tutum içinde olmayan çok sayıda yabancı araştırmacıdan" hangisine "Türk politik çıkarlarını gündeme getirsin" diye bir devlet baskısı uygulan-

mıştır? Bunu yanıtlamak durumundadır Kolb. Çünkü Türkiye'nin, sözde "Avrupa Birliği hedefli politik amacına ulaşabilmesi" için tek "doğrucu" yetmez; çok Manfred Korfmann'lar gereklidir. Türkiye Devleti'nin, altını kalınca çizerek söylüyorum, "ne acıdır ki" bu yönde bir politikası yoktur. Beni, Korfmann'dan çok önce ve İyonya odaklı benzer bilimsel görüşlerimle tanıyan Kolb bilir ki: Böyle bir politikası olsa, en ilk Fahri Işık'ı "baş tacı" yapar, "ödüllere" boğardı bu devlet. "Batı Uygarlığı'nı Yaratanlar" içeriğinde 2000 yılı sonlarında Avusturya ve Almanya'da toplam 7; 2002 yılı boyunca ülke genelinde 32 konferans vermesine karşın, devletin bu bilimciden haberi bile yoktur. *Ceviz Kabuğu* programı ardından nerelerden ve kimlerden tepkiler gelmiş, Kültür Bakanlığı yine susmuştur. Çünkü devletimiz, Yunan komşusunu üzmemek, iyiye gittiğini sandığı siyasi ilişkilerini bozmak istemez. Bu nedenle başımızdakiler, 4 Şubat 2003 günlü *Cumhuriyet*'te Metin Erksan'ın "Panhellenizm, Hellenizm ve Kıbrıs" başlığını taşıyan dersler dolu yazısını bile pek ciddiye almış olamazlar. Sonuçta, onca emekle ülkemizin kültür gündemine oturtmaya çabaladığım "Homer nasıl Ömer olur?" yazısının da ciddiye alınacağından yana hiç umudum yoktur. Prof. Frank Kolb'ünki salt vehimdir.

Troya hazinesi kimindir?

15/ Bence de Troya hazinesinin "kime miras" ve "yasal hak" olduğu konusu, yandaş Ahmet Ünal'ın hakemliğinde, uluslararası tartışmaya açılmalı; bir dünya imparatorluğunun egemeni olduğu topraklardan Osman Hamdi'yle kendi başkent müzesine getirdiği "üç-beş" yapıt ile, Osmanlı egemenliği altındaki aynı topraklardan, Anadolu'dan, yabancıların başkent müzelerine, Londra'ya, Paris'e, Berlin ve Viyana'ya taşınan "sayısızlar" karşılaştırılarak, gereği neyse, yerine getirilmelidir. Ve Kolb'ler, kimi neyle "tehdit" ediyor; kimin malını kimden esirgiyor, aklını başına almalıdır.

Bilim ve sanatın Anadolu'da doğduğunun bir itirafı

Girit'e giden bir Yunan yolcu gemisi-nin duvarlarına asılı Doğu Ege haritaları; salt Anadolu kıyılarını ve önünde sıralı

adaları içermekte. Antik kentlerden çıkarılan oklar ve ok uçlarına yazılı adlar: Homer'ler, Thales'ler, Pythagoras'lar, Herodot'lar... Üstte kalın harflerle, "Yunanlar sanatın ve bilimin atasıdır" yazısı okunmakta. Hem Yunanca bası-lısı var, hem de İngilizce olanları. Belli ki kendi halkına ve dünyaya-yadır bu mesaj ve bu mesajda, "bu topraklar benim atalarımındır"

Türkiye Cumhuriyeti'nin bastırıldığı Troya konulu pullar.

demeye getirme de vardır. Ancak ilk göze çarpan o ki, sanatta ve bilimde Batı Uygarlığı'nı yaratan -sözde- "Yunanlar", Yunanistanlı değildir; kendi anayurt toprakları dışındaki bir yabancı coğrafya üzerinde yaşayanlardır onlar: Anadolu'da ve onun adalarında doğanlar ve düşünenler. Haritanın doğuda erişilemeyen yerlerinde göndermelerle bir Diogenes yazılıdır Sinop'a doğru; Amasya'ya doğru da yerbilimin atası Strabon adı vardır. Ve haritanın batıya, Hellen ülkesi Hel-las'a doğru yönelen tarafında ise tek bir ok ve tek bir ad yoktur; çünkü bilimin ve sanatın "ataları", kendi ata yurtlarında yoktur, o ata yurt haritada bile yoktur. Tüm bu somut gerçeklere karşın, o haritaya bakan bir Eskiçağ bilimcisi bile, görüntüyü salt Yunanlar'ın hedeflediği doğrultuda algılar. Hellenizm'in

büyüsüyle düşünmez ve sormaz ki neden "Sanatın ve bilimin Yunan ataları"ndan biri Yunanistan'da doğmamıştır? Aslında bu harita, Yeni Yunan'ın çizimsel somut bir itirafıdır: "Bilim ve sanat Anadolu'da doğmuştur" gerçeğinin itirafı...

Avrupa'nın adı bile Anadolu kaynaklıdır

2 Euro'luk Yunan Birlik parasının ön yüzünde, boğa üzerine oturmuş bir kadının resmi vardır; antik kökenli bir resimdir o. Kimliği yanında yazılıdır: Europe; Sami dilinde "Akşam". Hem de bir Yunan mitosuna göre, Finike kıyısında çiçek toplarken kral kızı Europe, Zeus tarafından fark edilir ve kaçırılır; boğa, Zeus'tur. Yunan Baştanrısı'nın, göğün ve dağın egemeni Anadolu Baştanrısı Teşup'un simgesi ve kendisi olan boğa kılığına girmişliği düşündürücüdür. Boğa üzerinde denizler aşarak vardığı Batı topraklarına, o yeni kıtaya adını verecektir Europe; "güneşin battığı yer" olarak Avrupa adı, onun Doğulu adı "Akşam" dan gelecektir. Yunan Euros'u üzerinde tüm dünyaya seslenen mesaj, "birleştiğimiz bu kıtaya adını veren de benim kültürümdür" olsa da, aslında bu, Eski Yunan'ın destansal ve resimsel somut bir itirafıdır: "Avrupa, Doğu'da doğmuştur" gerçeğinin itirafı...

Prof. Frank Kolb'le ve onun gibi düşünen bilimcilerle "ex oriente lux" kavramını yüzyüze tartışmanın zamanı artık gelmiş olmalıdır. Bugün gibi dün de hep var olan Hellence kaynakların benmerkezci Hellenist içeriğinde değil, arkeolojik verilerin somut belgeselliğinde tartışma zamanı...

1873'deki Troya II FK kapısında yapılan kazılardan bir görüntü.

On bin yılın nefesi: Anadolu ruhsallığı

'Her birimizin ruhsallığında, tarihin gizli hazineleri de birer yay gibi gerilmektedir. Tarihte insani birikimi sıçratmış her türlü gerilim, Anadolu insanının ruhsallığında yaşamaktadır. Bu birikimden, yazı boyunca geçecek olan bazı maddeleri, işaret fişeklerini şöyle sıralayabiliriz: toplumsal farklılaşmanın arketipleri, yer bağı ile kan bağı; rahip geleneği ile Şaman geleneği; anaerkillik ve ataerkillik; yerleşiklik ve göçerlik...'

Dr. Cemal Dindar

Cocukluğum Tokat'ta geçti, ilkokulu orada ve okumam gereken başka okulları ise İstanbul'da bitirdim... Psikiyatri uzmanlığımı aldıktan sonra, Urfa'ya gittim. Bu kişisel bilgileri şu nedenle paylaşıyorum: Lise yıllarında özellikle piyasadaki Freud kitaplarıyla başlayan, tıbbiyedeki formel eğitimle devam eden ve Bakırköy Akıl Hastanesi'ndeki uzmanlık eğitimimle de artık sağlamlaştığına inandığım mesleki bilgim ile Urfa'da içine daldığım pratik arasında ciddi "sorunlar" vardı. Bu sorunlar üzerine düşünmek ise beni, aynı yere akıp giden iki yola çıkardı. Birincisi, bu soru(n)lar, coğrafyanın sosyokültürel tarihi ile yakından ilgiliydi ve benim ilgim de hızla oraya yöneldi. İkincisi, bağışlansın, yine kişisel bir deneyim: Urfa ve çevresi ile ilgili sosyokültürel okuma ve gözlemlerimde sebat ettikçe, beni, hemen hep, Tokat'ın bir köyünde geçen çocukluğum karşıladı.

Giriş: Kör nokta sendromu

Öncelikle şunu vurgulamalıyım: yer yüzünün her milibahrisinde ve nerede insan varsa orada, ortak paydalarımız, ayrılıklarımızdan fazladır ve bu metinde sözü edilen özgünlükler, bu ortak paydayı eksiltmez, zenginleştirir. Karşı çıktığım, ne Batı'nın uygarlık birikimi, ne de bu ortak paydadır... Karşı çıktığım: Batılı bilim adamlarının, beyaz, erkek, 175 cm boyunda ve 72 kg ağırlığındaki Batı'nın "ortalama" insanı ile yaptıkları çalışmalardan elde edilen bilgilerin, tartışılmaz evrensel doğrularmış gibi, üstelik insanın ruhsallığına uygulanması, hastane koridorlarına taşınmasıdır. Bu, psikiyatrinin kör noktasıdır. Uygulayıcılar ise "derya içre olup deryayı bilmeyen balıklardan da tuhaf" bir yere savrulmakta, başka toplumlardaki sayıtları, kendi toplumlarında sayıklama biçiminde yaşamaktadırlar. Bu savrulmaya literatürde bir ad da bulunmaktadır: kör nokta sendromu!..

Bu incelemede, ruhsallığı, uygarlık perspektifinde ve tarihselliği ile tartışacağım. Sumer ile başlayan bu serüven-

de, Anadolu'daki özgünlüğün önemli bir temsilcisi olduğunu düşündüğüm Urfa'yı sıklıkla anacağım. Zira, Urfa sokaklarında, örneğin, surlar içindeki Sumer şehir devletinin anısı ile kan bağına dayalı Sami geleneğin aynı canlılıkla aktığı öykü, "modern biçimler" kazanarak, yaşamaya devam ediyor ve orada arkaik'in güncelleşirken bir olanağa dönüşme çabası, Anadolu ruhsallığının nice işaretlerini sergiliyor.

Urfa'daki olgusal gerçekliğin, tüm Anadolu'ya genellenemeyeceği itirazı gelebilir. Urfa ya da Anadolu'daki herhangi bir şehrin, ötekinden farkının, burada değiştiğim noktalarda, niteliksel değil, niceliksel olduğunu düşünüyorum. Örneğin, Urfa bugün bir Ege şehrine göre, anacıl-ataerki gerilimi olarak kavramlaştırdığım durum için, ataerki yanısıra daha baskın bir şehirdir. Fakat bu durum, hem bir Ege şehrinde, hem de Urfa'da anacıl-ataerki geriliminin yokluğunu değil, şiddet farkını gösterir.

Bir kazıbilim öyküsüdür

Urfa merkezine 25 dakika uzaklıktaki Göbeklitepe'de Alman Profesör H. Ha-

uptmann başkanlığında 1994'de başlayan kazılarda, dairesel bir salonun ortasında, yaklaşık 20 ton ağırlığında olduğu tahmin edilen taşlarla kurulmuş, karşılıklı birbirine bakan "T" şeklinde iki taş blok bulundu. Taşın tam ortasındaki yaban domuzu kabartması, "usta" işiydi. Benzer odalar kazı ilerledikçe ortaya çıktı. Çevredeki tüm yükseltiler kireçtaşı iken, buluntunun yer aldığı 300 metre çapındaki tepe toprak yığınıydı. Bu toprağın vadiden taşındığı ileri sürülmektedir. Nasıl olduğu muamma! Başka sorular da vardı: Bu insanlar hangi üretim sürecini yaşıyorlardı? Çevrede herhangi bir çanak-çömlek işçiliğine rastlanmaması "avcı ve toplayıcı" olduklarını akla getiriyordu. Fakat karşı karşıya olduğumuz mimari "avcı ve toplayıcı" bir topluluğun sınırlarını aşıyordu. Bir mağara resmi ile değil, insan eliyle biçimlendirilmiş, tonlarca ağırlıkta taş bloklara yapılmış resimlerle yüz yüzdük. Toplu halde ve çok sayıda, çakmaktaşıdan yapılmış aletler, balta ve bıçaklar bulunmuştu. Bu da alet yapım atölyelerini akla getiriyordu. Tüm bu öyküde bize en

Urfa, Göbeklitepe'deki kazılar sırasında çıkan 'T' şeklindeki taş bloklar.

çarpıcı gelen iki bulgu vardı. Birincisi, kazı sırasında bulunan odun kömürü parçalarından karbon-14 yöntemiyle alınan tarih MÖ 9 bine işaret ediyordu ve bu tarih olasılıkla bu şaşırtıcı blokların di-kenlerin değil, yıkanların, toprakla dol-
duranların yaşadığı dönemin tarihiydi. Yani Neolitik Çağ'la ilgili bilgilerimizin yeniden "inşasını" gerektirecek bulgu-
larla ve belki de yeni bir uygarlıkla kar-şı karşıya idik. İkincisi, belki arkeolojik önemi çok sınırlı, bizim alanımız içinse çok kıymetli bir bulguydu; Göbeklite-
pe'nin zirvesinde "T" bloklar gibi taş yığma duvarlarla çevrelenmiş, 'başları kibleye doğru uzatılmış' iki yatır hâlâ zi-
yaret yeri idi. Uygarlığın maddi ipuçla-rının yerin altında çıkartmaya çalışırken, yeryüzünde kutsallığın izleri apaçıktı. Belki de tepe, 11 bin yıllık öykü-
sünde hep kutsal bir alan olarak bilindi.

Bildiğimiz ilk büyük uygarlık girişimi, MÖ 4 binlere dayanan tarihiyle Mezopotamya'daki Su-
merler'dir. Sumer, birçok şehir devletinin kültürel birliği idi. MÖ 2300'lerde Sargon, kanla, kan bağına dayanan siyasal birli-
ği, yani Akad İmparatorluğu'nu kurdu. Ancak birkaç kuşak yaşa-
yabildi. Frankfort, Mısır'la Me-
zopotamya'yı karşılaştırırken önemli bir ayrımı şöyle dile ge-
tirir: "Uygarlığa varan değişiklik-
ler, Mezopotamya'da da kısa sü-
rede tüm kültürel etkinlik alanla-rının içine aldı, ama Mısır'da ol-
duğu gibi sonul bir biçime kavu-
şamadı". Mezopotamya'nın gü-
neyinde filizlenen uygarlık, önce Samiler'le, Akad-Babil-Asur çiz-
gisi izlenirse görülecektir, kuze-
ye göç etti, çeşitli biçimler aldı, Troya'dan Eski Yunan'a taşıtı. Sumer'in, Farsi-Sami kökenli ol-
duğu düşünülen toplulukların ya-
rattığı ilk köy yerleşimlerinin üzerine
gelip yerleşen, olasılıkla Kafkas-Hazar
çizgisinden göç etmiş kavimlerin eseri
olduğu giderek kesinleşmektedir. Tarih-
te bildiğimiz ilk Sami-Farsi-kuzeyli ka-
vimlerin birliği, ilk uygarlığın harcı oldu
ve tarihte insanoğlu ironik bir şekilde bu
birliği bir daha denemedi.

Kan bağı ve yer bağı gerilimi

Sami halkların "kan bağı" geleneği, yerel sorunların kavim çatışmalarına, savaşlara, "kan davaları"na dönüşme-
sinde yüzyıllar boyunca hazırlanmış toprak oldu. Sumer şehirleri, kuzey ka-
vimlerinin saldırılarıyla bir bir yıkılır-
ken, şehir ahalisi şehrin surlarına gidip

ağıtlar yaktı, ağladı. Ağıt geleneği belki de ilk olarak, yıkılıp giden şehirler için yakılan şarkılarla başladı. Sumer'de her şehir, kendi Tanrısının koruması altın-
daydı. Bugün bile varlığını koruyan sıra kutsallığının temeli, güçlü bir şekilde atıldı ve kendine yurt arayan göçebenin uğrak yeri de olan Yakındoğu'da sıra kutsallığı, göçebe için, Mezopotamya uygarlık birikimiyle bütünleşmenin ana dinamiklerinden biri oldu. Örneğin, Ab-
dalan Rumi, yani Anadolu dervişlerinin tekkeleri, Türkmenler'in yerleşim yerle-rinin çekirdeğini oluşturdu. Mezopo-
tamya'nın "yerli" Sami halkları, kan ba-
ğı'nın tutucu temsilcileri haline gelir-
ken; İrani etkiden süzülüp gelmiş göç-
benin Mezopotamya Uygarlığı'nın tem-
mel karakteristiklerinden biriyle, yer ba-

Sumer'de Güneş Tanrısı Utu.

ğı ile bütünleşmesi, eşitsiz gelişmenin öğreticiliği ile yüklüdür.

Kutsal şehirler ise, mesela Kudüs, me-
sela "peygamberler şehri" Urfa, binlerce yıllık tarih ve inanç geleneğinin kalın-
tılarıdır. İbraniler'in hâlâ Süleyman'ın yıkılmış mabedinin duvarına gidip ağla-
maları, "ağlama duvarı" ise Yakındo-
ğu'da yas ve ağıt geleneğinin ne denli güçlü olduğunun simgesidir. Urfa'da hâlâ ağlamak yerine "ağıt geldi" demek-
tedir. Yer bağı ile kan bağı arasındaki gerilim, her türlü merkezileşme girişi-
minin karşısında, ana huzursuzluk alan-
larının biçimlenmesinde başat rolü oy-
nadı. Mezopotamya'da hiçbir zaman

"kral öldü, yaşasın yeni kral" diye bağı-
ılmadı; merkezi otoritenin zayıfladığı her durum, bir ayaklanma ve isyana işa-
ret fişegi oldu.

Mezopotamya sofuluğu

Bir yandan insanın insana, bir yandan doğanın insana yaptığı bunca zulmün, kötülüğün sonuçları ise hâlâ yaşanmaya devam ediyor. "Kaderi kararlaştırılmış" in-
sanın güçsüzlüğüne, zayıflığına inanç; kadere boyun eğmenin gerekliliği, bu dünyanın geçiciliği ve öteki dünyaya ha-
zırlanmanın erek halini alması, her türlü zulmedici karşısında tevekkül; Tanrıya hizmetin bir gerekliliği olarak kurumsal-
laştırılmış ve kuralları kesinleştirilmiş bir iman pratiği... Sumer'de her şehrin bir Tanrısı vardı. Diğer şehirlerin Tanrı-
ları da önemsenirdi, fakat hemşeh-
riler için, kendi şehirlerinin Tanrı-
sı baş Tanrı idi. Tek Tanrıya evri-
len süreç, aynı zamanda kabileler, şehirler arasındaki çekişmelerin yaşandığı süreçti de... Bu süreçte, özellikle siyasal birlik arayışının ortaya çıkmasıyla, şehirler arasın-
daki çekişmenin bir yüzü de kendi şehrine ve onun Tanrısına koşul-
suz, sorgulamasız bağımlılıktı.

Frankfort, tarihin hemen her döne-
minde görülen "Mezopotamya so-
fuluğu"nın temelinde, insanın za-
yıflığına dair inançla, bu sorgusuz sualsiz bağımlılığın var olduğunu belirtiyor. Ekleneciler var: Ölü-
mün adaletine dair korkunç inanç-
la, hayatın adil olamayacağına da-
ir, insanın zayıflığına dair katı ka-
bulün inşa ettiği zıtların birliği bu sofuluğun en önemli besini olma-
ya devam ediyor. Yine de bu bir-
lik, hayatta olan, bu topraklarda yaşayan insanların ruhsallığında gerçekleşiyor, sanıldığının aksine huzur vaat etmiyor, ister istemez çatışmaya da dönüşebiliyor. En

azından şu söylenebilir: Kuralları katı-
laşmış bir iman pratiğinin kendisi gün geçtikçe, mesela şehirleşmeyle, işbölü-
mündeki karmaşayla, toplumun talep et-
tikleriyle çatıştıkça, kişinin ana kaygı kaynaklarından biri halini de alabiliyor.

Anadolu'da ruhsal rahatsızlıkların açıklamasında "cin çarpması"na inanç ve çare olarak da muskacılık, kutsal bili-
nen yerleri ziyaret, adak adama gelenek-
leri halen yaygındır. Bunun köklerinin de binlerce yıl öncesine dayandığını, ta-
pınak geleneğinin, muska-mühür gele-
neğinin ise başlangıçta toplumsal farklı-
laşmaya bir yanıt olarak ortaya çıktığını artık biliyoruz. Göçerler sayesinde uzak

yerleşim birimleri ile ticaret gelişmiş, özellikle lapis lazuli (lacivert taşı), obsiden (saydam lay taşı), yeşil malahit taşı, reçine, firuzeler, deniz kabukları alınmıştır. Bunların birer süs eşyasından çok daha yaşamsal önemleri vardı. Her birinin sihirli olduğuna, taşıyan kişilere mana verdiklerine inanılırdı. Nesnelerin üzerindeki bir balçık parçasına bu mühür basılıyor ve nesneye “tabu” konuluyor, yani mührün sahibi kişiliğinin bir parçasını o nesneye aktarıyor ve böylece mülkü olduğunu gösteriyordu. Balçık, nesnenin kişilik kazanmasında, kişiselleştirilmesinde aracılık ediyordu. Bunun tarihsel en yüksek soyutlaması ise, Tanrısal nefesle üflenmiş balçığın insana dönüşümü oldu.

Değerli taşları taşıyan için iki yönlü işlevi vardı. Birincisi muska işlevi idi: Taşıyan kişiye mana veriyordu, üzerlerinde sihirli işaretler ya da totem tasvirleri vardı. Bu taşların ikinci işlevi ise mühüdü. Mühür-muskaların üzerindeki şekillerin ortak simgelerin oluşumunda, dolayısıyla yazının gelişiminde önemli rolü olduğu düşünülmektedir. Bu rolün etki alanı geniş olmuştur. Öncelikle dilin oluşumunda etkin oldular. Sumer’den kalmış sözcük listeleri, bunlara birer “ilkel” sözlük de diyebiliriz, incelendiğinde görüldü ki, yalnızca adlar vardı ve fiil ve sıfatlar dışarıda bırakılmıştı. Yazı dilinin adlardan oluşmasının bir nedeni, başlıca totem isimlerini içeren bu mühürlerin, yazının oluşumuna öncelik etmesi olsa gerek. Bir diğer nedeni de Sumer mitolojisi idi; Tanrıların yaratma biçimi, birlik duygusu büyüünün bir doruğudur, yaratmak, adını anmaktır. Kramer’in *Tarih Sumer’de Başlar* adlı kitabında yazdığı gibi, bu yaratma varsayımı bütün Yakındoğu’da bir inanç haline gelmiştir. Gösteren (sözcük) ile gösterilenin (nesne) aynı şey olduğu, özellikle “kelimelerin sesi”nin nesneye içkin bir özellik olduğu savı, ideolojik olarak birlik duygusu büyüünün belki de nihai çözümlerlerinden biridir. Daha önemlisi, bu nihai çözümleme, “Başlangıçta kelimeler vardı”, tektanrılı dinlere açılan ana kapılardan biri olsa gerektir.

Kadercilik, muskacılık, hastalıkların nedeni olarak cin tutulması gibi günümüzde de yaygın inanış ve tutumların köklerinin, yaklaşık 5 bin yıl önce atıldığını görmekteyiz. Bunlarla birlikte başka tutumlar ve etkiler de hâlâ yaşamaktadır, “mana”yı taşıyanlar, mührün sahipleri rahiplerdi. Yazının varlığı yetmiyordu. Öğrenilmesi ve öğretilmesi de gerekiyordu. İlk okullar tapınaklara bir ek olarak kuruldu. Manastırların, medre-

selerin, ayrıca yazının başlı başına belli bir zümreyi ayrıcalıklı kılmasıyla belki de “gizli derneklerin” ilk örnekleriydi bunlar. Yazı bir “sırdı”. Sır olması nedeniyle de eski kitaplara insanlar uzun yüzyıllar boyunca, paradoksal bir şekilde, daha fazla güvendiler ve düşkün oldular. Bu uzun yüzyıllar boyunca, hekimler de dahil hemen tüm uzmanlar, gerçeği çözen sırların eski kitaplarda olduğuna inandılar.

Sonuç olarak şu da vurgulanabilir: Hemen tüm halk efsanelerinde cinler, ejderhalar, ifritler tüm topluma yayılması gereken maddi ya da manevi birimin bekçileridir. Toplumsal eşitsizli-

Eski Sumer şehir devletleri İlk Süllaleler Dönemi rahip kabartması (MÖ 3000-2350).

ğin çoğunluğumuzun ruhsallığındaki izdüşümleridir. Biz “okumuşların” sözde aydınlanmış kafaları bu tür inançları “hurafe” olarak damgalamakta ne kadar erken davranırsa davranırsın, cinler bir tasarımların olarak belki de ilk toplumsal farklılaşma ile ortaya çıktılar. Nasıl ki günümüz tıbbında, kan hücrelerini, mikropaları, kromozomları ayrıntısıyla tarif eden uzmanlar varsa, Sumer’de, Babil’de, Asur’da cinleri aynı açıklıkla gören ve tarif eden “uzmanlar” vardı. Dünya’ya bakışları, birlik duygusu büyüüsü ile ve her şeyin canlılığına inançla bakma biçimleri; esrime ve sihir ayinleri ile cinler bu “uzmanlar” için apaçık şeylerdi. Bir kültürde, olumlamadığımız, kendi referanslarımızla uyumsuz değerler, eylemler listesi bulabiliriz. Fakat bir kültür, sahip olduğu özelliklerin toplamından daha fazla bir şeydir. Bir davranışın anlamını,

içinde gerçekleştiği kültürel süreçle ilgilenirsek, kültürel örüntüdeki yerini kuşatabilirsek kavrayabiliriz (Benedict, 1958). Tıpla insanbilimin ilk buluşma öykülerinden biri bu konuda yol göstericidir: 1856’da Neander Vadisi’nde bir mağarada “bizar” bir kafatası bulunuyor. Virchow ki, tıbbın siyasi bir alan da olduğunu açık yüreklilikle yazmış olmasına rağmen, kafatasını patoloji arayan bir anatomist olarak inceliyor ve “amatör” insan bilimcilerin sandığı gibi ilkel bir insana değil, hasta birine ait olduğu hükmüne varıyor. Otuz yıl sonra aynı hasta adama ait başka bir kafatasına, bu kez Belçika’da rastlanıyor. Kafataslarının bulunduğu katmanda soylu tükenmiş mamutlara, geyiklere ait kalıntıları da çıkıyor. Adamın yüz bin yıl önce yaşadığı, “hasta olmayıp farklı olduğu” anlaşıyor (Kraus, 1996).

Anacıl-ataerki gerilimi

Ruhsallığımızda önemli izler bırakan bir başka gerilim de kanımca anacıl-ataerkillik çatışmasıyla ilgilidir. Sumer mitolojisini inceleyenler bilir: Tanrıça İnanna her şeye rağmen çoban Dumuzi ile çiftçi Enkimdu arasında seçim yapacak güçte. Daha sonraki Babil söylencelerinden farklı olarak kocası Dumuzi’yi, kendinin yokluğunda rahatça tahtında oturduğu için, cinlere teslim edip yeraltına gönderecek gücü de var. Sami gelenekte ise kadın kaderi kocasının belirlenen bir güçsüzlük abidesi! Kadının konumuyla ilgili bu iki ayrı bakış, Anadolu’da kanımca uzun yüzyıllar boyunca yaşadı.

Davranışlarımızı biçimlendiren önemli kaynaklardan biri de Anadolu’ya göçebe Türkmen boylarıyla akıp gelen ve ilk şoku Farsi etkiyle yaşayan anaerkil (belki anacıl demek daha doğru) özelliklerin, kanımca ikinci şoku, halen yaşadığı Sami kültür ile olan gerilimidir. Bu gerilimin en iyi işaretlerini, Toros Dağları boyunca yükselen ve en lirik ifadesini Karacaoğlan’da bulan sevdalı türküler ile Arap nüfusun yoğunlaştığı ve kültürünün baskın yaşandığı Urfa ve çevresindeki sevdalı türkülerini karşılaştırsak görebiliriz. Harput-Urfa-Kerkük hattı boyunca çalınan söylenen türkülerde, kadının dilinden sevdaya dair bir yakınmayı duymak bile mucizedir. Bu gerilimin çok yönlülüğünü, etkileşime giren her sosyokültürel örüntü üzerinde etkileri bulunduğunu özellikle vurgulamak gereklidir. Ailedeki birey sayısı, özellikle de erkek çocuk sayısı, ailenin konumunu çeşitli yönlerde, etkiler. Öncelikle işgücünün aile içinden karşılanıyor olması ile ilgilidir bu.

İkincisi, ailelerin diğer aileler karşısındaki konumlarının en kesin güvencesi erkek sayısıdır. Bu nedenlerle çok çocukluğa eğilim olduğu gibi, çok eşliliğe de eğilim vardır. Böylece erkek çocuk sayısının artışı güvence altına alınır. Cinsiyet ayrımı, daha eşlerin düğün gecesinde başlar; gelinin yatağı yapıldıktan sonra yatak üzerinde bir erkek çocuk yuvarlanır... Çocuğu olmayan eşlere hor bakılır, çevreden kişiler, özellikle de aile büyükleri öfkelendiklerinde, bir kavga durumunda neredeyse en büyük küfür, en yaralayıcı söz olarak bunlara “köro-cak” derler. Kız çocuğu olup, erkek çocuğu olmayan eşler de aynı sıfatla nitelenirler (Kapaklı, 1998). Erkek çocuğunun kız çocuğundan daha çok istenmesinin önemli bir nedeni de ataer-kil aile düzenidir. “Baba ocağının tüttürülmesi” gerekçesi ile aile içinde erkek çocuğa önemli ayrıcalıklar tanınmıştır. Erkek çocuklar daha uzun süre anne sütüyle beslenmekte, evdeki kadınların ve kız çocuklarının en önemli görevi erkeklerle en iyi hizmeti vermek olmaktadır (Akbıyık, 1998). Bu ayrımcılık öylesine belirgindir ki, bir kadın eğer kız çocuk doğurmuşsa yedi, erkek çocuk doğurmuşsa dokuz gün yatar. Hamilelik dönemi ile ilgili birçok inanışta da beklenen çocukla ilgili cinsiyet ayrımcılığının izleri belirgindir. Erkek çocuğu imleyen belirtiler hemen hep olumlu iken, kız çocuğu imleyen belirtiler bir negatifliğe, olumsuzluğa işaret eder: hamile kadın tatlı (yerel ağızla şirin) yemek isterse oğlan, ekşi isterse kız çocuğu olacaktır. Karnı yuvarlaksa erkek, düzse kız; göbeği yukarı bakıyorsa erkek, aşağı bakıyorsa kız; sık sık uykusu geliyorsa kız çocuğu olacaktır. Yine doğacak çocuğun cinsiyetini önceden tahmin etmek için belli sınamalar da yapılır. Hamilenin başına ya da vücudunun başka bir yerine tuz konur. Eğer elini ilk olarak burnuna götürürse çocuk erkek, ağzına götürürse kız olacaktır. Bu son örnekte burun ve ağzın cinsel organların birer simgesi olduğu düşünülebilir. Yine benzer sembolleştirme dişillğin makasla, erilliğin bıçakla ifade edilmesidir ve bu son örnek daha yaygındır. Hamile kadın odadan dışarı çıktığında bir minder altına makas, diğerinin altına bıçak konulur. Tekrar içeri girdiğinde altında makas olan mindere oturursa kızı, bıçak olana oturursa oğlu olacağına inanılır. Urfa ve çevresinde bir söz vardır: “Yeni doğum yapmış kadının mezarı kırk gün açıktır”. Hurafe olmaktan öte halen önemli bir gerçeği ifade eder bu

Kaynağını Şamanizm'den alan tek ve çift başlıklı kartallar, Selçuklular'da kudret ve kuvveti temsil eder.

söz. Doğum kadının yaşamında en riskli deneyimlerden biridir. Sıklıkla evde ve yerel ebelerce yaptırılmaktadır. Doğum sonrasında hemen hiç tıbbi destek alınmamaktadır. Üstelik daha önceden değindiğimiz sebeplerle kadının doğurganlığı aşırı derecede zorlanmakta, birçok kadın ergenlik döneminde evlendirilmekte, sıklıkla hamile kalmakta ve doğum yapmaktadır. Gerek albasması, gerekse alkarısı deneyimlerinin bu zorlayıcı sürecin ve kadının hayatına giren çocuğun varlığıyla ilgili ruhsal zorlanmaların dışavurumları olma olasılığı yüksektir.

Şaman ve rahip

Şaman'ın dünyası ile, rahibin dünyası... Tarihin ruhsallıkla ilişkisine bir de buradan bakmak önemlidir. Tarihsel süreç, yazılı kısmıyla, daha çok rahibin dünyasına dairdir. Bu dünyanın kendini olgunlaştırdığı, giderek kemikleştirdiği, hemen tüm insan coğrafyasında ve iki ayrı kök-sosyokültürel genetikte baskınlaştığı bir süreçtir tarih. Avcılık, spor haline gelirken spor kulüplerinin sembolleri ki burada birini anmak yeterlidir, Beşiktaş yani kara kartallar, hemen hep hayvanlardan seçilir. Sürü, doğadan kovulur ve yapay yemlerle “üretim çiftlikleri”ne çoban Dumuzi'nin yeraltına kapatıldığı gibi kapatılır. Et, “mutlu azınlık”ın, deyim yerindeyse modern rahiplerin sofrasında israf edilir, çoğunluğun ulaşamadığı bir besin haline gelir. Yaban, evcilleştirildiği zaman insanla aynı dünyanın bir parçası olur. Totem, süs eşyasına dönüşürken, yıldızlara dair, onların hareketlerine dair yeni kuramlar, örneğin Kopernik ve Kepler'in çalışmaları modern bilimin “prototip”i olur ve nihayet Şaman, akıl hastanesinde tedavi altına alınır. Farklı kültürleri ve o kültürel

örüntülere tabi insanları anlamada, toplumların sürücü veya tarımcı geçmişlerini, bir de özellikle bu iki ayrı tarzın özgül ilişkilerini gözden geçirmek gereklidir.

Şaman ve rahip arasındaki fark, çiftçi ile avcı arasındaki farkın bir ifadesidir. Tarımcı toplumun döngüsel düzenliliği, daha da önemlisi bu düzenliliğin bereket için zorunluluğu; bunlarla birlikte, bireyin simgesi kabul edeceğimiz bir tohumun “çokluk” için toprağa atılması, bireyin topluluk içinde erimesi gerekliydi. Tüm erginleme ritleri, mitosların temaları, bireyin toplumca törpülenmesi, bireyci eğilimlerin yok edilmesi, topluluğun yararı karşısında bireyin hiçleştirilmesi ile ilgilidir. Sumer mitolojisinde yaratılışla ilgili anlatımı, herhangi bir avcı toplumun mitolojisindeki anlatımla karşılaştırmak bile böyle olduğunu göstermeye yeterlidir. Sumer ortak duyusunda annesinden hiçbir günahsız çocuğun doğmayacağına inanılıyor. “Kaderi kararlanan... O bir insan”, ilk insan ise tam bir zavallı olarak anlatılıyor. Avcı toplulukların yaratılış efsanelerinde, insanın yaratılışı ise kuşların, suların, ormanların gümbürtüsünde tam bir şenliktir. Tarımcı toplumlarda kişinin bir ömürlük macerasında, kendiliğindenliğe yer yoktur. Bilinmedik, gizil hiçbir deneyim bu ömre sızmaz. Sızsa da kabul edilemez. Deneyim bireyler arasında değil, kuşaklar arasında aktarılır. Ruhsal deneyimin bir “kendini bilmek” deneyimine dönüşmesi tarımcı toplumlarda çok sonraları ortaya çıkmıştır. Avcı topluluklarda ise, belki başlangıçta daha güçlü olmak üzere bireysel dürtüleri destekleyen birçok öge görülür. Grubun yararı, toplulukça sindirilmiş bir kişide değil, ormana cesaretle dalan, ormanın korkusunu tanımış ve bunlara karşı içindeki gizilgüçleri keşfetmiş bireydedir. Baba, bu keşif için oğlunu ormanın ortasına bırakır. Yalnızlık, oruçla yoğunlaştırılır ve daha önceki kuşakların da geçtiği, fakat yalnız yol aldıkları, benzersiz bir kişisel deneyim gerçekleşir. Joseph Campbell'in *İlkel Mitoloji*'de vurguladığı gibi: “Avcı dünyasında grup, kendi yolunu kendi biçimiyle bulan bir insanı yüz geri edebilecek kadar büyük ve güçlü olmamıştır; egemen olan felsefe daha çok ‘aslan kükremesi’dir.” Sonraki sürücü toplumlarda, bu deneyimin ve gizilgücün somutlaştığı kişilik ise Şaman'dır. Giderek bu topluluklarda da grubun geleneği halini alan ve biçimselleşen ritler oluşmuştur, fakat hiçbir zaman tarımcı toplumdaki katılığa ulaşma-

mıştır. Kutsallık, tarımcı toplumlarda Tanrılar panteonunda ve onun yeryüzü temsilcilerindeyken, burada kişisel ruhlar da ifadesini bulur. Şaman'ın trans deneyiminde gözlemlendiği gibi geçişkindir, derinden bir şeyi, birini çıkartmayı ya da onunla karşılaşmayı içerir. Bir nöbetir, beklenir, girilir, çıkarılır...

Tapmakta olacaklar ne denli bildik, olumlu, ayine katılanlar için ortak ve beklenilir ise, Şaman'ın gücünün seyri o denli bilinemez, varacağı sonun bedeli o denli riskli ve bireyseldir. Rahip ne denli saygın ise, Şaman ürkütücüdür; ait olduğu topluluğun bütün şarkı ve geleneklerini, efsanelerini başka her üyeden daha iyi bilir, aktarır. Gücü ve deneyimi büyük bir bölümüyle kişiseldir, topluluğa kapalıdır. Rahibin mührü vardır, muskası vardır, Şaman'ın asası. Şaman imgesinde ağaç önemlidir; ilk avcının yurdu olan ormanı imler, orada oruç tutan ve aydınlanmayı bekleyen avcının yalnızlığının, birbaşlılığının anısıdır. Nasıl avcı ormanla gizli anlaşmasını bu yalnızlıkta yapmışsa, Şaman'ın da yüksek bir ağacın dalındaki yuvada piştiğine, bilgeleştikğine inanılır. Şaman-kuş benzetimi de yaygındır. Bu benzetimlerin kalıtları, yaşadığımız topraklarda hâlâ devam etmektedir. Alevilik'te turna, doğan; Yezi dilik'te tavuskuşu bilinmektedir. Anadolu insanının derinliklerinde, asasıyla Anadolu'yu dolaşan dervişlerin sözleri yankılanır; nerede bir yatır varsa başında bir ağaç, dallarında dilek için bağlanmış iplikler bulunur... Her ne kadar birçok toplulukta birinin Şaman olabilmesi için soyunda Şaman geleneği olması gerekli olsa da, bu yeterli değildir. Şaman adayının sıklıkla büyük bir hastalıktan geçmesi gerekir. Bu, bugün psikiyatrinin büyük hastalık kategorilerinin çoğuna uyan bir zihinsel bunalımdır; asla ruhsal bir rahatsızlık olarak görülmemiş, topluluğun üyelerinden birinin seçilmişliğinin, bir Şaman'ın "gerçekleşmesi" sürecinin işareti olarak kabul edilmiştir. Kişinin "ruhsal enerji"sini soğuran bir nevroz olmaktan çok, kişinin zihinsel yetilerini bileyleyen, bir bütün olarak bireyi diğerlerinden daha güçlü hale getiren ve böylece ötekilerden ayıran, bir derinlik kazandıran süreç olarak görülmüştür. Bu süreç, bir başka mitosla da eklenmektedir: ölüm ve yeniden dirilme. Deneyimi yaşayan kişi artık yeni biridir...

Yıldızname'ye bakmak

İnsan ruhsallığını derin bir şekilde etkileyen buluşlardan biri de şuydu: Uzun gözlemler sonucunda yıldızların hareket-

leri ile tarımın gerekleri arasında ilişkiler olduğu bulundu. Güneş ve Ay'la birlikte, görülebilen beş gök cismi, Merkür, Venüs, Mars, Jupiter ve Satürn belirli bir düzen içinde hareket ediyorlardı. Astro-nomik gözlemler, tarımın yönlendirilmesinde o denli etkili ve başarılı oldu ki, Sumerliler, yaşamın geri kalan kısmında da bu başarının süreceği inancına kapıldılar. Böylece yıldızlara bakma ve kehanette bulunma, yaşamın hemen tüm alanında etkin bir yöntem halini aldı. Sumer evren anlayışında yıldızların, yedi kat göğün, yani makrokozmosun dışında, kozmik düzenin yeryüzündeki modeli olan ve insanla, yani mikrokozmosla makrokozmos arasında yer alan bir mezokozmos vardı; o da tapınak merkezli şehirdi. Şehir hayatının düzenlenmesinde yıldızların birbirlerine göre ve özellikle de Güneş ve Ay'a göre konumları belirleyici olurdu. Günümüzde burçlara inananların sayısı ile birlikte, hemen her gazetenin bir köşesinde, iklimsel hava tahminleriyle birlikte, bir çeşit "kişisel hava tahmini" olan burçların da yayımlanması göz önüne alındığında, bu yöntemin inşanda nasıl kökten bir düşünüş formu oluşturduğu da anlaşılır. Şimdi bize, "fala inanmam, falsız da kalmam" ayarında bir uğraşı gibi gelse de Sumer şehirlerinde yıldızlar takviminin başarısı müthiş olmalı. Ulaşılan refah öylesine görkemliydi ki, Campell'in belirttiğine göre çok sonraları cennete modellik eden Hindu-Budist dünya dağının adı Sumer idi. Urfa'da lise öğrencileri ile yaptığımız bir araştırmada sorulardan biri, "Hayatta en değerli şey nedir?" sorusu idi. Açık uçlu olan bu soruya bir öğrencinin verdiği yanıt, bu hiyerarşik evren anlayışının hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Eşittir, işaretleriyle birlikte aynen aktarıyorum: "Din=vatan=aile".

İlkel de hayatın kaynağını göklerde aramıştır. Bu arayış, kendi sınırları içinde hiç de "metafizik" bir düşünüşle başlamamıştır. O, bizim "yapay" çevrelerimizde yaşadıklarımızdan çok farklı bir şekilde, kendini doğaya ve göklere yabancı hissetmiyordu. Kendini yabancılaştırmamıştı. Hayatın kaynağını gökyüzünde, semavi alemde aramasının nedeni deneyimleriydi.

İnsan binlerce yıl Tanrısını göklerde aramıştır. Tanrılar panteonunu gökyüzüyle yeryüzünün buluştuğu dağ doruklarına yerleştirmiştir. Nemrut Dağı'nı görmüş olanlar burada denilenleri anlamaktan öte hissedecekler de. Yukarı Mezopotamya'ya, diğer dağlara, bulutlara hakim bir noktada Tanrılar sizi beklemektedir. İlkel de hayatın kaynağını göklerde aramıştır. Bu arayış, kendi sınırları içinde hiç de "metafizik" bir düşünüşle başlamamıştır. O, bizim "yapay" çevrelerimizde yaşadıklarımızdan çok farklı bir şekilde, kendini doğaya ve göklere yabancı hissetmiyordu. Kendini yabancılaştırmamıştı. Hayatın kaynağını gökyüzünde, semavi alemde aramasının nedeni deneyimleriydi. Özellikle Ay, bu deneyimde önemli bir yer almıştı. Yakın zamana kadar Haran'da Sin (Ay) kültü yaşatılmaktaydı. Anadolu'da birçok yerde Ay hâlâ kutsallığını korumaktadır, "nur"dur.

Ay'a insanın ilk ayak izleri düşeli yıllar olmasına rağmen, çocukluğumda yaşlılar ürkmüş bir şekilde uyarırlardı: "Öyle deme, Ay nurdur". Yürünülen yerin başka bir yer olduğunu söylerlerdi. Başka uyarılar da vardı. Gündüz görünen Ay uğursuzluk alametidir ya da gece Ay varken, açık alanda işlemek gibi...

Üniversiter anlamda dünyanın en eski okullarından ve Ortaçağ'da Batı'da kuralan üniversiteleri öncelemiş olan Haran Okulu, 7. ve 8. yüzyıllarda Eski Yunan felsefesinin temel metinlerinin Arapça'ya çevrildiği en önemli merkezdi. Bu çevirilerin de hızıyla, burada din, gökbilim, tıp, matematik ve felsefe çalışmaları yoğunlaştı. Farabi'nin de bir dönem eğitim gördüğü kaydedilen Haran Okulu'nu yönetenler arasında İslam'ı benimsememiş, eski dinlerine bağlı Sabiiler'in çoğunlukta olduğu da bildirilmektedir. Sabiiler yıldızlara dayalı bir inanç dizgesi geliştirmişlerdi ve İslamiyet'ten sonra da yüzyıllar boyu yaşayan bu dine göre, evrenin güçlü bir mimarı vardı, gözle görülmezdi ve bu yaratıcıya yaklaşmanın biricik yolu, cevherleri kutsal olan ruhları, aracı koymaktır. Bu ruhlardan her biri bir gezegene aitti ve gezegenler bu ruhlara beden görevi görüyorlardı. Hangi gezegene yaklaşılabileceği onun Tanrılık kürsüsüne oturduğu saati hesaplamalı, ona özel tut-süler yakmalı, karşısına çıkabilmek için özel dualar okumalı, bir dileğimiz varsa tılsımlı yazılarla dilekçe verilmeliydi. Yerel iyileştiriciler, birçoklarına ebeveyninden kalan ve Osmanlıca yazılmış, yaygın adı *Yıldızname* olan bir kitabı (ya da kitapları) bu işlemler için referans almaktadırlar. "*Yıldızname*'ye bakacağım" dendiğinde iki eyleme işaret edilir: kitaba ve gökyüzüne bakılacaktır. Bugün, bölgede yaşayan halkın ve yerel

iyileştiricilerin hastalıkları açıklama ve tedavi etme biçimlerinin tarihsel gelişimini izlemek, yerel iyileştiricilerin ve halkın niye beden ile ruhsal olan, güncel ile kutsal olan arasına set çekmediklerinin ipuçlarını da vermektedir.

Kuşaklararası gerilim

Bu ipuçlarını izledikçe Spiro'nun (1993) konuyla ilgili yargısının önemi de daha iyi anlaşılmaktadır: "Yalnız 'self'in kavramsallaştırılması değil, self'in kendisinin de toplumlar arasında değiştiğini kabul edebiliriz". Ruhbilimdeki self kavramı, Türkçe'de, "benlik" veya "kendilik" ile karşılanmaktadır. Urfa'da hasta yakınları, hastalarını ziyaret ettiklerinde, veda cümlesi olarak şunu derler: "Sen siye iyi bak". Sen sana iyi bak!.. Kendiliğin, üstelik de, hastalık durumunda, yani bireysel bütünlüğün örselenme olasılığında, dışsallaştırılması dikkat çekicidir.

Urfa dendiğinde akla Hz. İbrahim gelir. Arap ulusunun atası olan Hz. İsmail'in babasıdır. Urfa'da doğduğu sanılmaktadır. Urfa'nın gelenek, görenek ve inanç dizgesini dolaysız etkilemiştir ve bu etkiler hâlâ yaşamaktadır. Dergah ve Balıklıgöl Hz. İbrahim'in adı etrafında dönen birçok efsanenin yaşayan yazıtlarıdır... Urfa'da en sık anlatılan efsanelerden biri, Hz. İbrahim ile Nemrut efsanesidir:

Hükümdarlar arasında başına ilk defa taç giyen Nemrut'un, MÖ 2 bin yıllarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Bir gece bir rüya görür ve bilicilerine yorumlatır. Biliciler, "Rüyada gördüğün başının üstünde doğan, ayı ve güneşi gölgede bırakıp parlak ışıklarıyla yeryüzünü aydınlatan yıldız, bu sene içinde memleketinde doğacak bir çocuğa delalet eder ki, çocuk kavminin arasına karışıp nifak tohumları saçacak, kavmini senin dininden ayıracak, sana itaatsizliğe mecbur kılacak ve peşi sıra sürükleyecek... Şan, şeref, mevki, saltanat ve mülkünü helak edecek, tacını ve tahtını elinden alacak" derler. Bunu duyunca Nemrut bir emir çıkartarak gece kadınları hapsedirir ve doğan erkek çocukları boğdurur. Azer'in karısı Zeliha ise gebeliğini kocasından bile gizli tutmaktadır. Urfa'nın merkezinde Dergah diye bilinen bir mağarada Hz. İbrahim'i doğurur. Hz. İbrahim orada

parmağını emerek büyür. Daha sonra Zeliha kocasına durumu anlatır. Azer altından, gümüşten putlar yapmaktadır. Oğlu İbrahim'e putları sattırmak ister. Hz. İbrahim babasının kendisine vermiş olduğu putların boğazına ip takarak sokaklarda sürür ve onlara hakaret eder. Puthaneye girer ve putları kırar. Sonra da hالتayı büyük putun boynuna asar. Sorulduğunda da; "balta kimdeyse o yapmıştır" der. "Bir put nasıl kırabilir" dediklerinde de, İbrahim, kendisinin de onlara anlatmak istediğinin bu olduğunu söyler. Nemrut, Hz. İbrahim'i ateşe attırır. Ateş, su ve odunlar balık olur ve bugünkü Urfa'nın merkezindeki Balıklıgöl oluşur (Çetiner, 2000).

Nemrut kötülüğü ile, kendine Tanrı olarak tapılmasını istemesiyle Tanrının öfkesini üstüne çeker. Tanrı Nemrut'un ülkesine sivrisinekleri gönderir. Nemrut kapıları kapatır, kendini odasına atar ve kurtulur. Topal bir sivrisinek Tanrının huzuruna çıkarak, "Yarabbi topallığım yüzünden bu göreve katılamadım, bana da bir görev ver" diye yakarır. Topal sivrisinek anahtar deliğinden geçer, Nemrut'un burnundan girerek beynine yerleşir. Nemrut dayanılmaz ağrılar nedeniyle keçeden bir tokmak yaptırır ve başına vurulmasını emreder. Yetmez, tahta tokmaklar yaptırır. "Ur ha, ur ha" diye bağurmaktadır. Böylece şehrin adı Urfa olarak kalır. Oysa aynı efsane Süryani Vakayinamesi'nde biraz değişik bir şekilde Nemrut için anlatılmaktadır: Urfa'ya egemen olan Ken'an bin Kuş'un karısı Sulha (Zeliha!), Nemrut'a gebe kalır. Ken'an bin Kuş bir rüya görür. Bilicilerine yorumlatır. Sulha'dan doğan çocuğun, babasını öldürüp anasıyla evleneceğini söylerler. Çocuğun doğar doğmaz öldürülmesini emretse de Sulha Nemrut'u kaçırtıp bir çobana teslim eder. Doğarken burnuna yılan kaçtığı için yüzünün görünüşü korkunçtur ve

sürüleri ürküttüğü için çoban çocuğu ırmağa atar. Adı Nemrut olan bir dişi kaplan çocuğu büyütür. Nemrut gençlik çağına geldiğinde rastlantıyla babasını öldürür, anasıyla evlenir ve ülkeye egemen olur. Efsaneye göre Nemrut'a Hewya'nın oğlu (yılanın oğlu), gençlik çağına kadar ırmak kenarında yaşadığı için de ülkesine urhai (sulak yerde bulunan) denmiştir (Karlıklı, 1998).

Bu efsaneler, kutsal göllecileri, balıklarla ve elbette nice Nemrutlar'ı ve İbrahimleri'yle, küçük farklılıklarla Yakındoğu'da yaygındır. Günümüzde de şehirlerin ve insanların öyküsünde yankılanır.

Ken'an bin Kuş-Nemrut-İbrahim... Kuşaklar arasındaki gerilimin aktarımı ve Eski Yunan'dan öncesine ait şu Ödip söylencesi dikkat çekicidir. Aynı söylemce elbette bozkırdan da seslenir: Mo-tun (Mete), kendini düşmana teslim eden babası Teoman'ı öldürür ve Hun kağanı olur. Efsane ile tarihin buluştuğu sislialandan söz ettiğimiz çekincesiyle birlikte, söylencelerin, bugün bile sembolik gerçeklikleri vardır ve bu gerçeklik aşğıdaki tesbitlerle şaşırtıcı bir uygunluk içindedir: 1991'de yapılan bir araştırmaya göre her 5 erkekten birinin İbrahim/Halil/İbrahim Halil adını aldığı tesbit edilmiştir (TC Kültür Bakanlığı, 2000). Bu denli yaygın bir ad koyma, aynı zamanda etkin bir sosyokültürel değerlerle biçimlenmenin de göstergesidir ve kişilerin "gelişim öyküleri"nde dikkate değer kabul edilmelidir. Kendilik, belirgin bir şekilde toplumsal-kültürel bağlarıyla tarifine kavuşmakta, örneğin, gençlerde geleneksel geniş ailenin desteğinin çekildiğine dair imalar bile ruhsal zorlanmalara yol açabilmektedir. Kuşak çatışmasıyla yoğunlaşan ve ebeveynlerin sıklıkla çocukları arasında "kıyas" yapmalarıyla ve iyi evlat, kötü evlat nitelendirmeleriyle doruğuna ulaşan bu süreç, sonuçlardan birinin bu olması olasılığına rağmen daha çok benliğin bütünlüşemesi, dağılması tehlikesi ile değil de, "ideal" ailenin dağılması olarak aktarılmaktadır. Gençlerdeki birçok depresif yakınmaların "kaybedilmiş" ya da beklentileri karşılanmadığı için kaybedilme tehlikesi olan aileye ve paradoksal bir şekilde de kişiye desteğini çekmiş kökensel geniş aileye duyulan öfkeyle yan yanallığı

'Nemrut, Hz. İbrahim'i ateşe attırır. Ateş, su ve odunlar balık olur ve bugünkü Urfa'nın merkezindeki Balıklıgöl oluşur.'

dikkat çekicidir. Urfa'da insanlar arası ilişkilerde en sık kullanılan ve "iyi dilek, şükran ve minnet" içeren deyimlerden biri, Urfa ağzıyla: "Babaya rahmet"tir. Bu öfkeyi anlamak için, rahmet okumanın daha çok "öteki dünya" ile ilgili olduğunu ve burada sözkonusu edilen babaların büyük bir çoğunluğunun ise henüz "hakkın rahmetine kavuşma"dığını unutmamak gereklidir.

Anadolu'da yaşıyıp da!..

Anadolu'dan söz edildiğinde sıklıkla kullanılan klişeler vardır. Örneğin, kültürler mozaïği... Mozaik, adı üstünde zemin üzerinde dondurulmuş, katılaştırılmış bir biçimse, Anadolu bundan çok daha fazlasıdır. Pax Sumer hakkında bildiklerimiz yeni. Sumer'in bugünkü Anadolu'ya etkilerini dolaylı olarak biliyoruz. Sonrasında Hellen birikimini ekerek buralardan geçen İskender var. Anadolu'da bu seferler sırasında kurulmuş köklü şehirleri biliyoruz. Urfa, o zamanki adıyla Edessa da bunlardan biri... Sonra, Pax Roma!.. En az iki somut veriden söz edebiliriz: Anadolu'ya "Horasan'dan sökün edip kimi geyik, kimi şahin olarak Anadolu'ya gelen" Türkmen dervişlerine verilen ad Abdalan Rumi... Bir diğer örneğimiz de Urfa'dan. Şehre çok yakın Kırk Mağaralar'da yapılan kazılarda elinde liriyle bir Orfeus mozaïği bulundu. Roma'nın kendi gizem dinlerini buralara kadar taşıdığı anlaşılmaktadır. Bugün bile canlılığını koruyan iki olgunun; Urfa'da şehir yaşamında müziğin aldığı yerin ve sıra gecesine geleneğinin kökenleri, bir de tüm Anadolu'da hemen her şehirde yaşatılmış olan meslek loncalarının, Ahilik'in kökenleri, zaman içinde özellikle Orta Asya bozkır kültürü ve İrani etkilerle yaşadığı dönüşümlere dikkat etmek koşuluyla, bu gizem dinlerinin gizli kardeşlik örgütlerine değin götürülebilir.

Şimdi Pax'ı tartışılır bir Amerika çağıdır

Şimdi Pax'ı tartışılır bir Amerika çağıdır ve öykü devam etmekte... Cumhuriyet'le birlikte Anadolu artık, dünyanın kültürel olarak en verimli toprakları arasındadır. Bununla birlikte, her birimizin ruhsallığında, tarihin gizli hazineleri de birer yay gibi gerilmektedir. Tarihte insani birikimi sıçratmış her türlü gerilim, Anadolu insanının ruhsallığında yaşamaktadır. Bu metin boyunca sıraladığımız işaret fişeklerini kısaca analizim: toplumsal farklılaşmanın arketipleri, yer bağı ile kan bağı; rahip geleneği ile Şaman geleneği; anaerkillik, belki anacıl

Urfa Kalesi'nin üstündeki Korinthus başlıklı bu iki sütunun üzerinde bir kitabe vardır. Kitabede adı geçen Edessa Kralı II. Manu'dur.

demek daha uygun ve ataerkillik; yerleşiklik ve göçerlik... Üstelik, bu işaret fişekleri ruhbilimde kapatıldıkları kavramsal cenderenin sınırlarını da zorluyorlar ve yeni soyutlamalar için kapılar açıyorlar... Bitirmeden bunlardan birine kısaca değinelim.

Tarih Sumer'de Başlar, Kramer'in bu eşsiz kitabına verdiği adın duyurduğu gibi, Sumerler, halen içinde değindiğimiz uygarlığın ürettiği kurumların ve elbette bu kurumlar ile birey veya grupların ilişkilerinin ilk örneklerinin oluşturucularıydı. Bu ilk örneklerin, davranış kiplerinin bugüne gelmesinde ve bugünkü biçime kavuşmasında "uygarlık travmaları"nın derin etkileri oldu. Şöyle de denilebilir: Frankfort'un Mezopotamya Uygarlığı'nın sonul biçimini tarif edemeye dair vurguladığı güçlüğün temelinde, bizzat uygarlığın içselleştirdiği travmalar ve bunlara karşı geliştirdiği savunma düzenekleri, bir de tarihin bu ortak miras üzerinden değil de hemen hep etnik rol paylaşımı biçiminde yazılması vardır. Bir örnekle, uygarlığın temel öğelerinden biri olan yer bağı geleneği, Sargon saldırılarıyla ve Sami kan bağı ile örselenmişti. Fakat bu etki, yer bağı üzerinde biçimlenmiş uygarlığın kuzeye göçü boyunca hemen hiçbir zaman onu yok edebilecek bir güce ulaşmadı. Surların ardında güçlü hemşehrilik bağlarını besleyen şehir bugüne değin yaşayabilirliğini, "öldürmeyen her saldırı güçlendirir" ilkesini doğrularcasına yaşadı ve yaşattı. Yakınoğuş'a yolu düşmüş her kavim, bu mirası gördü, bu gerilimi yaşadı ve yaşattı.

Deleuze'un *Göçebe Düşüncesi*'nden bir alıntı ile bitirelim: "Bizim rejimlerimizde göçbelerin mutsuz olduklarını hepimiz biliyoruz: Onları yerleşikleştirmek zorunda kalıyoruz ve yaşam onlar için çekilmez hale geliyor. Nietzsche de bir pansiyondan diğerine taşınıp duran, kendi gölgesine indirgenmiş o göçbelerden biri gibi yaşamıştır. Ancak göçe-

be ille hareket eden insan değildir; yerleşik yolculuklar da vardır, yegginlik içinde yolculuklar. Ayrıca tarihsel olarak da göçbeler, göçmenler gibi oradan oraya giden insanlar değil, tam tersine hiçbir yere gitmeyen, düzgülerden kaçarken yerlerini koruyabilmek için göçebeleşmeye başlayanlardır..."

Sonsöz: Anadolu'da yaşıyıp da, şu günlerde mutsuzluğuyla heycanlanmayan namerttir!..

NOT: Bu yazı Cemal Dindar tarafından Haziran 2002'de Malatya'da düzenlenmiş olan Sosyal Psikiyatri Sempozyumu'nda sunulmuştur.

KAYNAKLAR:

- 1) Şengül Aydıngün, Bir kazı güncesi: Göbeklitepe, Skylife THY dergisi, Mart 2001, s.86.
- 2) H. Frankfort, Uygarlığın Doğuşu, Çev. Alâeddin Şenel, V Yayınevi, Ankara, 1989.
- 3) R. Benedict, 1958, Kültür Örüntüleri, Çev. Mustafa Topal, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.
- 4) K. Çetiner, Kültürel Değerler ve Turizm: Şanlıurfa İnanç Turizminin Değerlendirilmesi, GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Kitabı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- 5) K. Kapaklı, Ninni'den Ağrı'ya, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Hizmetleri, Şanlıurfa, 1998.
- 6) Ş. Karlıklı, Bizim İller-II- Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- 7) R. F. Kraus, 1996, Kişilik Bozuklukları Hakkında Kültürel Yorumlar-II, DSM-IV Bakış Açısıyla Kültür ve Psikiyatrik Tanı'dan (Ed. Mezzich J. E. ve Kleinman A., çev. Tüzer T. T.), Compos Mentis Yayınları, Ankara, 1997.
- 8) M. E. Spiro, Is the Western Conception of the Self 'Peculiar' within the Context of the World Cultures?, Ethos, 21 (2), 107-153, 1993.
- 9) M. Taş ve Ö. S. Kılıç, Şanlıurfa Kültüründe Dergah, Balıklıgöl ve Balıkların Kültürel Miras Olarak Yeri ve Önemi, GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Kitabı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- 10) T. C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Sosyal Politika Hedefleri, Ankara, 1997.
- 11) J. N. Campbell, İlkel Mitoloji/Tanının maskeleri, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- 12) G. Childe, Tarihte Neler Oldu, Çev. Mete Tunçay-Alâeddin Şenel, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- 13) S. Kramer, Tarih Sumer'de Başlar, Çev. Muazzez İlmiye Çığ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- 14) A. Akbıyık ve S. Kürkçüoğlu, Folklor (Halkbilim) ve Şanlıurfa, Şurhoy Yayınları, Şanlıurfa, 1990.

'Species plantarum'un yayımlanışının 250. yılında:

Bitki sistematığının babası Carolus Linnaeus ve ünlü yapıtı

Linnaeus, 'Species plantarum' adlı, 1200 sayfalık kitabında, incelediği ve tanıttığı türlerin adlarını 'cins adı+niteleyici' şeklinde yazmış, bu şekilde adlandırma konusundaki kargaşalığı kökünden çözmüştü. Aradan 250 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ yaşayan 'Species plantarum'u, yazarı Carolus Linnaeus'u ve bitki taksonomisi konusundaki yayınlarını tanıtmak istedik.

Prof. Dr. Asuman Baytop

(İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi)

Bitki sistematığı alanında temel bilgiler ortaya koymuş olan, 18. yüzyılın ünlü botanisti, tabiatçı ve hekim, İsveçli Carolus Linnaeus (1707-1778), *Species plantarum* (Bitki türleri) adlı kitabı ile, bitkilerin adlandırılması konusuna, bundan 250 yıl önce kökünden çözüm getirmiştir. Bu kitabında uyguladığı **ikili adlandırma yöntemi**, bugün dahi geçerliliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir. 1753 tarihini taşıyan bu eseri, günümüzün botanistleri tarafından bitki sistematığı dalında bir başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. 1905'te Viyana'da toplanan Uluslararası Botanik Kongresi, *Species plantarum*'un yayın gününü 1 Mayıs 1753 olarak kabul etmiş ve bu tarihten önce yayımlanmış Latince bitki adlarını geçerli saymamayı kararlaştırmıştır. *Species plantarum*'un yayınlanmasının 250. yılını kutlamak amacıyla, taksonominin babası lakabını taşıyan Linnaeus'u burada anmak ve onun bitki sistematığını kapsayan çalışmalarından bahsetmek istedim. Bu çalışmam, yazımın sonundaki Kaynaklar bölümünde sıraladığım yayınlardan faydalanarak hazırladığım bir derlemeden ibarettir. Bu kaynaklar dışında, ünlü Linnaeus'u ve çalışmalarını tanıtan daha pek çok yayın vardır (Bkz. F. A. Stafleu, 1967).

Anahatlarıyla Linnaeus'un yaşamöyküsü

Carolus Linnaeus 23 Mayıs 1707'de Güney İsveç'te, Råshult'ta (Småland) doğdu. Babası Nils, rahipti. Annesi Christina da bir rahip ailesine mensuptu. Bir yıl sonra aile, Stenbrohult'a yerleşti. Nils bahçeye çok meraklıydı. Kilisenin yanındaki bahçede sebze çeşitleri, meyve

ağaçları, nadir ve yabancı kökenli bitkiler yetiştirirdi. Carl böyle bir bahçede oynar, babasından bitki adlarını öğrenirdi. Kırsal bir yerde ve bitkilere meraklı bir baba yanında büyümesinin, onun botaniğe karşı olan ilişkisinin gelişmesinde önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Carl ilk ve ortaöğrenimini Växjö'de yaptı. Tıp öğrenimi için 1727'de Lund Üniversitesi'ne gitti. Bir yıl sonra Uppsala Üniversitesi'ne geçti. Burada tabiat

rüşlerini ve Uppsala Botanik Bahçesi'nde yetiştirilmekte olan bitkilerin listesini yayımladı ve botanik görüşlerini açıklayan eserler yazmaya başladı. 1732'de ders verme görevi bitti ve Linnaeus, Kraliyet Bilim Derneği'nin desteği ile Laponya'ya bir araştırma gezisi yaptı. 1734'te Falun'daki maden ocaklarını gezdi.

Şubat 1735'te, 27 yaşında iken, bütün elyazmalarını (manüskrillerini) yanına alarak, Hollanda'ya gitmek üzere yola çıktı. Hollanda o dönemde tıp alanında ün yapmış H. Boerhaave (1668-1738), J. F. Gronovius (1690-1762), J. Burmann (1707-1779) gibi hocalara sahip olan ve doktora unvanı veren bir araştırma merkeziydi. 13 Haziran'da Amsterdam'a geldi ve o gün Amsterdam Botanik Bahçesi'ni gezdi. O devirlerde, Hollanda gemileri ticaret amacıyla dünyanın her tarafına gittiği için, bahçe yetkilileri gemi kaptanlarından gittikleri yerlerden bitkisel materyel getirmelerini istiyor ve gelen bitkileri Amsterdam ve Leiden Botanik Bahçeleri'nde yetiştiriyorlardı. Bu nedenle bahçeler çeşit bakımından çok zengindi.

Linnaeus, Johann Burmann'ı ziyaret etti, eczacı Albert Saba'nın (1665-1736) tabiat tarihi müzesini gezdi. Boerhaave ve Gronovius ile tanıştı. 17 Haziran'da Leiden yakınındaki Hardewijk Üniversitesi'nde imtihan oldu, doktor unvanını ve diplomasını aldı. Tezi, sıtma hastalığının nedeniyle ilgiliydi. Boerhaave'nin tavsiyesiyle Hartekamp'ta, ünlü banker George Clifford'un (1685-1760) bahçesinde görev aldı. Zengin bir kütüphane ve dünyanın birçok yerlerinden gelmiş bitkilerle dolu bahçede iki yıl çalıştı. Linnaeus, koleksiyondaki bitkilerin

Carolus Linnaeus. Elindeki bitki de kendi adını taşıyan *Linnaea borealis*.

bilimleriyle ilgili kitaplardan faydalanan, bahçedeki bitkileri inceliyor ve bu merakından dolayı dikkat çekiyordu. 1730'da henüz öğrenciyken, botanik dersini geçici olarak vermekle görevlendirildi. Bundan başka, öğrencilere bahçedeki tıbbi bitkileri tanıtıyor ve kullanışlıları hakkında bilgi veriyordu. Bu sırada, bitkilerde eşeylik konusundaki gö-

katalogunu hazırlıyor, bahçeye yeni bitkiler temin ediyor; aynı zamanda beraberinde getirdiği elyazmalarını bastırıyordu. Leiden ve Amsterdam'da 14 eserini bastırmak imkânını buldu.

1736 yazında İngiltere'ye geçti. J. J. Dillenius (1684-1747), Sir H. Sloane (1660-1753) ve Ph. Miller (1691-1771) ile tanıştı. Hartekamp'ta yetiştirmek üzere, Chelsea ve Oxford bahçelerinden canlı bitki örnekleri aldı. Mayıs 1738'de Paris'teydi. Burada Antoine de Jussieu (1686-1758) ve Bernard de Jussieu (1699-1777) kardeşlerin koleksiyonlarını, Joseph Pitton de Tournefort'un (1656-1708) herbaryumunu, kütüphaneleri, Paris Botanik Bahçesi'ni gezdi.

Paris'ten İsveç'e döndüğünde, Eylül 1738'de, Stockholm'a yerleşti ve hekimlik yapmaya başladı. Madencilik Koleji'nde de mineraloji ve botanik dersleri veriyordu. Ekim 1738'de Uppsala Bilim Derneği'nin üyesi oldu. 1739'da İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'ni kurdu ve başkanı oldu. Bahriye Nezareti'nin hekimliğini üstlendi. Falun'da tanışmış olduğu Sarah Elisabeth Moraea ile evlendi. Mayıs 1741'de, Uppsala Üniversitesi'nde profesörlük kadrosuna atandı ve oraya yerleşti. Sosyal ve maddi yönlerden başarıya ulaşmıştı. Bahçeyi ve herbaryumu zenginleştiriyor, kitaplarını bastırıyordu. Bu arada *Species plantarum*'u 1753'te yayımladı. Bu tarihte 47 yaşındaydı. 1752'de Kutup Yıldızı rütbesiyle ödüllendirildi. 1762'de kendisine asalet verildi ve Carl von Linné adını taşıdı. Uppsala yakınında Hammerby'de geniş bahçeli bir ev satın aldı. Kışın Uppsala'da, yazın da Hammerby'de çalışıyordu. Bugün bu iki ev müze durumundadır. 1763'ten itibaren derslerini, aynı üniversitede görevli olan büyük oğlu Carl Linnaeus'a (1741-1783) kısmen devretti.

Linnaea borealis L. (Caprifoliaceae).

1772'den itibaren ilerleyen ve iki yıl süren bir hastalıktan sonra, 10 Ocak 1778'de 70 yaşında iken Uppsala'da öldü ve naaşı merasimle Uppsala'da Katedral'e defnedildi.

Araştırma gezileri

Linnaeus, araştırma gezilerine 1732'de başladı. İlk gezisini, İsveç ve Finlandiya'nın kuzey yöreleri olan Laponya'ya yaptı. İsveç Kraliyet Bilimler Derneği'nin desteğini alarak, Mayıs-Ekim 1732'de Laponya'da dolaştı. Uppsala'ya döndüğünde, Laponya'dan toplayıp getirdiği materyel ve orada gördükleri hakkında, Kraliyet Bilimler Derneği'ne rapor sundu. *Flora Lapponica* adlı kitabını, daha sonra Hollanda'da iken 1737'de Amsterdam'da bastırdı.

İkinci araştırma yöresi, Uppsala'dan çok uzak olmayan Dalarna (=Dalecarlia)

yöresi oldu. 1733 yılında birkaç kez Fadun'a gitti. Burada bakır ve kumtaşı ocaklarını gezdi. İşçilerin sağlık durumlarını, yörenin florasını, faunasını, madenlerini inceledi. Gezi sonunda, *Iter ad Fodinas* (Maden ocaklarına gezi), *Diaeta naturalis* (Doğal diyet), *Systema lapidorum* (Taşların sınıflandırılması) adlı elyazmalarını hazırladı.

Bu gezilerden sonra Linnaeus, 1735-1738 arasında Hollanda, Fransa ve İngiltere'dedir. Yurda dönüşünde yurtiçi birkaç gezi daha yaptı. 1741 yazında madencilik yetkilileri onu, yörenin ekonomik potansiyelini araştırması için, İsveç'in güneydoğusundaki iki adaya, Öland ve Gotland Adaları'na gönderdi. Sonra 1746'da Västergötland (İsveç'in güneybatısında), 1749'da Skåne (İsveç'in güney uç yöresi) bölgelerini gezdi ve bunlar onun son gezileri oldu.

Görülüyor ki Linnaeus, Hollanda, Fransa ve İngiltere dışında, bir başka Avrupa ülkesine gitmedi ve kendi ülkesinin de sadece kuzey ve güney bölgelerinde araştırma yaptı. Avrupa dışına da çıkmadı. Yurtiçi araştırmalarının amacı yalnızca bitkiler değildi. O bir hekim ve tabiatçı olarak, gezdiği yörenin halk sağlığı sorunlarıyla ilgilendiği gibi, bitkiler dışında, yörenin coğrafyası, tarımı, madenleri, ekonomik düzeni, insanları, hayvanları, taşları vs. hakkında da bilgi kaydediyordu. Bu bakımdan onun gezi notları, İsveç'i değişik yönleriyle tanıtan tarihi belgeler niteliğini taşımaktadır.

Yayınları

Linnaeus, zamanının bilim dili olan Latince dilinde pek çok yayın yaptı. Birçoklarının yeni baskılarını kendi, hayatta iken gerçekleştirdi. Ölümünden sonra da eserleri tekrar basıldı, daha sonra bunların eşbaskıları ve çevirileri yapıldı, onları açıklayan ve yorumlayan makaleler yayımlandı. Bu bakımdan Linnaeus'un kendi eserlerinin sayısı çok olduğu gibi, kişisi ve eserleri hakkında da yapılmış bir yığın yayın vardır. Eserlerinin sayısı hakkında bir fikir vermek için, iki yıl içinde Hollanda'da 14 eser bastırıldığını, sağlığında *Systema naturae*'nin 10, *Genera plantarum*'un 6, *Species plantarum*'un 2 baskı yapmış olduğunu; *Amoenitates academicae* adı altında toplanan, onun yönettiği tezlerin sayısının 186'yı bulduğunu hatırlatmak kâfidir.

Linnaeus'un eserlerini, elyazmalarını, otobiyografilerini, ders notlarını, tezlerini, mektuplarını ve Linnaeus ile ilgili her türlü evrak, belge ve yayınları bir arada barındıran koleksiyonlar, bugün başlıca 5 merkezde toplanmıştır: Uppsala, Stockholm, Londra, Utrecht, Pittsburg.

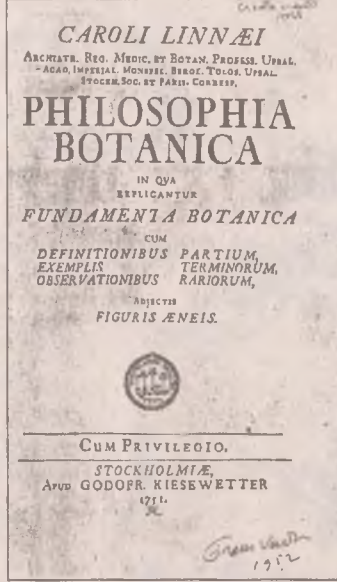
Linnaea borealis L. (Caprifoliaceae). Linnaeus'un Laponya'dan 1732'de getirdiği örneklerle, 1737'de J. F. Gronovius, *Linnaea* cins adını vermiş, Linnaeus *Species plantarum* içinde bu cins adını korumuş ve epitet olarak *borealis* sıfatını ilave etmiştir. Bitki Kuzey Avrupa, Sibirya ve Kuzey Amerika'nın kuzey yörelerinde, orman altlarında yetişen, ince sürünücü gövdeli, çok yıllık otsu bir bitkidir. Çiçekli gövdeler dik, 15 cm kadar yükseklikte ve tepede iki çiçeklidir. Soldaki resim Stockholm (İsveç) yakınlarındaki Sklokloster Ormanları'nda, 1 Temmuz 1966 günü Turhan Baytop tarafından çekilmiştir.

Linnaeus, öğrenci olarak Uppsala Üniversitesi'ne geldiği 1728 yılından itibaren, botanik bilimine olan ilgisi gittikçe arttı. Bahçedeki bitkileri inceledi, kitaplardan faydalandı, gözlem ve fikirlerini yazmaya başladı.

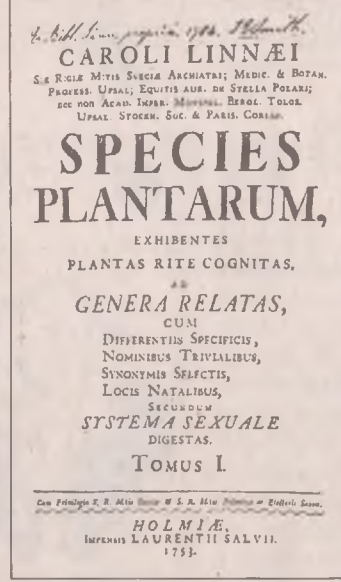
1735'te, bilgisini artırmak ve doktor unvanını almak için gittiği Hollanda'da, elyazmaları büyük ilgi gördü ve onların birçoğunu orada bastırmak imkânını buldu. Hollanda'da bastırıldığı eserleri, onun ilk yayınları oldu. Başlıcaları şunlardır:

Systema naturae (Doğanın sınıflandırılması, 1735), *Bibliotheca botanica* (Botanik kitapları, 1736), *Fundamenta botanica* (Botanikte temel bilgiler, 1737), *Genera plantarum* (Bitki cinsleri, 1737), *Critica botanica* (Botanik prensipleri, 1737), *Flora lapponica* (Laponya florası, 1737), *Classes plantarum* (Bitki sınıfları, 1738), *Hortus Cliffortianus* (Cliffort'un bahçesi, 1738).

1735'ten önceki döneme ait olup basılmadan kalmış veya çok daha sonraki bir tarihte basımları yapılmış ilk elyazmalarından başlıca ikisi, botanik yönünden bir değer taşır. *Praeludia sponalorium plantarum* (Bitkilerde döllemeye giriş,

Solda, Linnaeus'un *Philosophia botanica* adlı kitabının kapak sayfası. (Stafleu, Linnaeus and the Linnaeans, 31, 1971). Sağda, Linnaeus'un *Species plantarum* adlı kitabının birinci cildinin kapak sayfası.

1729) adlı yazısında, Linnaeus bitkilerde eşeylik konusundaki görüşlerini açıkladı. *Hortus uplandicus* (Upland Botanik Bahçesi, 1730) adlı yazısında da, Uppsala Botanik Bahçesi'nde yetiştirilmekte olan bitkileri kaydetti. Bu son çalışmasında, sınıflandırmayı Tournefort'un sistemine göre yaptı; fakat 1732'de, aynı çalışmanın ikinci baskısında, kendinin geliştirdiği bir sınıflandırma sistemini, eşeyli sistemi kullandı. Bu sistem, Linnaeus döneminin birçok botanisti tarafından benimsendi ve 19. yüzyılın başına kadar Avrupa'da uygulandı.

Linnaeus, 1741'de Uppsala Üniversitesi'ne profesör olarak yerleştikten sonra, yaptığı yayınları Stockholm'da bastırdı. Bu yayınlar, daha önce basılmış eserlerinin yeni baskıları, araştırma gezilerine ait raporlar, İsveç florası, İsveç faunası, Stockholm'deki müzelerin katalogları, tip kitapları ve daha birçokları idi.

Taksonomi bakımından önem taşıyan yayınları

Taksonomi bakımından önem taşıyan aşağıdaki kitaplarını da gene Uppsala döneminde yazdı.

Philosophia botanica (Botanik bilimi, ilk baskı 1753), Linnaeus'un, içinde botanik bilimi hakkındaki bilgilerini, prensip ve yöntemlerini açıkladığı kitabıdır. Burada botanik alanında eser vermiş botanistlerden, botanik konularından bahsetmiş, çiçeğin yapısı, eşeylik, ayırtıcı karakterler, cins, tür, betimleme vs. gibi konulardaki prensiplerini, birer cümle veya paragraf içinde, her birinin başına bir numara (1-365) koyarak, madde madde açıklamıştır. Eser, teorik bir bitki taksonomisi niteliğindedir. Eşbaskısı yapılmıştır.

Genera plantarum (Bitki cinsleri; ilk baskı 1737, 5. baskı 1754, 6. baskı 1764.). İlk baskısı Leiden'de, daha sonrakiler Stockholm'da yapılmıştır. Linnaeus kendinden önce, J. P. de Tournefort (1656-1708) tarafından ileri sürülen cins kavramını kesinlikle kabul etmiştir, her cinse bir özel ad vermiş, her birini betimlemiştir. Cinsleri birbirinden ayırt eden temel özellikleri, sadece çiçek yapısında aramıştır. Çiçekleri aynı yapıya sahip olan türleri aynı cins altında toplamış, bir cinse bir ad verirken uyulması gereken prensipleri açıklamıştır. Linnaeus, *Genera plantarum* içinde 935 cins betimlemiştir.

Genera plantarum'un beşinci baskısı (1754) ve altıncı baskısı (1764) içindeki cins adları, 1 Mayıs 1753'ten sonra yayımlanmış olduklarından dolayı geçerlidir. Eşbaskıları yapılmıştır.

Systema naturae [Tabiatın sınıfları; ilk baskı 1736, 10. baskı 1758 (*Animalia*) ve 1759 (*Vegetabilia*), 12. baskı (3 kısım) 1766, 1767, 1768]. Bu kitabın ilk baskısı 1736'da Leiden'de, daha sonraki baskıları Stockholm'da yapılmıştır. Linnaeus bu kitabında, tabiatın üç âleminde bahseder: Mineraller, Bitkiler, Hayvanlar. Bu üç âlemi, şu cümle ile birbirinden ayırır: Taşlar büyür, bitkiler büyür ve yaşar, hayvanlar büyür, yaşar ve hisseder. Bitkiler âlemini (*Regnum vegetabile*) sınıflandırırken, kendi geliştirdiği ve kitaplarında uyguladığı eşeyli sistemi, yani çiçekteki stamen ve pistil sayısına ve özelliklerine dayanan sınıflandırmayı kullanmış; çiçekli bitkileri 23 sınıfa ayırmış, çiçeksiz bitkileri 24. sınıf altında toplamıştır. Taşlar âlemini (*Regnum lapidorum*), Kayalar, Mineraller ve Fosiller başlığı altında 3 gruba ve her grubu takımlara ayırmıştır. Hayvanlar âlemini de (*Regnum animale*) doğrudan doğruya Dört ayaklılar, Kuşlar, Amfibiler, Balıklar, Böcekler ve Solucanlar adını verdiği 6 sınıf altında incelemiştir.

Systema naturae'nin 10. baskısı, daha önceki baskılara nazaran daha geniştir. 1758 tarihli birinci cildi (*Animalia*), zoolojide adlandırmada bir başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir, tıpkı botanik adlandırmada *Species plantarum*'un (1753) bir başlangıç noktası olarak kabul edildiği gibi. 1759 tarihli ikinci cildi (*Vegetabilia*), botanikle ilgilidir ve cins tayini için anahtarlar taşır. Eşbaskıları

ORDINES NATURALES, 1764	
ORDINES NATURALES.	
1. <i>Palme</i>	30. <i>Contorta.</i>
2. <i>Piperite.</i>	31. <i>Veprerule.</i>
3. <i>Calemarie.</i>	32. <i>Papilionacee.</i>
4. <i>Gramina.</i>	33. <i>Lomentacee.</i>
5. <i>Tripetaloidae.</i>	34. <i>Cucurbitacee.</i>
6. <i>Eufate.</i>	35. <i>Senticose.</i>
7. <i>Orchidee.</i>	36. <i>Pomacee.</i>
8. <i>Scitaminee.</i>	37. <i>Columnifera.</i>
9. <i>Spathacee.</i>	38. <i>Tricocce.</i>
10. <i>Coronarie.</i>	39. <i>Siliquose.</i>
11. <i>Sarmentose.</i>	40. <i>Personate.</i>
12. <i>Holeracee.</i>	41. <i>Asperifolie.</i>
13. <i>Succulente.</i>	42. <i>Verticillate.</i>
14. <i>Gruinales.</i>	43. <i>Dumose.</i>
15. <i>Inundate.</i>	44. <i>Separie.</i>
16. <i>Calyciflora.</i>	45. <i>Umbellata.</i>
17. <i>Calycanthemae.</i>	46. <i>Hederacee.</i>
18. <i>Bicornes.</i>	47. <i>Stellate.</i>
19. <i>Hesperidee.</i>	48. <i>Aggregata.</i>
20. <i>Rosacee.</i>	49. <i>Compositae.</i>
21. <i>Praeae.</i>	50. <i>Amentaceae.</i>
22. <i>Caryophylleae.</i>	51. <i>Coniferae.</i>
23. <i>Trihitata.</i>	52. <i>Coadunatae.</i>
24. <i>Corydales.</i>	53. <i>Scabridae.</i>
25. <i>Putaminee.</i>	54. <i>Milcellaneae.</i>
26. <i>Multifiliquae.</i>	55. <i>Filices.</i>
27. <i>Rhoeadee.</i>	56. <i>Musci.</i>
28. <i>Luride.</i>	57. <i>Algae.</i>
29. <i>Campanaceae.</i>	58. <i>Fungi.</i>

Genera plantarum içinde Linnaeus'un kabul ettiği doğal takımlar (*Ordines naturales*), 1764.

yapılmıştır. *Systema naturae*'nin 12. baskısı, 2500 sayfa genişliğindedir.

Species plantarum (Bitki türleri)

Species plantarum (Bitki türleri; ilk baskı 1753, 2. baskı 1762-1763). Linnaeus'un eserleri arasında, bu kitap günümüzün bitki taksonomisinde özel bir yer işgal eder. Bu eserinde Linnaeus, ister herbaryum örneği, ister canlı bitki olsun, inceleyip adlandırdığı bütün bitkileri, kendi geliştirdiği eşeysel sisteme göre sıralayarak ve tür adlarını iki Latince kelimeden ibaret şekilde yazarak, iki cilt halinde yayımlamıştır. Yerleştirdiği bu ikili adlandırma prensibi, bitkilerin adlandırılması sorununa bir çözüm getirmiş, hem kolaylık hem de bir düzen sağlamıştır. Linnaeus'tan önceki botanistler bitki adlarını, cins adının ardına, bitkinin bir özelliğini belirten bir veya birkaç kelime ilave ederek, yani bir **cümle-ad** şeklinde yazıyorlardı. Linnaeus'un, birkaç kelimeden ibaret olan niteleyici kısmını tek bir kelimeye indirmesi ve Latince tür adlarını **cins adı+niteleyici** şeklinde yazması, Linnaeus'tan sonra da tamamen benimsenmiştir. Hatta 1905'te Viyana'da toplanan Uluslararası Botanik Kongresi'nde, *Species plantarum*'un

yayın günü 1 Mayıs 1753 olarak kararlaştırılmış ve bu tarihten önce yayımlanmış olan Latince tür adlarının geçerli olmaması kararı alınmıştır.

Species plantarum iki cilt halindedir. Her iki cilt de 1753 tarihini taşır. İki cildin toplamı, indeksler dışında 1200 sayfadır. Birinci cildin sayfaları 1-560, ikinci cildin sayfaları 561-1200'dür. İkinci cildin sonunda cins indeksi (1098 cins), eş anlam (sinonim) indeksi ve epitet (niteleyici, *nomina trivialis*) indeksi vardır. Eserin bitki sistematiği bakımından önemli bir başvuru kitabı olması, eşbaskılarının yapılmasını gerektirmiştir. 1753 baskısının eşbaskısı, Londra'da The Ray Society tarafından yapılmıştır. Bu eşbaskının birinci cildi 1957, ikinci cildi 1959 tarihini taşır. Her iki cilde, W. T. Stearn ve J. L. Heller tarafından geniş açıklamalar ve genel bir indeks ilave edilmiştir. Bu eşbaskıdan bir nüsha, İstanbul'da Biyoloji Anabilim Dalı Kitaplığı'nda vardır.

Eşeysel sistem (Systema sexuale)

İnceleyip adlandırdığı bitki türlerinin gittikçe artan sayısı karşısında, Linnaeus onları sınıflandırmak zorunluğunu hissetti. Sınıflandırma aynı zamanda bitki

taininde de faydalı olacaktı. Kendinden önce J. P. de Tournefort, 1700'de bir sınıflandırma geliştirmiş, sistemini petal özelliklerine dayandırmış, çiçekler petalli veya petalsız, petaller serbest veya birleşik, aktinomorf veya zigomorf gibi korolla karakterlerinden faydalanarak, çiçekli bitkileri 22 sınıfa ayırmıştı. Linnaeus, kendi sistemini kurarken de çiçekleri ele aldı, fakat temel olarak stamen ve pistilli kullandı, onların sayılarına ve özelliklerine dayandı. O biliyordu ki, bu iki eşeysel organ olmaksızın, bitkide meyve oluşmuyordu. Linnaeus çiçekli bitkileri, çiçekleri erdişi ve çiçekleri tek eşeyli olarak iki gruba ayırdıktan sonra, stamenlerin boyu, sayısı, serbest veya birleşik oluşuna göre, onları 23 gruba böldü. Çiçeksiz bitkileri 24. sınıf altında topladı. Linnaeus bu sistemini *Adonis Uplandicus sive Hortus Uplandicus* (Uppsala Botanik Bahçesi) adlı el yazmasında açıkladı ve ilk defa 1735'te, bir anahtar şeklinde *Systema naturae* içinde yayımladı. Ve bütün eserlerinde kullandı. Sistem, kendi öğrencileri ve Avrupa'nın belli başlı botanistleri tarafından benimsendi, onun sistemine göre düzenlenmiş floralar yazıldı, fakat ömrü kısa sürdü ve yerini 18. yüzyılın sonla-

Linnaeus'un eşeysel sistemi

Eşeysel sistem, aşağıda bir tablo halinde özetlenmiştir:

ÇİÇEKLİ BİTKİLER

Çiçekler erdişi

Stamenler serbest

Stamen boyları arasında belirli bir orantı yok

1. Monandria (stamen 1)
2. Diandria (stamen 2)
3. Triandria (stamen 3)
4. Tetrandria (stamen 4)
5. Pentandria (stamen 5)
6. Hexandria (stamen 6)
7. Heptandria (stamen 7)
8. Octandria (stamen 8)
9. Enneandria (stamen 9)
10. Decandria (stamen 10)
11. Dodecandria (stamen 12-20)
12. Icosandria (stamen 20 veya daha fazla, kalikse bağlı)
13. Polyandria (stamen 20 den fazla, reseptakulumu bağlı)

Stamenlerin 2'si diğerlerinden kısa

14. Didynamia (stamen 4, ikisi kısa)
15. Tetradynamia (stamen 6, ikisi kısa)

Stamenler aralarında veya pistil ile birleşik

16. Monadelphina (stamenler 1 kümeli)
17. Diadelphia (stamenler 2 kümeli)
18. Polyadelphia (stamenler 3 veya daha fazla kümeli)
19. Syngenesia (stamenler anterleriyle birleşik)
20. Gynandria (stamenler pistil ile birleşik)

Çiçekler tek eşeyli

21. Monoecia (erkek ve dişi çiçekler aynı fert üzerinde)
22. Dioecia (erkek ve dişi çiçekler farklı fertler üzerinde)
23. Polygamia (erkek, dişi ve erdişi çiçekler aynı fert üzerinde)

ÇİÇEKSİZ BİTKİLER

24. Cryptogamia

Clavis methodi Sexualis.	
Flores sunt vel	
Vitibiles ejus omnes partes distincte tradi queunt; his vel	
Stamina & Pistilla in eodem flore, tum	
Staminibus nulla sui parte inter se connatis	
aequalibus vel absque certa proportionis longitudinis, his	
Stamen unicum	Monandria 1
Stamina duo	Diandria 2
Stamina tria	Triandria 3
Stamina quatuor	Tetrandria 4
Stamina quinque	Pentandria 5
Stamina sex	Hexandria 6
Stamina septem	Heptandria 7
Stamina octo	Octandria 8
Stamina novem	Enneandria 9
Stamina decem	Decandria 10
Stamina duodecim	Dodecandria 11
Stamina plura (saepè viginti) calyci inserta	Icosandria 12
Stamina plura, calyci non inserta	Polyandria 13
inaequalibus ita ut duo semper breviora sint; tum	
duo longiora sunt filamenta	Didynamia 14
quatuor longiora filamenta	Tetradynamia 15
Staminibus aliqua sui parte coherentibus, vel	
Filamentis coalitis in unum corpus	Monadelphia 16
coalitis in duo corpora	Diadelphia 17
coalitis in plura corpora	Polyadelphia 18
Anthodis coalitis in cylindrum	Syngenesia 19
Staminibus coalitis cum pistillo, seu ei insertis	Gynandria 20
Stamina & Pistilla in distinctis a se invicem floribus; vel in una eademque planta ambo	Monoecia 21
in duabus distinctis plantis separata	Dioecia 22
alia separata, alia in eodem flore simul	Polygamia 23
Vix vitibiles, ejus partes distincte (a nobis) tradi nequeunt	Cryptogamia 24
Clavis hujus triplicem explicationem, secundum nomina, secundum analogiam sexus, & secundum structuram fructificationis dedimus in <i>Systemate Naturae triump. regnorum</i> . Monoecygamia, Dioecia est Pistillum unicum, duo &c. Ordinum ampliorum subdivisiones in <i>Methodo Sexuali</i> & <i>Systemat. Nat.</i> definiuntur.	

Yukarıda, Linnaeus'un eşeysel sistemi. Classes plantarum, 1738 (Stafleu, Linnaeus and the Linnaeans, 121, 1971).

rında Fransa'da geliştirilen tabii sistemlere bıraktı. Antoine-Laurent de Jussieu'nün (1748-1836) düzenlediği ve 1789 tarihli *Genera plantarum* adlı kitabında kullandığı sistem, bitkileri *Acotyledonae*, *Monocotyledonae* ve *Dicotyledonae* olmak üzere 3 büyük gruba ayırıyor, *Dicotyledonae*'yi de korolla karakterlerine göre 5 gruba bölüyordu: *Apetales*, *Petales*, *Monopetales*, *Polypetales* ve *Diclinale*.

Linnaeus'un eşeysel sistemi yapay bir sistemdi. Linnaeus bunu biliyordu. Esasen bu sınıflandırmayı, teşhiste faydalı olabilmek, botanistlerin bitki tayin edebilmeleri amacıyla hazırlamıştı. Bu sistemin zayıf tarafı, doğal yakınlığı olmayan bitkilerin aynı sınıf altında bir araya gelmiş olmasıydı: Bugün birbirinden uzak iki familya içinde incelediğimiz *Valeriana* ve *Crocus* cinslerinin *Triandria Monogynia* grubu altında birlikte bulunuşları gibi.

Nitekim, eşeysel sisteminden sonra, Linnaeus doğal bir sistem de geliştirmiş ve bu sistemini *Genera plantarum* adlı eserinin 6. baskısında (1764) yayımlamıştır. Burada Linnaeus, bitkiler arasında doğal bir yakınlık (akrabalık) mevcut olduğunu benimsiyor, Tanrının bitkileri doğal sınıflar halinde yarattığını, bitki sınıflarının cinslerden, cinslerin türlerden oluştuğunu açıklıyor, varyete ve hibritlerin varlığını kabul ediyor, doğal sistem için bir anahtar hazırlamanın zor olduğunu ve yapay sistemin yalnız tayin işleminde bir değer taşıdığını belirtiyordu. Bu doğal sisteminde Linnaeus, bitkileri 58 takım altında toplamıştır. Bunlardan birkaçını sayalım: *Palmae*, *Piperatae*, *Calamariae*, *Gramineae*, *Tripetaloidae*, *Orchideae*, *Scitamineae*, *Gruinales*, *Caryophyllae*, *Corydales*, *Contortae*, *Columniferae*, *Tricoccae*, *Siliculosae*, *Personatae*, *Umbellatae*, *Hederaceae*, *Filicales*, *Musci*, *Algae*, *Fungi*. Bu takım adlarından bazıları, bugün familya adı olarak aynen kullanılmaktadır: *Palmae*, *Gramineae*, *Orchidaceae*, *Compositae*, *Coniferae* ... gibi. Linnaeus familya (*familia*) terimini hiç kullanmamıştır.

Linnaeus'un öğrencileri

Stockholm'da yapmakta olduğu hekimlikten ayrılarak, 1741'de profesör olarak Uppsala'ya yerleştiği zaman, Linnaeus bitkilerine kavuşmuş oluyordu.

Uppsala Botanik Bahçesi'nin arazisi içinde bulunan bir binayı tamir ettirerek oraya yerleşti ve bahçesiyle meşgul oldu.

Pek çok öğrencisi vardı. Onlarla gününbirlik geziler düzenliyor, bu gezilerde bitkilerden başka hayvanları da inceliyordu. Sabah erken saatte yola çıkılıyor, akşam geç saatte bahçeye neşe ve tanta- nında dönülüyordu.

Yurtiçinden ve yurtdışından gelmiş, doktora yaptırdığı öğrencileri vardı. İleride, bir kısmı hekimlik yapacak, bir kısmı da doğa bilimine yöneleceklerdi. 186 tez yönetmiş olduğuna göre, en az 186 öğrencisi olmuştu. Alman öğrencileri vardı. Bunlardan J. C. D. Schreber (1739-1810) Erlangen'de, J. A. Murray (1740-1791) Göttingen'de botanik profesörü oldular. İsveçli öğrencilerinden botanik dalında kalanlar oldu. P. J. Bergius (1730-1790) zengin bir özel koleksiyon oluşturdu. E. Acharius (1757-1819) likenler üzerindeki çalışmalarıyla ünlü oldu. C. Linnaeus filius (1741-1783) babasının ardından Uppsala Üniversitesi'nde botanik profesörlüğü yaptı.

'Hurilerim' dediği gezgin öğrencileri

Linnaeus'un öğrencilerinden birçokları, onun temin ettiği imkânlarla uzak diyarlara gittiler ve hocalarına birçok yeni bitki örnekleri getirdiler. Linnaeus bu hevesli öğrencilerine, uzak yerlere sefer yapan ticaret gemilerinde bedelsiz seyahat etme imkânını buluyor, onlara her türlü yardımda bulunulmasını temin ediyordu. Bazen de Linnaeus'a yabancı bir ülkeden davet geliyor ve ondan, o ülkede botanik araştırma yapacak bir eleman isteniyordu.

Bu gezgin öğrenciler arasında Linnaeus'a sayısız bitki örnekleri getirenler olmuştur. Bunlar, Linnaeus'un çalışmalarına ve onun ün kazanmasına bu şekilde katkıda bulunmuş oldukları gibi, kendileri de ünlü birer botanist düzeyine erişmişlerdir. Ne yazık ki, gidenler arasında dönmeyenler de olmuştur. Linnaeus'un "Hurilerim" dediği bu gezgin öğrenciler arasında ün yapmış olanlar şunlardır:

Peter Kalm (1716-1779). Daha evvel İsveç, Finlandiya ve Rusya'dan bitki toplamış olan Kalm, 1747-1751 arasında Kuzey Amerika'nın ılıman yörelerinde dolaşmış, İsveç'e zengin bir bitki koleksiyonu ve birçok canlı bitki ile dönmüştür. Bitkileri *Species plantarum* içinde yer almıştır.

Frederik Hasselquist (1722-1752). 1749-1752 arasında Mısır ve Filistin'de dolaşmış, İzmir'de ölmüştür. Yurduna dönememiş, fakat koleksiyonu İsveç'e ulaşmıştır. Linnaeus, Hasselquist'in bitkilerini *Flora Palaestina* (1756) içinde tanıtmıştır.

Pehr Loeffling (1729-1756). İspanya hükümetinin daveti üzerine 1751'de İspanya'ya gelmiş, flora çalışmalarına başlamış, 1754'te Güney Amerika'ya gönderilmiş, 1756'da Venezuela'da ölmüştür. Linnaeus onun seyahat mektuplarını ve İspanya ve Amerika'dan topladığı bitkileri *Iter hispanicum* adı altında, 1758'de yayımlamıştır.

Peter Forsskål (1736-1763). 1761-1763 yıllarında Mısır ve Arabistan'dan çok sayıda örnek toplamıştır. İstanbul'a da gelmiştir. İstanbul'dan topladığı *Salvia forskahlei* L. (Türkçe adı: Şalba) örneği, bu türden toplanan ilk örnektir. Yemen'de ölmüştür. Örnekleri *Flora aegyptiaco-arabica*'da (1775) kayıtlıdır.

Linnaeus'un eşeysel sistemindeki 24 sınıflı temsil eden stamen ve pistil yapıları (Bernardi, Revue des Musées, 18, 1978).

Daniel Carl Solander (1733-1782). Linnaeus'un çok güvendiği bir öğrencisiydi. 1760'da İngiltere'ye gitti ve orada Sir Joseph Banks'ın (1743-1820) yanında kaldı. Kaptan J. Cook'un (1728-1779) seferlerine katıldı. Bitki koleksiyonu oluşturdu. Fakat Linnaeus'a hiçbir örnek göndermedi. Halbuki Pehr Osbeck (1723-1805), Linnaeus'un öğrencisi olmadığı halde, bir ticaret gemisi rahibi olarak gittiği Çin'de geçirdiği zaman içinde topladığı materyelin tamamını Linnaeus'a teslim etmişti.

Andreas Sparmann (1748-1820). Linnaeus'un çok gezen bir öğrencisi oldu. 1765-1767'de Çin'de gezdi. 1772'de Güney Afrika'da idi. 1772-1775'te kaptan Cook'un ikinci seferine katıldı. 1776'ya kadar Afrika'da kaldı. 1787-1788 Afrika seferinde bulundu. Koleksiyonundan Linnaeus'un hem kendi, hem oğlu yararlandı.

Carl Peter Thunberg (1743-1828). Linnaeus'un başarılı ve son öğrencilerindendir. 1770-1778 yılları arasında Avrupa, Güney Afrika, Seylan, Hindistan ve Japonya'da dolaştı; 1779'da İsveç'e döndü. Uppsala'da profesör oldu ve Linnaeus fil'in ardından Uppsala Üniversitesi botanik kürsüsü profesörlüğüne getirildi. Çok sayıda yayını vardır. Bunlardan ikisi *Flora japonica* (1784) ve *Flora capensis*'tir (1807).

Görülüyor ki, Linnaeus şahsen gezip toplayan bir botanist olmadığı halde, meraklı öğrencilerini Avrupa dışı uzak yörelere göndererek, kendine materyel temin ettiği gibi, onların yetişmesini de büyük ölçüde sağlamıştır. Bu öğrencilerin gezilerinde takip ettikleri yolları, 1950'de Stockholm'da hazırlanmış bir

harita üzerinde bir bakışta izleyebiliriz. Bu haritayı L. Bernardi'nin elimizdeki yayınında görüp, yazımız içine aynen aldık.

Herbaryumu

Linnaeus'un herbaryumu, kendi topladığı örneklerden başka, Hollanda, Fransa ve İngiltere'deki meslektaşlarının kendine göndermiş oldukları eş örneklerden (dublet), dış ülkelere yolladığı öğrencilerinin getirmiş oldukları örneklerden, Linnaeus'un herhangi bir yolla sağladığı tohumlardan yetiştirdiği bitkilerden oluşmakta ve toplam olarak 16 bin örnek içermektedir. Bu herbaryumun büyük kısmı halen Londra'dadır. Burada 14 bin kadar örnek vardır. Örneklerinin bir miktarı da Stockholm ve Uppsala'da bulunmaktadır. Laponya'dan topladığı örneklerini Linnaeus, Hollanda'da J. Burman'a (1707-1779) vermiş ve bu örnekler daha sonra B. Delessert (1773-1814) tarafından satın alınmış olduğundan, bu örnekler halen Paris'tedir.

1778'de Linnaeus ve 1783'te de oğlu vefat edince, Linnaeus'un eşi onun bütün koleksiyonlarını, kitap, elyazması ve diğer belgeler dahil olmak üzere, İngiltere'deki Sir J. E. Smith'e (1759-1828) satmış, Smith'in ölümünden sonra da bu koleksiyon, Smith'in kendi herbaryumu ile birlikte, 1829'da The Linnaean Society of London'a (kuruluş tarihi 1788) satılmıştır. Linnaeus'un Londra'daki bu herbaryumu (Burlington House, Piccadilly), *Species plantarum*'un yazılmasında bir temel oluşturmuş olması ve Linnaeus'un isimlendirdiği tipörnekleri taşıması bakımından bir değer taşır. Bu herbaryum araştırmaya açıktır. Direktörün izni üzerine, her botanist ilgilendiği örnekleri bu herbiyede inceleyebilir.

Örneklerin mikrofiş fotoğrafları da temin edilebilir. Cemiyetin bir yayını da vardır: *Biological Journal of the Linnean Society*.

Özet

Ünlü botanist İsveçli Carolus Linnaeus'un *Species plantarum* adlı kitabının yayın tarihi üzerinden 250 yıl geçmiş bulunuyor. Linnaeus 1200 sayfalık bu kitabında, incelediği ve tanıttığı türlerin adlarını "cins adı+niteleyici" şeklinde yazmış, adlandırma konusunda mevcut kargaşalığı bu şekilde kökünden çözmüştü. Botanikte ikili adlandırma prensibi, Linnaeus'tan beri uluslararası olarak uygulanmaktadır. 1905'te Viyana'da toplanan Uluslararası Botanik Kongresi,

Species plantarum'u bir başlangıç noktası kabul etmiş, kitabın yayım gününü 1 Mayıs 1753 olarak kararlaştırmış ve bu tarihten önce yayımlanmış Latince tür adlarının geçerli olmaması kararını almıştır. Burada, aradan 250 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ yaşayan *Species plantarum*'u, onun yazarı olan Carolus Linnaeus'u ve bitki taksonomisi konusundaki yayınlarını kısaca tanıtmak istedik. Linnaeus, taksonominin babası unvanını taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- 1) C. Linnaeus, 1753. *Species plantarum*, facsimile edition of Ray Society, 2 volumes, London, 1957-1959.
- 2) F. A. Stafleu, 1967. *Taxonomic Literature* (Regnum vegetabile vol.52), s.275-291.
- 3) G. H. M. Lawrence, 1951. *Taxonomy of Vascular Plants*, New York, s.18-26.
- 4) F. A. Stafleu, 1971. *Linnaeus and the Linnaeans* (Regnum vegetabile vol.79), Utrecht.
- 5) H. Goerke, H. 1973. *Linnaeus*, English version, New York.
- 6) Anonymous. 1976. Linnaean Symposium at the Hunt Institute for Botanical Documentation, *Taxon* 25(1):3-74.
- 7) J. L. Heller, 1968. Linnaeus's Hortus Clifortianus, *Taxon* 17(6):663-719.
- 8) — 1970. Linnaeus's Bibliotheca Botanica, *Taxon* 19(3):363-411.
- 9) J. P. M. Brenan, 1969. The Linnaean Society of London, *Taxon* 18(3):304-307.
- 10) H. Goerke, 1979. Die Künstliche Ordnung der Pflanzen, *Die Waage* 18:69-72.
- 11) L. Bernardi, 1978 et 1979. L'étoile polaire: Linné, *Revue des Musées*, No.185:16-22 et No.198:7-13.

Linnaeus'un adına basılmış bir pul serisi.

İngilizce öğretmenleri nereden gelecek?

İngilizce Öğretmenliği bölümlerinin ve üniversitelerin bu durumunun başlıca sorumlusu YÖK'tür. MEB'in İngilizce öğretmeni açığının farkında olmasından olacak, YÖK, Türkiye'nin her köşesindeki birçok üniversitede İngilizce öğretmenliği bölümleri açmış olmasına rağmen, bu alanda öğretim üyesi yetişmesini bilimsel ve öznel kurallarla engellemektedir.

Yrd. Doç. Dr. Hülya Bartu

(Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü -İngilizce Öğretmenliği-)

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), ilk ve ortaöğretimdeki İngilizce öğretmeni açığını kapatmak için bu yıl da beş bin geçici "öğretici" alacağını açıkladı (*Radikal*, 20 Şubat 2003). Bu ilk değil! MEB, uzun yıllardır devam eden İngilizce öğretmeni açığı sorununu bu yıl da çözmemiş görünüyor. Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin eğitim sertifikası sorununu tartışmak üzere Öğretim Üyeleri Derneği'nin Mayıs 2001 tarihinde düzenlediği panelde bu açık, o gün için 65 bin olarak ifade edilmişti.

MEB'in geçici "öğretici" alma kararı Talim Terbiye Kurulu'nun 1.6.2000 tarih ve 340 sayılı öğretmen atamalarıyla ilgili çizelgesinin 13. maddesine dayanmaktadır. Bu çizelgeye göre, İngilizce öğretmenleri aşağıdaki öncelik sırasına göre atanırlar;

1) Çeşitli üniversitelerin Eğitim Fakültelerinin İngilizce Öğretmenliği bölümü mezunları.

2) Fen-Edebiyat Fakültelerinin İngilizce ile ilgili dallarından (İngiliz Dili ve Edebiyatı, Amerikan Dili ve Edebiyatı, Mütercim-Tercümanlık ve İngiliz Dilbilimi) mezun olanların eğitim sertifikası ve İngilizce Öğretmenliği tezsiz yüksek lisans diploması sahipleri.

Ancak, bu mezunların yetersiz olacağını MEB biliyor olsa gerek ki aynı çizelgenin 13. maddesinde, "Öğretmen gereksinimi ek çizelgede yer alan yükseköğretim programlarından mezun olanlardan karşılanamayan alanlarla ilgili dersler, Kurulca belirlenen veya hizmetiçi eğitim yoluyla yetiştirilen öğretmenlere aylık karşılığı okuturulur" ifadesi yer almaktadır. Nitekim, MEB kendi internet sitesinde, yukarıdaki bölümlerin dışında kalan yurtiçi veya denkliliği kabul edilmiş yurtdışı üniversite mezunları arasında KPDS sınavında en az B düzeyinde veya Amerikalılar'ın TOEFL ve İngilizler'in IELTS "... sınavlarında başarılı olanları" İngilizce öğretmenliğine atayacağını belirtmektedir. Ayrıca, aynı sitede emekli öğretmenleri okullara geri çağırıldıkları da belirtilmektedir. Bunlar da yetersiz kalıyorsa (ki herhalde kalıyor), son

çare "geçici öğretici" atamaktır! Nitekim, 1998, 1999 ve 2000 yıllarında bu geçici öğreticilere başvurulmuştur. Bu yıl da *Radikal* gazetesinde yer alan habere göre alınmaya devam edecektir. Kısaca, yüksek okul mezunu İngilizce bilen TC vatandaşı herkes, yüz kızartıcı suç gibi devlet memuriyetine engel çok önemli bir neden yoksa MEB'e bağlı okullarda İngilizce öğretmeni olabilmektedir. Aslında, yaşı tutan herkes anımsayabilir; bir zamanlar MEB yurtdışından özellikle ucuz iş görebilecek Pakistanlı İngilizce öğretmenleri bile ithal etmeyi düşünmüştü de, kamuoyundan büyük tepki toplayınca bu projeden vazgeçmişti.

Çözüm böyle mi olmalıdır? MEB böyle ümitsiz bir duruma neden düşmüştür? Eğitime genel bütçeden ayrılan düşük oran gibi hepimizin hemen hemen her gün gazete-lerde okuduğu ve aramızda konuştuğu Türkiye'nin genel durumu ile ilgili sorunlara ek olarak, konunun doğrudan Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) karar ve uygulamaları ve üniversitelerimizin durumu ile ilgili boyutları da vardır. İngilizce öğretmenlerinin YÖK'ün kuruluş tarihinden (6.11.1981 tarih ve 2547 sayılı YÖK yasası) beri öncelikli olarak üniversitelerin Eğitim Fakültelerine bağlı Yabancıdil veya İngiliz Dili Eğitimi Bölümlerinden mezun olmaları hedeflenmiştir. Durum böyle olunca, bu bölümlerde olup bitenlere yakından bakmak doğru olur.

Türkiye'de İngiliz Dili Eğitimi bilim dalının durumu

1) Türkiye'de sadece profesör ve doçentlik kadroları üniversiteye bağlı sabit kadrolardır. Yardımcı doçentlik öğretim üyeliği sayılmasına rağmen (araştırma görevliliği, öğretim görevliliği ve okutmanlık gibi), ikiser ya da üçer yıllık sözleşmeli kadrolardır. YÖK'ün doçentliği özendirme için aldığı zorlayıcı önlemler çerçevesinde yardımcı doçentler, sadece üçüncü dereceye kadar yükselebilirler ve hizmet süreleri 12 yılı aşamaz. Bu koşullar altında, İngiliz Dili Eğitimi gibi bazı uygulamalı sosyal ve eğitim bilimleri dallarında öğretmenler veya

öğretim elemanları, kamu görevinde belli bir hizmet yılından sonra bir araştırma konusuna ilgi duyarlar ve akademik yaşama özenip yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamlarlarsa, bir dil öğrenip, bir iki de yayın yaparlarsa yardımcı doçent kadrosuna atanabilirler. Genellikle bu kişiler, bu kadroya atanmaları için kurumları tarafından da özendirilirler. Ancak, bunların çoğu yaş ve kıdem bakımından ileri olabildikleri için ya hak ettikleri dereceleri ellerinden alınarak ya da üçüncü dereceden öteye yükseltilemeyer ve ayrıca, kalıcı kadrolardan ediliş geçici kadrolara yerleştirilerek, aslında cezalandırılmış olurlar. Bu nedenle, yardımcı doçentlik uzun süreli olarak pek istenilen bir kadro değildir. Yardımcı doçentler-en azından daha önceden kazanılmış haklarını geri almak için- bir an önce doçent olmak isterler.

2) Doçentlik, YÖK'ün kuruluşundan itibaren merkezi temellere oturtulmuştur. Doçentlik unvanı verilmesi YÖK'e bağlı Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) tarafından yürütülmektedir. Ancak, 2000 yılından itibaren ÜAK bu ölçütlerini daha nesnel temellere oturtma kaygısına kapılarak bunları bilim dallarına göre oldukça ayrıntılandırmıştır (Bkz. 1.9.2000 tarih ve 24157 sayılı Doçentlik Sınav Yönetmeliği). Bu doğrultuda, Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavı (ÜDS) ve Doçentlik Bilim Sınavları yürürlüktedir. Bu yönetmeliğe göre, bir doçent adayı, aşağıdaki aşamalardan geçmek zorundadır:

a) Aday, yılda iki kez düzenlenen ÜDS sınavına girer. Başarılı sayılabilmesi için sınavda en az 65 puan almak zorundadır (Burada belirtmek gerekir ki İngiliz dili eğitimcileri için İngilizce yabancı dil sayılmaktadır. Onlar İngilizce dışında başka bir yabancı dil sınavına girmek zorundadırlar).

b) Yılda bir kez ilan edilen tarihte doçentlik başvurusunu doğrudan Üniversitelerarası Kurul'a yapar. Doçentlik için gerekli asgari koşulları sağladığını beyan ettiği bildirim formu ile birlikte gerekli belgeleri ya gönderir ya da elden götürür. Buradaki Doçentlik Komisyonu belge ve başvuruları bilim dalla-

rına göre oluşturulmuş alt komisyonlar aracılığıyla inceleyip adayın asgari koşulları sağlayıp sağlamadığına karar verir.

c) Eğer adayın bu koşulları sağladığına karar verilirse, ÜAK'nın temel bilim alanlarına göre oluşturduğu jüri, adayın belge ve yayınlarının bilimsel yeterliliğini ölçmek üzere görevlendirilir.

d) Bu jüri yayınları yeterli görürse, ÜAK adayı belirleyen bir tarihte jüri tarafından sözlü sınav yapılmak üzere çağrılır. Aday burada da başarılı görülürse, doçentlik unvanına hak kazanır.

e) Ancak, doçentlik unvanı almak ayrı, üniversitelerde doçentlik kadrosu almak ayrı bir konudur. Bu yeni uygulamayla, artık üniversiteler doçentlik unvanını almış kişilere yine YÖK'ün önerdiği ölçütler çerçevesinde sadece kadro sağlamakla yetkilidirler. Diğer bir deyişle, YÖK'ün verdiği doçentlik unvanını almış kişi, bir de çalıştığı ya da çalışmak istediği üniversitede kadro kapabilmek için bu üniversitenin ölçütlerine uymak zorundadır (Bkz. örnek: *Akademik Atama ve Yükseltme Ölçütleri ile İlgili Esaslar Yönergesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2002).

3) Türkiye'de Eğitim Fakültelerine bağlı Yabancıdiller Eğitimi, İngiliz Dili Eğitimi veya İngilizce Öğretmenliği adı altında kurulmuş veya kurulma aşamasında olan 29 bölüm vardır. Buna ek olarak, KKTC'de de üç bölüm görev yapmaktadır (Bkz. Tablo 1). Bu bölümlerde toplam 150 öğretim üyesi vardır (Bu sayıya, bu makalenin konusu nedeniyle, aslında işin yükünü onların çekiyor olmasına rağmen, öğretim görevlisi, okutman, uzman ve araştırma görevlisi kadrosunda bulunan öğretim elemanları dahil edilmemişlerdir). Bu öğretim üyelerinden, KKTC'de ve Açıköğretim Fakültesi'nde görev yapanlar hariç, 22'si profesör, 12'si doçent, 85'i de yardımcı doçent unvan ve kadrolarına sahiptirler.

4) İngilizce Öğretmenliği bölümlerinin öğretim üyesi (profesör, doçent ve yardımcı doçent) sayıları son derece yetersizdir. Bu yetersizliğin sonucu olarak, uzmanlık alanları çok farklı olan öğretim üyeleri, İngilizce Öğretmenliği bölüm başkanlıklarına rahatlıkla atanmaktadırlar (Tablo 1'deki bazı bölümler için İngilizce dışındaki diğer yabancıdillerin uzmanlarının da dahil olduğu tüm yabancıdil eğitimi öğretim üyesi sayıları girilmiştir). Örneğin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde bölüm başkanı Almanca uzmanıdır. Uzmanlık alanı İngiliz Dili Eğitimi olmayan öğretim üyelerine en uç örnek ise KKTC'deki Lefke Üniversitesi'dir. Buradaki İngilizce Öğretmenliği bölüm başka-

nının uzmanlık alanı işletme ve iş idaresidir. Bir de, tabloda belirtilen tüm sayılara, eğer görev yerleri İngilizce Öğretmenliği bölümleri ise, İngiliz ve Amerikan edebiyatı ve dilbilimcileri de dahildir. Durum böyle olunca, İngiliz Dili Eğitimi alanında uzman öğretim üyesi sayılarının yetersizliğinin boyutu daha da ön plana çıkmaktadır.

5) Tablo 1'in en çarpıcı yanı ise, İngilizce Öğretmenliği bölümlerinin yardımcı doçent kadrolarındaki büyük yığılmayı göstermesidir. Özellikle orta kadro dediğimiz doçentlik kadrosu sayıları son derece yetersizdir. Anlaşılan odur ki, İngilizce Öğretmenliği bilim dalında birçok kişi son yıllarda yardımcı doçentlikten doçentliğe yükselememiştir. Profesör ve doçentlerin büyük bir kısmı, YÖK'ün doçentlik ile ilgili merkezi uygulamalarından -ve özellikle bu son üç yılın doçentlik yönetmeliğinden- önce doçent veya profesör olmuş kişilerdir. Bu kişilerin de belli bir yaşın üstünde olduklarını kabul edersek, emeklilik, yaşlılık vb. nedenlerle yakın bir gelecekte görevden ayrılmaları durumunda bu bölümlerin halini düşünmek ürkütücüdür. Şu anki durumda bile, bir tek yardımcı doçentin görev yaptığı işleyen bölümler olduğu ya da zamanında kurulup öğretim üyelerini yitirmiş olan, resmen açık, fakat işlemeyen bölümlerin olduğu tabloda gayet açık görülmektedir.

6) YÖK, uluslararası hakemli dergiler arasında öznel yargılarla seçimler yapmaktadır. YÖK, 2002 yılı Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanında doçentlik başvurusu bildirim formunda, "SSCI (*Social Sciences Citation Index*), SCI-Expanded (Genişletilmiş *Science Citation Index*), AHCI (*Arts and Humanities Citation Index*) veya eğitimle ilgili uluslararası alan endeksleri kapsamındaki hakemli dergilerde tek yazarlı özgün bir makale" yayımlanmasını zorunlu ön koşul olarak belirttiği halde, bu ifadeye ters düşerek, uygulamada, örneğin, İngiliz Dili Eğitimi

alanında uluslararası saygın hakemli dergilerin en belli başlılarının tarandığı *Linguistics and Language Behaviour Abstracts (LLBA)* gibi önemli endeksleri tanınamamaktadır. Çoğu uluslararası ticari kuruluşlar tarafından yönetilen bu endeksler, sosyal ve eğitim bilimlerine kendi çıkarları açısından bakmakta ve temsil ettikleri değerler açısından en uygun olan yayınları kapsamaktadırlar. YÖK'ün öncelikli olarak tanıdığı SSCI gibi endeksler, genellikle eğitime ve sosyal bilimlere, özellikle de dil eğitimine fen bilimleri yöntemlerini uygulayan ve bu ko-

nularla fen bilimleri bakış açısından değerlendirilen dergi ve yayınları kapsamaktadırlar. Bu durumda, YÖK'ün, sosyal ve eğitim bilimlerine sadece fen bilimi yöntemleriyle yaklaşan dergileri tercihi söz konusudur. Bu uygulama, bilimsellikte bağdaşmayan bir tutumdur ve adaletsiz sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü, her araştırmacının bildiği gibi, araştırma sonuçları o sonuçları yayımlaması olası görülen dergilere gönderilir, YÖK'ün seçtiği dergilerin yayımlayacağı şekilde sonuç üretilmez.

7) YÖK, İngiliz Dil Eğitimi'nde yükseltmeler için gerçekleştirilmesi mümkün olmayan hedefler seçmiştir. YÖK'ün tanıdığı endekslerden SSCI'ya giren İngiliz Dili Eğitimi dergileri Tablo 2'de belirtilmiştir. Yaptığımız çalışmada, son beş yılda, hiçbir TC vatandaşının bu dergilerde özgün makale yayımlayamamış olduğunu gördük. Bu sonucun nedenini kuşkusuz bilim insanlarımızın ilgisizliğinden ve yeteneksizliğinden çok, bu dergilerin yayın siyasetlerine bağlamak daha doğru olur. Tablo 2, ayrıca, Türkler ve Türkiye'yle yakın veya uzaktan ilişkisi olan tüm yayınları göstermektedir. YÖK'ün yayın yapılmasını özendirdiği SSCI'nın taradığı İngiliz Dili Eğitimi dergilerinde, Helen Baştürkmen adlı büyük bir olasılıkla ya babası Türk veya bir Türk evli olan bir bilim insanının, o da biri yurtdışında dil eğitimi alanında önemli bir kişilik olan Rod Ellis olmak üzere iki yazarla birlikte yayımladığı iki makalesi dışında, makale düzeyinde, hiçbir Türk veya TC vatandaşının yayını yer almamaktadır. Halbuki, madde 6'da da belirttiğim gibi, uluslararası yayın dünyasında, Türk dil eğitimcilerinin yayın yaptıkları ve yapmayı hedefleyebilecekleri birçok saygın dil eğitimi dergisi vardır.

İngiliz Dil Eğitimi'ndeki acıklı tablonun olası nedenleri

İngilizce Öğretmenliği bölümlerinin ve üniversitelerin bu durumunun başlıca so-

rumlusu YÖK'tür. MEB'in İngilizce öğretmenini açığının farkında olmasından olacak, YÖK, Türkiye'nin her köşesine dağılan birçok üniversitede İngilizce Öğretmenliği bölümleri açmış olmasına rağmen, bu alanda öğretim üyesi yetişmesini bilim dışı ve özel kurallarla engellemektedir.

Bu engelleme, dil konuları ile ilgili siyasi kaygılardan ileri gelebilir. Ancak, bu kaygı yersizdir, çünkü Türkiye'de eğer dil eğitimi bir bilim dalı olarak gelişmez ise asıl o zaman bu dal, yabancıların elinde olmaya mahkumdur. Bu yol Türkiye'yi sonunda, sanki bugün yabancı ders kitaplarına ve sınavlarına yeterince para dökülmüyormuş gibi, yabancı İngilizce öğretmenlerini MEB bünyesinde kadrolu çalıştırmaya kadar götürebilir.

Bir başka olasılık ise YÖK ve diğer karar verici makamlarca, İngiliz Dil Eğitimi'nin bir bilim dalı olarak henüz yeterince bilinmemesinden ve tanınmamasından kaynaklanıyor olabilir. Bu nedenle, hangi dil eğitimi dergilerinin ve endekslerinin yükseltmeleri için tanınması gerektiği konusunda bilgi eksikliği söz konusu olabilir. Eğitim bilimleri gibi başka alanları kapsamak amacıyla, SSCI ve tanınan diğer iki endeks, tamamen rastlantı sonucu bazı dil eğitimi dergilerini de taradığı için, söz konusu dergiler YÖK kapsamına girmiş olabilir.

Diğer bir olasılık ise YÖK bünyesinde görev yapan uzmanlık alanı eğitim bilimleri ve dil eğitimi olan profesörler ve doçentlerin bireysel tutumlarından ileri gelebilir. Örneğin, İngiliz Dili Eğitimi'nde sadece alışık oldukları yaklaşımları temsil eden dergilere ve böyle yapılan araştırmalara öncelik tanıyor, diğerlerini dışlıyor olabilirler. Bunu da bilimsellik ve nesnellik gibi ölçütler adına yapıyor olabilirler. Aslında, sadece benim yaklaşımlarım bilimsel, nesnel vb., demek özelliğinin ve bilim dışılığın ta kendisidir. Ayrıca, eğer bazı araştırma konuları ve yöntemleri diğerlerine tercih ediliyorsa, bunu yüksek lisans ve doktora çalışmalarına özenen, geleceğin dil eğitimi uzmanları öğrencilerimizin de bilmesinde yarar vardır. Bu konu ve yöntemler, onların kişiliklerine ve ilgi alanlarına uymuyorsa ekmeklerini başka kapıda aramalarını söylemek hepimizin boynunun borcudur.

Çözümler ve sonuç

Türkiye'de İngiliz Dil Eğitimi'nin bir bilim dalı olarak gelişmesi için, bu dalda doçentlik yolunun en kısa zamanda önünün açılması, birçok yardımcı doçentin özlük haklarının geri verilmesi ve bilimsel yaşamın özendirilmesi gereklidir. Türkiye'de az sayıda da olsa bilim insanı halen vardır. Bunların cezalandırılmaları bir yana, el üs-

tünde tutulmaları gereklidir. İngiliz Dili Eğitimi'nde doçent olunması için belli sayıda ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayın yapılması yeterli bir ölçüttür. Ayrıca, kitap yayımlamak, konferans bildiri kitaplarında yayın yapmak, ulusal ve uluslararası seminer, konferans ve toplantılara bildiri sunmak da ölçütlere katılmalıdır. Kısaca, doçent adayının doçentlik başvurusuna kadar bilimsel düşünce ve yaşamı benimsemiş olduğunu bireysel olarak kanıtlaması, yeterli ölçüt olmalıdır. Ayrıca, YÖK'ün, dünyada olduğu gibi, İngiliz Dili Eğitimi'ni başlıbaşına bir bilim dalı olarak tanınması ve saygın hakemli dil eğitimi dergilerinin tümünü kapsayan endekslerden haberdar olması ve bunları akademik yükseltmelerde ayrıcalıksız tanınması gereklidir. Bu endekslerin ve dergilerin bazılarını tanıyıp bazılarını tanımamak adaletsiz sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye'de İngilizce öğretmenleri esas olarak İngilizce Öğretmenliği bölümlerinden gelir. Türkiye'de eğitimin her düzeyine yeterli sayıda ve nitelikte İngilizce öğretmenleri ancak yeterli sayıda, nitelikli ve mutlu üniversite öğretim üyeleriyle yetiştirilebilir.

NOT: Bu çalışmada bana yardımcı olan Araş. Gör. Elif Kır'a teşekkür ederim.

Tablo 2- İngilizce Öğretmenliği Dalında YÖK'ün Tanıdığı Dergilerde Türkler ve/veya Türkiye'yle İlişkisi Olan Yayınlar

Dergi	Tarandığı Yıllar	Türkiye'yle ilişkisi olan yayınlar
Applied Linguistics	1997-2002	*Riney, T.'m kitap eleştirisi (cilt:18 sayı:2, s.237-240, 1997), kitap: Mehmet Yavaş (ed.) "First and Second Language Phonology".
Canadian Modern Language Review	1997-2002	*İlieva, R.'ın kitap eleştirisi (cilt:57 sayı:3, 2001), kitap: Anita Sökmen ve Daphne Mackey, "Kaleidoscope: Level 1 and 2: Reading and Writing".
Language Learning	1997-2002	*Ellis, R., Helen Baştürkmen ve S. Loewen (2001) 'Learner uptake in communicative ESL lessons', cilt:51, sayı:2, s.281-318.
Research in the Teaching of English	1997-2002	*Clachor, A. (2000) 'Opposition and accommodation: An examination of Turkish teachers' attitudes toward Western approaches to the teaching of writing', cilt: 35, sayı:1.
TESOL Quarterly	1998-2002	*Altan, Mustafa Zülküf'ün kitap eleştirisi (cilt.35, sayı:1, s.204-205, 2001), kitap: Howard Gardner, "Intelligence Reframed: Multiple intelligences for the 21st Century"
		*Ellis, R., Helen Baştürkmen ve S. Loewen (2001) 'Preemptive focus on form in the ESL classroom', cilt:35 sayı:3, s.407-432.
The Modern Language Journal	2000-2002	Yayın Yok

**Tablo 1- İngilizce Öğretmenliği Bölümleri
ve Öğretim Üyeleri**

	Bölümler	İl	K.Yılı	Öğretim Üyeleri			Öğrenci
				Prof.	Doç.	Yrd. Doç.	
1.	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	Bolu	1999	-	-	1	Var
2.	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği(1)	Merkez: Eskişehir 16 İl	2000	1	1	19	Var
3.	Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	Eskişehir	1982	3	3	7	Var
4.	Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Erzurum	1982	2	1	7	Var
5.	Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	İstanbul	1982	2	-	1	Var
6.	Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Sivas	Onay bekliyor	-	-	1	Yok
7.	Çağ Üniversitesi (Vakıf) Fen-Edebiyat Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	Mersin	1997	2	-	2	Var
8.	Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Adana	1982	1	-	16	Var
9.	Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Diyarbakır	1982	-	-	2	Var
10.	Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	İzmir	1982	2	-	7	Var
11.	Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi	Kayseri	Onay bekliyor	-	-	-	Yok
12.	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Ankara	1982	2	1	6	Var
13.	Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Ankara	1982	1	1	4	Var
14.	İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	Malatya	1999	-	-	1	Var
15.	İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	İstanbul	1999	-	-	1	Var
16.	Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	İzmit	2001	-	-	1	Var

(1) Bu bölüm, 16 değişik ilde halen görev yapan öğretim üyelerinden yararlanmaktadır. Bu nedenle buradaki öğretim üyesi sayıları diğerlerine ek değildir.

Bölümler	İl	K.Yılı	Öğretim Üyeleri			Öğrenci
			Prof.	Doç.	Yrd. Doç.	
17. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	İstanbul	1994	-	-	4	Var
18. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Mersin	1999	-	-	1	Var
19. Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Muğla	2002	-	-	3	Var
20. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Antakya	1992	-	-	1	Var
21. Orta Doğu Teknik Üniversitesi* Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Ankara	1982	6	4	5	Var
22. Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi	Çanakkale	2000	-	1	2*	Var
23. Osman Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Bursa	1998	-	-	-	Yok
24. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	Konya	1982	-	-	4	Var
25. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi* Burdur Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Burdur	1992	-	1	-	Var
26. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Edirne	1992	1	-	-	Var
27. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancıdiller Eğitimi	Bursa	1982	-	-	6	Var
28. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	Van	1992	-	-	-	Yok
29. Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	İstanbul	Onay bekliyor	-	-	2	Yok
30. Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi	KKTC	1994	2(2)	3	4	Var
31. Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	KKTC	?	1(3)	-	2	Var
32. Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngilizce Öğretmenliği	KKTC	?	-	-	-	Var
TOPLAM			25	16	110	

* Bu işaretin görüldüğü üniversiteler için, yabancı dil üzerine uzmanlaşmış öğretim üyelerinin toplam sayıları verilmiştir. Örneğin, ODTÜ'de bölüm başkanı Almanca Dil Eğitimi uzmanıdır.

(2) Kıbrıs'ta öğretim üyelerinin bazıları Türkiye'den geçici görevlendirmeye atanmaktadırlar. Bu bölümdeki iki profesör ve bir doçent bu yolla atanmışlardır.

(3) Bu profesörün uzmanlık alanı işletme ve iş idaresidir.

Evrensel insan, ulusal birey, bireysel dil

Verici ve alıcı dilsel etkinlikler olarak adlandırılan 'anlamak ve anlatmak' dilsel birimlerle ilişki kurmayı becermektir. Bunlarsa bireysel edimlerdir. Bu nedenle, ancak bireysel olarak düşünebilir, bireysel olarak üretebiliriz. Bunun yanında, ortak ulusal ve evrensel usa katkı yapmamız, ortak ustan katkı almamız, derine ve uzağa bakmamızı, derini ve uzağı görmemizi gerektirir.

Rıfat Oymak

(İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi)

Dilbilimin son bulguları insanın, dilin, düşüncenin, anlamın ve anlatımın anlaşılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Yeryuvarlağındaki tüm dilleri edinip kullanabilecek bir yetiyle dünyaya geldiğimizi; doğduktan kısa süre sonra, toplumsal-ulusal bir dili edinme sürecine girdiğimizi; yapısını sezgisel olarak edindiğimiz o dilin sınırlı kurallarıyla sınırsız sayıda özgün tümce, sözce, anlam üretebildiğimizi; ürettiklerimizi aktarabildiğimizi; bu üretimi ve aktarımı bireysel söz üretme yetimiz nedeniyle başarabildiğimizi; üstelik bireyin ürettiği sözcenin önceden ve sonradan aynı anlam ve dizimde üretilemediğini, üretilemeyeceğini bu bulgularla kavramaktayız. Bulgulardan, bulgulardaki anlam ağından, bireye ilişkin artan bilgilerimizden (diğer bilimsel alanlardan; ruhbilim, toplumbilim, toplumsal ruhbilim, sinirdilbilim, ruhdilbilim) yola çıkarak şu yargılara ulaşabiliriz: Bireyin biricikliği, yüzünün benzemezliği, parmak izlerinin benzemezliği, sesinin benzemezliği vb. özelliklerinin yanı sıra, ürettiği sözcelerin de benzemezliğiyle bir kez daha kanıtlanmaktadır.

Birey nedir?

Bu gerçekler bize, birey olgusunun özelliklerini, biricikliğini, benzemezliğini tanıtlasa bile, bireyin toplum içinde tam olarak ne olduğunu vermemektedir. Bu nedenle birey olgusunu, bireyin gerçekliğiyle bilmeyi zorunlu kılmaktadır. Nedir birey? Toplumsal bir varlık; toplumsal ilişkilerin ürünü ve bütünü olan insan teki. Benzer ve farklı toplumsal ilişkilerin ürünü oldukları, içinde genel benzerlikler ve genel farklılıklar taşıyan bir olgu.

Bu bağlamın tam anlaşılması için, insan kavramıyla birey kavramının ayrımının da kavranması gerekir. Bireysellik, insan kişisinin en özgün, en tipik görünümüdür. İnsan kişisinin, özgün davranışlarını ayrıntı kılın güdüler, temel irasal özellikleri, baskın duyguları, yete-

neğe dönüşmüş özgün yetilerinin bir bileşkesidir. Bu özgün bileşke, insan kişisini-tekini birey yapan özellikler bütünüdür. Bu bileşke, bu bütün, bir soyutlama değil; o bireyin içinde yaşadığı, dönüştüğü, oluştuğu toplumsal gerçeklikle öz bireysel gerçekliğinin de bir bütünüdür. Özgün özellikleriyle bütünleşen birey, toplumsal gerçekliklerin etkisiyle de bu özgün özelliklerini oluşturur. Diğer bir deyişle, özgün birey toplumsal bireydir; iki sürecin, toplumsal-bireysel etkileşimiyle toplumsal özgün birey oluşur. Bu nedenle, birey toplumun belli bir biçiminin görüntüsüdür, ama toplumun kendisi değildir, toplumun özgün bir görüntüsüdür. Topluma bakarak bireyi tümüyle kavrayamayacağımız gibi, bireyi çözümleyerek de bir toplumu tümüyle anlayamayız. Çeşitli ipuçlarına, sezdirimlere ulaşmak, anlamak değildir. Bu karmaşık (karışık değil) oluşum, dünyamıza özgü çok yönlü ilişkilerin (ulusal, sınıfsal, ekonomik, politik, kültürel) ayrıntı bir yansımasının ürünüdür.

'Bireysel dil, bireyin özgün dili, gelişkin bireylerin ve gelişkin toplumların oluşabilmesinde, o ve toplumu için en önemli olgudur'.

Bilinç-dil ilişkisi

Bir toplumda oluşan, bireyle toplumu oluşturan birey ilişkisinde, "bilinç" olgusu etkin rol oynayan bir diğer önemli süreçtir. Bu süreçte, bilinç edinme, kendinin, toplumun, dünyanın bilincine varma, bilincini oluşturma eylemi başlar. Bilinçlenme, bireyin özgün doğasının (iç dünyasının), toplumla olan ilişkileriyle (dış dünya) kurulur. Dış dünyada, toplumla kurulan bu bağ, "etkinlik" olarak kavramlaştırılır. Böylece, "bilinç ve etkinlik de bir birlik oluşturur". İşte bu akış, etkinlik, bireyin özgün doğası, toplumun düşüncüsel, siyasal, tinsel, toplumsal değerleri aracılığıyla bireysel bilincini koşullandırır. Bu koşullanma ya da oluşumda, bireyin toplumu oluşturan diğer bireylerle (çağdaşı olan ya da önceden yaşamış olan) kurduğu çok boyutlu, çok yönlü ilişkiler belirleyici olur. İşte bu nedenle denir ki, "İnsan toplumsal ilişkilerin toplamıdır".

İşte burada, tüm bu süreçte "dil" oldukça başat bir işlev görür. Dil bireylerden önce vardır, birey dünyaya geldiğinde onu hazır bulur; yaratıcı düşüncel, düşsel etkinliklerle ve diğer bireylerin yaratıcı etkinlikleriyle (bilim, sanat, kültür) dili yoğurarak, düş ve düşüncesini de varsillaştırır; ancak onu yeniden yaratamaz. Diğer bireylerin yanında, onlardan öte, dünyada bulunan sayısız doğal ya da yapay nesneleri, olayları, olguları da diline alarak kavrar. Çünkü, dünya birey için nesnelerden, olaylardan, olgulardan değil, onlara ilişkin dilden oluşur. Bunları, bunların ilişki ve çelişkilerini, yaratılarını diliyle kavrar birey, insan. Ancak denemez ki, her birey, dünyayı, nesneleri ve insanları kavrayacak bir bireysel ve toplumsal bilince kendiliğinden, doğal olarak erişir. Hayır, birey bu süreçlere etki, katkı yaparsa onu kavrayabilir. Etki, etkileşimi; katkıysa dili kullanmayı, etkin olarak kullanmayı zorunlu kılar. Böylece, diliyle bilincini, bunun doğal sonucunda da, toplumsal, ulusal ve bireysel dilini de geliştirir. Bireysel dil,

bireyin özgün dili, gelişkin bireylerin ve gelişkin toplumların oluşabilmesinde, o ve toplumu için en önemli olgudur; "Baş, dille tartılır" diyen atasözü, bunu belirtmektedir.

Anadili, ulusal dil ve toplumsal dil ayrımı

Toplumsal dil, bireysel söz ya da edilen dil ile kullanılan dil ayrımı, dilbilimde bu sürecin kuramsal adlandırmalarıdır. Toplumsal dil, edinilen dil olarak adlandırılıp da, anadili denmemesinin gerekçesiye, çağımızla ilgilidir. Çünkü, artık her anadilin ulusal dil olamayacağı gibi; anadili, anamızın kendi kullandığı dili de olmayabilir. İnsan yeryüzüne geldiğinde, kendi köken dilinin, anadilinin kullandığı bir yerde yaşamayabilir ya da orada etkin dil, toplumsal dil; bilimsel, kültürel, ekonomik, tüzesel eğitim dili bir başka dil olabilir. Bu durumda, edindiği dil, anadili değil, toplumsal dili olacaktır. Bir dili, ulus devletlerde, birden çok köken ve etnik dili kullanan farklı kökenli insanların, bir tek ulusal dil kullanması, o dili toplumsal dil yapar. Ulus devletlerde, birden çok anadili, bir tek ulusal dil bu nedenle kullanılır; Türkiye'de Türkçe'nin ulusal dil olması gibi. Toplumsal-ulusal iletişim ve bilimsel-sanatsal üretimin zorunlu koşuludur bu. Örneğin, Almanya'da doğan, ancak Fransa'da büyüyen bir çocuğun anadili yani ilk edindiği dil, Almanca değil, Fransızca olacaktır. Aynı çocuk, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretimini İngiltere'de sürdürdüğünde, İngiltere'de eğitim, bilim, kültür, sanat, yasa, ekonomi dili İngilizce olduğu için, onun toplumsal dili de İngilizce olacaktır. Çünkü, önceden belirtildiği gibi, insanlar dünyaya, yeryuvarlağındaki tüm dilleri edinebilecek bir yetiyle donanımlı olarak gelmektedir. Tüm dilleri edinebilmesinin gerekçesiniye karşılaştırmalı dilbilimin, "tüm dillerin dilbilgisel yapıları genel olarak benzerdir" bulgusundan bilmekteyiz. Örneğin, tüm diller bir "özne, nesne, eylem dili"dir. Ancak, bu yapısal birimlerin kullanımdaki dizimi farklıdır. Türkçe, "öne"yken (özne+nesne+eylem), İngilizce "öen"dir. Birden çok anadilin olduğu toplumlarda (toplumsal dilin yanında gelişkin ve yetkin bir bilim-sanat-kültür-düşünce dili olan toplumlarda), anadil ne olacak? Bir dili kullanan toplum yok olmadıkça, en az iki bireyi var oldukça ve o dili kullandıkça, o dil ölmez; dil ölmez, ölü dil yoktur. Dili kullanan toplum yok olursa ya da o dilin kullanıcısı kalmazsa dil ölür.

İnsan, diliyle insan olmuştur

Yaşayan tüm dilleri yaşatmalıyız. İnsan dili, insan kadar güzel ve yaratıcıdır. İnsan dili, insan kadar karmaşık, insan kadar ilgi isteyen bir olgudur. Ancak, insan doğadan koştukça, ona bağımlılıktan kurtuldukça güzelleşmiş, insanlaşmıştır. İnsan dili de, doğal dile bağımlılıktan, doğallıktan uzaklaştıkça güzelleşmiş ve insanın insanlaşmasına katkı yapmıştır. İnsan, diliyle insan olmuştur. İnsan yetkinliğinde olmasa da, soyutlama yapan, karmaşık problemleri çözen insan benzeri varlık, duygusal, sosyal davranışlar göstermekte ancak taklit dışında hiçbir canlı, üretici bir konuşma gerçekleştirememektedir; dili kullanamamaktadır. Her sözcüsünü üreterek konuşan tek canlı insanıdır. Bu diğer canlılarla ortak olmayan tek yanımdır.

Toplumsal, ulusal diller, toplumu oluşturan, ulusu oluşturan farklı etnik, dinsel ve dilsel yapıların toplamının dilidir. Çünkü toplumsal dil, soyutlama yetisi en gelişkin olan dildir. Çağımızda dile etnik, milli, dinsel, geleneksel bakışlarla bakılamaz. Bu tür bakışlar, dilin temel işleviyle çelişir. Çünkü dilin temel işlevi, sanıldığı ya da geleneksel olarak söylendiği gibi, "iletişim" değildir.

Dilin iletişimsel işlevi, ilkel dönemlerin insan toplulukları için geçerliydi. Bilim öncesi toplumlarda dil daha çok bir iletişim aracıydı; ama günümüzde değildir. Dil, iletişim aracı olmanın çok ötesinde ve çok önemli işlevleri olan bir dizgesel olgudur. Dil, öncelikle düşünmek, anlamak, anlamlandırmak, yorumlamak, kavramak ve en önemlisi genellemeyle ilgilidir. Bu kavramların anlamı olan süreçlerdeyse kavranacağı gibi, iletişim beşinci, altıncı derecede önemlidir. Bu etkinliklerin ortak özellikleri, üst düzeyde soyutlamayı gerektirir olmalarıdır. Bu türden soyutlamalar, doğal dünyanın, doğal dilleri, doğal sözcükleriyle olası değildir. Dillerde soyutlama yetisi, soyutlama alanlarında yetkinliğe erişmiş dillerle olanaklıdır. Gerçi her dilin, gücül gelişme özelliği vardır. Ancak, dü-

şünmek, anlamak, anlamlandırmak, yorumlamak, kavramak sürecini bekletemeyiz. Günümüz dünyası buna izin vermez. Kuşkusuz dil, dilin ve insanlığın tarihinde bu işlevlerini bireyler ölçeğinde, özgünlüğünde yerine getirmiştir. Geçmişte, insanlar dille soyutlama gerçekleştirmediler demek istemiyoruz, dilin doğasında vardır bu. Söylenmek istenen, bugün dil, işlevini yoğun, birçok alanda, sürekli ve her birey için zorunlu kılmıştır. Az sayıda soyutlayan, buna karşın çok sayıda iletişim kuran insanların oluşturduğu topluluklardan; soyutlama, ilişkilendirme, düşünme ve üretme yetisini yeteneğe dönüştürebilen insanların oluşturduğu topluluklara geçilmedir. Eğitim ve dil eğitimi bu nedenle vardır ve sürekli geliştirilmektedir.

Yaratıcılık için, bireysel dillerin gelişmesi sağlanmalıdır

Günümüzde ve gelecekte, düşünmek, düşlemek, üretmek üst bir dille olanaklıdır. Üst dil, kavram ağı, kavramlar arası ağı gelişkin bir dildir. Biriktirmiş bir dildir. Günümüzde düşünmek, kavramlar arası soyut ilişki kurmaktan öte anlamağları arası ilişki kurarak usamlamak demektir. Bilimsel, sanatsal, kültürel anlamağlarının derinlemesine geliştiği, anlamağları arası ilişki kurmanın, en genel olandan, en tekil olana düşünmek demek olduğu, düşünme eyleminin yasalarının bunu zorunlu kıldığı ve ancak bu tür etkinliklerin düşünme, anlama ve anlamlandırmayı sağladığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Genelde eğitim, özelde dil eğitimi, bu sürece olabildiğince çok insanı katmayı amaçlamaktadır. Doğalgündelik dil, geleneksel-sıradan kavram, günlük sözcükler ve yeniden üretilmeyen tümce-metinlerle bunları (bilim, sanat, felsefe) yapamayacağımız, yazının başından beri belirtilen nedenlerden ötürü yadsınması olanaksız bir gerçektir. Evrensel ölçekte üretilen bilim, sanat, felsefe yaratım ve üretimlerine katılmak, katkı yapmak, o dünyadan etkilenmek, o dünyayı kavramak olanaksızdır. Doğal dil, doğal sıradan dünyanın dilidir. Bilim, sanat gibi etkinliklerin diliyse yapay dünyanın dilidir; üst bir dildir. Dilimizi, düşüncemizi geliştirmemiz, bu dünyanın dilini edinmemiz, bu dünyayı anlamamız, bu dünyayla etkileşimde bulunmamız ile doğru orantılıdır. İşte tam bu süreçte, bireysel dil, özgün söylem, yaratıcı metinleştirme, söylenmemiş, söylenmeyecek (üretilmemiş, üretilmeyecek) olan dilsel ürünler üretmek; bilime, sanata, felsefeye katkı yapmakla özdeş anlamdadır. Yaratıcılık, dille olanaklıdır. Özgün dil, özgün buluşun hem zorunlu sonucu, hem de bu sü-

İnsan doğduğunda anadilinin kullanıldığı bir yerde yaşamayabilir. Bu durumda, edindiği dil, anadili değil, toplumsal dil olacaktır.

reçteki zorunlu bileşendir. Bu sürece ancak, özgün bireyler olarak katılabiliriz, bu süreçten ancak özgün bireyler olarak katkı alabiliriz. Bunların doğal sonucu da, ancak özgün dil ve özgün düşüncesi olanların etkileşimlerinden oluşan bir toplum, bilim, sanat, felsefe üreten bir toplum olabilir.

Tüm bunlardan sonra, şu öneri bir zorunluluktur: Dil eğitiminin, kullanılan dilin yinelenmesi olarak sürdürülmesinden uzaklaşmalı; birey dili yaratmaya yönelik olarak yeniden düzenlenmelidir. Birbirinin benzeri, özgün dili olmayan metinlerle öğrencilerin bireyleşmesinin önüne geçilmemeli; öğrenci, özgün dili yaratmış bireylerin sanatsal, bilimsel metinleriyle ilişkiye sokularak; her öğrencinin kendine özgü bir söylemi, dili, anlatımı, anlamlandırması olabileceği ve olması gerektiği gerçeği öğrencilere kavratılmalıdır. Çünkü, bireysel dil kullanım yetisi her insanda vardır. Amaç, bu yetiyi yeteneğe dönüştürerek insanlarımızı bireyleştirme sürecine sokmak, bireysel dili, doğal olarak da, bireysel yaratıcılığı olan kişiler yaratmak ve bunlardan oluşacak ileri toplumu kurmak olmalıdır.

Ulusal olmayanın evrenseli olamaz

Toplum kavramını, sürü kavramından ayıran; toplumu oluşturan parçaların öz-

gün oluşları, benzemez oluşlarıdır. Bütün, toplumun parçalarından oluşmasına karşın, parçaların kendileri de özgün bütündür. Toplum, benzeyenlerden oluşmaz; ayrı, benzemez olanlardan oluşan bir bütündür. Bireyi olmayan insan toplulukları yarı sürüdür. Toplumsa, bireylerden oluşur; ancak, bireyler toplamı değildir. Toplum, benzemezlerin benzerliklerinden oluşan, onu oluşturanlardan farklı bir bütündür. Toplumu oluşturan bireyler, parçanın kendisi değil, parçalardan öte ve başka bir şeydir. Bu tür toplum bireyleri, ulusal-toplumsal bilinci gelişkin bireylerdir. Ulusal bilinci gelişkin bireyler, evrensel bireylerdir. Evrensel bilince ulaşmış bireylerdir.

Evrensel bilinç, bir üst bilinç biçimi olmaktan çok, ulusal bilinç biçiminin oluşmasına katkı sağlayan, ulusal bilincin de zorunlu sonucudur. Zorunlu sonuç, zorunlu süreci getirir. Zorunlu süreçse, ulusal bilinç sürecidir; bu süreç tamamlandığında, kendini yadsımaz, kendini aşar. İnsan, insansal bilinci, ulusal bilinç biçimleriyle; bu bilinçleriyle dil(i)yle edinir. Ulusal bilinç biçimleri bu nedenlerden ötürü, ırkçı, faşist, ümetçi vb. bilim dışı bakışlardan ayrılır. Ayrı, kendi gerçekliğini, bilimsel bilgiyle tarihsel gerçeklik üzerine oluşturmalarıdır. Kendi gerçekliğine [tarihsel, toplumsal, ekonomik, kültürel (dilsel-dinsel-geleneksel)] ulaşmasının, tek de-

ğilse bile en güvenilir yolu, bilimsel bilgiyle ayırdına varmaya çalışmasıdır. Bu ayırdına varma süreci de dilsiz gerçekleşemez. Dilsiz bilinç, ulusal-evrensel bilinç söz konusu olamaz. Özcesi, her bilinç biçimi dilseldir; her dilsel bilinç biçimiye ulusal dile dayalı bilinçtir. Bundan ötürü, ulusal olmayanın evrenseli olamaz ya da ulusal olmayan evrensellik yoktur.

Son sözler olarak denilebilir ki, verici ve alıcı dilsel etkinlikler olarak adlandırılan "anlamak ve anlatmak", dilsel birimlerle ilişki kurmayı beceriktir. Bunlarsa bireysel edimlerdir. Bu nedenle, ancak bireysel olarak düşünebiliriz. Bireysel olarak üretebiliriz. Düşünmek, düşünce üretmek bireyseldir. Bunun yanında, ortak ulusal ve evrensel usa katkı yapmamız, ortak ustan katkı almamız, derine ve uzağa bakmamızı, derini ve uzağı görmemizi gerektirir. Bireyleri düşünmeyen, yaratmayan toplumlar üretmezler, dağıtamazlar, paylaşamazlar.

KAYNAK YERİNE

Metinde sözü edilen, dilbilimsel, ruhdilbilimsel, toplumdilbilimsel kuram ve bulgulara ilişkin olarak; Noam Chomsky, Ferdidand de Saussure, L. Vygotsky, J. V. Vendryes, Valenti N. Voloşinov, Berke Vardar gibi bilimcilerin yapıtlarına ve ülkemizde yayımlanan dilbilim ile ilgili süreli yayınlar (dilbilim araştırmaları/anadili dergisi) ve diğer dilbilim konulu kaynaklara bakılabilir.

Ekim Kitaplarımız

TOROSLU KİTAPLIĞI

geçmişten günümüze gelen birikim...

www.toroslu.com Tel: (212) 251 30 95

Dil ile Ekin
Aydın KÖKSAL

Şiir Yazıları
Eray CANBERK

Denizcilik Yelkencilik
Sait KERESTECİ

Dilin İşlevleri ve İletişim
Veysel KILIÇ

Nasrettin Hoca Fıkraları
Yusuf ÇOTUKSÖKEN

Akdeniz Yörükleri Tarihi
Seyhan YÜREĞİR

**Kahramanlar Hep Çocuk
(Türk Yazarlardan Seçilmiş
Gençlik Hikayeleri)**
Necati GÜNGÖR

Mustafa Kemal ATATÜK Diyor ki
Bilge METE

Yusuf ATILGAN'ın ROMAN DÜNYASI
Ali İhsan KOLCU

Türkçe Üzerine-I Denemeler Eleştiriler
Yusuf ÇOTUKSÖKEN

Atatürk Şiirleri Antolojisi
Yusuf ÇOTUKSÖKEN

Çağdaş Türk Şiiri-I
Hikmet ALTINKAYNAK

Matematik Projeleri
Sevim GÜNDÜZ

**Politika'da Neden Kaybediyorlar?
Nasıl Kazanırlar?**
Ahmet TAN

Öykü ve Roman Yazma Sanatı
Sevim GÜNDÜZ

22. İstanbul Kitap Fuarındayız
(25 Ekim - 2 Kasım 2003): Standımız 4.Salon 511A

Martin Heidegger ve Hannah Arendt'te metafizik ve politika üzerine...

"Heidegger ve Arendt'te metafizik ve politika ilişkisinin aydınlatılması, her şeyden önce bu filozofların görüşlerinin, insanlığın içinde bulunduğu somut durum ve gerçeklere yapabildiği göndermelere ve göndermelerin ortaya çıkarılabilmesine bağlıdır. Öyle zannediyorum ki 'Metafizik ve Politika' adlı kitabımızda toplanan çeşitli yazılar, bu noktaya oldukça değişik açılardan ışık tutmuştur."

Prof. Dr. Önay Sözer ile söyleşi

Söyleşi: Ruken Kızılar

Geçtiğimiz yıl, Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü, "Martin Heidegger ve Hannah Arendt, Metafizik ve Politika" başlıklı Uluslararası Felsefe Kollokyumu düzenledi. Bu kollokyumun özelliklerinden biri, her ikisi de Platon ve Aristoteles'ten başlayarak Batı metafizik geleneğinin "sökümünü" amaçlamış olan bu iki filozofun, ad ve felsefelerini belki de ilk kez bir felsefe toplantısında görüyor olmamızdır. Bu sökümlü ve sonrasında ne gelebileceğini, bir yol ayrımının mı, bir uzlaşmanın mı söz konusu olacağını ve daha pek çok konuyu tartışan 9 konuşmacının, konuşma metinleri, daha sonra hazırlanan bir kitapta toplandı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları tarafından hazırlanan kitabın adı, kollokyumla aynı ismi taşıyor: Martin Heidegger ve Hannah Arendt, Metafizik ve Politika. Metinlerin İngilizce çevirilerinin ve Türkçe karşılıklarının okura, yan yana sayfalarda sunulduğu bu kitap Heidegger ve Arendt terminolojisinin oluşturulmasında da öncü bir rol üstleniyor. Önay Sözer, Sanem Yazıcıoğlu Öge ve Fiona Tomkinson'un hazırladığı bu kitap hakkında, Sayın Önay Sözer'le bir söyleşi yaptık. Kitap tanıtımının ötesine geçen ve Heidegger ve Arendt'in metafizik ve politika hakkındaki görüşlerine dair ipuçları veren söyleşiyi okurlarımıza sunuyoruz.

- Martin Heidegger ve Hannah Arendt'te, metafizik ve politika ilişkisinin arandığı 'Metafizik ve Politika' adlı kitabımızdan okuyucularımıza bahsedermisiniz?

- Sanem Yazıcıoğlu Öge ve Fiona Tomkinson'la birlikte hazırladığımız *Metafizik ve Politika* adlı bu kitap, bugünkü kültür ortamımızda birçok yönden bir ilk olma anlamı taşıyor. Öncelikle ilk

kez Heidegger ve Arendt üzerine böyle özgün bir çalışma, önce bir kollokyum sonra bir kitap olarak Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Bu kitap her iki filozof üzerine olan incelemeleri ilk defa bir araya getiriyor. Ön alan bir başka yönü daha var; henüz Heidegger'in ana yapıtları dilimize çevrilmeden biz, Heidegger'in düşüncesi üzerine birtakım yorumlarımızı yayımlamak cesaretini kendimizde

bulduk. Tabi bu cesaret birtakım güçlükler de getirdi. Bu güçlüklerin başında Heidegger'in kendi felsefi dilinin Türkçe'deki karşılığını yaratma, bulma noktasındaydı. Az çok bunu yapmaya çalıştık ve kitabın sonuna da bir kavram dizini ekledik. Kitap İngilizce özgün çevirileri ve Türkçe metinleri bir araya getirdi-

ği ölçüde okuyucuya yol gösteriyor denilebilir. Az çok İngilizce bilen bir okuyucu Türkçe'de önerdiğimiz karşılıkların İngilizce'deki paralelleri bu kitaba bakarak tanıyabilecektir.

Heidegger ve Arendt'te metafizik ve politika ilişkisinin aydınlatılması, her şeyden önce bu filozofların görüşlerinin insanlığın içinde bulunduğu somut durum ve gerçeklere yapabildiği göndermelere, bu göndermelerin ortaya çıkarılabilmesine bağlıdır. Öyle zannediyorum ki kitapta toplanan çeşitli yazılar, bu noktaya oldukça değişik açılardan ışık tutmuştur. Örneğin Schüssler'in yazısı Heidegger'de "dil ile varlığın ilişkisi"ni ortaya koymaya çalışmaktadır. Heidegger'in, dilde varlığın ışıklandırılması dediği şey, bizim diyalog yoluyla somut olaya en çok yaklaştığımız anı, durumu felsefi olarak betimlemektedir. Barash'ın yazısında ele alınan "anımsama" konusu; Denamy'nin yazısındaki "dünya" kavramı; Grossmann'ın anlama ile yargılamanın yakınlığını gösteren düşünceleri; Schües'in, Heidegger'in "başka başlangıç" kavramını vurgulaması hep bu noktaya değişik yönlerden tutulan ışıklardır.

Politika önce metafiziğe karşı çıkmalı

Eğer politikadan söz edeceksek, politikanın metafiziğin bütün spekülative tavrına belli bir noktada karşı çıkması ve insanın eylem içindeki varoluşunu belli bir zaman ve uzay aralığında yakalaması gerekir. Ben de kendi yazımda her iki filozofu bu açıdan bir araya getirmeye çalıştım. Bu çalışmada bana yol gösteren nokta, Heidegger'in ve Arendt'in düşüncelerinin, Kafka ile bağlantılandırılarak en iyi şekilde anlaşılacağı noktası oldu. Diğer katkıda bulunanlar

ise, Fatmagül Berktaş, Ali Vahit Turhan, Sanem Yazıcıoğlu Öge, bu iki filozofun düşüncelerinin birbirine yakınlığını vurguladılar.

- *Kafka sever okuyucularımız için bu bağlantıdan kısaca bahsedebilir misiniz?*

- Bu her iki düşünür de, bana Kafka'yı çağırıyor. Çünkü Kafka'nın başlıca kahramanı olan "K" bu dünyadaki acılı trajik varlığını sürdürmektedir, fakat bu sürdürüş onun edilgin olduğu anlamına gelmez. K sürekli eylem içerisinde. Ama bu eylem onun çoğunlukla ayağının kayması, trajik ve bitmeyen bir sürecin içerisine girmesiyle yönelir. Dolayısıyla bu sözünü ettiğim açılma, Kafka'nın romanlarında da var. Kafka sadece durumu betimlemekle kalmaz, aynı zamanda bizde başka bir dünyanın özlemini getirir ve bu dünyanın gerekçesinin ne olabileceğini gösterir.

- *Heidegger ve Arendt'in kendi hayatlarında politika ile olan ilişkileri nasıl olmuş?*

- Heidegger'in (1889-1976) politik yaşamını izlemek için, onun meslek yaşamındaki önemli aşamalara göz atmak gerekir. 1928'de, hocası Husserl'den sonra Freiburg Üniversitesi'ndeki felsefe bölümünün ordinaryusu, başkanı olur. Bu arada 1929 Ekim ayı krizi olarak bilinen büyük borsa krizini hatırlamak gerekir, o sırada Almanya'da işsizlik almış yürümüştür. Böyle bir çöküntü ve bunalım ortamı içerisinde faşizm iktidara doğru tırmanır. Heidegger'in faşizmle olan flörtünde önemli aşama, 21 Nisan 1933'de Freiburg Üniversitesi Rektörlüğü'ne getirilmesi ve bu görevi alması sırasında yaptığı rektörlük konuşmasıdır. Bu konuşma "Alman üniversitesinin kendi hakkındaki iddiası" başlığını taşır. Burada Heidegger'in bir filozof olarak, ortalığa hâkim olmakta olan bu politik ideoloji ile olumlu bir hesaplaşma içerisine girdiğini, yani bu ideolojiden kendi felsefesinin de sunduğu birtakım sorunlar için çözüm beklemekte olduğunu görüyoruz. Bu arada 21 Ağustos 1933'de Almanya'da yeni bir üniversite yasası ortaya atılır. Bu üniversite yasası, senatoları birer danışma kurulu haline getirir ve rektörü de yüksek okulun "führer"i olarak adlandırır. Heidegger konuşmasında ve daha sonraki yazılarında da bu yol gösterme, önderlik etme anlamına gelen führer sözcüğü üzerinde durmakta, führerin de Alman halkının önderliğinde çalışması gerektiğini söylemektedir. Tabii ki bütün bu sözler, Heidegger'in kendi felsefesinin tehlikeli bir yola kaymış olduğunu göstermekte. He-

idegger, bir yanlış içerisinde olduğunu kısa zamanda anlar ve 23 Nisan 1934'de rektörlükten istifa eder.

Heidegger'in politik yanlış

- *Heidegger'in bu politik yanlış nereden kaynaklanıyor?*

Biraz önce söylediğim gibi o, kendi felsefesinin içinden gelerek, politika içerisine girmiştir. Bunda Heidegger'in 1927'de yayımlanmış birinci başyapıtı sayılan *Varlık ve Zaman*'da anlattığı, metafizik karşısındaki tavrı ile bütün bu politik yanlış ve ayağının tehlikeli bir yola kayması yakından ilişkilidir. Heidegger, *Varlık ve Zaman*'da metafiziğin sökülmesini yapmak istemiştir. Fakat ken-

disi de sonra farkına varır ki, metafiziğin sökülmesini yaparken, aynı zamanda metafizikten pek çok düşünceyi de ödünç almıştır. Dolayısıyla bu kitap kendi görevini, başarıyla yerine getirememiştir. Metafizik düşünme, çağından tam farkında olmadan birtakım etkiler alır. Heidegger'in bu yapıtında da, kendisine karşın, bir metafizikçi olarak Heidegger'in çağından şiddetli etkiler almış olduğunu görüyoruz. Bu kitapta ortaya atılan, çözümlenen birçok kavram, "kaygı, boğunç, angst" gibi kavramlar, o gün moda olan ekspresyonizmin (dışavurumculuk) başlıca konularıydı. Dolayısıyla o bu yapıtında, metafiziğin sökülmesini yapmaya çalışırken, çağının etkilerine teslim olmuştur, tıpkı bir ekspresyonist sanatçı gibi. Bu etkilerle baş edememiştir. Dolayısıyla ben Heidegger'in

politikadaki tutumunu, bu ilk yapıtındaki metafizikle olan ilişkisindeki başarısızlığına bağlıyorum. Aynı zamanda şunu söylemek istiyorum, metafizikle politika arasında çok yakın bir ilişki vardır. Metafiziğin doğru olarak sökülmesini yapan bir düşünür, aynı zamanda çağının politikalarını da iyi anlamıştır. En azından bunu kendisinden şiddetle beklememiz gerekir. Fakat Heidegger burada, kendisinin de daha sonra ifade ettiği gibi metafiziğin kurbanı olmuştur.

- *Neden metafiziğin sökülmesini yapıyor?*

- En başta Yeniçağ felsefesinin sökülmesini yapmayı amaçlıyor. Yeniçağ felsefesi Descartes'den başlayarak, Kant'ın aydınlanma felsefesi ile birlikte, insanlık için büyük bir ilerleme projesi ortaya koymuştur. Bu projeye göre insanlık, özellikle Avrupa insanlığı, kendi tarihinin birtakım kalıntılarından, boş inançlardan kurtulacak, akıl ve özgürlük yolunda ilerleyecekti. Fakat tarihsel olaylar öyle göstermiştir ki, 1800'li yılların sonundaki büyük toplumsal kriz ve ondan sonra gelen 1. Dünya Savaşı bütün bu aydınlanmacı aydınların hayallerini ve umutlarını boşa çıkarmıştır. Dolayısıyla onun Yeniçağ felsefesi karşısındaki sökümcü tutumunu anlamak için, bütün bu felsefeyi tarihsel bağlamına oturtarak düşünmek gerekir. Neden 1. Dünya Savaşı, bu kadar ilerleme yolunda olduğu iddia edilen Avrupa toplumlarında ortaya çıktı? Bu soru kışkırtıcı ve tehdit edicidir, bunun üzerinde yalnız Heidegger değil, hocası Husserl de düşünmek zorunda kalmıştır. Söküm bunun için gerekli.

- *Heidegger Nazi sempatisini politikasının yanlışlığını ne zaman fark ediyor?*

- 1934'de rektörlükten ayrılır ve büyük bir yalnızlık içerisine çekilir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da öğretim üyeliği Almanya'da askıya alınır. Dolayısıyla adı kayıtlardan silinmeye başlar. Bu yalnızlık dönemi içerisinde hiçbir zaman açıkça ben yanlış yaptım, faşist bir ideolojiye sığındım gibi bir açıklamada bulunmaz. Bir kere bunu kabul etmek gerekir. Fakat sonra oldukça eleştirel bir tavır içerisine girdiğini, 1950'de yazdığı bir makalede görüyoruz ve bu makalede doğrudan doğruya "führer"lerin, "varlığın unutulduğu" dönemlerde ortaya çıktığını söylemektedir ki, daha önce söylediği şeylerle tabii ki çelişki oluşturuyor. Ama Nazizm dönemine ilişkin eleştirisini de kendi felsefesi içine nasıl aldığını göstermiş oluyor. Bu aynı zamanda totaliter rejim demektir.

Bütün toplumun bir hesap makinesi tarafından yönlendirildiği dönemdir. Bunun sonucu da Heidegger'in deyiimiyle, "var olanın aşındırılması", dünyanın kötüye kulanılmasıdır.

- Onun felsefesinin içine girebilmemiz bakımından da, varlığın unutulması sözünü açıklayabilir misiniz?

- Heidegger, Batı metafiziğini Platon ve Aristoteles'den başlatarak, temelinde "varlık" kavramını görüyor. Ancak ona göre "varlıkla", "var olan" arasında bir ayırım yapılması gerekir. Batı metafiziği, "Varlık/arkhe nedir?" sorusuyla başlamıştır. Fakat Batı metafiziği bu soruyu var olanın ne olduğunu söyleyerek cevaplandırmaya çalışır. Dolayısıyla bütün Batı metafiziği var olan kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa Heidegger'e göre varlık denen şey, var olana indirgenemez. Varlığı yeni baştan düşünmemiz gerekmektedir. İşte varlığın bu var olana indirgenmesi, bütün Batı metafiziğinin ve Yeniçağ felsefesinin büyük yanlıgısıdır, varlığın unutulması demektir. Her şeyi birer var olan olarak görürseniz, onları elde etmek istersiniz. Onları sömürürsünüz, yoğaltırsınız, kullanırsınız ve sonunda yok edersiniz. İşte varlığın unutulması faşizmle bu anlamda birleşiyor. Burada şunu hatırlamak gerekiyor, faşizme bu denli karşı çıkışında Nietzsche'nin etkisi büyüktür. Nietzsche'nin bütün Batı metafiziğini ve de onun bilimdeki, politikadaki, kültürdeki sonuçlarıyla bir nihilizm olarak görmesi, nihilizme karşı direniş çağrısında bulunması, bütün değerlerin tepe taklak olduğunu söylemesi, Heidegger'i son derece etkilemiştir.

Arendt'in politik tavrı duruma göre şekilleniyor

- Arendt'in politik yaşamı...

- Arendt'i gençliğinden itibaren bir Musevi düşünme geleneğinin içerisinde buluyoruz. Politika ile olan ilişkisi ve bilinçlenmesi, şüphesiz Almanya'da Nazi aleyhtarı uygulamalarla eş zamanlıdır. 1933'te kısa bir tutuklanmadan sonra Paris'e geçtiğini ve 1941'de Amerika'ya göç ettiğini biliyoruz. Arendt'in politikayla olan ilişkisinde, özellikle 1951'den sonraki tutumu bence önemli. Arendt bu yıllara kadar siyonizmle sıkı fıkı bir ilişki içerisindeydi, İsrail Devleti-

ti'nin kuruluşunu da desteklemiştir; fakat bu devletin ilk politik uygulamalarıyla birlikte eleştirel bir tavır içerisine girdiğini, siyonizmin ana tutumundan da koptuğunu görüyoruz. Arendt, bu yıllardan başlayarak, politik bir köşe yazarı olarak kendisini gösteriyor ve daha sonra bir politika kuramcısına dönüşüyor. Onu meşhur eden önemli tezlerinden biri, şüphesiz, faşizmle, Stalinizm'in yapısal benzerliğini iddia etmiş olmasıdır. Bu görüş Türkiye'de de yankılarını buldu ve özellikle Sabahattin Eyüboğlu ve arkadaşları tarafından benimsendi. Bu tezin ne kadar haklı olduğu tartışılır ve Arendt'in de gerçekte bunların aynı şeyler olduğunu söylemediği göz önünde bulundurulmalıdır. Yapısal benzerlikten söz ediyor sadece.

Sonraki yaşamında, gerek Amerika'nın kendi iç politikasına, gerek dünya politikalarına karşı tavır alırken görüyoruz onu. Bu arada bence asıl önemli olay, Eichmann davasıdır. Jerusalem'de Eichmann kitabında Arendt çok ilginç görüşler ortaya koyar ve bu kitap, politika alanında klasikleşmiş yorumlara alışmış okuyucular üzerinde çok etkisi yapar ve bu alandaki bakış açılarına devrim getirir. Bu kitapta Arendt'in savunduğu görüşler, davanın davacılarına olan yakınlığı, davacıların görüşlerinin hakim olması, diğer yandan Yahudiler'in kendi soykırımlarındaki sorumluluklarının göz ardı edilmesi ve kötülük kavramı üzerine söylediği şeylerdir. Arendt, Eichmann'ın şahsında kötülüğün banel bir hale geldiğini söylemiştir. Arendt duruma göre davranan bir yorumcuuydu.

- Heidegger ve Arendt'te metafizik ve politikanın birbiriyle ilişkisi nasıl olmuştur?

- Heidegger'le ilgili az önceki sözlerimi şöyle de özetleyebilirim, o metafizik tutumundan kurtuldukça politikadaki fa-

şist eğilimini yendi. Tabii bu yeniğin nasıl olduğunu görmek için, onun ikinci dönemine bakmak gerekir.

Arendt'in bakışı ise 1958'de yayımlanan *Vita Activa* (İnsanlık Koşulu) adlı kitabında görülmektedir. Buradaki en belirgin tezi şudur: İnsan etkinliklerini üç grupta toplar. Bunlardan ilki üretim ilişkisidir. İnsan yaşamı üretmek zorundadır. Bir çocuk doğurmak, yaşamın devamlılığını sağlamak gibi. İkinci etkinlik yapım ilişkisidir. İnsan yalnızca üretmez, aynı zamanda yapıt meydana getirir. Binalar yapar, şiir yazar, vs. Diğeri ise eylemdir. İnsan eyleyen bir varlıktır. Ona göre Batı metafiziği ana kavramlarını daha çok üretim ve yapım ilişkilerinden almıştır. Batı metafiziğinin insan modeli, üreten ve yapan insandır; ama eylemde bulunan insanı, yeterince göz önünde bulundurmamıştır. İnsanın kim olduğu, ancak eylemi ile anlaşılır. Eylem ise ancak kamu alanında ortaya çıkar. Kamu alanı politik alandır. Şimdi Arendt'in bu *Vita Activa* kitabından başlayarak, metafizik ve politikanın ilişkisinde kesin bir tavır aldığını görüyoruz. Eylem aslında ona göre ikinci bir dünyaya geliş gibidir. Bu kitaptaki benim yazımda da Arendt'in tavrını ortaya koymaya çalıştım. Düşünme, politikanın ayrılmaz bir parçasıdır. Düşünmeden eylem olmaz.

Geleceğe uzanan yorumları

- Bu iki filozofun günümüze ışık tutan yönleri neler?

- Heidegger'in özellikle teknoloji ile ilgili söylediği şeyler bugün de, şüphesiz bazı değişikliklere uğrayarak, anlam ve önemini korumaktadır. Onun bizim için asıl ilginç olan yanı çok köklü olan Alman felsefe geleneğinden gelerek, bu geleneği günümüze aktararak çağımızın sorunlarıyla uğraşmış olmasıdır. Bu geleneği okumada Heidegger'in yorumlarının bize ve felsefe öğrencisine yardımcı olacağı kanaatindeyim. Diğer yandan Arendt'le Heidegger'in düşüncelerinin yakınlığı ortadadır. Bu yakınlık, Arendt'in aynı zamanda özgün yanını oluşturuyor. Arendt'i Heidegger'in gölgesinde bırakmamış, onu yaratıcı bir düşünmeye vardırıştır. O zaman bence, Heidegger'i Arendt'le birlikte okumalıyız. Daha iyi anlamak için değil, belki de başka bir düşünceye açılmak için...

Türkiye’de çocuk ruh sağlığının başöğretmeni: Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu

‘Beni mesleğimde mutlu eden tek şey, yardımcı olabildiğim hastalarım, yetiştirebildiğim uzmanlar, bir de ailelere ulaştırabildiğim kitaplarım, televizyon, radyo programları ve konferanslar. Bunlar beni tatmin ediyor, ama tabii Türkiye’nin sorunlarını çözmeye yetmiyorlar.’

Feyziye Özberk

Sabah ilk işim, kızımın kitaplığından Atalay Yörükoğlu’nun *Çocuk Ruh Sağlığı* kitabını bulmak oldu. Gül, Tıp Fakültesi’ne başladığında bu kitabı, çocuk yetiştirmeyle ilgili başka birkaç kitapla birlikte, geleceğin hekim-anne adayı olarak ona armağan etmişim.

Bendeki kitap, 1978 yılında yayımlanmış 1. baskı; 10.000 adet basılmış, fiyatı 70 lira. Atalay Yörükoğlu söze, “Bu kitabımı, iki sevgili anneye, beni yetiştiren anneme ve çocuklarımin annesi eşim Emel’e sunuyorum” diyerek başlamış. Hemen sayfaları çeviriyor, işaretlediğim, altını çizdiğim bölüm ve cümleleri arıyorum. İlk cümlecik ruh sağlığını özetliyor: “Sevmek ve Çalışmak”. Son sayfada ise, bir bölümü kırımları kalemlle işaretlemişim: “Benden, ‘örnek çocuk’ olmamı beklemezseniz, ben de sizden kusursuz ana-baba olmanızı beklemem. Sevecen ve anlayışlı olmanız bana yeter”.

Atalay Yörükoğlu’nun *Çocuk Ruh Sağlığı* adlı bu kitabı, 80’li yıllarda benim ve tanıdığım tüm genç annelerin başucu kitabıydı. Çocuklarımızla ilgili, küçük-büyük ruhsal sorunlarda, kaygılarda, “Atalay Yörükoğlu’na danış ya da götür” aklımıza gelen ilk öneriydi. *Çocuk Ruh Sağlığı* kitabı bugün 26. baskısını yapmış durumda, satışı 200 bini geçmiş.

Çocuk Ruh Sağlığı neden hep başucu kitabı oldu; çünkü örnekler bizden, çevremizdendi. Anlatılan doğru ya da hatalı davranışlar, önyargılar bizim kültürümüze özgüydü. Konulara uygun deyimler, atasözleri ve Atalay Bey’in Türkçe’ye gösterdiği özen, anlaşılmayı kolaylaştırmış, metinlerin acıcılığını artırmıştı.

Çocuğu sevmek, çocuğu dinlemek, çocuğa güvenmek, Sayın Yörükoğlu’nun sevgili şairimiz Sunay Akın’ın babasına dediği gibi, “çocuğun kanatlarını kırma-mak”... İşte Atalay Yörükoğlu’nun analabalara temel önerileri bunlar.

Ailesi: Eşi, annesi, kardeşleri, çocukları, torunları...

Atalay Yörükoğlu ile ilk görüşmeyi yaptığımız bürosu ve daha sonra ziyaret ettiğim evi, çok mütevazı döşenmiş; kendisi de mütevazı bir insan. Konuşması akıcı, ses tonu yumuşak ve etkileyici, belleği çok güçlü.

Eşi Emel Yörükoğlu’nu 5 yıl önce kaybetmiş; 45 yıl evli kalmışlar. Eşiyle ilgili olarak, “O benim dostum, arkadaşım, eşim, her şeyimdi. Beni çok mutlu etti. Belki benim onu ettiğimden fazla, o beni mutlu etti. Kitaplarımın yazılmasında büyük emeği geçti. Yazdıklarımı daktiloya çeker, düzeltir; bir kitap bittiğinde, ikincisini yazmam için beni durmadan yüreklendirirdi. İki parmakla yazdığı daktiloda bütün kitaplarımı temize çekti. Nitekim *Çocuk Ruh Sağlığı*’nın 22. baskısında, “Güzel bir annenin anısına” diye onu anarak, minnet borcumu dile getirmiştim. Bir yazarın sözünü çok beğenirim; der ki: ‘Çocuklarınızın ruh sağlığını merak etmeyin; eşinizi mutlu edin, yeter’. Gerçekten de ailede en önemli şey; ana-babanın sevgisi, anlaşması, birbiriyle sağlıklı ilişkisi. Ben bunu eşime borçluyum; bu ortamı bize o sağladı. Hem çocuklarımin yetiştirilmesinde, hem de kitaplarımin yazılmasında, mesleğimde, ilerlememde, onun katkısı çok büyük olmuştur” diyor.

Atalay Bey, annesi Gümüş Yörükoğlu’yla birlikte yaşıyor. Atalay Bey’in, üçü de Ankara’da yaşayan ve evli olan çocukları, küçük, sevimli, “mutluluk hâpı” torunları, onları hiç yalnız bırakmıyorlar. Büyük oğlu, kalp cerrahisi uzmanı Doç. Dr. Yavuz Yörükoğlu, Ankara Kent Hastanesi’nin Medikal Direktörü; kızı Dilek Küçük, anestezi doçenti; küçük oğlu Orhan Yörükoğlu, bilgisayar uzmanı.

Atalay Yörükoğlu, üç erkek kardeşin en büyüğü. Ortanca kardeşi, elektrik mühendisi, şimdi emekli; ne yazık ki küçük kardeşlerini çok genç yaşta kaybetmişler. ODTÜ mezunu, mimarmış. Eymir Gölü’nde, bir kış günü, kayıkları devrilmesiyle arkadaşlarıyla birlikte boğuluyor, üstelik yüzmeyi de biliyorlarmış... “Çok yetenekli bir gençti” diyor Atalay Bey ve ekliyor: “Hayatın, insanın karşısına çıkardığı ama geldiği zamanda yıkan, olağan sayılan olaylar, hastalıklar...”

Atalay Bey’e Gümüş Yörükoğlu’nu soruyorum: “Annemin etkisi de çok büyüktür, sayfalar yetmez... Annem 92 yaşında, hayata bağlı, dinç. Her gün gazeteleri gözden geçiriyor, köşe yazılarının hepsini okuyor. Benimle tartışıyor, sorular soruyor. Tabii gereksiz soruları da oluyor. Örneğin: ‘Şimdi Tansu Çiller ne yapıyordur Atalay?!’ diye soruyor. ‘Anneciğim ben ne bileyim? Herhalde oturmuş kocasıyla paralarını sayıyordur’ diyorum. Geçenlerde, ‘İdil Biret ortalarda görünmüyor, nerelerde acaba?’ demez mi!.. ‘Herhalde evinde piyano çalışıyor’ dedim. Sonra İdil Biret’in Belçika’da yaşadığını öğrendim. ‘Merak etme anneciğim, İdil Biret Belçika’da yaşıyormuş’ dedim. Bu kez, ‘Evliymiş, çocukları var mıymış?’ diye sormaz

mı!.. 'Onu da öğrenirim' dedim. Televizyondaki filmleri beğenmi-
yor. 'Nerde o eski tiyatro oyunla-
rı? Sen götürürdün bizi: *Hamlet*,
Madam Butterfly, *Nontrdam*'in
Kamburu...' diyor. Böyle, hepsini
hatırlıyor, sıralıyor."

Babası köyleri aydınlatan 'adsız kahraman'lardan...

Atalay Yörükoğlu, 1928 yılın-
da Yozgat'ın Boğazlayan İlçe-
si'nde doğuyor. Ailenin kökeni,
Boğazlayan'a yerleşen Çukurova
yörükleri. Atalay Bey övünerek,
Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın
ailesinin de Çukurova yörüklerinden ol-
duğunu, bu bilgiyi Lord Kinross'un ki-
tabından öğrendiğini söylüyor. Baba
Bahri Yörükoğlu, Ankara Tarım Okulu
mezunu. Bu okulun mezunlarına, öğret-
menlik yapma olanağı tanınmış. Atalay
Bey'in çocukluğu, değişik yörelerde,
babasının öğretmenlik yaptığı köylerde
geçmiş.

Atalay Bey babasını anlatıyor: "Ba-
bam, Fakılı Köyü'nde öğretmenlik ya-
parken, Milli Eğitim Bakanlığı müfettiş-
lerinden, yazar Sadri Ertem bir heyetle
Anadolu gezisine çıkmış. Köyleri, okul-
ları geziyorlar. Sadri Ertem'in yazdığı
bir kitap var: *Bir Vagon Penceresinden*
adlı. Trenle gezdikleri yerlerin izlenim-
lerini anlatıyor. Bir bölüm var, 'Adsız
Kahraman' diye. Orada muallim Bahr-
ri'den bahsediyor, yani babamdan. 'Köy
okuluna girdik, birdenbire şaşırıp kal-
dık' diyor. 'Bir köy okulu bu kadar zen-
gin olabilir mi? Duvarlarda resimler,
krokiler, çocukların yaptığı el işleri, or-
tada bir kum masası, bol öğrenim mater-
yali, çocuklar pırl pırl giydirilmişler'.
Bu arada onu da belirteyim, çocukların
önlüklerini annem diyor, saçlarını an-
nem örüyordu. Geceleri babam köyün
crişkinlerine okuma-yazma dersi veri-
yor, annem de kadınlarına; öyle bir eği-
tim ortamı. 1930'lu yıllar, ben o zaman
5 yaşındayım. Orada köy öğretmeni ya-
kınıyor: 'Param olsa da, çocuklara mik-
roskop alıp tanıtısam' diye.

"Atatürk'ün başlattığı o devrimci atı-
lımın en coşkulu dönemi. Mustafa
Necati, o ilk idealist bakanlar, hepsi var-
dı. Köye giden öğretmene, bakan imza-
sıyla bir mektup gidiyordu. Diyor ki,
'Siz köyde devrimin ışığını yayacaksınız,
başarılar dileriz, arkanızdayız. Ne
zaman bir sıkıntınız, isteğiniz olursa, bi-
ze yazın.' Bir de imzalı kitap hediye edi-
liyor. Böyle bir coşkulu ortam var. O dö-
nemde öğretmene, eğitimciye verilen
değer bu! Belki de Sadri Ertem'in yazd-
ığı kitabın etkisiyle olacak, İsmail Hakkı
Tonguç, babamı köy enstitülerine öğret-

Atalay Yörükoğlu (sağ başta), annesi, babası ve erkek kardeşiyle.

men olarak çağırıyor, 1937 senesi sanı-
yorum."

Kızıl Çullu Köy Enstitüsü yılları

Atalay Bey, 4. ve 5. sınıfları, İzmir Şi-
rinyer'de, Kızıl Çullu Köy Enstitü-
sü'nde okuyor. O günlerden heyecanla,
özlemle söz ediyor: "Yani köy enstitüsü
sayılırım. Babam orada tarım öğretme-
niydi. Ben o havayı soludum. Her şeyini
hatırlıyorum. Çok güzel bir okuldu, eski
Amerikan Koleji'ydi. Uygulama çiftliği,
kapalı tiyatrosu, spor salonu var. Bütün
köy enstitüleri bu kadar talihli değildi.
Öğrenciler kendi binalarını yapmışlardı.
Ama tabii öyle bir yerde eğitim çok da-
ha iyi sonuç veriyor. Öğrenciler kendile-
rini yönetiyorlardı. Duvarcılık, bakırcı-
lık, tenekecilik, müzik dersi, tiyatro der-
si; her şey vardı. Kendi yazdıkları oyun-
ları sergiliyorlardı. Oraya ne kadar çok
değer, önem verildiğini gösteren bir şey
olarak; o kısa süre içinde, İnönü, Fevzi
Çakmak, Hasan Âli Yücel, Kızıl Çullu
Köy Enstitüsü'nü ziyaret ettiler. Baba-
mın sevdiği bir anısı; iş üstünde, yani
üretirken, çalışarak tarım dersi verirken,

İnönü onun dersine şahit oluyor,
'Keşke ben de senin öğrencin ol-
saydım' diyor. Babam bununla
çok gurur duyardı.

"Sırası gelmişken, bir de Ha-
san Âli Yücel'le ilgili bir anımı
anlatayım. Hasan Âli, bence gel-
miş geçmiş en büyük Milli Eği-
tim Bakanı'ydı. Çünkü filozoftu,
düşünce adamıydı, hümanistti,
şairdi; felsefe, mantık kitapları
vardı. Lisese onları okuduğumu
hatırlıyorum. Bizim sınıfa girdi
birdenbire; şaşırdık, beklemiyor-
duk. 5. sınıftaydım. Masmavi

gözleri, kalın kaşları altından delici ba-
kışları vardı. Sert bir görünüm veriyordu
ama, ne kadar yumuşak bir kalbi olduğu
sonradan anlaşıyor. Çocuklardan biri
kalktı, ziyaretini onurlandırmak için Ha-
san Âli Yücel'in şiirini okudu. İlk kıtayı
gayet güzel okudu. İkinci kıtada takıldı,
bocaladı, yakıştırdı, uydurdu ve sonunu
getirdi. Hasan Âli Yücel güldü, çocuğun
başını okşadı, 'Güzel, bu şiir ikimizin de
oldu' dedi. Bunu hiç unutmam."

Lise yılları ve Vedat Günyol'la tanışma: 'Bir başka öğretmen'

Atalay Yörükoğlu ortaokula, Buca
Ortaokulu'nda başlayıp, Ankara'da Taş
Mektep'de tamamlıyor. O yıllarda An-
kara'da iki lise var birbiriyle yarışan,
Atatürk ve Gazi Lisesi. İnönü'nün ço-
cukları Gazi
Lisesi'nde
okuyor. Do-
layısıyla öğ-
retim kadro-
su daha güç-
lü. Atalay

İyi bir evlat, iyi bir baba

Gümüş Yörükoğlu

(Annesi)

Çok şefkatlidir annesine, babasına, evlatlarına... Çocukluğu biraz yaramazcay-
dı. Arkadaşlarıyla oynarken düşer-kalkar, koşar, gözünü hiçbir şeyden sakın-
mazdı. Cesurdu. Arkadaşlarıyla aşık oynar; hepsini üter, cebini doldurur, kaçır
eve gelirdi. Arkadaşları da arkasından gelirler; 3-4 kişi kapının önünde "Atalay
aşıklarımızı üttü, bizim elimizde kalmadı!" diye ağlarlar. Atalay, o sırada aşıkları
vermemek için evin bir köşesine saklanmış olurdu. Ben artık giderim, "Oğlum
bak, onlar senin arkadaşın, her vakit beraber oynayacaksınız. Üzülmüşler, hadi on-
larınkileri ver, seninkiler kalsın" derim. Gönlünü yapar, aşıkları alır, çocuklara ge-
ri veririm.

Uysal tarafı çoktu. Çok çalışırdı, başını hiç kaldırmazdı. Eve gelir, uzanır yata-
ğına, yardımcı kitapları okurdu. Babası bazen kızardı: "Çok okuyorsun, gözlerini
yıpırtıyorsun" derdi. Atalay, "Yorulmuyorum, çok zevk alıyorum" derdi babası-
na. Kardeşlerini de çok kollardı, çok severdi.

Onu radyo ve televizyonda izlerken, anne ve baba olarak gururlanıyoruz. Böyle
vatanına-milletine yardımcı bir evlat olarak yetişmesi bizim için gurur kaynağı-
ydı. Amerika'dayken onu çok özledik tabii. Hiç kötü yanı yok, bizi hiç üzmedi. İyi
bir evlat olduğu gibi, iyi bir baba da oldu. Evlatları da bize iftihar vesilesi oldu.

Yörükoğlu bu liseye başladığında, Erdal İnönü mezun oluyor. Lise yılları, 2. Dünya Savaşı'na denk geliyor; biraz yokluk, biraz kıtlık çekerek o yılları geçiriyorlar.

Atalay Bey, babasının kendi üzerindeki etkisini bir anıyla anlatıyor: "Babam, derslerimle ilgilenirdi. Ortaokula geçtiğimde, Almanca okumaya başladım. Bir gün babam yanına çağırdı, bir cümleyi göstererek, 'Şunu bana çevir' dedi. 'Baba sen Almanca bilmiyorsun' dedim, 'Sen çevir' dedi. Kitap güzeldir diye çevirdim. 'Ben hep bir yabancı dil öğrenmek istedim, ama olmadı. Sen öğrendiğin Almanca'yı gel bana öğret, ben de öğreneyim' dedi. Bir eğitimciden, babadan gelen istek ne kadar onurlandırıcı! Ben yeni öğrendiğim cümleleri gelip babama aktarıyordum. Babam Almanca öğrenmedi ama, bana yabancı dil öğrenmenin zevkini aşıladı..."

Atalay Yörükoğlu, lise yıllarında Okul Klasikleri'yle tanışıyor. O zamanlar, Hasan Ali Yücel'in Tercüme Bürosu, dünya klasiklerini Türkçe'ye kazandırmış, bunlar daha anlaşılır ve ucuz olarak "Okul Klasikleri" adıyla da bastırılmış. Atalay Yörükoğlu onu etkileyen kitapları, öğretmenlerini, sanki daha dün onlarla birlikteymişçesine, canlı anılarla, sevgiyle anlatıyor: "Hamlet örneğin, önünde, sonunda açıklamalar, tartışma-

Yörükoğlu ailesi bir arada: Soldan sağa, Orhan, Emel, Yavuz, Dilek ve Atalay Yörükoğlu.

lar var; ben onları keşfettim. Kompozisyona meraklıydım, yazı yazardım. O sırada benim üzerimde en kalıcı ve uzun etkisi olan öğretmenim Vedat Günyol'la tanıştım. 'Bir Başka Öğretmen' başlığıyla, tanışmamızı yazdım. Fransızca öğretmeniydi. Benim öğretmenim değildi, ben Almanca okuyordum. 'Bir öğretmen var çok hoşsohbet, teneffüslerde çocuklarla sohbet ediyor' dediler. O zamana kadar bizimle sohbet eden öğretmen tanımamıştık. Öğretmenler asık

yüzlü, mesafeli, ciddi insanlardı; yanlarına yanaşılmazdı, soru sorulamazdı. Ben de Vedat Günyol'un bir toplantısına katıldım. Baktım çocuklar konuşuyor, Vedat Günyol susuyor; onlar tartışıyorlar, o gülümsüyor, arada soru soruyor, küçük yorumlar yapıyor. Herkes o kadar özgürce konuşuyor ki, o sohbetler bizde tiryakilik oluşturdu. Uzun teneffüslerde hemen etrafını sarıp, konuşuyorduk.

"Bir deneme yazıp, Vedat Günyol'a verdim, okuyup düşüncesini söylesin diye. Aradan bir ay geçti, hiç ses yok. Unuttu herhalde diye düşündüm. Bir gün elinde Yücel dergisi ile çıkageldi. 1945 yılı. Gençlik ve yaşlılık üzerine yazdığım denemenin basıldığını gördüm. Bir liseli gencin yazısı, Yücel dergisi gibi, o zamanın en iyi fikir, düşünce, sanat dergisinde çıkıyor. Kendimi büyük bir yazar gibi hissettim! Meğer Vedat Günyol ve Orhan Burian, Yücel'in yazarlar ailesindeymiş. Onlar derginin politikasını, yönünü belirliyorlardı; devrimci, ilerici, hümanist çizgide yürütüyorlardı. Vedat Günyol sayesinde Orhan Burian'la tanıştım. Orhan Burian'ın da benim üzerimde, kişiliği ve çevirileriyle büyük katkısı oldu. Hamlet'i, Otello'yu, Machbet'i, Atinalı Timon'u o çevirmişti; entelektüel birikimimde büyük katkıları oldu. O sıralarda biraz da Shakespeare'in etkisiyle psikiyatriye merak sardım. Shakespeare de insan ruhu ile ilgilenir, ruh hekimliği de. Shakespeare bir anlamda psikiyatrinin babasıdır. Çünkü insan ruhsal sorunlarının en önemlilerini oyunlarında işlemiştir. Türk Dil Kurumu'nun "Dil Devriminin Savunulması" konulu bir yazı yarışmasında, ödül aldım. Bu vesileyle Nurullah Ataç'la tanıştım. Birkaç arkadaş onun sohbetlerine katıldık. O da çok etkileyici bir insandı. Türkçe'ye hâkimiyeti inanılmaz bo-

'Oğlu olmaktan çok mutluyum'

Doç. Dr. Yavuz Yörükoğlu

(Büyük oğlu)

İnsanın babasını tarif etmesi zor... Ben onu babam olarak görüyorum; bilim adamı Atalay Yörükoğlu olarak değil. Mükemmel bir baba... Bize her zaman, çok sevgi dolu, yol gösterici, çok yumuşak davranmıştır. Çok verici bir insandır, bizleri hep kendinden ön planda tuttu.

Babamın Türk tıbbına, psikiyatriye katkılarını, herkes gibi ben de gördüm. Yetiştirdiği bütün insanlar, asistanları, çalışma arkadaşları babama hep, "Öğretmenim" diye hitap ederler. Ondan "Başöğretmenimiz" diye söz ederler. Bu güzel bir şey. Çalışma ortamında da, aile ortamında olduğu gibi çok sevecen, yumuşak bir insandır. Her şeyi sevgiyle, anlayışla, yumuşaklıkla götürmüştür; idare etmiştir. İnsanları o şekilde yönlendirmiştir. Hayatında kimseyi kırdığını zannetmiyorum. Çok iyi bir insandır. Emekliliğinin üzerinden çok yıllar geçmiş olmasına rağmen, her bilimsel kongrede, toplantıda hep aranan, fikrine başvuru bir insandır. Onun oğlu olmaktan çok mutluyum, gurur duyuyorum.

Bizlere hep yol gösterici olmuştur, ama yönlendirmemiştir. Örnek başarılı bir doktor, sevilen bir insan olduğu için, onu kendimize örnek aldık. Üç kardeşiz, ikimiz doktor oldu. Çok yakın bir aileyiz. Üç kardeş, sürekli birbirimizi arar, sorarız. Haftada 3-5 kez görüşürüz. Küçük kardeşimiz aile özlemiyle Amerika'yı bıraktı, işini Türkiye'ye taşıdı. Ailede, hep sevecen, sıcak bir ortam olduğu için; o ortama geri gelmek, o ortamda bulunmak, herkesin istediği bir şey...

Mükemmel bir evlilik varsa, annemle babamın evliliğidir diyebilirim. 45 senelik mükemmel bir birliktelik... Annemi vakitsiz kaybettik. Bütün hayatı boyunca, gerek mesleki, gerek sosyal hayatı bakımından, babamın en büyük destekçisiydi; her şeyden önce en iyi dostuydu. Edebiyat Fakültesi mezunuydu. Babamla İstanbul Üniversitesi'nin kütüphanesinde tanışmışlar.

yutlardaydı. Osmanlıca'ya, Divan Edebiyatı'na hâkimiyeti olağanüstüydü, ama Öz Türkçe'den yanaydı. Çevirileri harikadır, birçok eseri Türkçe'ye kazandırmıştır. Mesela Lakros'un *Tehlikeli Alakalar*'ını Fransızca'dan çevirdi. Bir şaheserdir, Türkçe'de yazılmış gibidir".

Üniversite yıllarında bir başka öğretmen: Andreas Tietze

Atalay Bey, tıp eğitimini İstanbul Tıp Fakültesi'nde alır. Orada üzerinde büyük etkisi olan bir başka insanla tanışır: Almanca öğretmeni Andreas Tietze. Atalay Bey anlatıyor: "Bu ad kimseye yabancı gelmez, çünkü yaşayan en büyük Türkolog'dur. Yaşı 90'm üstünde, Viyana Şarkiyat Enstitüsü'nün başındadır. Daha önceki kürsü başkanı öldükten sonra, Amerika'dan çağrıldı. O zamanlar İstanbul'da genç bir okutmandı. Almanca dersimize geliyordu; baktı ki ben meraklıyım, derdim sınıf geçmek değil, Almanca'mı ilerletmek, bana kitaplar verdi. Ben de onu Yücelciler'le tanıştırdım. Yücel'e yazılar yazdı. Gayet güzel Türkçe makaleleri vardır. 8-10 dil biliyordu. Yazdığı yazılar, kitap ve araştırmalar sayesinde; Los Angeles Üniversitesi'nden davet aldı. Orada büyük ve kapsamlı bir Türkçe sözlüğünün ilk ciltlerini hazırladı. Son 30 yıldır Viyana'dadır. Karısı Türk'tür, İstanbul'da kaldığı pansiyonun sahibinin kızıyla evlendi. Almanca'yı onun sayesinde ilerlettim, onun sayesinde Freud'la tanıştım. Freud'un *Psikanalize Giriş* kitabını okudum, psikiyatriye olan hevesim büsbütün arttı. Amerika'ya gidince psikiyatriyi seçtim".

Atalay Bey, Fransızca'yı, Tıp Fakültesi'nde öğrenciyken gittiği Fransa'da öğrenir. Yıl, 1948'dir. Türk parası, Fransız Frank'ından daha değerlidir. Kurslara devam eder. Edebiyata merakı nedeniyle Fransız edebiyatıyla da ilgilenir. Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra, 3.5 yıl sağlık ocağı hekimi, hükümet tabibi olarak çalışır. Zorunlu hizmetin bir yılını Ankara'da, geri kalanını Balıkesir'in Dursunbey Kazası'nda çalışarak geçirir.

Uzmanlık eğitimi için Amerika'ya gidiş

Dursunbey'de çalışırken, uzmanlık eğitimi alabilmek için Amerika'daki üniversitelerle yazışır. "O zaman devlet bursu yoktu. Uzmanlık eğitimi görme şansımız da yoktu. Kadro o kadar dardı ki, herkes kendi parasıyla asistanlık ya-

Dostum Atalay Yörükoğlu için...

Vedat Günyol

Dr. Atalay Yörükoğlu, benim 50 yıllık dostum ve düşünce arkadaşımdır. Onu 17 yaşımı sürdüğü lise günlerinde, 1945'te tanıdım.

O günlerde, Ankara Gazi Lisesi'nde Fransızca öğretmeniydim. Atalay aynı okulda Almanca okuyormuş. Ona okulun düzenlediği bir kır gezisinde rastladım. Yemek sonrası öğrencilerin arasında gezinirken, çimenler üzerine oturmuş bir delikanlının fıkra anlattığını, ama kimsenin ilgilenmediğini gördüm. Merak ettim. Yanına gidip onu avutmak için fıkrayı bana anlatmasını rica ettim. Anlattı; güzel bir Türkçe ile... Şimdi aklımda kalmayan fıkra, espirilerle doluydu. Kendisini kutlayıp, yanından ayrıldım. Aradan 4-5 ay geçmişti.

Günün birinde Orhan Burian ve Muhtar Enata ile Ankara'da bir durakta otobüs beklerken yanıma bir delikanlı geldi. Beni görmek istediğini söyledi. Bu delikanlı, o fıkrayı anlatan öğrenciydi. Yakından tanışmamız böyle başladı. Bana gelip gitkiçe, ne denli zeki bir genç olduğunu gördüm. Babası saygın bir öğretmendi. O zaman soyadları Yörük'tü. Sonradan, Milli Eğitim Talim Terbiye Kurul Başkanı Sayın Kadri Yörük'e olan saygıları nedeniyle, soyadlarını Yörükoğlu yaptılar.

Atalay, daha ilkten yazı yazmadaki yeteneğini gösterdi. *Yücel Dergisi*'nin Ekim 1945 sayısında çıkan "Gençlik-İhtiyarlık" adlı olgun yazısıyla, yazı yaşamına girmiş oldu. Bu yazıyı, ortaklaşa kaleme aldığımız, Tolstoy'un "İvan İlyiç'in Ölümü" konulu yazı izledi. Atalay yazarlığını daha sonra *Yeni Ufuklar* dergisinde de sürdürdü.

Ben o sıralar, Türkiye Enstitüsü binasının bir bölümünde hazırlanan *İslam Ansiklopedisi*'nde çalışıyordum. Atalay beni orada görmeye geliyordu. Bu görmeler sıklaşmıştı. Meğer enstitü öğrencilerinden, Emel adlı çok güzel bir öğrenciye tutulmuştu. Bu tutku sonunda evlenmeye sonuçlandı.

Atalay liseden sonra Tıp Fakültesi'ne yazıldı. Fakülteyi başarıyla bitirince, bursla ailece Amerika'ya gittiler. Bütün olup bitenlerin gelişiminde onun üstün zekâsı rol oynadı. Ailece Amerika dönüşünde, meslek dalını seçmişti: Çocuk psikiyatrisi artık uğraşı idi. Tıp doktorluğu yanında, edebiyat adamı olarak da kendini gösterdi. Bu da benim için ayrı bir kıvanç nedenidir.

Vedat Günyol, '50 yıllık dostum ve düşünce arkadaşım' dediği Atalay Bey'le.

intörlük yaptım. Yani stajdan sonra, bir yıl asistan gibi gece-gündüz hastanede çalışıyorsunuz, gün aşırı nöbete giriyorsunuz; değişik bölümleri geziyorsunuz, dahiliye, cerrahi, kadın-doğum; ondan sonra pratisyen hekim çıkıyorsunuz. Ancak uzmanlık eğitime o zaman başlayabiliyorsunuz. Bizde o zaman intörlük yoktu".

'Edebiyatçı olmak istediğim için psikiyatriyi seçtim'

Cleveland'da bir yıl intörlükten sonra, Pittsburgh Üniversitesi'ne başvurur ve orada psikiyatri eğitime başlar. Psikiyatriye başlayınca kadar, *Yücel*'de, *Yeni Ufuklar*'da, başka dergilerde çevirileri çıkar; hikâyeler, denemeler yazar. "Edebiyatı çok seviyordum ve edebiyatçı olmak istiyordum. Hatta bir anım var; Pittsburgh Üniversitesi'ne girerken benimle görüşme yaptılar, 'Neden psikiyatriyi seçtiniz?' dediler. 'Edebiyatçı olmak istediğim için' demiştim, yanıtı beğenmişlerdi. Seminer konusu olarak kendime *Hamlet*'i seçtim. Ruh hastalarındaki mizah duygusuna merak sardım. Hastalara karikatürler göstererek, fıkralar okuyarak, onların tepkilerini ölçmeye çalış-

Batı Berlin'de gerçekleşen Türk Yazarları Sempozyumu'na (1984) katılan yazarlar: Arka sıra soldan sağa, Atalay Yörükoğlu, Emin Özdemir, Özdemir Nutku, Kemal Demirel, Fakir Baykurt, Adnan Binyazar; ön sıra soldan sağa, Tahsin Yücel, Muzafer İzgi, Alpay Kabacalı, Ali Püsküllüoğlu.

üm. Değişik hasta tipleri nasıl davranıyorlar, bunu yayımladım. O makalem, Pittsburg Akademisi'nin üstün başarı ödülünü kazandı. Daha sonra çocuklarda mizah duygusu üzerine İngilizce yazılarm çıktı. Onlar da epey beğenildi."

Amerika'dayken Atalay Bey'in eşi Emel Hanım, çocuklarla, ev işleriyle uğraşır. Başlangıçta sıkıntılı günler geçirirler; para darlığı, geçim sıkıntısı yaşarlar. Sonra durum düzelir. "Psikiyatri eğitimi görürken, üç ay, çocuk psikiyatrisi bölümüne rotasyonla gittik. Baktım ki, Tür-

kiye'de yok bu. 'Benim dalım bu' dedim. Kalışımı uzattım". Böylece Atalay Yörükoğlu, Michigan Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı alanında, 1962-64 arasında iki yıl yan uzmanlık eğitimi alır.

Amerika'da 6 yıl kalan Yörükoğlu ailesi, 1964 yılında, bir çocukla gittikleri Amerika'dan üç çocukla Türkiye'ye döner. Atalay Yörükoğlu Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak katılır.

"Çocuk psikiyatristi olarak döndüm.

Dr. Mualla Öztürk ile birlikte Hacettepe Tıp Fakültesi'nde çocuk psikiyatrisini geliştirdik. Daha önce İstanbul Üniversitesi'nde bir çocuk psikiyatrisi bölümü açılmıştı ama, oradaki kişiler bu işin eğitimini almış kişiler değildi."

Vatan hasreti, benim için Türkçe özlemi

Atalay Yörükoğlu, 1964'den 1972'ye kadar Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde çalışır. 1972'de iki yıllık izinle, Miami Üniversitesi'ne gider, orada konuk hocalık yapar. Çocuklar orada okula giderler. Ama, iki yıldan sonra vatan hasreti ağır basar: "İşimiz, paramız iyiydi. Dönmeye karar verdik. Amerikalılar, 'Neden dönüyorsunuz, buradan memnun değil misiniz, paranız mı az geliyor?' dedi. 'Biz izinli geldik; orada işimiz, gücümüz, evimiz var. Memleketimize dönüyoruz' dedik. Bir Amerikalı için bunu anlamak çok zor. 'Amerika'ya gelir de, dönülür mü?' diyorlar. Amerika'da psikiyatri çevresi, en entelektüel çevredir. Sosyal ilişkiler çok daha iyidir. Sıradan Amerikalılar'la pek kaynaşamazsınız. Kalabilirdik, ama çocuklarımızı düşündüm; ergenlik yaşları orada geçerse, Amerikanlaşmaları tehlikesi vardı, Türkiye'ye uyumları çok zor olacaktı. Nitekim çok sonra küçük oğlum Amerika'ya gitti, yerleşti, iş kurdu; fakat geri döndü. Bu Türkiye'ye erken dönmemizin etkisidir. Buraya çabuk uyum sağladıkları için, oraya gitseler de burayı aradılar. Amerika'nın birçok kolaylığı ve düzeni var, insan emeğine gerçekten karşılığını

Türkçe'nin gücüne inanan

Emin Özdemir

Yakından tanıdığınız, yaşam serüvenini, edimlerini ve eylemlerini izlediğiniz gözlemlediğiniz dostlarınız, arkadaşlarınız vardır. Diyelim ki bunlardan birini ayırıcı ve belirleyici özellikleriyle onu tanımayan birine üç sözcükle tanıtacaksınız. Hangi sözcükleri seçerdiniz? Seçeceğiniz sözcükler betimleyici olacak; onun kimliği ve kişiliğiyle bire bir örtüşecek.

Böyle bir soru, dostunuzun, arkadaşınızın yaşam serüvenine doğru sözcüklerin anlam ağları arasında zevkli bir yolculuğa çıkartacaktır sizi. Şimdi ben de aynı soruyu, yaşamını çocuk ve gençlik sorunlarına adanmış, çok yönlü bir bilim adamımız, Atalay Yörükoğlu için soruyorum. Söz dağarcığımda sözcüklerin birbiriyle yarış başlıyor. Bunların arasında üçü öne çıkıyor hemen: Yalın, çağdaş, aydınlanmacı... Birbirini tümleyen bu üç sıfat, sanki onun kimliğini, bilimsel ve düşünsel eylemini bütün boyutlarıyla kuşatıyor gibi geliyor bana.

Yalnlık, her türlü özentiden, gösterişten arınma, bunları yaşamının sınırları dışında tutmaysa; sözcüğün gerçek anlamıyla yalın bir insandır Yörükoğlu. Giyim kuşamından, yaşama biçiminden, insan ilişkilerinden söylemine değin yalın. Halktanlığında olsun, yapıtları ve konuşmalarıyla okurları, dinleyenleri üzerinde yarattığı etki alanında olsun, bu özelli-

ğinin büyük payı olduğuna inanıyorum.

Bilimsel donanımını sürekli yenileyen, yaratıcı, üretici, sorgulayıcı bir bilim adamıdır Yörükoğlu. Çağdaşlığı buradan gelir büyük ölçüde. Erişkinlerin, çocukların ve gençlerin ruhsal sorunlarını ortaya koyarken, bunları insanımızın toplumsal dokusunu belirleyen koşullar içinde ele almasından gelir. Aktarmacılığın, uyarlamacılığın her türlüüne çalışma alanının kapılarını kapamıştır. Bilimsel veri ve bulguları kendi yaşantımızla emiştirip kaynaştırmaya, onlara bizdenliğin damgasını vurmaya çalışır.

İnsanı yüce bir değer olarak algılayıp yorumlar Yörükoğlu. İnsanın insan olması da, ancak aklını özgürce kullanmasına bağlıdır. Geleneğin göreneğin, törelerin insanımızın aklına ve inançlarına vurduğu prangaların kırılmasını savunur. Yapıt ve yaratılarını, konuşmalarını besleyen ana düşüncelerden biri de, onun bu aydınlanmacı yönsemesinden kaynaklanır.

Atalay Yörükoğlu'nun kişilik kumaşı, düşünsel ve bilimsel edimi, kısaca değindiğim bu üç başat niteliğin, yalnlığın, çağdaşlığın, aydınlanmacılığın iplikleriyle dokunmuştur. Bunların dokunduğu, biçimlendiği tezgâh, onun Türkçe sevgisi, Türkçe'nin gücüne olan inancıdır. Belirtmek bile gereksiz, söylemsel yalnlıkla "düşünme" arasında çok sıkı bir etkileşim vardır. İnsan, bir dilde açık seçik düşünebilir, açık seçik anlatabilir: Kendi öz dilinde, anadilinde... Bizdeyse bu gerçek hep yadsınmıştır. Bilim adamlarımızın çoğu, hor gör-

verirler. O yıllarda hiç ayrımcılık yoktu. Türksünüz, Filipinlisiniz, çalışma koşullarında, maaşımızda hiç ayırım yoktu. Yabancılarınız demezlerdi; insanın liyakatı, becerisi önde tutulurdu. Son yıllarda Amerikalılar'ı öne geçiriyorlar. Sınavları zorlaştırdılar, ilk sıraya tercihi Amerikalı alıyorlar, ondan sonra yabancılar...

"Amerika'dan dönerken çocuklarım için dönmüşüm gibi söyledim ya, yoo ben orada yapamazdım, kendim için de döndüm! Sosyal olarak yapamazdım. Mesleki olarak başarılıydım, tanınıyordum, yayınlarım vardı; ama bir şey eksik kalıyordu. Türkçe konuşamamak var ya... Türkçe'ye bağlı olarak edebiyata da merakınız varsa, Türkçe'yi çok özleyorsunuz. Konuşmasını, yazmasını, dinlemesini; vatan hasreti bence Türkçe özlemi!"

Sunay Akın: 'En güvenilir çocukluk arkadaşlarımdandır Atalay Bey'

Atalay Yörükoğlu, hekimlik yaşamını adadığı çocukları çok seviyor, onlarla diyalogu çok öğretici buluyor. "Çocukları anlamak, tanımak, dünyalarına girmek çok zevklidir. 1 Haziran 2003 tarihinde, *Cumhuriyet* gazetesinde Sunay Akın yazdı: Şair, besbelli çok duyarlı bir insan. 30 yıl önce babasıyla gelmiş; o

Yavuz Yörükoğlu, anne ve babasının 45 yıllık birlikteliklerini 'mükemmel bir evlilik' olarak tanımlıyor.

zamanlar içine kapalıymış, kendi başına uçak maketleri yapıyormuş, babası endişelenmiş, Trabzon'dan bana getirmiş. Onunla üç oyun seansında konuşmuşum, birlikte oyun oynamışız."

Sunay Akın bu görüşmenin onda bıraktığı etkiyi şöyle aktarıyor: "O saatler, ömrümün en unutamadığım anlarıdır. Onu sevdiğim için uçağımı anlattım... Ben anlatırken ilgi dolu bakışlarıyla dinleyişi, gözümün önündedir hâlâ... Benim en dost, en sıcak, en güvenilir çocukluk arkadaşlarımdan biridir Atalay Yörükoğlu..."

"Bu sözler beni çok mutlu etti" diyor Atalay Yörükoğlu. "Sunay Akın'ın babasına; 'Bu çocuğun kanatlarını sakın

kırmayın!..' demişim. Ben hatırlamıyorum. O unutmamış. Unuttuğunuz, bir iki defa gördüğünüz bir çocuk üzerindeki etki ne kadar kuvvetli oluyor; demek ki çabalarımız boşa gitmiyor. Zorlukları da var tabii. Her çocuk bu kadar duyarlı değil, bu kadar alıcı değil. Bizim çocuk psikiyatrisidir. Anne-baba, çocukla birlikte çalışırız. Ana-babayı görürüz, çocuğu ayrı değerlendiririz. Anne ve babayla, bazen ayrı ayrı yoğun olarak çalışırız. Çocukla ayrı oyun, görüşme seansları yaparız. Bazen sorunun ciddiyetine göre, hep birlikte alırız. Burada ailenin yatkınlığı, işbirliği önemli. Çoğunlukla, çocuklarla anlaşmak daha kolay. Ana-babaları değiştirmek daha zor olabilir."

Atalay Yörükoğlu'na ülkemizde üniversitelerin durumu, dünyada ve Türkiye'de psikiyatri, çocuklara verilen eğitim vb. konularda görüşlerini, önerilerini sorduk. Söz Atalay Yörükoğlu'nda.

'Türkler araştırmacı değil, merakları bastırılmış'

- Öğretim üyesi olduğunuz yıllardan hareketle; üniversitelerimizin olumlu ya da olumsuz yönleriyle ilgili olarak neler söyleyeceksiniz?

- Üniversitelerimizde tam bir bilimsel özgürlük yoktur, hâlâ otoriter yakla-

mıştır Türkçe'yi. Bu horgörü, yabancı sözcük ve terim kullanma tutkusuna dönüşmüştür onlarda. Türkçe yazınsal alanda gösterdiği büyük gelişmeyi, değişik bilim dallarının anlamı dokusunda gösterememişse, anadilinde yabancılaşmış sözde bilim adamlarının bu yabansı tutumundandır.

Yabancı sözcük ve terim kullanma tutkusunun bir başka nedeni de anlaşılabilirlikten kaçınma ya da söylemine yapay bir derinlik, "büyüsel bir hava" katma yönsemesidir. Anadilinde düşünemeyenlerde ya da bunu gizleyip bilgiçlik taslayanlarda görülen bir tür sayınlıktır bu. Yineleme de olsa söylemeye gerek var. Dil, düşüncenin oluşturucu olduğu kadar, taşıyıcısı ve yayıcısıdır da. Atalay Yörükoğlu'nun saygınlığı da burada işte. Düşüncüyü anadilin, Türkçe'nin toprağında üretmesinde, Türkçe sözcüklerle biçimlendirip iletmesinde... Uzmanlık eğitimi Amerika'nın büyük üniversitelerinde görmüş, oralarda öğretim üyeliği yapmış bir bilim adamıdır o. İngilizce yayımlanmış birçok çalışması vardır. Böyleyken, "tıp terimleri evrensel, uluslararası" diyenlerin tutumuna karşı çıkmıştır. Bilim dilimizin söz değerlerini Türkçe'den üretmenin, her bilim dalına özgü bir Türkçe terimler dizgesi oluşturmaya gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun bilim adamlarımıza düşen bir sorumluluk olduğunu belirtmiştir.

Atalay Yörükoğlu, düşüncenin ve bilginin doğurgan bir dil olan Türkçe'nin toprağında üretilmesi gerektiğini savunmakla kalmaz. Kendi dilsel edimiyle de bunu kanıtlar. 1978 yılın-

da yayımladığı, alanında anıt yapıt niteliğini kazanmış *Çocuk Ruh Sağlığı* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) adlı kitabında, bu bilim dalına özgü terimleri ve kavramları Türkçe'nin kendi öz değerleriyle karşılamıştır. Kitabındaki Türkçe sözcüklerin oranı yüzde 90 dolayındadır. Bunların içinde terimsel nitelikli kimi sözcüklere öneri niteliğinde karşılıklar da yaratmış ya da yaratılmış olanları dilin çevrimine sokmuştur: ruhçözüm (psikanaliz), algaç (anten), edilginlik (pasiflik), özkıyım (intihar), uğrantı (kaza), güllencek (fıkra), istenç (irade), bakıyeri (klinik), sağaltım (tedavi), tanı (teşhis), süregen (müzmin), seyirce (tik)...

Çocuk Ruh Sağlığı, dil ve anlatım örüntüsünün Türkçeliği, söylemindeki açıklık, yalnlık nitelikleriyle Türk Dil Kurumu'nun "Bilim Dili Ödülü"nü kazanmıştır (1979). Türkçe bilimi dilini yaratmada tutulacak yolun somut bir örneğini ortaya koymuştur: Türkçeleri varken yabancı kökenli sözcükleri kullanmaktan kaçınma, Türkçe'nin doğurganlığından yararlanarak yabancı kavramlara yeni karşılıklar yaratma... Bunun da baş koşulu Türkçe'yi sevmek, onun gücüne inanmaktır.

Atalay Yörükoğlu, bilim dilimizi kurmada, oluşturmada izlenecek yolu göstermiştir dedim. Yapıt ve yaratılarında, konuşmalarında kullandığı aydınlık Türkçe somut bir göstergesidir bunun. Çocuklarla, gençlerle, ana-babalarla kurduğu sıcak iletişimi de yine onun bu yönüyle açıklayabiliriz. Yalın, çağdaş, aydınlanmacı kimliği de...

şım egemendir. Bu zinciri kıran tek üniversite Hacettepe olmuştur. Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyeleri ile öğrenciler arasında, daha demokratik ilişkiler kurulmuştur. Genç coşkulu uzmanlar, öğretim üyesi yapmış; dolayısıyla değişik, daha katılımcı bir hava oluşmuştur. Bazı üniversitelerde, ağırlık sistemi vardır; kürsü başkanının yanına yaklaşamazsınız, eleştiremezsiniz; onun dediği doğrudur. Hacettepe Üniversitesi farklıydı.

Bir Japon ve bir Amerikalı bilim adamı, Nobel Tıp Ödülü'nü paylaştılar. Bir Amerikalı gazeteci, Japon bilim adamına, "Bu araştırmanızı Japonya da yapabilir miydiniz?" diye soruyor, "Yapardım" yanıtını alıyor. "Evet, ben de öyle düşündüm; sizin de imkânlarınız var, teknolojiniz çok ileri" diyor gazeteci. Bilim adamı devam ediyor; "...Ama yapamazdım, çünkü bölüm başkanı izin vermezdi. Bölüm başkanının izin vermediği bir konuyu, özgürce araştırıyorsunuz. Yok sen bunu araştır diyor!"

Bizde bu tutum hâlâ hâkim, gerçi bizde de demokrat, bilimsel kafalı hocalar var. Ama pek çoğu, "Sen o konuyu bırak, şunu araştır" der, "O konu verimli mi, bir şey çıkar mı, çıkmaz mı? Niye buna ilgi

duydun? Neyi araştıracağını?" diye soramaz. Türkler araştırmacı değildir, merakları bastırılmıştır. Japonlar gibi, "Aman otorite ne der!" korkusuyla, özgürce düşünemeyiz, tartışamayız. Biliyorsunuz Japonlar da çok yaratıcı değildir. Onlar, uygulamacılar; çok çalışkan, korkunç titiz, kuralcı, disiplinli insanlar. Bizim gençlerimiz de burada yaratamıyor; dışarı gidiyor, yaratıcı oluyorlar.

'Amerika'da genç nüfusta suç eğilim yüksek, bizde düşük'

- *Dünyada ve Türkiye'de psikiyatrinin bugünkü durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- Çok parlak değil, tıpla kıyaslayamazsınız. Tıpta Batı dünyası, ruh hastalıkları dışındaki sağlık konularında çok ilerledi. Hastalıkların tedavisinde, en ileri teknoloji, en iyi örgütlenme; İskandinav ülkelerinde. Sosyalist Rusya'da hem sağlıkta, hem eğitimde en mükemmel örgütlenmeler yaratılmıştı. Bunu başaran başka ülke yoktu. Sağlık en doğal hak olarak görülüyor, sağlık hizmetlerinden para alınmıyordu.

Amerika, Avrupa genel tıpta, koruyucu tıpta çok ileri. Fakat psikiyatriye gelince, çok ileri diyemezsiniz. Hastalık

oranlarına bakarsanız; azalmıyor, artıyor. Çünkü işin içine başka faktörler giriyor. Örneğin bizde uyuşturucu yaygın bir sorun değildir. Neden; aile bağlarının güçlü olduğundan, aile birliğinin korunmasından. Parçalanmış ailelerde uyuşturucular, davranış bozuklukları artıyor. Amerikan toplumunda genç nüfusa oranladığınızda, davranış bozukluğu ve suç eğilim çok yüksektir. Tabanca, tüfek, şiddet toplumdur. Bizde gençlerin nüfusa oranı daha yüksek, ama suç oranı daha düşüktür. Bu suçları da ortadan kaldırmak mümkündür. Çoğu yoksulluktan oluyor. Son yıllardaki ekonomik zorlukların sonucu olarak çocuklar, gençler suça itiliyor.

Osmanlı'nın kimsesiz çocuklar sorununa getirdiği örnek çözüm

- *1700'lere kadar, Avrupa'da ruh hastaları, içine cin girmiş, şeytanın oyuncağı olmuş kişiler olarak değerlendiriliyor, eziyet görüyor ve katlediliyorlar. Bizde ise, Fatih Sultan Mehmet zamanında, 1470'de ilk akıl hastanesi yaptırılmış. Bu konudaki değerlendirmelerinizi öğrenebilir miyiz?*

- Başlangıçta Avrupa'ya göre daha hümanist bir tutumumuz var. Sürdüreme-

Aydınlanmacılığın aydını

Adnan Binyazar

İnsan, yaratıklar arasında bir "tür"dür. İnsan yaratılmak, "tür"ün özelliklerini taşımaya yeter. İş "insan olmak"ta düşünüleniyor. İnsan olmak, insanın, kendi oluşumuna emek vermesine dayanıyor çünkü.

Atalay Yörükoğlu üzerine düşünürken, birçok yazımda yer verdiğim Erasmus'un ünlü özdeyişini buraya aktarmadan edemedim: "Hayvan hayvan olarak doğar; insan insan olarak doğmaz, oluşturulur."

Oluşturulmamış insan yalnızca yaratıksal bir "tür"dür.

Kişiye "kişi" yapan en büyük etken, onun, kendini yeniden var etmesidir. Bu aşamada araya bilim giriyor, düşünce giriyor, sanat giriyor. Bu alanlarda gelişme göksel değil, yerseldir. İnsan "yer"in yaratıcısıdır; bilim de, düşünce de, sanat da onun beyin ve el emeğinin ürünüdür. Çağdışılık, böylesine somut bir varlığı gökte aramaktan, göğün yasalarıyla onu biçimlemekten doğuyor. Dinsel söylencelere konu olan Âdem, "yer"in erdemlerini gökselliğin cennetine yeğleyerek insanlığa devrimlerin yaratıcı yolunu açmıştır.

İnsanın erdemi, başkalarında bıraktığı "iz"de aranmalıdır. İyi iz bırakanlar erdemli, izi kirliler erdemsizdir. Erdemin başka bir boyutu da, "kötülerin övgüsüne uğrayacağına iyilerce yerilmek" söz düzeneğinin özünden çıkarılabilir.

Atalay Yörükoğlu, düşünce yaşamımızda kişide iyi iz bırakan bir aydın olarak tanınmıştır. Nice okullarda okumanın, öğrenim görüp profesörlüklere yükselmenin aydını değildir o; aydınlanmacılığın aydınıdır.

Yörükoğlu'nu, Vedat Günyol'un çıkardığı *Yeni Ufuklar* dergisinde yazdığı dönemlerden bu yana tanıyorum. Hacettepe'de ayrı bölümlerdeydik. Ancak arada karşılaştığımız olu-

yordu. Amerikalılar'a gitti, daha donanımlı uzmanlıklarla döndü oradan. Kültür Bakanlığı'ndaki daire başkanlığım sırasında, Çocuk Yayınları Danışma Kurulu'nda yer alarak, güzel kitapların çıkmasına etkili oldu. Bir kurul toplantısında, Ali Püsküllüoğlu'nun hazırladığı *Kırlangıcın Kanat Vuruşu* adlı şiir seçkisinde Nâzım Hikmet'in yer almasına, profesörlüğe ermiş başka bir üye "muhalefet şerhi" koyarken, Yörükoğlu, tam tersine kararı yürekten desteklemişti.

Yazılarıyla, kitaplarıyla, konuşmalarıyla tam insanlıkçı (hümanist) bir aydınlanmacıdır Yörükoğlu. İnsanlıkçı aydınlanmacılık, düşüncede ve dilde yaratıcı olmayı gerektirir. *Çocuk Ruh Sağlığı* (Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü, 1979), *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Gençlik Çağı* (Türkiye İş Bankası Pedagoji Büyük Ödülü, 1985) adlı kitaplarının dili; düşüncelerini, tanımlarını, gözlem ve deneyimlerini Türkçe'nin en gur akarsuyuyla beslediğinin göstergesidir. Tıp alanında yazılmış nice kitap şaibelerin batağına saplanmışken, Yörükoğlu yaratıcı diliyle, yalnız ana-baba ya da eğitimcilerin değil, kitaplarının konusu olan çocukların bile anlayabileceği bir dil düzeyi tutturmuştur. Dilsel birikimi, bilimsel çalışmalarını, düşünce üretme ve öykü yaratma yeteneğiyle besleyerek, toplumsal görevini de yerine getirmesini sağlamıştır.

Ömrünü, insanoğlunun karmaşık iç dünyasını yalınlıkla çözümlemeye veren Atalay Yörükoğlu'nu düşünürken, görüşlerimin üzerinde, sürekli, Macit Gökberk'in, aydınlanmacılıkla ilgili şu düşünceleri uçuştur: "Aydınlanma" ne demek? Kim aydınlanacak, aydınlatılmak istenen nedir? Aydınlanmak isteyen insanın kendisi, aydınlatılması istenen şey de 'insan hayatının anlam ve düzeni'dir".

Atalay Yörükoğlu, insan hayatının "anlam ve düzeni" bağlamında düşünerek, varlığının ikinci bir yaratıcısı olmayı başarmış ender bilimcilerden biridir.

mişiz, birçok şeyi sürdürmediğimiz gibi. Sonra uyumuşuz taa 1900'lere kadar. Feci durumdaymışız. Size güzel bir örnek vereyim; Çocuk Esirgeme Kurumu'na "çocukların mezarı" diyorum, çünkü çocuklar sevgi yoksunluğu içinde. Eski Osmanlı'da böyle bir kurum yoktu. Kimsesiz çocuklar akrabasının yanına, akrabası yoksa, mahallede en yakınının yanına yerleştirilir ve o aileye koruyucu aile parası verilir. Çocuk, aile ortamında büyütülürdü. Bu Avrupa'da, ancak 20. yüzyılda başlatılabildiği bir uygulamadır. O aileye fazladan da bir akçe verilmiş, çocuk bir şey kırsa azarlanmasın diye. Çocuk haklarına bu kadar saygı ve özen başka toplumlarda yok. Bunlar kültürün farklı özellikleri... Osmanlı büyük bir medeniyet, 600 yıl süren devlet düzeni; bu sadece kılıç-kalkanla ayakta kalacak şey değil. Büyük bir devlet örgütlenmesi varmış, bunun içinde iyi, ileri kurumlar varmış, bunları bulup çıkarmak gerekir. Toptan övmeyelim Osmanlı'yı da. Çok zulüm var, ama çok hoşgörü de var. Oruç yiyen Müslüman'ına hoşgörü göstermiyor ama, gayrimüslime hoşgörülü davranıyor.

'Çocukları sevgiyle, ama kendine güvensiz yetiştiriyoruz'

- Ülkemizde, aile ilişkileri ve çocuk eğitiminin günümüzdeki durumuyla ilgili düşünceleriniz nedir? Önerileriniz var mı?

- Aile ilişkileri kuşaktan kuşağa çok değişiyor, genelleme yapmak zor. Bir yanda aile kurumunun yozlaşması var, boşanmalar artıyor. Gerçi Amerika, Avrupa düzeyinde değil; Amerika'da üç evlilikten ikisi boşanmayla bitiyor. Bölünmüş, parçalanmış aileler türüyor; orada ana-baba, çocuk ilişkileri çok yozlaşıyor. Amerika'da en iyi çocuk psikiyatrisi hizmetleri var, ama sorunları bizden fazla; aile parçalanması, yalnızlık,

dayanışma eksikliği, alkolizm, uyuşturucular... Kıyaslamak gerekirse, bizde aile kurumu daha sağlam.

Çocuk eğitiminde hiçbir yeri, örnek olarak gösteremezsiniz. Her kültürün değişik çocuk eğitimi anlayışı var. Türkiye'de aile bağları güçlü, çocuğa sevgi, düşkünlük, çocuğu denetleme, kollama çok iyidir, bilinçlidir. İşsiz evlat aç kalmaz, sokağa atılmaz. Amerika'da 18 yaşında evlat yuvadan uçuyor, kopuyorlar; bağlar gençler büyüdükçe çok zayıflıyor. Ama bizdeki sakıncayı sorarsanız, çocukları bağımlı yetiştiriyoruz! Kendine güvenen, girişken, atılgan kişiler yetiştiremiyoruz. Bize bağlı, uslu, minnet duyan evlatlar hoşumuza gidiyor. Sorun annelere, "Şu sıfatlardan hangilerini, çocuklarınızda görmek istersiniz?" diye. Bizim Türk anaları, "Uslu, çalışkan olsun, vatana, millete hayırlı olsun" diye yazar. Amerikalı bunların hiçbirini ilk sıraya yazmaz, "Özgür olsun, başına buyruk olsun, tuttuğunu koparsın" diye yazar. Ana-babaya saygı falan yazmazlar. Kültürel fark burada, özgür olsun diyorlar, ama özgürlüğü verelim derken; dayanışma, bağlılıkta bir gevşeme oluyor. Çok bireyci yetiştiriyorlar. Bizde benim varsa, ailemle paylaşırım. Orada insan, gemisini kurtaran kaptan. Bu kültürel fark dolayısıyla, orayı örnek alamazsın. Türkiye de en iyi model değil. Belki orta yol bulunabilir; aile bağlarını gevşetmeden, daha kendine güvenli, daha özgür bireyler yetiştirmek; saygıda kusur etmeyecek, ama emir kulu da olmayacak, kişiliğiz olmayacak.

Öğretmenine soru soramayan öğrencilerden başlıyor sorunlar, değil mi? Hakkını savunamayan, devlet dairesine korukarak giren yetişkinler... Bizim toplumsal tepkilerimiz de zayıftır, çok tepesi atmadıkça, kimse sokağa çıkmaz. İlla baş kaldırmak gerekmiyor, demokratik tepkilerimiz de zayıf. Bunun nedeni ağababalar, mutlak otoriteye saygı.

- Ruh sağlığı hekimlerinin, ilaca çok fazla başvurdukları söyleniyor. Ne dersiniz?

- Her dönemde moda ilaçlar olur, hekimler de bunun etkisinde kalır. Ama o dalga halinde geçer çoğu zaman. Biraz kötüye kullanımı var ama, abartıldığı kadar mı bilmiyorum. Gerekli olan ilaçlar var. Diye-

Güzel bir anı:

'Hatayı paylaşalım'

1980'lerde, henüz özel televizyon yokken, Atalay Yörükoğlu TRT-1'de *Ahmet'in Günlüğü* ve *Hata Kimde* adlı çocuk ruh sağlığı programları yapmaktadı. Programlar 2-3 yıl sürer, epey ilgi görür. *Hata Kimde*'nin yayın yıllarıdır. Atalay Yörükoğlu, eşiyle birlikte bir konferans için Denizli'de bulunmaktadır.

Yörükoğlu arabasıyla yanlışlıkla ters yöne girer, dönməsi lazımdır, ama bulunduğu caddede U dönüşü yasak levhası vardır. Ortalıkta araba olmadığı için, U dönüşü yapmayı göze alır. Dönerken tam köşede, bir trafik polisiyle göz göze gelir. Trafik polisi şöyle bir bakar; "Hocam, hata kimde!" diye sorar. Atalay Bey, "Bu sefer bende" der. Trafik polisi, "Buyrun geçin, hatayı paylaşalım!" der ve yol gösterir. Umulmadık yerde, ince bir davranış biçimi olarak bu yaşantı, Atalay Bey'in zihninde güzel bir anı olarak yerini alır.

lim hiperaktif çocuk, yerinde duramayan, kıpır kıpır, kendine de çevresine de zarar veriyor, dikkati dağınık, dersine çalışmıyor, başarısız oldukça, durumu kötüye gidiyor, aileyle, çevreyle çatışıyor. Böyle bir çocuğun hareketlerinde durulma yapan, dikkatini düzelter, uyuşturucu da olmayan, güvenilir ilaçlarımız var. Çocuğu bu ilaçlardan nasıl mahrum edersiniz, sorumluluk hekimindir. Hastasına zarar vermeyecek; verdiği ilacın yararı, yan etkisinden kat kat üstün olacak; dozunu ayarlayacak; yani mesleğini sorumlulukla uygulayacak.

'Ülkemde çocuk psikiyatristine emeğim geçtiği için mutluyum'

- Çocuk Ruh Sağlığı kitabınız, Türkiye'de çok okunan kitaplardandır. Ondan ve diğer kitaplarınızdan söz eder misiniz?

- Çocuk Ruh Sağlığı 26. baskısını yapmış durumda, satışı 200 bini geçti. Bir kitabı beş aile okuyabiliyor, son yıllarda korsan baskıları da çok arttı. Yayıncım, geçenlerde aradı, on bin tane ciltlenmeye hazır *Çocuk Ruh Sağlığı* kitabı ele geçirmişler. Korsan baskı yapan matbaayı basmışlar, cezası çok ağır, matbaalar kapanıyor, milyarlarca lira ceza. Yayıncım çok üzgündü ama, ben üzülmedim. İnsan emeği, yayıncının emeği hepsi çalışıyor, bu cezalandırılmalı. Öte yandan beni içten içe sevindiren şey, hâlâ korsan baskıyla kitabımın çoğaltılıyor olması-

Atalay Bey, 92 yaşındaki annesi Gümüş Yörükoğlu ile birlikte yaşıyor.

dı. Beni en çok mutlu eden şeylerden bir tanesi, bu kitabı yazmış olmak. Amerika'da kalmış olsaydım; zengin olurum. Çocukların da bir eli yağda, bir eli balda olurdu; ama bunların hiçbiri beni, Türkiye'de başardıklarım kadar mutlu kılmazdı.

Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Gençlik Çağı adlı kitaplarım da var. Bir de *Ruh Sağlığı ve Ruh Hastalıkları* diye, Hacettepe Yayınları'ndan çıkan, meslektaşlarımla birlikte yazdığımız bir ortak kitap var. Birçok Türkçe, İngilizce mesleki yayınam var. Türkiye'de bilinmeyen bir uzmanlık dalının başlatılmasında, yayılmasında emeğim geçtiği için son derece mutluyum.

- *Çocuk ruh hekimi olarak tanınıp, çok sevildiğinizi biliyorum. Meslek hayatınızı nasıl değerlendiriyorsunuz, hedeflerinize ulaşabildiniz mi?*

- Başardık diyemiyoruz, bir toplumun ruh sağlığı birçok faktöre bağlı. Psikiyatri yalnız hekim işi değil; ekonomisini düzeltceksin, yeterli eğitimi vereceksin, aile birliğine önem vereceksin. Daha önce söz etmiştim, bizde kimsesiz çocuklar korunur, Çocuk Esirgeme Kurumları'nda, Yetiştirme Yurtları'nda. Bunlar, çocukların korunduğu değil, dumura uğradığı, söndüğü, kuruduğu yerler... İnanmayacaksınız, buralarda bir çocuğa harcanan para, müsteşarın aldığı maaştan daha fazladır. Bunu ölçmesi çok kolay, o kuruma harcanan parayı çocuk sayısına böldüğünüzde ortaya çıkar. Korkunç rakamlar, ben bu rakamları bakanlara söyledim, onlar bile şaşırdı. Çocukları bura-

Atalay Bey henüz tanıştığı *Bilim ve Ütopya*'nın doyurucu bir dergi olduğunu düşünüyor.

larda iyi yetiştirdiğimizi sanıyoruz. Oysa annesiz, babasız, aileden uzakta, çocuğun zekâsı geriliyor, ruh sağlığı bozuluyor. Çözüm Osmanlı'daki gibi koruyucu aile, ayrıca çok daha ucuza gelir. Çocuk Esirgeme Kurumu'nda çocuğa harcanan paranın beşte birini aileye yardım olarak verin; aileyi kalkındırırsınız, çocuğun eğitimi güvence altına alırsınız. Bunu, 40 yıldır söylüyorum, bazı konularda kafa değişikliği olmuyor.

Beni mesleğimde mutlu eden şey, yardımcı olabildiğim hastalarım, -tabii onların sayısı Türkiye'ye göre çok sınırlı-, yetiştirebildiğim uzmanlar, bir de ailelere ulaştırabildiğim kitaplarım, televizyon, radyo programları, konferanslar... Bunlar beni tatmin ediyor, ama tabii Türkiye'nin sorunlarını çözmeye yetmiyorlar. Böyle bir iddiada bulunmak da mümkün değil. Ben bir kişinin elinden gelen neyse, onu yapmaya çalıştım.

- *Önemli şeyler yaptınız, teşekkür ediyoruz...*

yoruz...

- Onu takdir başkalarının tabii, onun için hedefime ulaştığımı söyleyemem. Hedef çok uzakta; başlangıç yaptık, iyi bir yol açtıysak, arkadan gelenler bunu daha iyi bir şekilde sürdürürse, genişletirse... Mesela, nüfusumuz göre çocuk ruh hekimi sayısı bile çok az, bir milyon kişiye bir tane bile düşmüyor. Yüz bin kişiye bir çocuk ruh hekimi olması gerekli.

- *Sayıcı az çocuk ruh hekimi olmasını, eğitiminin uzun olması mı etkiliyor?*

- Eğitiminin uzun olması, talep azlığı etkiliyor. Tabii bunun başka

çözüm yolları var. Psikiyatri uzmanlarını, çocuk psikiyatrisinde belli sürelerde eğitiyoruz. Onların da olumlu katkısı oluyor. Çocuk ruh sağlığı hekimi olmadığı yerde, yetişkin ruh sağlığı hekimi de yardımcı olmalı.

- *Az sayıda da olsa bazı kişiler için, "Çok çalıştı, ama ailesini hiç ihmal etmedi" denir. Kendinizi bu açıdan nasıl değerlendirirsiniz?*

- Aileme hep zaman ayırdım. Çocuk psikiyatristi olarak kendi çocuklarımı ihmal edersem, başka çocuklara nasıl yardım edebilirim?.. Başkasına öğüt veren, başkasını eleştiren duruma düşerim. Hiçbir zaman mükemmel çocuklar yetiştirin önerisinde bulunmadım. Önemli yanlışlar var, onlardan kaçınalım dedim. Çocuğun her dönemine özgü, aşılması gereken sorunları var. Konferanslarımda samimi olarak bilgi almak için, 'Çocuklarınızı nasıl yetiştirdiniz?' diye soranlar

Dr. Atalay Yörükoğlu'nu tanımak...

Prof. Dr. Bahar Gökler

(Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı)

Türkiye'de çocuk psikiyatrisi ile özdeş isim Dr. Atalay Yörükoğlu'dur. Çocuk ve ergen psikiyatrisinin ülkemizde tanınması, gelişimi, bir bilim dalı olarak kabulü ve yaygınlaşması, Dr. Atalay Yörükoğlu'nun bu konudaki öncü, sabırlı, inançlı, yön gösterici ve eğitici yaklaşımının ürünüdür.

Çocuk ve ergen ruh sağlığı, toplum ruh sağlığının temelidir. Dr. Atalay Yörükoğlu, gerek öğretim üyesi olarak görev yaptığı Hacettepe Üniversitesi'nde ve diğer üniversitelerde verdiği dersler, katıldığı bilimsel toplantılar; gerekse halk eğitiminde çocuk ve ergen ruh sağlığına yönelik yaptığı konuşmalarla, ülkemizde daha sağlıklı bir toplumsal yapının oluşabilmesi, toplumda ruhsal bozuklukların görülmemesi için çocuk-

luktan başlayarak alınması gereken önlemler ve koruyucu ruh sağlığı yönünden çok değerli katkılar sağlamış ve gelişmelere önderlik etmiştir.

Anadilde bilim üretmenin işlevsel önemini en açık bir biçimde örnekleyen yapıtlarında; çocuklukla yetişkinlik, çocuk yetiştirme biçimleriyle çağdaş, uygar ve sağlıklı bir toplum olma arasındaki bağlantıları kolay anlaşılır ve yalın bir dille anlatmıştır. Kitapları bir yandan çocuk ve ergen psikiyatrisi alanında, bilimsel kaynak olarak birincil ve vazgeçilmez bir önem taşıırken; bir yandan da tüm sokak sergilerinde en çok aranan kitaplar arasında bulunmaktadır.

Bilimi halkla buluşturan, sade insan için de anlaşılır kılan, yü-

HAZIRLAYANLAR: Ebru Oktay, Nil Üstündağ, Ayhan Özdemir, M. Kürşat Bozkurt, Özge Uzun, Özgür Dede, Tuncay Doğan, Fahrettin Hassan Nuranoğlu

Kolomb'dan önce, Amazonlar'ın nüfusu yoğunmuş

Brezilya'da yapılan kazılarda elde edilen yeni kanıtlar, Kolomb Amerika'ya varmadan önce de Amazonlar'da kalabalık bir nüfusun yaşamakta olduğunu ortaya koyuyor. Bulgular, 1492'de kaşifler karaya ayak bastığında, bölgedeki ormanlarda gelişmiş kolonilerin mevcut olduğu savını doğruluyor; fakat henüz kesin kanıtlar yok.

Gainnes Wille'deki Florida Üniversitesi'nden Micheal Heckenberger ve arkadaşları, Brezilya'nın orta kısımlarındaki Yukarı Xingu Bölgesi'ndeki kazıları yürütüyorlar. Arkeologlar, bu bölgede 19 köyü, yolları, hendekleri, köprüleri, tarım alanları, açık park alanları ve ormandaki çalışma alanlarıyla birlikte ortaya çıkardılar, haritasını yapıyorlar. Heckenberger, "Açıkça söyleyebiliriz ki, bu bölgede yaşamış olan halklar hiç de ilkel değillermiş" diyor.

Bölgenin eski halkı hâlâ oralarda yaşıyor; fakat sayıları çok azalmış. Bu halklar hakkındaki yanlış bilgilerin kaynağı da, sayılarındaki azlık. Burlington'daki Vermont Üniversitesi'nden arkeolog Jim Peterson, "Bildiklerimiz, kültür antropologlarının geçmişle ilgili yapabildikleri tahminlerden ibaret. Heckenberger'in çalışması, neredeyse ilk olarak, eski toplumun bugünden çok daha ileri

bir kültürel düzeye ulaştığını anlamamıza yardım ediyor" şeklinde açıklama yapıyor.

Ekip, küresel yer belirleme teknolojisini kullanarak bölgenin haritasını oluşturdu. Merkezde bulunan 20 metre aralıklarla yapılmış büyük binalara ve güneşin hareketlerine uygun şekilde sıralanmış kaldırım yollara sahip köylerin düzenli bir modelini ortaya çıkardılar. Bu modeller, burada yaşayan gelişmiş toplumun ileri mühendislik bilgilerine sahip olduğunu düşündürüyor. Heckenberger, merkezlerden birinde 5 bin kişinin yaşamış olduğunu tahmin ediyor.

Oluşturulan planlar, yolların, ekili alanları, nadasa bırakılmış toprakları, boş alanları ve işlenmiş ormanları birbirinden ayırdığını gösteriyor. Arazinin uydudan alınan görüntüleri de araştırmacılara, bu bölgenin kullanılmış olduğuna dair kalıcı izleri gösteriyor. Bölgede, muhtemelen el sürülmemiş bazı ormanlar olmakla birlikte, Heckenberger bunların çoğunun bölgenin sakinleri tarafından ekonomik gerekçelerden daha çok, kültürel ve sembolik amaçlarla korunduğunu sanıyor.

(Nature, 19 Eylül 2003)

Et yeme, eski bir alışkanlık...

İlk insan fosillerinin dişleri üzerinde yapılan bir çalışmanın sonuçları, yaklaşık 2.5 milyon yıl önce, insan soyunun vejetaryenlikten et yemeye evrildiğini gösteriyor.

1999 yılında, 2.5 milyon yıl öncesine ait olduğu sanılan hayvan kemikleri üzerinde araştırmalar yapılmıştı. Fakat bunların etobur olup olmadıkları tam olarak anlaşılamamıştı. Çünkü araştırma sonuçları, et yemeye gerekli uygunlukta dişlerinin olmadığını ortaya çıkarmıştı.

Arkansas Üniversitesi'nden Peter Ungar ve arkadaşları, ünlü fosil Lucy'den edindikleri örnekler üzerinde yaptıkları çalışmalarda, Lucy'nin, kendisine en yakın atası olan *Australopithecus afarensis*'den daha sivri ve keskin dişleri olduğunu belirlediler.

Et yiyecek için dişlerin kesip koparmaya ve ince öğütmeye göre yapısallaşması gerekir. Bu da sivri uçlu veya kabartılı bir yapıya ihtiyaç duyar. Sivri kabartılar daha dayanıklı yiyeceklerin tüketimini kolaylaştırır. Ungar'a göre erken insan iskeletlerindeki dişlerin sivrililiği, et yemeyen, bitkilerin kökleriyle beslenen gorillerden daha fazla. Ancak

Australopithecus afarensis'lerin diş sivrililiği sadece erken insanlardakinden değil, aynı zamanda hemen hemen hiç et yemeyip olgunlaşmış meyvelerle beslenen şempanzelerden de az. Yine Ungar'a göre, erken insanda dişler, *Australopithecus afarensis* ve şempanzelerden daha sivri. Bu da açıkça daha dayanıklı, sert yiyecek grubuna giren eti yediklerini işaret ediyor.

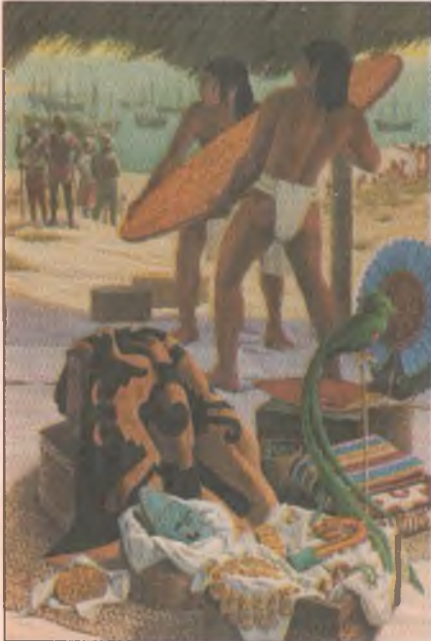
Ungar diş yüzeyindeki kabartıları ve sivrilikleri coğrafik bir bilgilendirme haritası haline getirerek, geçen Ağustos ayında Arkansas Üniversitesi'nde, diyet ve evrim seminerlerinde sundu. Ungar, fosillerde yıpranmamış dişe rastlama olasılığı az olduğundan, yıpranmış dişleri de değerlendirebilecek bir yol geliştirmişti. Daha önce goriller ve şempanzelerin dişleri üzerinde yaptığı karşılaştırmalı bir çalışmada da bu yöntemi kullanmıştı.

(New Scientist, 7 Eylül 2003)

Embriyon kalbi, vücut dışında yaşatıldı

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Şenyang Kadın-Doğum Hastanesi uzmanları, bir insan embriyonundan elde ettikleri kalp dokusunu, laboratuvar ortamında 34 gün yaşatmayı başardılar. Büyüklüğü ancak bir pirinç tanesi kadar olan kalbe, "pirinç tanesi kalbi" adı verildi.

Liaoning Eyaleti Bilim ve Teknoloji Bilgilendirme Enstitüsü tarafından yayımlanan araştırma raporunda, bu çalışmanın dünyada vücut dışında kalp doku-

Kıta keşfedilmeden önce, nüfus hayli yoğunmuş.

sunun gelişimini sürdürdüğünü kanıtlayan ilk örnek olduğu belirtildi. İzleyicilere, "pirinç tanesi kalbinin" kültür ortamında çarpmayı sürdürdüğü mikroskop altında izletildi. Araştırmacılar, dış görünümü yetişkin insan kalbine benzeyen organın, 34 gün boyunca gelişimini düzenli olarak sürdürdüğünü açıkladılar. Pirinç tanesi kalbinin karıncığı başlangıçta dakikada 18-22 defa, kulakçıkları ise dakikada 60-80 defa çarpıyordu. Daha sonra kulakçıklar ile karıncıklar uyumlu bir çarpma ritmine geldi ve dakikada 20 kez çarpmaya başladılar.

Şenyang Kadın-Doğum Hastanesi Üreme Hastalıkları Merkezi laboratuvarına, 5 Haziran 2003'de 52 günlük gebeliği olan ve düşük yapan bir hastadan alınan düşük materyali getirildi. Uzmanlar, bir anatomi mikroskobu kullanarak embriyonun kalbe benzeyen parçasını ayırdılar ve besleyici sıvılar ile hazırlanan bir kültür ortamına yerleştirdiler. Bu aşamada, araştırmacıları hayrete düşüren bir gelişme oldu ve besleyici kültür ortamına yerleştirilen embriyon kalbi çarpmaya devam etti. Kalp dokusu yuvarlak bir laboratuvar kabı içindeki kültür ortamında gelişimini sürdürüyordu. Araştırma grubu, derhal insan vücuduna daha çok benzeyen bir kültür ortamı hazırlamaya başladılar. Özellikle oksijen açısından zengin insan kanı kullanarak kalp dokusunun canlılığını sürdürmesini amaçladılar.

Pirinç tanesi kalbinden sağlanan bilgilerin, hücrel genetik, moleküler genetik ve gelişimsel biyoloji gibi tıbbın yeni gelişen dalları açısından çok önemli olduğu bildiriliyor. İnsan kalbinin, gelişiminin ilk aşamalarında vücut dışı ortamlardaki gelişme koşulu ve bu gelişimi etkileyen faktörler konusu gelecekte de yoğun olarak araştırılacak konular arasında.

(Çin Halk Cumhuriyeti
Bilim ve Teknoloji Bakanlığı
Haber Bülteni, 30 Temmuz 2003)

Habeş maymunları, çocuklarını nasıl ayırt ediyor?

Yeni bir DNA çalışmasının sonuçlarına göre, Habeş maymunu ismiyle bilinen cinsteki baba maymunlar, çocuklarını diğerlerinden kolaylıkla ayırt edebiliyor ve içgüdüsel olarak koruyor. Araştırmanın sonuçları, primatlarda neden çokeşlilik olduğunun ve erkek korumacılığının nasıl başladığının yeniden araştırılması gerekliliğini ortaya

koydu.

Kuzey Carolina Duke Üniversitesi'nde çalışan Susan Albert ve araştırma grubu, Klimanjarı Dağları'nın eteklerindeki Amboseli Basın Bölgesi'nde yaşayan vahşi Habeş maymunlarını (*Papio cynocephalus*) 3 yıl boyunca her gün izlediler. Babalarını belirledikleri 75 genç maymundan aldıkları dışkı ve kan örnekleri sayesinde, 194 DNA analizi çıkarttılar. Ekip şimdi de, babaların çocuklarını nasıl ayırt edebildiklerini araştırıyor. Alberts'e göre bu seçim, görerek veya koku aracılığıyla oluyor.

New York Ithaca Üniversitesi'nde hayvanların sosyal davranışlarıyla ilgili çalışmalar yapan Paul Sherman, araştırılması gereken bir diğer konunun da kuşlar olduğunu söyledi. Çünkü kuşlarda rastgele çiftleşme görülür ve bu konuda varılan yargı, birkaç baba kuşun yavruların tümünü korumada etkili olacağı şeklindeydi.

(Nature, 11 Eylül 2003)

Maymunlarda sınıf dayanışması!..

Amerikalı araştırmacıların çalışmalarına göre bir maymun, diğerinin yediğinden farklı bir şey yemeyerek eşlik gözetiyor.

Atlanta Georgia'daki Emory Üniversitesi'nden Sarah Brosnan, yapılan deneylerin, maymunlarda insanlardakinden daha fazla adalet anlayışları olduğunu gösterdiğini söylüyor. Bununla, bizim ilkel atalarımızın doğuştan gelen bir yeteneği olabileceğine işaret ettiği düşünüyor. Sarah Brosnan, büyük karmaşık gruplarda yaşamının adalet duygusunu gerektirdiğine inanıyor.

Brosnan ve çalışma arkadaşı Frans de Waal yaptıkları bir deneyle, esmer kapuçin maymunlarının yiyeceklerini salatalıkla değiştirerek maymunlardaki tepkiyi ölçmeyi denedi. Ama maymunlar greyfurt yiyen komşularını görüp, salatalığı

almayı reddetti. Stony Brook'daki New York Devlet Üniversitesi'nden Primatolog Charles Janson, bu gözlemi, bir maymunun komşusunun ne yaptığına dikkat etmesi açısından

önemli bir keşif olarak gördüğünü belirtiyor. "Bu davranışın Güney Afrika ormanlarında nasıl bir önem taşıdığı açık değil" diyor Janson, maymunların her şeyi öğrenebildiklerini ve vahşi olmadıklarını söylüyor.

Araştırmalarda erkek maymunların eşitsizlik konusunda daha az duyarlı oldukları gözlenmiş. Johnson erkeklerin daha çok seksle, dişilerinse yiyeceklerle ilgilendiklerini söylüyor. Erkek maymunların yiyeceklerle ilgili değişiklikleri pek dikkate almadıkları belirlenmiş.

(Nature, 18 Eylül 2003)

Kara delikten yayılan ses, insanın duyabileceğinden bir milyon kere milyar kat daha pes.

Kara delik, sibemol tonunda bağılıyor

Astronomlar, devasa bir kara deliğin yaydığı ses dalgalarını ilk kez saptamayı başardı. 250 milyon ışık yılı ötede kara delik, sibemol tonunda bir sese sahip.

Washington'da açıklama yapan uzmanlar, Dünya'ya 250 milyon ışık yılı mesafedeki Perseus Galaksisi'nin içinde bulunduğu kümenin merkezindeki kara delikten gelen ses dalgalarını, Amerikan uzay teleskopu Chandra'yla tespit ettiklerini bildirdiler. Uzmanlar, kara delikten yayılan sesin, insan kulağının duyabileceğinden bir milyon kere milyar kat daha pes olduğunu belirttiler.

Astronom Bruce Margon'un, NASA'da düzenlenen basın toplantısında verdiği bilgiye göre, X ışınıyla çalışan Chandra Teleskopu sayesinde saptanan ses dalgaları, astronomların yıllardır merak ettikleri birçok sorunun yanıtlanmasını sağlayabilecek. Cevaplanacak sorulardan biri, "Bu kümenin göbeğindeki sıcak gazlar, aradan 10 milyar yıl geçtiği halde nasıl olup da soğumadı?" şeklinde. Astrofizikçi Kim Weaver, konuyu açıklarken şunu söyledi: "Ses dalgaları gazların içinden geçerken absorbe ediliyor, enerjileri hararete dönüşüyor. Bu da gazların niçin soğumadığını gösteriyor."

Ses dalgaları, özel bir görüntüleme tekniği sayesinde görselleştirildi. Uz-

manların hesabına göre, kara delik piyanonun ortasındaki do notasının 57 oktav altındaki si bemole denk düşebilecek bir ses yayıyor.

İngiliz astronom Steve Allen da, ses konusuna değinirken, "Perseus'un ses dalgaları, sadece akustik bir konu olarak geçiştirilemez. Bunlar, galaksi yığınlarının nasıl olup da şiştiklerini anlamının anahtarı olabilir" diye konuştu. Uzmanlar, ses dalgalarının taşıdığı enerjinin, 100 milyon süpermanın toplam enerjisine denk olduğunu hesapladıklarını belirtti.

Mona Lisa'nın içinden geçmek...

Finlandiya'nın Tampere Kenti'nde bulunan Ismo Rakkolainen, *Mona Lisa* tablosunu su partiküllerinden oluşan sanal yüzeyin üstüne yansıtmayı başardı. Kaliforniya Hermosa Beach'teyse bir doktora öğrencisi, video projektörüyle bir DNA sarmalı imgesini havaya yansıtabildi.

Bu iki buluş da yüksek bilgisayar görüntüleme sistemleri teknolojilerinde gelinen son noktayı gösteriyor.

Kaba tabiriyle, "içinden yürünebilen" görüntüler, yakın bir zamanda çeşitli

Mona Lisa

kültürel etkinliklerde, örneğin müzelerde kullanılabilecek.

Heliodyplay adı verilen bu teknolojinin öncülerinden Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde doktora öğrencisi olan Chad Dyner, makinenin video projektörü etrafındaki havanın 27 inçlik bir ekrana dönüştüğünü ve görüntünün iki boyutlu olarak aktarılabildiğini belirtti. Şimdilik görüntünün bilgisayar ekranla-

rına göre biraz sönük kaldığını ve uzun süre izlendiğinde gözü rahatsız ettiğini kabul eden Dyner, bu iki probleme de çözüm bulabileceğini düşünüyor. Dyner, şimdiye dek Japon şirketlerinden ve ABD Savunma Bakanlığı'ndan teklifler aldığını söylüyor. Dyner'in çalışmaları "www.io2technology.com" sitesinden takip edilebilir.

Finlandiya'da bulunan Tampere Teknoloji Üniversitesi'nde geliştirilen Fog Screen (Buhar Ekranı) adlı sistemse, şimdiden fuarlarda ve çeşitli sunumlarda kullanılıyor. Fog Screen mucitlerinden Karri Palovuori, görüntünün netliği üzerinde çalışacaklarını ve sonuçta ortaya "gerçek" bir ürün çıkacağına inandığını belirtiyor.

Sistemin kurucusu Mika Herpio, makinenin 100 bin dolara mal olduğunu, ancak seri üretimle bu rakamın normal seviyeye inebileceğini düşündüğünü belirtiyor. Makinenin yıl sonunda satışa çıkması planlanıyor.

Doğal çevreyi onaran bakteri

Çin Bilimler Akademisi'ne bağlı olarak çalışan Lanzhou Kimyasal Fizik Enstitüsü'ndeki araştırmacılar, mikroorganizmalar üzerinde yaptıkları çalışmalarda yeni ve önemli sonuçlar elde etti. İki yeni bakteri türü elde eden araştırmacılar, bu bakterilerin çevre koşullarını onarma ve moleküler oksijen üretimini artırma etkileri olduğunu da gösterdiler.

Hidrojenofaja pseudoflava LHJ38 ve Hidrojenofaja pseudoflava LHJ39 adları verilen yeni bakterilerin, Lanzhou Eyaleti'nde toprakta yaşayan özel bir bakteri türünden ayrıştırılarak üretildikleri bildirildi. Çin Tipik Kültürleri Koruma Merkezi uzmanlarının verdiği onay belgesinde yeni bakteriler değerlendirildi ve korunmaları için patentleri çıkarıldı. Uzmanlar, Çin'in kendi alanında ilk buluşu olan yeni bakterilerin uluslararası benzerlerine göre daha geniş bir kullanım alanı olacağını ve çevreyi kirleten maddelere karşı etkili olduklarını belirttiler. Yeni bakterilerin metabolizma modeline sahip bir bakteri, bugüne kadar literatürde bildirilmedi.

Bu buluşun, çevreyi kirleten etkenlere karşı kullanılacak zorunlu biyoteknolojik yöntemler konu-

sunda Çin bilim dünyasına yeni olanaklar sunacağı belirtildi.

(Çin Halk Cumhuriyeti
Bilim ve Teknoloji Bakanlığı
Haber Bülteni, 10 Ağustos 2003)

SARS çocukları öldürmüyor mu?

Kanada'da akut solunum sendromunun (SARS) ölümcül belirtileri konusunda yapılan bir analizin sonuçları arasında, SARS'ın çocukları öldürmediği şeklinde bir sonuç da yer alıyor. Araştırmacılar şimdi, paradoksal olarak bağışıklık sistemleri henüz yeterince gelişmemiş olduğu halde, çocukların bu virüsten nasıl korunabildikleri üzerinde düşünüyor.

Dünya Sağlık Örgütü, SARS'ın ortaya çıktığı 2002 Kasım ayından 2003 Ağustos ayına kadar tüm dünyada 8422 kişinin hastalanmasına ve 916 kişinin de ölmesine neden olduğunu açıklamıştı. Yapılan araştırmayı ilginç kılan, bu kişilerden çok azının çocuk olduğunun anlaşılması oldu.

Dr. Ari Bitnun, Şikago'da yapılan Antimikrobik İlaçlar ve Kemoterapi Konferansı'nda, Toronto'daki olası 247 SARS vakasının yalnızca 14'ünün 12 yaş altında olduğunu açıklamıştı. Virüsü, salgın bulunan bölgelere gitmiş oldukları için ya da hasta olan yakınlarından almış olan bu çocuklar, SARS tanısıyla hastanelere yatırılmış. Ateş, öksürük ve burun tıkanıklığına rağmen solunum cihazı yardımına gerek kalmadan, çocuklar iyileşmiş. SARS hastası olan bu çocukların röntgen ve kan testleri SARS'a bağlı olmayan bir solunum hastalığı nedeniyle hastanede yatan 10 çocuğun sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, onlardan daha kötü olmadığı tespit edilmiş. Bitnun bu bulgulara bakarak SARS'ın çocuklarda göreceli olarak, spesifik olmayan, orta dereceli bir hastalık olarak seyrettiğini belirtiyor. Bitnun ayrıca, SARS hastası çocukların çok daha kolay ve bir-iki hafta içinde iyileştiklerini de söyledi. Oysa ana-babalarının iyileşmesi dört haftayı buldu. Bitnun, çocuklarda yalnızca orta derecede enfeksiyon geliştiğine göre, onların kanında virüs düzeyinin de çok düşük olabileceğini belirtiyor.

Bağışıklık sistemlerinin gelişmemişliği, SARS'ın çocukları öldürmesini engelliyor.

Hong Kong'daki laboratuvarında salgının kontrol edilmesine çalışan Hong Kong Üniversitesi'nden virolog Malik Pieris ise, hastalığın çocuklarda çok daha hafif seyrettiğinin kesin olduğu konusunda, Bitnun'la aynı fikirde. Onun hâlâ süren analizlerine göre, 12 yaşın altındaki çocukların hiçbirinde hastalık ciddi ölçüde ilerlememiş. SARS'a duyarlı özel bir testin olmaması, bu konuda son ve kesin bir yargıya varmayı engelliyor.

Çocukların henüz tam gelişmemiş bağışıklık sistemlerinin onları koruyabileceği düşünülüyor. SARS vakalarında ölüm nedeninin, çoğunlukla akciğer enfeksiyonuna bağlı olarak bağışıklık sisteminin aşırı reaksiyonu sonucu gelişen pnömoni olduğu saptanmış. Çocuklarda başka bazı enfeksiyonlarda da bağışıklık sisteminin olgunlaşmamış olduğu biliniyor. Bu görüşü savunanların arasında gelenlerden Pieris, henüz yayınlanmamış çalışma sonuçlarına göre, bağışıklık sistemine ilişkin genlerdeki farklılıkların SARS'a duyarlılıkla ilgisi olabileceğini söylüyor ve bu konuda aydınlanmak için daha fazla zamana gereksinimleri olduğunu belirtiyor.

Cep telefonu erken bunama nedeni

Cep telefonlarının insan sağlığına zararları konusunda yapılan yeni bir araştırmayla, cep telefonlarının erken bunamaya yol açtığı iddia edildi.

Araştırmayı yapan İsveç Lund Üniversitesi'ndeki bilim insanları, cep telefonlarının aşırı kullanımı nedeniyle albümin adlı bir proteinin beyne sızabileceği ve bunun erken bunamaya neden olabileceğini belirtiyor.

Bilim insanları yaptıkları deneylerle, cep telefonunun çok fazla kullanılmasıyla beyinle kan arasındaki koruyucu tabakada aralanmaya neden olduğunu ve albümin adı verilen bir proteinin burada açılan boşluklardan beyne sızdığını saptadı. Albüminin beyne girmesi, beyindeki nöronlara zarar verebilir. Uzmanlar, uzun dönemli etkileri bilinmese de, nöronların zarar görmesinin erken bunamaya yol açabileceğini öne sürüyor.

Araştırma, 60 yaşına kadar yaşlanmayacak beyin nöronlarının cep tele-

fonları yüzünden daha 30'lu yaşlardan itibaren bunamaya neden olabileceğini gösteriyor. Araştırmayı yürüten Prof. Leif Salford, paniğe neden olmamak için araştırma sonuçlarının kamuoyuna hemen açıklanmayacağını belirtti. Cep telefonlarının fazla kullanılmasının beynin ısınmasına ya da kansere yol açtığı iddia ediliyor; ancak bu araştırmaların hiçbirisi henüz kesinlik kazanmadı.

Hormon tedavisi, sağlık sorunları riski yaratıyor

Kimyagerler, yapılan araştırmalar sonucu, hormonal tedavi gören kadınların dörtte birinin, bu tedavi yüzünden sağlık sorunları yaşadığı sonucunu ortaya çıkardı. 2002 ve 2003'te yapılan iki büyük klinik denemeyle, uzun süre östrojen ve progesteron hormonları alan kadınların, meme kanseri, kalp hastalıkları ve inmeye yatkınlık gösterdiği belirlendi. Bunun nedeniyse henüz bilinmiyor.

Amerikan Kimya Derneği'ne bağlı bilim adamları New York'ta yaptıkları açıklamayla, östrojenin "kötü kaderinin" altında yatan sebepleri açıklamaya çalıştı. Kimyagerler, HRT sırasında hücrelerin östrojeni zarar verici ara ürün olan katekollere dönüştürdüğünü, bunların da yine kanserleşmeye neden olan quinonların oluşumuna neden olduğunu biliyorlardı. COMT ya da katekol-o-metil transferaz isimli bir enzimse, katekollerin bu zararlı etkisini kısmen azaltabiliyor.

Ancak açıklamada konuşan, Baltimore John Hopkins Üniversitesi'nden James Yager'e göre, COMT'un bir formu bu zararı azaltma görevine karşı etkisiz ve katekollerle savaşma konusunda dayanıksız. Yine Yager'e göre, kadınların dörtte birinde bu COMT tipi mevcut; bu kadınların HRT sırasında meme kanserine yakalanma olasılığı da yüksek.

Şikago Illinois Üniversitesi'nden Judy

Bolton da, HRT'deki yan etkileri yara- tanların farklı proteinler olabileceğini, bu nedenle daha geniş araştırmalar yapmadan kesin yargılarda bulunmama gerektiği konusunda uyarı yaptı.

2002'den önce Amerika'da yapılan bir araştırmada, menopoz geçirmiş yaklaşık 6 milyon kadına, menopoz bulgularını hafifletmek ve osteoporoz (kemik erimesi), kalp hastalıkları ve demans (bunama) riskini azaltmak amaçlı HRT önerildi. Bu yılın Temmuz ayındaysa, tedavinin yan etkileri belirlenerek, kadınlardan tedavilerini kesmeleri istendi. Aynı şekilde Ağustos ayında İngiltere'de de 1 milyon kadın üzerinde yapılan araştırma sonuçları açıklanarak, bu öneri desteklendi.

New York Albert Einstein Üniversitesi'nden Sylavia Wassertheil-Smoller'e göre HRT'nin kesin suçlanması için kadınların kan örneklerinde, detaylı genmetabolit araştırması yapılması gerekiyor. Smoller, ancak bu şekilde doğru sonuçlara ulaşılabileceğini söylüyor.

Kimyagerler bir yana pek çok biyologsa, östrojenin hücre yüzeyindeki alıcılara bağlanarak kansere neden olan genlerin aktivitesinin artmasına yol açtığını ısrarla vurguluyor. Bu iki farklı görüş arasında henüz bir anlaşmaya varılabilmiş değil.

(Nature, 9 Eylül 2003)

Küba'da, bebekler için yeni bir aşı geliştirildi

Küba'da, menenjit ve zatürree gibi önemli ve ciddi hastalıklara neden olan bir bakteriye karşı, süt çocuklarını koruyan yeni bir aşı geliştirildi.

Dünyada her yıl yarım milyon kadar bebeğin ölümüne neden olan ve kulak iltihabı, zatürree ya da menenjit gibi ciddi hastalıkların etkeni olduğu bilinen B-ti-

pi Haemophilus influenza mikrobuna karşı, bebekleri iki aylıktan başlayarak koruyan yeni bir aşı (Hib) Küba'da kullanılmaya başlandı.

Havana Üniversitesi Kimya Fakültesi araştırma görevlilerinden Vincente Verez Bencomo, aşırı geliştiren çalışma grubu adına yaptığı açıklamada, Kü-

ba'nın Ulusal Aşılama Programı'nda yeni aşının kullanılmasıyla ülke ekonomisine 2-3 milyon USD tutarında tasarruf sağlandığını bildirdi.

Bencomo, aşının bebeklere yaşamlarının 2., 4. ve 6. aylarında uygulandığını, 18. ayda bağışıklığı güçlendirici bir doz daha verildiğini belirtti. Aşının, Küba Devlet İlaç Denetim Merkezi tarafından yürütülen ruhsatlandırma çalışmaları son aşamaya gelmiş durumda. Altı değişik klinik çalışma bittikten sonra, Hib'in kullanıma sunulması bekleniyor.

Yeni aşının 2003 yılında Küba'nın toplam gereksinimini karşılayacak miktarda üretileceği, 2004 yılında dünya pazarına yönelik üretime başlanacağı bildirildi.

B-tipi Haemophilus influenza'ya karşı günümüzde kullanılan diğer aşilar bu bakterinin kültürlerinden elde ediliyor ve dünya çapında kullanılıyor. Verez Bencomo, Küba aşısının kendi alanında sentetik olarak laboratuvarında üretilen ilk örnek olduğunu belirtti.

(Granma International,
15 Haziran 2003)

Sigarayı bırakmak için yeni çare

Yapılan yeni bir çalışmanın sonuçlarına göre, hareket halindeki bazı görüntüleri izlemek, sigara tiryakilerinin hevesini frenliyor. Araştırmalarda bu görüntülerin, insanların bir şeyi sürekli düşünmelerini durdurduğu gözlemlendi. Böylece sigara içme isteği de akıldan çıkıyor.

Araştırma grubunun başkanı Sheffield Üniversitesi'nden psikolog John May ve

arkadaşları, insanlara sigara içme isteği duyduklarında farklı sesler ve görüntüler içeren manzarlalar seyrettirdiler. İzletilenler arasında, günbatımı, bebek ağlaması, bir-biri ardına gelen siyah-be yaz karelerden oluşan ve dakikada bin kez değişen çeşitli görüntüler de yer aldı. Sonuçta, sigara tiryakilerinin ilk dakika içinde sigaraya karşı arzularını yitirdiği gözlemlendi.

Sigara içme arzusu, "ben açım" gibi basit bir düşünceden çıkış bulur. Araştırmacılar insanların hissettiği açlık fikrinin üzerine giderek, görsel resimleri, kokuları, duyuları kullanmayı denedi. Çalışmaların sonucunda, kafadaki ilgiyi canlı resimlerle başka yere çekerek, arzuları frenleyebileceklerini gördüler. Ayrıca araştırmacılar, hareketli lekeleri seyretmenin etkili olduğu, ancak sesleri tek başına algılamının etkili olmadığını gördü.

Psikologlar bu tür bir yöntemi, yani titreşen lekeler gösterip, görsel gürültü sağlayarak, hafızadaki görüntüleri baskı altında tutma yöntemini sıklıkla kullanır. Bu yöntem, fonda bir müzik verilerek hatıraların ortaya çıkarılması şeklinde de olabiliyor.

May'in çalışma arkadaşları, bu yöntemi kullanarak sigarayı bırakanları izlemeye devam edecek. Bu yöntemle, insanlara sigara kullanmayı bıraktırabilecek makineler ya da bilgisayar programları üretilmesi planlanıyor.

Çernobil faciasının resmi raporları açıklandı

Ukrayna Güvenlik Örgütü (Sluzhba Bespeley Ukrayiny-SBU), 26 Nisan 1986'da Çernobil'de yaşanan nükleer enerji faciası hakkında düzenlenen resmi raporları kamuoyuna açıkladı. Ukrayna dilinde yazılmış olan 121 adet belgede, 1986 kazasından çok önce KGB'nin nükleer santraldaki inşaat sorunla-

İzlenen görüntüler, arzuları frenleyebilir.

rı hakkında raporladığı bilgiler de yer alıyor. Çernobil Bölgesi, doğal afet bölgesi durumunu hâlâ sürdürüyor. Çernobil Nükleer Santrali'nde yaşanan facia sonrasında Sovyet Hükümeti'nin uyguladığı gizlilik politikası, Gorbaçov'un başlattığı Giasnost politikasının önemli gerekçelerinden biri olarak görülmüştü.

Havana'daki nükleer fizik laboratuvarına destek

Küba'nın başkenti Havana'nın merkezindeki Quinta de los Molinos bölgesinde bulunan nükleer fizik laboratuvarı ve eğitim merkezi, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IOAE) tarafından desteklenecek. IOAE Başkanı Dr. Ana Maria Cetto, Havana'daki merkeze bir Mikrotron MT-25 sistemi vermeye karar verdiklerini açıkladı.

Projenin ayrıntılarını içeren bir broşürü basın mensuplarına dağıtan Dr. Cetto, "Küba hükümetinin önümüzdeki iki yıl içinde projeyi değerlendirmesini ve eğitim çalışmalarına destek olmamıza olanak tanımasını bekliyoruz. Bu projeye UNESCO gibi bazı örgütler de destek sunacaktır" dedi. Proje ile çok sayıda Kübalı uzmanın eğitilmesinin yanında, çevre, tarım, kamu sağlığı çalışmaları da desteklenecek.

MT-25 Mikrotron, çeşitli alanlardaki bilimsel deneylerde kullanılabilen çok amaçlı bir akseleratör sistemi. Bu sistemle özellikle izotop üretiminde başarılı sonuçlar alınıyor. Mikrotron MT-25 kullanılarak yürütülen 25 değişik proje, Küba'nın değişik bilimsel kurumlarında uygulama aşamasında. Bu projelerde çeşitli Latin Amerika ülkelerinin bilim insanları da çalışıyor.

(Granma International,
28 Haziran 2003)

Çernobil doğal afet bölgesi durumunu hâlâ sürdürüyor.

'Canavar yaratmıyoruz, daha verimli hayvanlar elde etmeye çalışıyoruz'

Sarbon hastalığı gibi bazı ciddi hayvan hastalıklarıyla mücadelede klonlama tekniklerinden yararlanmaya çalışan ABD'li Prof. Dr. Steve Stice, deneyimlerini Havana'da toplanan 30 ülkenin hayvan klonlama uzmanlarıyla paylaştı.

Dr. Stice, "ABD'de insanların büyük bir çoğunluğu klonlama işleminin hayvanın genetik yapısını değiştirdiğini sanmakta, oysa bu görüş çok yanlış. Klonlamada hiçbir DNA değişimi yoktur. Yavru, hücre alınan hayvanın bire bir aynısıdır" dedi. Stice, eldeki bilgilerle, insanlar üzerinde klonlama deneyleri yapmanın çok tehlikeli olacağını belirterek şunları söyledi: "Bizim canavarlar yarattığımızı ileri sürenler var. Bu görüşler gerçeği yansıtmıyor. Biz tabiat ananın yapmadığını yapıyoruz. Klonlama, genetik yapıyı değiştirmek değildir. Yaptığımız tek değişiklik, üremenin seksüel değil, aseksüel olarak gerçekleştirilmesidir."

Georgia Üniversitesi Hayvan Üretimi Bölümü Başkanı Prof. Stice, aynı zamanda Pro Linia Şirketi'nde uzman olarak çalışıyor. Küba'da yaptığı görüşmeleri, "Küba klonlama ekibinin çalışmalarını ve ciddiyetini hayranlıkla izledim" sözleriyle özetleyen Stice, Kübalı bilim insanlarıyla işbirliği yapmaktan mutlu olacağını, ancak kendisine çok gereksinimleri olmadığını da görebildiğini ifade etti.

Klonlama çalışmalarımızla bugüne kadar 200 sağlıklı dana üretmeyi başardık" demek kolay görünebilir. Ancak alıcı ineklere implante edilen her 100 klonlanmış embriyodan sadece 5-11'inin sağlıklı dana doğumuyla sonuçlandığını öğrenince, Prof. Stice'in kazandığı başarıyı daha iyi anlayabiliyoruz. Stice, kendi geliştirdiği klonlama tekniklerinin patentini de almış ve bu, ABD'de klonlama teknikleri alanında alınan patentlerin öncüsü kabul ediliyor. Kurucusu olduğu Massachusetts'teki "Advanced Cell Technology" Şirketi'nde ABD'nin ilk klonlanmış danasını 1997'de üretti. Bu tarihten kısa süre önce, 1996'da lan Wilmut, bugüne kadar yetişkin hücrelerinden üretilen ilk hayvan olan Dolly adlı koyunu üretmişti. Prof. Stice ve ekibinin ürettiği ilk iki dana olan George ve Charlie, iki yeni patentin alınmasını sağladı. Bu yeni patentlerin biri, yetişkin inek hücreleri kullanılarak klonlama yapılması, diğeryse bir organizmadan diğerine genlerin nakledilmesine olanak sağlayan "transgenik klonlama teknolojisi" hak-

kında. Georgia Üniversitesi'nin *Research* adlı dergisinin 31. sayısında, Dr. Stice'in üniversitede profesör olduktan sonra, sinir hücrelerinden kök hücre (primordiyal hücre) geliştirilmesi ve klonlama teknolojileri konusunda altı yeni patent aldığı belirtiliyor.

Prof. Stice, böbrek ya da deri kökenli destek dokusu hücrelerinden 200 sağlıklı dana ürettiği Pro Linia Şirketi ile üniversitedeki eğitim çalışmalarını birlikte yürütüyor. Ürettikleri 200 dananın yaklaşık yarısı Pro Linia Şirketi'nin çiftliklerinde bulunuyor. Son olarak üretilen 25 dananın her biri 20-25 bin dolar arasında bir fiyatla satılmış.

Prof. Stice, "Özellikle et üretimi açısından değerli danalar klonluyoruz. Aseksüel üretim tekniklerini kullanarak danaların normal üretim sürecini kısaltıyoruz ve verimi yüksek bireyler elde ediyoruz. Bu teknolojiyi daha verimli kullanarak, hayvanların geliştirilmesinde kullanılmalarını sağlamalıyız. Daha önce implante ettiğimiz her 100 klonlanmış embriyodan sadece beşi canlı kalırken, bu sayıyı günümüzde on bire çıkardık" dedi.

Klonlanan her dananın fiyatı 2-3 bin dolara düşünceye kadar, klonlama çalışmalarını hızlandırmak gerektiği düşünülüyor. Bu konuda Prof. Stice, "Hayvan varlığının verimini hızla arttırmanın en iyi yöntemi klonlamadır. Sadece daha yüksek süt ya da et verimi sağlayan hayvanlar için değil, sık görülen hastalıklara karşı dirençli hayvanlar elde etmek için de klonlama önemlidir" şeklinde değerlendirme yapıyor.

Prof. Stice'in en büyük düşü, hayvanların şarbon ya da deli dana hastalığı gibi tehlikeli hastalıklardan etkilenmesini önleyecek şekilde, DNA'larında uygun genetik değişiklikler yapabilmek. İstenmeyen genleri uzaklaştırıp onların yerine hastalıklara direnç geliştirici genleri koyabildikleri zaman bu düş de gerçekleşecek. Dr. Stice son olarak, veteriner hekimlikte kullanılmak üzere büyük miktarda protein üretimini gerçekleştirecek hücreleri klonlama projesi üzerinde çalışıyor.

Zamanını eğitim ve araştırma çalışmaları arasında paylaştıran Prof. Stice, Georgia Üniversitesi'ndeki eğitim çalışmalarını çok önemseydiğini, çünkü gençlere bilgi aktarmanın kendisine coşku ve mutluluk verdiğini belirtiyor.

Prof. Stice, Pro Linia Şirketi'ndeki görevi dışında, çeşitli insan hastalıklarının tedavisinde daha başarılı sonuçlar alınmasını sağlayan belirli hücre tiplerinin geliştirilmesi konusunda uzmanlaşmış bir şirket olan Bresagen Şirketi'nin de başkan yardımcısı. Bu şirket, hayvanlar üzerindeki araştırmalardan insanlar için yeni tedavi olanakları sunan hücre kültürleri hazırlamak konusunda uzmanlaşmış durumda.

Prof. Steve Stice son olarak, "Hayvanların ve insanların sağlığını, yeni canavarlar yaratmadan ve insanları klonlamak gibi bir hataya düşmeden geliştirmek istiyorum" dedi.

(*Granma International*,
12 Ocak 2003)

Küba'da hayvan klonlama çalışmaları

Klonlanmış embriyo elde etmeyi sağlayan tekniklere sahibiz, ancak bu embriyoların invitro kültür ortamında geliştirilmesi konusunda kendimizi geliştirmeliyiz. Çok sayıda klonlanmış embriyoyu ineklere implante ettik, ancak gebe kalan biricik ineğimiz de 55 gün sonra düşük yaptı".

Bu açıklamayı yapan Dr. Fidel Ovidio Castro, Küba Hayvan Klonlama Grubu'nun başkanı olarak çalışıyor. Bu grup, Genetik Mühendisliği ve Biyoteknoloji Merkezi (CIGB) ile Hayvan Geliştirme Araştırmaları Merkezi'nin (CENSA) uzmanlarından oluşuyor. 2003 yılında Küba klonlama grubunun klonladığı dananın doğumu hakkında resmi bir açıklama henüz yapılmadı. Dananın doğumunun yakın olduğu sanılıyor. Ancak uzmanlar, çok karmaşık bir teknolojinin kullanıldığı klonlama çalışmalarında her şeyin olabileceğini, sahte umutlar yaratmamak için belirli bir tarih vermek istemediklerini belirtiyorlar.

Küba'nın Guinness Rekorlar Kitabına da giren ünlü ineği "Ubre Blanco"nun klonlanması olasılığıyla ilgili olarak uzmanlar, bugünkü teknolojik olanaklarla dondurulmuş hücrelerin klonlamada kullanılmadığını belirtmekle yetindiler. Ubre Blanco'nun klonlanabilmesi gelecekte yapılacak araştırmaların konusu olarak görülüyor. Ubre Blanco'dan alınan deri hücreleri CENSA Laboratuvarları'nda korunuyor. CENSA günde 100 kilogram kadar çok yüksek besin değerine sahip süt veren bu olağanüstü ineği, ölüncüye kadar bilimsel olarak incelemişti.

Küba sığırcılığının bu kaliteli örneğinden alınan hücreler, belki de yakın gelecekte üstün verimli bir sığır ırkının yaratılmasını sağlayacak.

Prof. Dr. Baldev K. Vig ile genetik çalışmaları üzerine

Söyleşi: Feyziye Özberk

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunan Baldev K. Vig ile yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz. Katkıları için Prof. Dr. Işık Bökesoy'a teşekkür ederiz.

Nevada Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nde genetik profesörü olan Baldev K. Vig "kromozom ayrılması" (segregation&anöploidi) konulu çok sayıda uluslararası konferans düzenlemiş. İnternet üzerinden yayımlanmakta olan *Cell and Chromosome* (Hücre ve Kromozom) dergisinin baş editörü olan Vig, *Cancer Genetics and Cytogenetics* (Kanser Genetiği ve Hücre Genetiği) dergisinin de yayın kurulunda görev yapıyor. Almanya, Fransa, Rusya, Hollanda ve İspanya'daki çeşitli üniversitelerin genetik bölümleriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmüş. "Chromosome Uneuploidy Network" adında kromozom düzensizlikleriyle temel bilim düzeyinde uğraşan uluslararası bir grubun kurucusu. Amerikan Sitogenetik Kurumu, Kromozom Ayrılması ve Anöploidi Uluslararası Grubu, Çevresel Mutajenler Topluluğu, Amerikan İnsan Genetiği Topluluğu ve Amerikan Tıbbi Genetik Koleji'nin üyesi. 170'e yakın yayını var ve 5 kitabın da editörlüğünü yapmış.

- Sayın Vig, on yıldır yayımlanan popülar bir bilim dergisiyiz. *Bilim ve Ütopya*'nın okurlarına sizi tanıtmak istiyoruz. Eğitiminizi, çalışmalarınızı ve eserlerinizi öğrenebilir miyiz?

- Ekim 1935'te Hindistan'da doğdum. 1957'de Amritsar'da bulunan Khalsa Koleji'ni bitirdim. 1961'de yine Hindistan'da Candigarh'ta Pencap Üniversitesi Genetik ve Biyometri Bölümü'nü bitirdim. 1967'de Ohio Devlet Üniversitesi Genetik Bölümü'nde doktoramı tamamladım. 1972 yılında da aynı üniversitede doçent oldum. 1978'den beri Nevada Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nde profesörlük yapmaktayım. 1985'ten bu yana da aynı bölümde bölüm başkanlığını yürütmekteyim. Hücre genetiği (sitogenetik) üzerinde çalışıyorum, uzmanlık alanım kanserli ve normal hücrelerdeki kromozomlarda ayrılama (nondisjunction) ile ilgili.

- Neden genetik bilimini tercih ettiniz? ABD'de çalışmanızın özel bir nedeni var mı? ABD'de genetik bilimi ile ilgili çalışmaların son durumu nedir? Ülkeniz Hindistan'da bilimsel çalışmaların durumu nedir? Bu iki ülkenin bilime bakış açıları arasında bir fark var mı?

- Hindistan'da bir öğretim üyesi hocaların anlattıklarının etkisi ile genetiğe heves ettim. Sitogenetik beni çok etkiledi.

Önce tıp istedim, sonra ziraatta bitkileri seçtim.

Amerika'da öğrenme, çalışma ve araştırma olanakları çok fazla. Amerika'da genetik alanındaki çalışmalar birçok ülkeden ileri durumda. Modern genetik alanında Hindistan'da fazla bir şey yapılamıyor. Değerli bilim insanları var, fakat bu bilim insanları yeterli destek alamıyor. Çalışmaların sonuçlarının değerlendirilmesi de yetersiz.

Amerika'da her şey analitik olarak ele alınıyor. Hindistan'da ise felsefe gibi sosyal bilimlere daha çok ilgi görüyor. Bu alanlarda üstünlükleri var. Hindistan'da evrensel yaklaşım eksikliği söz konusu. Daha çok felsefi yaklaşım etkili. Hindistan ve Türkiye gibi ülkeler çok zengin değil. Bu nedenle ülkelerimizin sorunları önde gelmeli. Kendi gereksinimimize göre düzenlemeler yapmalıyız. Bu tutum ülkelerimizin gelişmesi için çok önemli. Ayrıca dünyayı bilmek, evrensel gelişmeleri izlemek güzel ama, kopyacı olmamalıyız. Bazı alanlarda çok özel gruplar ve insanlar var, dünya ile yarışabilirler; ancak sayısal olarak yetersizler. Aynı şey sanırım sizde geçerli. Tek alanda gelişme başka alanları yitirmeye neden olabiliyor.

Ülkeler arasında eşitlik olduğunu sanmıyorum. Gelişmekte olan ülkeler kendi hakları için uğraşmalıdır. İnsanlık onuru için bu gereklidir. Onur yalnız zengin ülkelere değil, hepimize gereklidir. Bugün gerikalmış gibi görünen eski medeniyetlerin onurlu ve güzel geçmişlerine saygı duymak gerekir. Kendimize güvenmeli, tarihi birikimimizi değerlendirmeyi bilmeliyiz.

- Genetik biliminin geleceğiyle ilgili öngörüleriniz var mı?

- Genetik biliminin geleceğini parlak görüyorum. Son 15 yıla oranla, önümüzdeki 25 yılda çok daha hızlı gelişecek. Anlama ve düşünme konusunda devrim olacaktır. Hücre içine yönelik araştırmalar artacaktır, henüz bu konuda çok az bilgiye sahibiz. Bilim anlayışımız gelişecek. Kalıtım biliminin gelişimi sınırsız değildir. Bizim yaptıklarımız sadece teknolojik düzeydedir. Teknolojide ise ilginç gelişmeler devam edecektir. Moleküler dünyaya açılım için daha faydalı olacaktır.

- Klonlama ve insanın klonlanması konusundaki düşünceniz nedir?

- İnsan onuru açısından bakınca, bunu onaylamıyorum. Doğaya bu kadar karışmayı da kabul etmiyorum. Sonuçta yaşamın keyfi kaçacak. Aya gitmek bile yaşam algımızı, ayla ilgili duygu ve felsefemizi etkiledi. Bilimsel olarak doku ya da organ üretmek için klonlama yapılabilir, tedavi için kullanılabilir. Ancak

var olanın kopyasını yapmayı kabul etmiyorum. Bu girişim yeni bir olgu değil, yıllardır bu tip çalışmalar yapılmaktadır.

- Genetik bilimindeki gelişmeler tarihin gelişmesine ne gibi olanaklar sağlıyor? Olumsuz etkileri de var mı?

- Modifiye bitkilerle ve ziraatla ilgili henüz kesin bir yanlış gösterilmiş değil. Ekonomik olsun diye yapılan modifikasyonları değil, ama zenginleştirilmiş ürünleri bilim adına destekliyorum.

- Gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere yönelen "beyin göçü" ile ilgili düşünceleriniz nedir?

- Beyin göçü demek ne kadar doğru? O insanlar ülkelerinde kalsalardı, şimdi ki başarılarını büyük olasılıkla elde edemezlerdi. Ülke yöneticileri, yetenekli insanları kendi ülkelerinde tutacak olanakları hazırlamalıdır. Ülkelerinde kalanlar da tabii ki değerli insanlardır. Benim çalıştığım labratuvara Türkler de dahil olmak üzere değişik ülkelere bilim insanları gelmektedir. Ben de Amerika'da olduğum halde, her yıl değişik ülkelere değerli bilim insanlarıyla görüş alışverişinde bulunarak çalışıyorum. Hatta bu nedenle birçok dili öğrenmiş oldum.

- Türkiye'yle ilgili izlenimlerinizi öğrenebilir miyiz?

- Bu aslında Türkiye'ye ikinci gelişim. Daha önce 1995 yılında Down sendromu ile ilgili bir konferansa konuşmacı olarak katılmıştım. Bu kez, Amerikan üniversitelerinde öğretim üyelerine tanınan "sabbatical" (belli bir süre çalıştıktan sonra, Amerika dışında araştırma ve bilimsel çalışma yapma olanağı) hakkımı kullanarak, bir süreliğine Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Genetik Bölümü'nde çalışmak üzere geldim. İzminin bir kısmını da ülkem Hindistan'da kullanmıştım. Ancak savaş nedeniyle Amerika'ya dönmek zorundayım. Bu nedenle de başlamış olduğumuz çalışma yarım kaldı. Bu çalışmayı buradan gelecek olan bir Türk bilim insanıyla tamamlamayı çok isterim.

Karım "Türklerin karakterlerine hayran oldum" diye arkadaşlarına elektronik posta yolluyor. Bizimle konuşmasalar da, konukseverlik gösteriyorlar. Pek çok yerden davet alıyoruz. Çok memnunuz. Kültürü ve insanları ile muhteşem. Kendini geliştirip tanıtmalı. Burada çok yetenekli insanlarla karşılaştık. Onların da tanınmalarını çok isterdik. Türkiye'de idari sorunlar olduğunu düşünüyorum. Hindistan'da da benzer sorunlar var. Hep birlikte çözüm yollarını aramalıyız, ancak bu şekilde ülkelerimizde bilimin önü açılabilir ve beyin göçü dediğiniz olay da bu sayede engellenmiş olur.

- Teşekkür ederiz.

-M-

MADDE TRANSFORMATÖRÜ: (Ter. Tr. Latince kaynaklı olan sözcüğün imlasına, bazı Türkçe metinlerde "trans-metör" biçiminde de rastlanır. Bkz. Mat-ter Transmitter, Işınlama.

MALİNOVSKİ, Dr. Aleksandr Aleksandroviç (Bogdanof): (1873-1928) Ünlü Rus ekonomisti, tıp doktoru, politika kuramcısı ve bilimge yazarı. Politik alandaki ilerici görüşleri nedeniyle, uzun yıllarını sürgünde geçirdi. Yazı ve kitaplarında Bogdanof takma adını kullandı. 1903'te Rus Bolşevik Partisi'ne üye oldu ve 1905 Devrimi'nden sonra ülkesine dönerek, kuramsal politika alanında çalışmalara başladı. Rus Komünist Partisi'nin yasadışı eylem yapmasına karşı olan "otzovistlerin" öncülerinden biri oldu ve bunun sonucu 1909'da Bolşevik Partisi'nden ihraç edildi. 1926'da, Kan Dolaşımı Enstitüsü'nün müdürlükten, kan nakliyle ilgili olarak yaptığı bir deneyde kendini denek olarak kullandı ve deneyin başarısızlığı sonucu öldü. V. İ. Lenin, 1908'de Dr. Malinovski'nin görüşlerini şiddetle eleştirerek, felsefi yalpalanmalar içinde olduğunu yazdı. Önceleri doğa tarihçiliğinden kaynaklanan bir maddeci olan Dr. Malinovski, daha sonraki yıllarda çeşitli düşünsel aşamalardan geçip, bir tür öznel idealizm yaratma çabaları göstererek, sonunda amprio-monizme ulaştı. Bundan sonra; dünyanın, deneylerin eşgüdümünün çeşitli formlarından oluştuğunu düşündüğü için, bilimleri birleştirmek ve aralarındaki eşgüdümü sağlamak amacıyla "tektoloji" adını verdiği

bir paradigma kurdu. Dr. Malinovski'nin bilimgeciliği, Rus Bilimge Edebiyatı içinde son derece özel bir yer tutar. Bilimge ve konstruktivizm alanındaki çalışmalarıyla, daha sonra gelecek "koz-mizm" akımının temellerinin oluşmasına katkıda bulunan yazar, bir bakıma, Yevgeni İvanoviç Zamyatin, Nâzım Hikmet ve A. Tolstoy'un da öncüsü sayılabilir. İlk bilimge yapıtı *Krasnaya Zvezda* (Kızıl Yıldız, 1908), daha sonra yayımlanan *Inzener Menni* (Mühendis Menni, 1913) ile birleştirilerek, 1924'te, yine *Kızıl Yıldız* adıyla yayımlandı. Baş tarafına bir de şiir eklenen romanın kahramanı, Mars'a yolculuk yaparak, orada rasyonel ilkelere uygun olarak kurulmuş teknolojik bir uygarlığa öncülük eder. İlk cildin 1917 Devrimi'nden hemen sonra yayımlanması nedeniyle, roman, "ilk Sovyet bilimgesi" olarak tanımlanmıştır. *Kızıl Yıldız*'ın, söz konusu ütöpik-teknolojik kolonide "serbest aşk" yapıldığını anlatması yüzünden, SSCB'de 1977'ye kadar yeni basımı yapılamadı. Yapıtın ikinci cildi ise, geleceğe dair spekülasyonların kurgulandığı ilginç bölümler içerir. Bunların arasında bir uzay gemisinin, ancak bir bilgisayarla yönetilebileceği ve enerji kaynağı olarak da atomik gücün kullanılması gerektiği gibi son derece şaşırtıcı sergilemeler yer alır. Sosyopolitika, felsefe ve ekonomi alanlarında birçok yapıta imzasını atmış bulunan Dr. Malinovski'nin en tanınmış yapıtı, *Kratki Kurs Ekonomičesku Nauki* (Kısa Ekonomi Bilimi Kursu, 1897), Marksist ekonomiyi en iyi anlatan kitap olarak bilinir. Tektolojik görüşlerini açıkladığı kitabı ise, *Vseobščıkaya Organizasyonnaya Nauke Tektologia* (Bir Bilim Olarak Tektolojinin Organizasyonu, 1913) adını taşır. Yazarın *Kızıl Yıldız* adlı iki ciltlik romanı Charles Rougle tarafından İngilizce'ye çevrilerek 1984'te, *The Red Star-*

The First Bolshevik Utopia adıyla ABD'de yayımlanmıştır. Bkz. Van Vogt, tektoloji, neksiyoloji.

MANGA: (Ter. Jap.) İng. comic-strip, Fr. band-dessine. Modern Japon pop kültüründe çizgi romana verilen genel isim. Çizgi filmler ise Japonca'da, Latince kökenli "anime" sözcüğüyle ifade edilir. "Japanimation" ve "Japon animation" terimleri de var olmakla birlikte, kullanımları yaygın değildir. Bkz. comics.

MANGAKA: (Ter. Jap.) Japon çizgi romancılarının genel adı.

MARIONETTE HUMAIN: Bkz. Merih'ten Saldıranlar.

MARVEL SCIENCE STORIES:

Marvel Bilim Öyküleri dergisinin, 15 sentlik ilk sayılarından biri.

(Olağanüstü Bilim Öyküleri) Amerikan pulp bilimge dergisi. 2. Dünya Savaşı'ndan önce 9 sayı (1938-41) ve savaştan sonra da 6 sayı olmak üzere (1950-52), toplam 15 sayı yayımlandı. Dizi ilk kez "Postal Yayıncılık" tarafından kuruldu. Daha sonra "Western Yayıncılık" ilk dizinin bütün haklarını satın aldı. Daha sonra da Robert O. Erisman'ın editörlüğünde "Stadium Yayıncılık" derginin sahibi oldu. *Marvel Science Stories*'in ilk sayılarında yarı erotik öyküler yayımlandı.

Bunların çoğunda Henry Kutner'in imzası bulunuyordu: *The Time Trap* (Zaman Tuzağı, Kasım 1938). Şubat 1939'da ise sonradan 1961'de kitap olarak yayımlanacak olan Jack Williamson'un *After World's End* (Dünya Batıktan Sonra) adlı noveletası yer aldı. *Marvel Science Stories*, beşinci sayısının ardından adını *Marvel Tales* (Olağanüstü Masallar) olarak değiştirerek, seks ve sadizmi daha da ağır bir biçimde gıcıklayan öyküler yayımladı: Ray King, *Lust Rides the Roller Coaster* (Kösnük Lunaparkta Hava Treni Sürüyor, Aralık 1939) ve Robert Wentworth (E. Hamilton), *World Without Sex* (Sekssiz Dünya, Mayıs 1940). Bu arada Kasım 1940'ta derginin adı bir kez daha değişti ve *Marvel Stoires* (Olağanüstü Öyküler) oldu ve *Marvel Science Stoires*, bilimgenin doğru tanımına dürtüst bir dönüş yaptı. *Marvel Science Stoires*, *Dynamic SF* adlı kardeş bir dergiyle birlikte yaşamını sürdürürken, Mart 1941'deki son sayısıyla yayımına son verildi. Savaştan sonra, Kasım 1950'de *Marvel Science Stoires* orijinal adıyla tekrar yayıma başladı ve iki sayı sonra da bu kez bir "di-

İlk Sovyetik bilimge romanı *Kızıl Yıldız*'ın yazarı Malinovski, 1908'de Kapri Adası'nda Lenin'le satranç oynarken. Arkaplanda, eli çenesinde olan Maksim Gorki.

gest" havasına büründü. Dergi bu formatta üç kez görüldükten sonra, tekrar "pulp" boyutlarına dönüş yaptı ve bu da *Marvel Science Stoires*'in son üç sayısı oldu. *Marvel Science Stories*'in Şubat 1951 sayısı, Mayıs 1951'de bir kez de İngiltere'de yayımlandı. Bkz. Dynamic SCI, Heinlein, pulp.

MATRIX RELOADED: Yapımcı: Joel Silver, Yön. Andy Wachowski-Larry W.; Özel Efektler: John Gaeta-Steve Courtley; Müzik: Don Davis, Paul Dakenfold; Desenler: Owen Patterson; Oyn. Keanu Reeves (Neo), Carrie Anne Moss (Trinity), Hugo Weaving (Ajan Smith); Warner Bros, 2003. Yakın bir gelecekte, bilgisayarlar, yönetimi ve dünya uygarlığını ele geçirmişlerdir. İnsanların biyo-enerjisini kullanabilmek için onları sanal bir dünyaya (matrix) hapsedmişlerdir. İnsanlar da hiçbir şeyin farkında olmaksızın, "mesut ve müreffeh" yaşamaktadır. Günümüz uygarlık düzeyi ve yaşantısının tıpatıp bir benzeri olan bu sanal dünyaya, gerçeğinden çok daha iyi ve çok daha mutlu bir dünyadır. Ama günün birinde bir "hacker" bu durumun farkına varır ve bu da sanal dünyanın sonunun başlangıcı olur. İnsanlar, matrix ve onu yöneten bilgisayarlara karşı büyük bir isyana girişerek, bu tatlı düştü uyanıp, "gerçeğin çölüne" dönmek isterler. Buraya kadar alışılmış ve sıradan bir "cyberpunk" öyküsü olan film, "hacker"ın, kendisinin seçilmiş kişi, yani "mesih" olduğunu öğrenmesiyle, ansızın mistik bir kılgıya bürünür. Seçilmiş kişi, üstün ilahi güçlerle donatılmıştır ve insanları bilgisayarların tutsaklığından kurtararak, onlara kutsal ışığı, yani kurtuluşu gösterecektir. 80'li yılların başlarında, bilimge edebiyatı ve sinemasına girerek; bu tür edebiyatın ana-akımına bir hayli zararlı olan "cyber-punk"un, mistisizmle adamakıllı karıştırılmış ve banal düzeye düşürülmüş kötü örneklerinden biri olan *Matrix Reloaded*, kurnazca hazırlanmış büyük reklam kampanyalarına rağmen, aklıbaşında ve bilinçli bilimge seyircisinden haklı olarak

ilgi görmedi. *Matrix Reloaded*, yalnız iyi bilimge seyircisi tarafından değil; büyük film şirketlerinin beslemesi olmayan eleştirmenler tarafından da soğuk karşılandı. *Matrix Reloaded*, klasik bilimge-nin ve dolayısıyla da bilimge-nin temel paradigması olan, "olabilirlik sınırları içindeki bilimgel kurgulardan" da yoksun olup; pozitif bilimlerle ilgisi, sadece Latince kökenli ve birinci derecedeki anlamı "ana rahmi" olan "matrix"den, yani adından ibaretir ve bir bilgisayar terimi olarak da "cyber-space"den başka bir anlam ifade etmez. *Matrix Reloaded*, Türkiye'de basınında en doğru bir biçimde *Aydınlık* dergisi sinema yazarı Tunca Arslan tarafından şöyle değerlendirildi: "(MR), 1970'lerde tüm dünyayı kaplayan ve çoğu ucuza mal olan karate filmlerinin üzerine, bir tutam entelektüel hava, bir ölçek din felsefesi, bir avuç bilimkurgu serpiştirilmesi, bol miktarda aksiyonla karıştırılıp, mutfak robotunda çalkalanmasından ibaretir" (S.826, 18 Mayıs 2003).

MATTER TRANSMİTTER:

(Ter. İng.) Madde Transmatörü ya da "Madde İletim Aygıtı". Bilimge yazarlarının tasarladıkları; büyük ışık yılı mesafelerini aşmak için kullanılan ve maddeyi galaksilerarası boşlukta nakletmeye yarayan aygıt. Madde transmatörü, bilimge edebiyatında ilk kez Murray Leinster'in *Boşluk Korsanları* (*Overdrive*) adlı romanında kurgulandı (ÇYDD-6). Boşlukta madde naklinin görsel olarak en iyi örneklemesine,

Wells'in ünlü yapıtı *Dünyalar Savaşı'nın, Merihliler Yeryüzünde* adıyla çevirisi yapılan çocuk versiyonu.

en iyi örneklemesine, "ışınlama" adı altında *Star Trek Dizisi*'nde rastlanır. Türk bilimge edebiyatında da Müfit Özdeş'in *Son Tiryaki* adlı kitabında yer alan *Kırçışık* adlı öyküde, "m a d d e transmatörü" adı altında tasarlanmıştır. Bkz.

Boşluk Korsanları, Son Tiryaki.

MAZİSİZ ADAM: (Starman Came to Home, 1954) Edmond Hamilton'ın ÇYYD'nin 8. kitabı olarak yayımlanan, tipik bir "space opera" niteliğindeki serüven romanı (1955). Yapıtı, yayımlandığı yıl Refik Erduran'ın eliyle Türkiye'ye getirilmiş ve hemen bir yıl sonra da bu adla yayımlanmıştır. Kitapta çevirmen olarak A. Kahraman imzasına rastlanır,

ama çevirinin Kemal Tahir tarafından redaksiyondan geçirildiği sanılmaktadır. Hamilton bu romanında, "Yeni İmparatorluk"a karşı isyan girişiminde bulunduktan sonra, yakalanarak belleği silinip Arz'a sürgün gönderilen Kyle Valkar adlı bir galaksi prensinin serüvenlerini anlatır. Bu arada romantik bir de aşkın arkaplanda yer aldığı serüven akışı; hırs, kıskançlık ve nostaljik duyguların sergilenişiyle daha da ilginç kılınır. "Var-yoz" (Hammer) adlı, atalarından kalma, güneşleri

vurarak novaya dönüştüren gizli bir silaha sahip olan Valkar, başarıya erişikten sonra, böylesine dehşet verici bir silahla insanlığın ve insancıl (hümanist) duyguların bir arada var olamayacağına karar verir. Roman, Valkar'ın silahı tahrir edip, sevgilisi Fomalhout Prensesi Liana'nın sevgisini yeniden kazanmasıyla son bulur. *Mazisiz Adam*, Türkiye'de yayımlandıktan birkaç yıl sonra, Birleşik Devletler'de bir kez daha, bu kez *The Sun Smasher* (Güneş Parçalayan, Ace Books, 1959) adıyla yayımlanmıştır. ÇYDD çevirisiyle karşılaştırıldığında, Türkçe çevirinin bir hayli kısaltılmış olduğu görülür. *Mazisiz Adam*, çatısının sağlamlığı, imgesel yapısının zenginliği ve "Shakespearien" kahramanlarıyla Çağlayan Kuşağı'nın belleğinde derin izler bırakabilmiş romanlardandır (Edmond Hamilton, *Mazisiz Adam*, ÇYDD-8, İst., 1955, 127 s.). Bkz. Hamilton, Hayvanat Bahçesi Teorisi, Seyyareler Çarpışıyor, Ölümsüzler Ülkesi Althar.

MEÇHUL DÜNYA: Bkz. Yasak Gezen.

MERİHLİLER YERYÜZÜNDE: (The War of the Worlds) H. G. Wells, Çev. Nüzhet Kocamemi, Halk Elsanatları ve Neşriyat Evi, 1977, 184 s. (Penguin Books basımından tam metin çeviri). Bkz. Wells, Dünyanın Sonuna Doğru.

MERİH'TE BİR İNKİLÂB: Osmanlı bilimge edebiyatının ilk sahne yapıtlarından *Merih'te Bir İnkılâb*, oyun

Bir başka adı da, *Yıldız Adamı Evine Döndü* (Starman Came to Home, 1954) olan *Mazisiz Adam*'in *The Sun Smasher* adıyla yapılan 1959 ABD basımı.

Hamilton'ın, *The Sun Smasher* (Güneş Parçalayan) adlı romanının, 1955'te *Mazisiz Adam* adıyla yapılan Türkçe çevirisi.

yazarı Ali Nihat Bey tarafından kaleme alınmış ve 1908-1909 döneminde İstanbul'da oynanmıştır. Yapıtın kahramanı "Suha Bey", mezarlıkta bir Merih'li'yle karşılaşır ve Merih'e giderek orada birtakım serüvenler yaşadktan sonra dünyaya döner. Yapıtın Latin harflerine çeviriyazısı (transliterationı) yapılmamıştır (Bkz. Metin And, Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu, s.265).

MERİH'TEN SALDIRANLAR: (The Puppet Masters) *Merih'ten Saldıranlar*, bugün artık Türk bilimge okuru tarafından çok iyi tanınan Amerikalı yazar Robert A. Heinlein'in soğuk savaş dönemi izlerini taşıyan ilk uzun romanıdır. Orijinal adı *The Puppet Masters* (Kukla Ustaları) olan roman, 1953'te ilk kez Birleşik Devletler'de, bir yıl sonra da Türkiye ve Fransa'da yayımlandı. Fransızca çevirisinde yapıt kısaltılmamış, ama orijinal adı azıcık değiştirilerek, *Marionnettes Humaines* (İnsan Kuklalar) biçimine sokulmuştur (Marionnettes Humaines, Traduction: D'Alain Glatigny, Gallimard, Le Rayon Fantastique, Paris 1954, 235 s.). Türkçe çevirisi ise zamanın yayıncılık koşulları gereği üçte bir kısaltılmıştır. Yayıncıların telif ücretinden kaçabilmeleri için yazarının adı belirtilmemiş ve adı da romanla hiç ilgisi bulunmayan *Merih'ten Saldıranlar*'a dönüştürülmüştür. Yapıt, Türkiye'nin ilk bilimge fanlarından Necati Kanatsız tarafından dilimize çevrilmiş ve 7 Kasım 1954'te ÇYDD'nin birinci kitabı olarak yayımlanmıştır. *Merih'ten Saldıranlar* adının, kitabın orijinal adıyla pek bir ilişkisi olmadığını söylemiştik. Çünkü bu romanda söz konusu olan saldırı Merih'ten değil, bir kayda göre Jüpiter'in uydusu Titan'dan gelmektedir (Erol Tülay, "Bilimkurgu Dünyasından", "X-Bilinmeyen Evren", S.44, Şubat 1980). Romandaki ipuçlarına göre ise, Güneş Sistemi dışında bir yerlerden, olasılıkla da en yakın yıldızlardan birinden... Heinlein, *Merih'ten Saldıranlar*'da

Heinlein'in 'komünist istilası paranoyası'ndan belirgin izler taşıyan ünlü romanı *The Puppet Masters*'ın (Kukla Ustaları), *Merih'ten Saldıranlar* adıyla yapılan ilk Türkiye basımı.

Merih'ten Saldıranlar'ın Türkiye'den bir yıl sonra Fransa'da yapılan basımı.

ranlar'da uçan daireye benzer gemilerle gezegenimize gelip, insanların sırtlarına yapışmak suretiyle sinir sistemi ve kısmen de bilinçlerini kontrol edebilen akıllı parazit-yaratıkların dünyayı istila eylemini anlatır. Bu istila eylemi, uzaktan yakından ideolojik bir farklılaşma ve gerilimin de simgesidir. Romanın yayının tarihinin Sovyetler Birliği ile Birleşik

Devletler arasındaki soğuk savaşın yeni yeni hareketlenmeye başladığı yıllara rastlaması boşuna değildir. Buna Heinlein'in o yıllardaki "Panamerikancı" ve "ırkçı" tutumu da eklenince, *The Puppet Masters*'ın; Amerika'nın, Sovyetler Birliği tarafından işgal edileceği paranoyasını yansıtmakta olduğu ileri sürülebilir (Eleştirmen David Pringle, TEOSF'nin 278. sayfasında *Merih'ten Saldıranlar*'dan söz ederken aynen şöyle yazar: "... is an effective, invasion story, and a prime example of paranoia in 1950 SF". Yani, "Bu 1950'lerin paranoyasını yansıtan ilk etkileyici istila öyküsüdür"). *Merih'ten Saldıranlar*, dünya uygarlığını kurtarmaya çalışan kahraman ajan Sam ile (bu tabii ki, Sam Amca'nın simgesel kişiliğinin bir roman kahramanı biçiminde ifadesinden başka bir şey değildir) kadin ajan Mary (bu da günümüzde yarı Barbarella, yarı Red Sonja gibi bir şeydir) arasındaki realist-romantik aşk maceralarının fon oluşturduğu; insanlığın ve uygarlığın yabancı ve zalim bir ırka karşı savunulması yolunda bir tür kahramanlık destanı gibidir.

Romanın yalnız ABD'de değil, dünyada da etkileri büyük olmuş;

ünlü bilimge yazarları yapıtı şu sözlerle değerlendirmişlerdir: Asimov, "The Puppet Master mı? Aman Tanrım, okuduğum zaman tüylerim ürperdi ve en yakın dostlarıma bile uzun bir süre kuşkuyla baktım". P. Randa, "Heinlein'in bu unutulmaz yapıtını, benim düşgücümün ötesinde ve insanı şaşkına çevirecek derecede sürükleyici buldum". E. Hamilton, "Heyecan mı, yenilik mi, yoksa uzayın yalnız bizlere ait olmadığı konusundaki kuşku mu? Heinlein'ın asıl bu romandan sonra anlamak ve dünyadışından gelecek tehlikelere karşı insanları hazırlamak gerektiği inancındayım".

The Puppet Masters'ın bugüne kadar iki kez filmi yapıldı. İlki 1958 yılında romanın içeriğine çok ters düşen *The Brain Eaters* adıyla sunuldu (Yapımcı: Edwin Nelson; Yönetmen: Bruno de Sotta; Senaryo: Gordon Uguhart; Oyuncular: E. Nelson, Jody Fair, Joanna Lee. Bkz. The Psycotronic Encyclopedia of Film, Michael Veldon, Ballantine Books, New York, 1983). İkincisi ise biraz daha aslına uygun olup, yönetmen Stuart Orme'nin sınırlı titizliğinin izlerini taşır. Cine-5'in arşivinde de bulunan film, bu kez orijinal adıyla çekilmiş ve Türkiye'de ilk kez 27 Ağustos 1998 tarihinde seyirciye sunulmuştur (*Evrenin Kuklacıları- The Puppet Masters*; Yönetmen: Stuart Orme; Oyuncular: Donald Sutherland, Eric Thal, Yaphet Kotto, Will Patton, Julie Warner; Yapım yılı: 1994, 109 dk.). Bu roman, yazarı Heinlein'in yazarlık durumunda kesin bir aşamanın belirtisidir. Aksiyona dayalı, hızlı ve hareketli kurgusu, sıradan dedektif öykülerini aşan tematiği, Heinlein'in o alışlageldik birinci tekil şahıs ağzından, çok bilmiş ve kendinden emin "Quiet American" anlatım tarzı, azıcık argo garnitür (bunu Kemal Tahir'e borçlu olabiliriz) ve biraz da milli duyguları okşayan kahramanlık menkıbeleriyle *Merih'ten Saldıranlar*, ortalama bilimge okuru için her çağda sevilerek okunan bir roman niteliğindedir. Bkz. Heinlein, ÇYDD.

MERKEZE SEYAHAT: *Merkeze Seyahat* (Journey to the Centre, 1982; Altıkkırkbeş Yayınları, Bilimkurgu Dizisi: 3, Çev. Ferhan Ertürk, İstanbul, 1998, 208 s.), ünlü TEOSF'nin yardımcı yazarı (contributing editor) genç İngiliz bilimge yazarlarından biyolog Biran Stableford'un dilimize çevrilen ilk romanı... Daha doğrusu, yazarın "Asgard" adını verdiği trilojisinin ilk kitabı. İyi, titiz ve güç beğenir bir bilimge okurunun *Merkeze Seyahat*'ı okurken, Arthur C. Clarke'm *Rama*'sıyla, Frederik Pohl'ün *He-*

Merih'ten Saldıranlar'ın, Metin Atak tarafından *Merih'te Panik* adıyla yapılan Türkiye 2. basımı.

echee Destanı'nı anımsamaması olanaksız. Gerçi uzay arkeolojisi adını verdiği-
miz türde roman, öykü yazarlar, yalnızca
bu iki addan ibaret değil. Bu adlara
uzunlu-kısalı öyküleri ve novelelerini
da anarak, Jack London (*The Scarlet
Plague*, 1916), Alfred Elton Van Vogt,
(*The Mission Interplanetary*, 1952) ve R.
A. Heinlein'ı da (*Farmers of the Sky*,
1941) eklememiz gerekir.

Uzay arkeolojisi, bilime dayalı kurgusal
eserlerde, arkeolojinin hem bilimsel
hem de fantastik bir unsur olarak fona
alınıp, bir roman, bir öykü ya da herhangi
dramatik bir form içinde işlenmesidir.
Bu tanımın Daeniken, Peter Colossimo
ve her ikisinin de ustaları sayabileceğimiz
Pouwels ile Bergier'nin kalem oynattıkları
fantastik realizm (düşsel gerçeklik) alanıyla
karıştırılmaması gerekir. Uzay arkeolojisinde
kurgu (fiction) söz konusu iken, fantastik
realizmde eklettik bilgi yığınlarına dayanarak
yapılan bilim dışı spekülasyonlar söz konusudur.
Başka bir deyişle fantastik realizm, yön-
temsel olmayan bir belgeselcilik türünü
işlerken, uzay arkeolojisi dramatik bir tem-
mel üzerinde bizlere çoğu kez estetik kalıpları
zorlayan öyküler ve masallar anlatır. Bu tür
eserlerde, uzayın ücra ve uzak köşelerini
dolaşan uzay adamları, bu ücra ve uzak
köşelerdeki gezegenlerde bir zamanlar var
olmuş uygarlıkların izlerine rastlar ve bunları
araştırır. Dramatik kurgu ve akışkanlık ya da
romanesque gerilim, bu tematik üstüne inşa edilir.

İşte postmodern kuşak İngiliz bilimge-
debiyatının serüvene düşkün yazarı Brian
Stableford, *Asgard*'ın birinci kitabı *Merkeze
Seyahat*'te bu tür bir sentezle yeni bir bilimge-
sel tada varmaya çalışmaktadır. Ne var ki, bu
vadide kendisinden yıllarca önce at koşuran
büyük ustalar, konunun hemen hemen didiklen-
medik hiçbir yönünü bırakmadıklarından; biz-
im postmodern bilimgecimize de, kendinden
önceki ustaların buluşları üstüne bina edilmiş
çoğaltmalar yapmaktan başka bir iş kalmamıştır.
Arthur C. Clarke'ın devsel yapay gezegeni
Rama'yı ya da Alexei Punshin ile Frederic
Pohl'ün içi oyuk asteroidlerini, üst üste
katlardan oluşan içi boş bir gezegene çevirmek
pek de ilginç olmayabilir. Ama bu gezegenin,
düşünülemeyecek kadar uzak bir geçmişte,
kozmetik bir felaketten kurtulabilmek için bu
hale getirilip, uzayda zamanı aşması için
hazırlanmış olması; yeni kuşak bilimge okuru
için ilginç olabilir. Yine de bir gezegenin,
kozmetik bir holocousttan (felaket) kurtulmak
amacıyla galaksi değiştirmesinin bilimge-
de yeni bir şey olmadığını anımsatmamız
gerekir. Murray Leinster dilimizde

de yayımlanmış bulunan (Broy Yayınları,
1999) noveletası *The Lonely Planet*'ta
(Kıyametten Sonra, 1949) bu tür bir ge-
zegeenin "gezginliği", yani "tebdil-i me-
kânı" söz konusudur. *Merkeze Seyahat*'in
kahramanı, serüvenci amatör arkeolog
(Buna biz halk dilinde "defineci" deriz.
Stableford, Amerikan İngilizcesi argosundaki
metaforayla "çöpçü" diyor, çevirmenin bu
sözcüğü bizim halk dilindeki "mezarıcı" ya da
"defineci" sözcüklerinden biriyle karşılaşması
belki daha uygun olacaktı) Michael Rousseau,
milyonlarca yıl önce var olmuş bir uygarlığın
kalıntılarını 273 Kelvin derece soğuklukta
eşeleterek, bunları paraya çevirmenin yollarını
araştıran tecrübeli bir definecidir. Galaksilerarası
bir araştırma merkezi, Asgard adı verilen bu
Antik gezegeni denetim altında tutmaktadır.

B. Stableford'un *Merkeze Seyahat* adlı romanının 1998 Türkiye basımı.

Michael Rousseau, gezegenin merkezine
giderek, gizlerini çözümlemek ister. Galaksilerarası
mafyanın da bu gezegenin gizli hazinelerinde
gözü vardır. Rousseau, birtakım olaylardan sonra,
insanlık için tehlike oluşturduğuna inanılan bir
androidin peşindeki yıldız ordusu askerleriyle
böyle bir yolculuğa çıkar. Stableford, Rousseau'nun
bu heyecanlı yolculuk sırasında başından geçenleri
anlatırken, bir yandan da okurun Asgard uygarlığı
konusundaki merakını ayakta tutabilmek için zaman
zaman olayların akışını keserek Asgard hakkında
kahramanına geniş açıklama ve spekülasyonlar
yaptırır. Bu tutumuyla da Stableford, deneyli
bilimge okurunda, ikinci sınıf profesyonel bir
bilimge yazarı izlenimi uyandırır. Edebiyatta ve
sinemada, iki tür triloji ya da poliloji (!) vardır. Bu tür-

lerden ilki, Frederic Pohl'ün *Heecker*'inde
olduğu gibi, başlangıçta üç kitap halinde yazılması
tasarlanmış eserlerdir. İkincisi ise Arthur C. Clarke'ın
Rama'sında olduğu gibi, eserin büyük bir başarı
kazanmasından sonra, yayıncının isteğiyle (ya da
yazarın kendi kendine de karar vermesiyle) devamının
yazılmasıyla oluşturulan polilolojiler... Bu ikinci
tür etkinlikte, yazar hızını almadığı için triloji,
üç kitap sınırını aşarak altı kitaba (Frank Herbert'in
Dune dizisinde olduğu gibi) ya da çok daha yüksek
(A. Asimov'un *Foundation* dizisinde olduğu gibi)
sayılara yükselebilir. Stableford'un dizisinin,
bu iki gruptan ilkinde girdiğini düşünüyoruz. Çünkü
gerçek bir trilojide, her üç kitap arasındaki estetik-
organik bağ çok güçlü olup, tümü birden homojen
bir bütünlük görünümündedir. Asgard'ın yazarı,
genelde kahramanı Rousseau'nun gezegeni yağmalaması
gibi, klasik bilimgenin hazinelerini yağmalıyor
gibi görünse de, sağlam bir sacayağı kurmayı
başarmış olduğu izlenimini veriyor. Stableford,
Türkiyeli bilimge okuru için, açık, anlaşılabilir ve
sevilebilir bir yazar. Bana biraz, Bron Fane takma
adıyla serüven bilimge romanları yazar yurttaşını
anımsattı. Ancak Bron Fane'in, Stableford'un kurgu
gücüne sahip olmadığını da sözlerimize eklemeliyiz.
Bkz. Kıyametten Sonra, Feza Canavarları, Pohl,
Leinster.

METEOR: (İs. İng.) Grekçe, "meta": "ötesinde" ve
"aeirein": "yukarı kaldırmak" anlamlarına gelen
sözcüklerin biştirilip geliştirilmesiyle elde edilmiş ve
belli başlı dillere yerleşmiş olan astronomik ve
meteorolojik bir terim. İngilizce'de genelde, atmosferde
oluşan olayların bütününe adıdır. Ancak, gelişmiş
dünya dillerinin hemen hepsinde astronomik bir terim
olarak, uzaydan yeryüzüne düşen gök cisimlerinin genel
adı olarak kullanılır. Bu arada uzayda çekim yasalarına
göre, ama bir bakıma başıboş dolaşan gök cisimlerini
(asteroidleri) ifade etmekte de kullanılır. Genelde bir
meteor, özgül ağırlığı yüksek, demir, nikel ve kobalt
gibi elementlerden oluşur. Bu elementlerin yanı sıra,
çok az miktarda bakır gibi başka elementlere de
rastlanır. Meteorlar, Arz'ın atmosferine girince,
yüksek düşüş hızı ve buna bağlı olarak oluşan
sürtünme nedeniyle yanmaya ve gaza dönüşmeye
başlar. Ancak bir meteor sürtünme nedeniyle gaz haline
dönüşerek atmosferde eriyemeyecek kadar büyükse,
kalan bölümü iri bir taş parçası halinde yeryüzüne
düşer. Meteorlar, toplu iğne başı büyüklüğünden,
koca bir dağ parçası görünümüne kadar, çok çeşitli
boyalarda olabilir. Meteorların

boyut ve hacim olarak küçüklerine ise meteorit adı verilir. Meteorlar, içerdikleri metal ve mineral türlerine göre özel adlar alır. Demir oranı az meteorlara asiderit, metal ağırlıklı olanlarına ise pallasit denilmektedir. Bilimge edebiyatında ise, yaşamın bir meteorun çatlağında ve ilkel bir organizma kılığında yeryüzüne gelmiş olabileceğine dair geliştirilmiş olan kuram, H. P. Lovecraft'tan beri çok sık işlenmiş bir konudur. Bkz. Lovecraft.

METİS ÇEVİRİ BK ÖZEL SAYISI: (Bilimge Özel Bölümü, S.14, Kış, 1994, Metis Yayınları) Üç ayda bir yayımlanır, quarterly bir digest olan *Metis Çeviri*, Türkiye'de bilimgedışı olup da, bilimge konusunda özel sayı düzenleyen *Türk Dili* (1973) ve *Milliyet Sanat*'tan (1976) sonra, üçüncü sanat dergisi oldu. Bilimge edebiyatı tarihçisi Bülent Somay'ın öncülüğünde hazırlanan özel bölümde, bilimge edebiyatı ve sineması çeşitli yönleriyle ve ayrıntılı bir biçimde incelendi. Dergide bilimge konusunda bilgilendirici telif ve çeviri yazıların yanı sıra; Müfit Özdeş, Bülent Somay, Levent Mollamustafaoğlu ve Orhan Duru'nun katıldıkları "Bilimkurgu Dili ve Çevirisi" konulu bir de açtıkoturum yer aldı. Türkiye'de derli toplu ilk bilimge tarihi kronolojisi ve ayrıca daha sonra Metis Yayınları'nın yayımlayacağı antolojilerden birinde yer alacak kısa çeviri bilimge öyküleri de, ilk kez bu özel sayıda yayımlandı. Bkz. Milliyet Sanat, Türk Dili, Virgül.

METROPOLİS: Yönetmen: Fritz Lang; Senaryo: Fritz Lang-Thea von Harbou (von Harbou'nun romanı esas alınarak); Fotoğraflar: Karl Freund, Günther Rittau; Dekorlar: Otto Hunte, Erich Kettelhut, Karl Vollbrecht; Yapım: UFA; Oyuncular: Brigitte Helm, Alfred Abel, Gustav Froehlich, Rudolf Klein-Rogge, Heinrich George, Fritz Rasp. Alman yönetmen Fritz Lang'ın 1926 yapımı sessiz filmi *Metropolis*, sinema tarihinin ilk büyük bilimge filmidir. *Metropolis*'in büyüklüğü, sanıldığı gibi yalnız iki saatlik süresi yüzünden değil (filmin 90 dakikalık bir başka versiyonu da var); ama çağına göre Hollywood'u aşan sinema tekniğiyle birlikte bilim ve fantazyanın germanik yorumuyla bir başarıyla olabilmeyi başarmasındadır. Fritz Lang, Thea von Harbou'nun öyküsünü sinema-

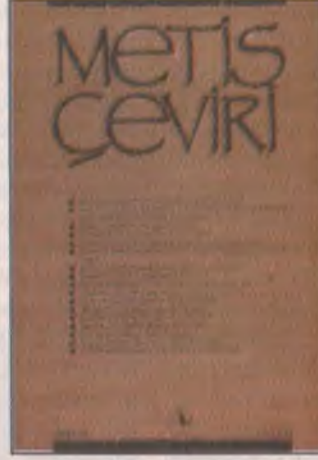
tografik dile çevirirken, zamanına egemen (ve hâlâ bu egemenliğini sürdüren) ürkütücü bir tezin savunusunu yapar. Bu öneriye göre, insanlığın kendi rahatı ve mutluluğu için yarattığı bu muazzam teknolojik güç, gelecekte tersine dönerek, kendi mahvına da neden olacaktır. Ancak çoğu film eleştirmenine, bu arada John Baxter'a göre de, filmin gerçek başarısı, içeriğindeki entelektüel motiflerden çok, anlatım gücüyle görsel efektlerindedir.

Metropolis sonradan (80'li yılların başlarında)

Giorgio Moroder tarafından yeniden elden geçirilerek, 120 dakikalık ilk versiyonu üstünde yapılan renklendirme ve müzik çalışmasıyla sinematografik anlatım gücünün doruğuna çıkarıldı. Bu restorasyon sırasında, siyah-beyaz orijinal kopyaya, zamanın fotoğraflarında görüldüğümüz türden kahverengi bir fon çekilip; diğer iki renk, kontrast halinde bu zemin üstünde gösterildi. Böylece çoğu sahneler ege-men mavi ya da kırmızı bir obje, belirgin bir biçimde gösterilebiliyordu. Bu versiyona diyaloglar yerine, "soft rock" türünde bir de fon müziği eklendi. Müzik, özellikle

Robot Maria'nın erotik dans sahnesinde hızlanarak, Brigitte Helm'in muhteşem kıvraklığını ve ritmik hareketlerini daha da belirgin kılıyordu.

Metropolis, yönetimi bir ana-bilgisayara bağlı muazzam bir kentle; bu devasa kenti ayakta tutabilmek için günde on saat çalıştırılan işçilerin dramatik öyküsünü anlatıyor gibi görünür. Ama aslında bu öykünün altında; genç Fredersen ile merhametli öğretmen Maria'nın sevgi serüvenlerinin yanı sıra anlatılmak istenen, teknolojinin toplumsal sınıf farklarını ortadan kaldırmayıp, daha da keskinleştireceği gerçeğidir. Zaman, Lang ile von Harbou'yu haklı çıkarmış ve günümüzde

Metis Çeviri dergisinin, Bilimge Özel Bölümü'nün yayımlandığı 1991 tarihli 14. sayısı.

bilgin" ya da "witch dr.-büyücü dr." olacak ve her iki Altınçağ'da da Dr. Strangelove (*How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb*)-Üzülmeyi Bırakıp da Bombayı Sevmeyi Nasıl Öğrendim?) ya da Dr. Morbius (*The Forbidden Planet*-Yasak Gezegen) olarak karşımıza çıkacaktır] bu gizli toplantıları kimliklerini saklayarak izlemektedirler. Daha sonra Kent Yönetmeni Fredersen, Rotwang'a şöyle der: "İnsanlardan oluşan muazzam bir makine yaptık, ama şimdi makineden bir insan yaratacağız!" Ve Bilgin Rotwang da isyana hazırlanan işçileri tekrara yola getirmek için gerçek Maria'nın mekanik bir robot modelini üretir. Robot Maria'nın metal bedeni, sentetik bir deri ve etle kaplıdır ve gerçeğinden ayırt edilmesi hemen hemen olanaksızdır. Yukarı kentin barlarından birinde bir gece erotik dans gösterisi yaparak görenleri ve tabii

filmi seyreden gerçek seyircileri de adeta büyüler. Toplumsal sınıf farklılaşmalarını gösteren, "Yukarı Kent" ve "Aşağı Kent" ayrımına, sonradan Isaac Asimov'un

Metropolis'in, 1982'de G. Moroder tarafından hazırlanan, yeni, renkli versiyonun afişi.

Voltaire'in Antik bilimge öyküsü *Micromegas*'m, çevirisi Süleyman Tevfik El Hüseyini tarafından yapılan 1328 Hicri tarihli Osmanlıca basımı. Sağda, öykünün A. C. Genceli tarafından basımı 1945'te yapılan Latin harfli versiyonu.

The Currents of Space (ÇYDD-4) adlı romanında da rastgelinecektir. *Metropolis*'te olduğu gibi söz konusu romanda da büyük kenti besleyen işçi ya da proleterler kentin altında ya da zemin katında, yönetici sınıf ve aristokratlar ise üstünde ya da birinci katında yaşamaktadır.

Modernist çağın ilk dönemlerini yaşayan ve mimaride "art nouveau" üslubunun ilk olgun belirtilerinin görüldüğü bir dünyada tasarlanan ve çekilen *Metropolis*, aynı zamanda yalnız Alman bilimge sinemasında değil, dünya bilimge sinemasında da ilk olgun erotik sahnesiyle çarpıcı olabilmiştir. *Ütopik Sinema* adlı eserde bu konuyla ilgili olarak şunlar yazılıdır: "Metropolis'in politik ve 'mimarî' özelliklerinin yanı sıra, etkisine önemli ölçüde katkıda bulunan üçüncü bir düzlem de erotik düzlemidir. Yapay insan-robot kız Maira'nın tahrik edici bir dansla işçileri etkileyip, baştan çıkarttığı bölümdekine benzer bir açık erotizmle karşılaşana kadar, bilimkurgu uzun süre beklemek zorunda kalmıştır" (s.146).

Kötülüğe araç olan Satanist Kız Robot Maria, daha sonra Altınçağ bilimge sinemasının bir gelenek haline getireceği ve *Forbidden Planet*'in Robby'si ile *This Island Earth*'ün mutantı gibi bir tür idol oluşturacaktır. Ancak *Metropolis* ile *This Island Earth*'ün kötülerine karşı; *Forbidden Planet*'in; Isaac Asimov'un "robotbilimin üç yasası"na bağlı Robby'si iyiliğin aracıdır. *Metropolis*, ideolojik açıdan hâlâ tartışmalı bir filmidir. Ama yapımı dokuz ay süren ve zamanın parasıyla beş milyon marka mal olan bu başyapıt, "Gerçek Maria" ile "Robot Maria"yı oynayan unutulmaz Brigitte Helm ile hâlâ belleklerde varlığını sürdürüyor. Bkz. Yasak Gezegen, Seyyareler Çarpışıyor, Robotbilimin Üç Yasası.

MICROMEGAS: (Öykü) Fransız filozofu Voltaire'in *Le Voyage de Baron Gangan* (1750) adlı ayrıntılı ve uzun öyküsünden bir bölüm. Öykü, daha sonraları bağımsız bir kitap olarak defalarca yayımlanmış ve antik bilimgenin belli başlı yapıtlarından biri niteliğini kazanmıştır. Dilimize *Micromegas* (Kocaman Yavru) adıyla çevrilen öyküde, Satürn gezegenini ziyarete gelen bir Siriüs-lü'nün bu arada Dünya'ya uğrayarak, yazara (yani Voltaire'e) izlenimlerini aktarması anlatılır. Fransız edebiyatının ilk yergi bilimgesi olarak kabul edilen *Micromegas*'ta Voltaire, zamanın politikacı

Brigitte Helm, stüdyoda robot kılığına sokulurken.

ve bürokratlarını alaylı bir yolla eleştirmiştir. Yapıt ilk kez Süleyman Tevfik el Hüseyin tarafından, AH 1328-AD 1912 yılında Osmanlıca'ya aktarılmış ise de, yapıtın bazı bölümleri siyasal kaygılar yüzünden basım sırasında çıkarılmıştır. Sonradan Türkçe'de eksiksiz yeni basımları yapılmıştır (Bkz. Micromegas, Çev. Ali Cevad Genceli, Bütün Kitabevi, İst., 1945).

MİLLİYET SANAT BK ÖZEL BÖLÜMÜ: (Sayı: 167, 16 Ocak 1976) *Türk Dili* dergisinden sonra, Türkiye'de ikinci kez ciddi bir sanat prozine'i niteliğiyle *Milliyet Sanat*, bilimge konusunda özel bölümlü bir sayı düzenledi. Dergi, o haftaki renkli kapak illüstrasyonunu da bu konuya ayırdı. Özel bölümde bilimge konusunda bilgiler veren şu yazılar yer aldı: "Çağdaş Tekniğin ve Bilimin Önem Kazandırdığı Bir Tür: Bilim-

kurgu ya da Gerçekle Sınırlanmış Düşçülük" (Orhan Duru); "Bilimkurgunun Tarihçesi", (Orhan Duru); "Bilimkurgu Sözcüğü" (Orhan Duru); "Zaman Makinesi Çalışıyordu", (Sezar E. Ergin; Bu öykü gerçekte Paul Anderson'a aittir) "Sinemada Bilimkurgu", (Giovanni Scognamiglio). *Milliyet Sanat*'ta ayrıca; o sıralarda Sinematek'te 2001 *A Space Odyssey* ve *Solaris* adlı filmlerin gösteriminden sonra yapılan; Onat Kutlar'ın yönettiği; Sezar E. Erkin, Zühtü Bayar, Giovanni Scognamiglio ve Yavuzer Çetinkaya'nın konuşmacı olarak katıldıkları açikoturumun özet metni de yayımlandı. Zühtü Bayar ise, o tarihte sanat servisini yönettiği *Vatan* gazetesindeki köşesinde, "Tartışmanın Zararları" adlı bir yazı yayımlayarak, panel üstüne izlenimlerini

dile getirdi (Vatan, 22 Ocak 1976). Özel sayı, görsel malzeme bakımından zengin olup, ünlü *Startling Stories* ile *Wonder Stories* dergilerinin renkli kapak fotoğrafları da bu sayıda yayımlandı. Bkz. Gösteri, Virgül, Özgür Yaşam, Metis Çeviri.

MİNE, Selma: Bkz. Selma Mine.

MISSION INTERPLANETARY: Bkz. Feza Canavarları.

MULTIVAC: (Ter. İng.)

Latince multus, "çok, fazla" anlamına gelen sözcük ve İngilizce "integrator and computer" sözcüklerinin başharflerinin toplanmasıyla elde edilmiş bir terim. Bugün artık bilgisayar terminolojisinde kullanılmayan bu eski terim, "çok amaçlı bilgisayar" anlamına gelir ve 2. Altınçağ bilimgecilerinin öykü ve romanlarında, özellikle de Isaac Asimov'un yapıtlarında sık geçer. Bkz. ordinatör.

MUTANT: (L. kaynaklı İng.) "Başkalaşmış ve değişime uğramış" olan. Mutation: Başkalaşım, değişim süreci. Çevrebilim yasaları gereğince ve Darwin'i de doğrular bir biçimde, canlı bir organizmanın değişen yeni çevre koşullarına göre kendini yeniden düzenleyerek, eskiye oranla daha yetkin bir biçimde yaşamını sürdürmesi; bu başkalaşımı geçirmiş olan yaratık. Bilimge edebiyatı

ve sinemasında sık sık karşımıza çıkan mutantların en ünlüleri arasında, *Seyyareler Çarpışıyor*'un böcek gözlü, yengeç kısıkaçlı ve beyni dışarda izlenimini veren iri kafalı yaratığı yer alır. Bkz. Seyyareler Çarpışıyor, Çevrebilim.

M U Z A F F E R ROBUR: (Robur Le Conquérant) Jules Verne'in 19. yüzyılda helikopter tekniğini öngören ünlü bilimge romanı. Yapıt 1893'te Ahmed

Sağda, Helm'in zamanında yayımlanmış kartpostallarından biri.

İhsan tarafından Osmanlı Türkçe'sine aktarıldı. Daha sonra ise Ferit Nâmık Hansoy tarafından yapılan bir başka çevirisi, *Havada Seyahat* adıyla, İnkılap Kitabevi Neşriyatı Jules Verne Külliyyatı'nın 21. kitabı olarak Latin harfleriyle okura sunuldu. Bkz. Tayyar Sefine.

Sualtı canlılarının dünyası yüzeye çıktı

'İnsanoğlu denizlerdeki yaşamın ancak yüzde 1'ini tanıyabilmişken, her çekilen fotoğraf ve o fotoğraftaki canlı, bir belge durumunda. Ancak bu yüzyılın başından beri dalış yapılabilir ve sualtı türleri, sualtı yaşamı bu son yüzyıl içerisinde tanınmaya başladı. Dünyanın uzun mazisini düşünürseniz, bu çok kısa bir süreç. Böyle olunca sualtı fotoğrafı hem bir belge, hem de fotoğrafın kendi karakteri düşünüldüğünde bir çeşit sanat.'

Alptekin Baloğlu ile söyleşi

Söyleşi: Elif Dastarlı

Bir deniz aşığı Alptekin Baloğlu... Kişisel ilgiyle başlayan sualtı serüveni adeta tutkuya dönüşmüş onun için. Gönülünü uzun yıllar önce kaptırmış sualtı dünyasına. Bu dünyadan enstantanelere yer verdiği ilk kitabı *Sualtıdan Yansımalar*'ı 1999'da yayımlamış. Baloğlu'nun yeni kitabı *Sualtının Yıldızları* ise, kitapta yer alan fotoğrafların oluşturduğu sergi ve belgesel filmle birlikte, sualtı tutkunlarıyla, Topkapı Sarayı kompleksindeki Darphane'nin tarihi dokusunda buluştu. Eylül ayında 16 gün süreyle sergilenen fotoğraflar, büyük beğeniyle karşılandı. Alptekin Baloğlu'yla sualtı fotoğrafçılığı üzerine görüştük.

- *Sualtına olan ilginiz ne zaman başladı?*

- *Esasında çocukluk yıllarımda başlayan bir şeydi bu. Gemlik'e yaptığımız*

haftasonu gezilerinde maske ve şnorkelle, o dünyayı en azından görmeye başladım. Daha sonra tabii ki Kaptan Custo belgeselleriyle tanıştım ben de. Derken araştırmalar yapıp kitaplar okudukça, o sevginin pekiştiğini gördüm. Bundan 9 yıl önce de bir hobi fuarında, dalış kulüplerinden biriyle dalmaya başladım. Bundan 6 ay kadar sonra o gördüklerimi fotoğraflamanın ve dostlarımla paylaşmanın gerekliliğini hissettim ve böylelikle fotoğrafa da başladım.

Sualtı fotoğrafçılığı büyük emek istiyor

- *Sualtı fotoğrafçılığı ne gibi teknik donanımlar gerektiriyor?*

- Öncelikle çok iyi bir dalış tecrübesine sahip olmak gerekiyor. Bunun için de soğukkanlı ve her türlü olası probleme karşı yeterli donanımda olmak lazım. Yani bence, yüz dalış gibi bir sayıdan sonra, sualtı fotoğrafçılığına başlanabilir. Ekipman olarak, çeşitli profesyonel kameralar kullanılabilir. Objektif olarak, geniş açılı için 16-20 milim 16-35 zoom; makro için 60 milim, 105 milim gibi lensleri kullanıyorum. Kara makinesi için, onun su ile temasını önleyecek özel kılıflar yapıyor, bu kılıfların içine koyuyoruz makinemizi. Tabi ona uygun sualtı flaşlarıyla birlikte. Fakat zor tarafları var maalesef. Daldığınızda bütün dengenizi iyi koruyor olmak ve sualtı canlılarına yavaşça, ürkütmeden yaklaşabilmek çok önemli. Ondan sonra, fotoğrafla ilgili bütün teknik altyapının da kısa süre içerisinde hazırlanması gerek, diyaframınız, kadrajınız, vs. Çünkü size poz veren canlı yok orada, onlar sabit durmuyorlar. Dolayısıyla anlık bir olay, her şeyi çok kısa bir sürede düşünüp karar veriyor olma yetisine sahip olmanız. Tabii o dalışın getirdiği derinlikle il-

Alptekin Baloğlu'nun sualtı dünyasına ilgisi çocukluk yıllarında başlamış.

Fotoğraf: Sema Sarioğlu

Zehirli anemonların içinde yaşayabilen tek canlı, anemon balıkları.

gili riskleri de gözardı etmeden bunu yapıyor olmanız gerekiyor. Teknik olarak baktığınızda, gerçekten de kolay olmayan bir uğraş sualtı fotoğrafçılığı.

- *Canlıların hepsini tanıyor musunuz? Onlara ilişkin bilginizin kaynağı nedir? Sanırım mimarlık eğitimi almışsınız...*

- Evet mimarlık eğitimi aldım ancak, mimarlığa devam edemedim. 17 yıldan beri de matbaacılık yapıyorum. Dalış sırasında gördüklerinizin önce beyninizde bir fotoğrafını çekiyorsunuz. Sonra da, acaba neydi diye, gördüklerinizi su üstünde araştırmaya başlıyorsunuz. Yani, ben kırmızı bir şey gördüm ama, bu neydi? Kitapları karıştırıyorsunuz, dergileri, internet ortamını. Sonra bir bakıyorsanız o gördüğünüz kırmızı şey "anemon"muş. Daha sonra anemonun ne olduğunu, ne yaptığını, ne işe yaradığını

araştırıyorsunuz. Derken o anemonu çok sevdiyseniz başka türlerini araştırmaya başlıyorsunuz. Fotoğrafını çektiğim binlerce canlı için geçerli bu araştırmalar. Her ay en azından 8-10 tane yabancı dergi gelir bana sualtıyla ilgili, 150'nin üstünde de kitap vardır evimde. Ben hem okuyup, araştırırım, hem de yurtdışındaki sualtıyla ilgili festivallere giderim. Gerekli bilgilere, bilimsel olarak olmasa da, bir araştırmacı düzeyinde sahibim. Bir bilim adamı değilim; ama okuduklarım, öğrendiklerim hep bu konuda uzman olan insanların elinden çıkmış bilgiler. Sergiye ve kitapta olan bilgilere baktığınızda, hepsinin, bu 9 yılda benim süzgecimden geçen, etkileyen sualtıyla ilgili hikâyelerin toplamı olduğunu söyleyebiliriz.

Sualtında, güneşin ulaşabildiği yerlerde canlılık yoğunlaşıyor

- Derinlere indikçe canlılarda ne tür bir farklılaşma oluyor? En çok kaç metrede çekim yaptınız?

- Biz amatör dahıcılarız, yani vurgun riski olmayan dalışlar yapıyoruz. Böyle olunca da 30 metreyi aşmayan bir dalış sınırimız var. Çok önemli ve planlı yapılan bazı derin dalışlar olabiliyor ki, ben 55 metreye daldım maksimum. O da sadece bir kez oldu. Ayrıca, sualtındaki canlılar 30 metrenin altındaki derinliklerde çok daha az. Yani canlıların en yoğun olduğu tabaka, su yüzeyine 3-5 metre olan kısımdır. Çünkü, örneğin mercanların fotosentez yapabilmeleri için

güneş ışığına ihtiyaçları vardır. O yüzden de ışığın en fazla inebileceği alanlarda daha fazla yaşam bulurlar. Işığın derine indikçe tamamen yok olması sonucunda; 30, 40, 50 metrelerden sonra suyun içi karar-maya başlar. O nedenle canlı oranı daha azdır. Ancak 500, 1000, 2000 metre gibi hiç güneş ışığı alamayan derinliklerde yaşayan, fakat sudaki çeşitli volkanik yapılardan gelen besin kaynaklarıyla beslenen ve bu şekilde yaşamın devam ettirebilen birçok canlının olduğunu da biliyoruz. Bu konuda yapılmış çok ciddi belgesel fimler ve araştırmalar var. Bunlara baktığınızda, sizi çok

şaşırtan hikâyeler görüyorsunuz. Gözleri olmayan balıklar var; duyularıyla çok rahat hareket edebilen ve o hareketin getirdiği tepkiler sonucunda avını rahatlıkla bulabilen. Kendi ışığını bile kendisi yaratan çeşitli canlılar olduğunu görüyoruz suyun altında.

- Nerelerde çekim yaptınız?

- Tabii ki Türkiye sularından başladım. Ancak Sualtının Yıldızları sergisi ve kitabındaki fotoğrafların hepsi, son 4 yıl içinde çektiğim fotoğraflar. Avustralya, Papua Yeni Gine, Malezya, Tayland, Burma, Sudan, Kızıldeniz, ki Mısır kıyıları özellikle... Bütün buralarda dalışlar yaptım bu dört yıl içinde.

- Bu dalışlar sırasında, canlı türleri açısından en çok çeşitlilik gösteren yer sizce neresiydi?

- Çeşitlilik dediğimiz zaman karşımıza Papua Yeni Gine ve Malezya çıkıyor. Oralar, Papua Yeni Gine özellikle, insan etkisinden uzak, dolayısıyla yıpranmamış, daha az zedelenmiş bir sualtı doğasına sahip. Bunda, nehirlerle bırakılan kimyasal atıkların olmaması önemli bir faktör. Böyle olunca da renkli, cıvıllı cıvıllı bir sualtı dünyası karşımıza çıkıyor. Malezya deseniz, yine öyle. Malezya'nın özellikle doğusundaki Spadan Adası benim çok sevdiğim bir yer. Denizin ortasında olan küçük bir ada ve 600 metre derinlikten yükselmiş. Çok ciddi bir planktonun, yani sualtında-

ki yaşamın besin çorbasının bulunduğu bir yer olup, balık sürüleri, büyük baraküda sürüleri, akya sürülerinin bol görüldüğü noktalardan biri. Dolayısıyla Malezya benim için Papua Yeni Gine'yle birlikte ideal bir dalış noktası.

- Sualtı fotoğrafçılığı sizce sanata mı daha yakın, yoksa bilime mi? Yani belgesel niteliği daha mı ağır basıyor?

- İki yanı da bence doğru. Çünkü insan-oglu denizlerdeki yaşamın ancak yüzde 1'ini tanyabilmişken, her çekilen fotoğraf ve o fotoğraftaki canlı, bir belge durumunda. Ancak bu yüzyılın başından beri dalış yapılabilir ve sualtı türleri, sualtı yaşamı bu son yüzyıl içerisinde tanınmaya başladı. Dünyanın uzun mazi-sini düşünürseniz, bu çok kısa bir süreç. Böyle olunca sualtı fotoğrafı hem bir belge, hem de fotoğrafın kendi karakteri düşünüldüğünde bir çeşit sanat. Ben örneğin balıkları en güzel halleriyle görüntülemeye çalışmaktansa; yaşadığı ortamı, aralarındaki ilişkileri görüntülemeyi daha çok seviyorum. Çünkü daha zor. Yani kafadan çekilmiş bir balığı göstermek belki fotoğraf sanatı açısından çok önemli olmayabilir, ancak o belge anlamında önemlidir. Zaman içerisinde, 20-30 binin üstünde sualtı fotoğrafı çekmiş biri olarak, artık kendinizi sanata farklı açılardan bakan ve onu görüntülemeye çalışan birisi olarak hissediyorsunuz. Benim de istediğim ve yapmaya çalıştığım zaten bu.

Sualtının etkileyici hikâyeleri

- Karşılaştıklarınız içinde en ilginç canlı türü hangisiydi sizce?

- Projeye Sualtının Yıldızları adını vermemdeki sebep de bu. Yani bu canlıların hepsi bana göre birer yıldız. Hepsinin kendine özgü öyle ilginç hikâyeleri ve yapıları var ki; ben bir taneyi anlatırsam haksızlık olur. Mesela en basit canlı olarak mercana bakarsak, 500 milyon yıldan beri, daha bizler yokken o vardı. Bir bitkiyle bir hayvanın ortak yaşamı sonucunda meydana gelen ve bunu uzun yıllardan

Mercanlar 500 milyon yıldan beri ortak yaşayan bir bitki ve hayvandan oluşuyor.

beri uygulayan bir tür. Bize önemli bir örnek aslında. İnsanoğlu daha barışçıl bir yaşamı sürdürmeyi beceremezken bu canlılar 500 milyon yıldan beri ortak yaşıyor.

Ya da deniz yıldızları... Bilirsiniz, ortadan bölün ikiye, o deniz yıldızı iki tane deniz yıldızı olur. Dörde bölün, dört tane olur. Bir kolunu atarsa hemen oradan yeni bir kol çıkarabilir. Deniz yıldızlarının nasıl beslendiklerini öğrendiğim vakit, gerçekten çok şaşırdım. Midyelerin üstüne gidip, kabuklarını 0.1 milimetre kadar aralıyorlar ve daha sonra da midelerini dışarı çıkarıp, o araladıkları delikten içeri sokup, salgıladıkları enzimlerle midyeyi yiyorlar. Bu gördüklerimi de insanlara anlatmak zorunluluğu hissediyorum. Mesela dünyada ilk kez biz, mavi halkalı ahtapotların çiftleşmelerini yakalayıp hazırladığımız belgesel görüntülerinde verdik. Bu canlıların hayatları boyunca bir kez çiftleştikleri ve çiftleştikten sonra da öldüklerini görünce, çok etkilendim. Bu örnekler artırılabilir. Hazırladığımız kitabın her sayfasında, ciddi bir bilgi akışı var. Önem verdiğim bilgileri anlatmaya çalışıyorum sergide de, kitapta da, filmde de.

Canlıların en yoğun olduğu tabaka, su yüzeyinin 3-5 metre altıdır.

Yeni başlayanlar için birkaç öneri

- Sualtı fotoğrafçılığına başlamak isteyen okuyucularımıza neler önerebilirsiniz?

- İyi bir dalgıç olmak, dolayısıyla sualtını ve dalmayı sevmek, ondan sonra da fotoğrafa meraklıysa eğer, küçük bir makineyle işe başlamak. En başta ciddi bir yatırım yapmadan başlamalıdır. 10 bin dolara yakın maliyetleri olan profesyonel sistemler olsa da, 300-500 dolara çok rahat mal edebilecekleri küçük makineler de var. Önce seviyorlar mı, yapabiliyorlar

mı; bunu görsünler. Eğer kalplerinde bir ışık uyanıyorsa o zaman yavaş yavaş profesyonellere başvurarak, düzeylerini ilerletsinler. Bir-iki dalış eğitimi veren yer, zannedersem fotoğrafla ilgili eğitime de başladı. Bundan sonra da böyle yerler olacaktır. Böylelikle daha profesyonel kurslar alabileceklerini de tahmin ediyorum. Ben vermesem de...

Bu tür projelerin hayata geçirilmesinde sponsorlar da önemli. Bundan iki hafta önce 18 Ağustos günü, *Sualtının Yıldızları* kitabı, daha piyasaya çıkmadan, Malezya'da Sualtı Görüntüleme Festivali adındaki çok prestijli ve

önemli bir sualtı festivalinde, En İyi Sualtı Kitabı Ödülü'nü kazandı. Bu, Türkiye'de eğer istenilirse dünya standartlarında projelerin yapılabileceğini göstermesi açısından bence çok önemli. Burada, *Sualtının Yıldızları* projesine destek veren Lundbeck İlaçları adındaki firmaya da teşekkür etmek istiyorum. Lundbeck, logosu deniz yıldızı olan bir firma. O yüzden de çok rahat bağlantı kurulabildi ve bu projeyi sizlere kadar taşıyabildik.

- Teşekkür ederiz...

FUAR ETKİNLİKLERİMİZ

✓ PANEL

Türkiye'nin Dış Politika Seçenekleri

Yöneten: Şule Perinçek

Tarih: 10 Ekim 2003

Saat: 16.45-18.15

Konuşmacılar: Emin Şirin (İstanbul Milletvekili)

Ferit İlsever (Ulusal Kanal Genel Yayın Yönetmeni)

Yer: CNR Fuar Dünya Ticaret Merkezi-Yeşilköy (Havalimanı karşısı)

İMZA GÜNLERİ

Kitap Dünyası Fuar-Beşiktaş

Erol Büyükmeriç	5 Ekim Pazar	13.00-15.00
Doğu Perinçek	5 Ekim Pazar	14.00-16.30
Adnan Akfırat	12 Ekim Pazar	15.00-17.00

CNR Fuar-Dünya Ticaret Merkezi-Yeşilköy

Adnan Akfırat	11 Ekim Cumartesi	15.00-17.00
Doğu Perinçek	18 Ekim Cumartesi	14.00-16.30
M. İlmiye Çığ	19 Ekim Pazar	14.00-17.00

TÜYAP-Beylikdüzü

Adnan Akfırat	25 Ekim Cumartesi	15.00-17.00
M. İlmiye Çığ	26 Ekim Pazar	14.00-17.00
Doğu Perinçek	29 Ekim Çarşamba	14.00-16.30
Erol Büyükmeriç	2 Kasım Pazar	12.00-14.00

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12 Kat: 3-4 34430 Galatasaray Beyoğlu/İstanbul

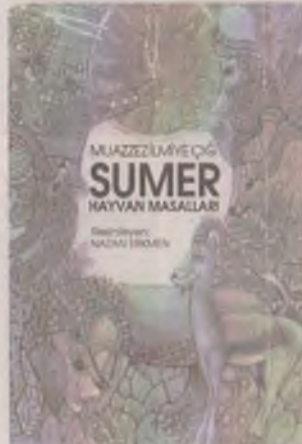
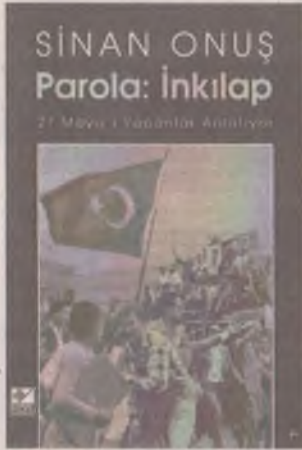
Tel: (0212) 252 21 56-252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92 web: www.kaynakyayinlari.com e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Yeni Kitaplarımızla Fuardayız

4-12 Ekim 2003 **Kitap Dünyası Fuarı**
İskele Meydanı Beşiktaş / İSTANBUL

10-19 Ekim 2003 **Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı**
CNR Dünya Ticaret Merkezi Yeşilköy / İSTANBUL

25 Ekim-2 Kasım 2003 **TÜYAP Kitap Fuarı**
Beylikdüzü / İSTANBUL

KAYNAK **YAYINLARI**

Meşrutiyet Cad. No: 12 Kardeşler Han Kat 3 Galatasaray - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212.249 28 92

www.kaynakyayinlari.com • e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Sosyalistler iyi satranç oynar!

Birçok sosyalist liderin aynı zamanda iyi birer satranç oyuncusu olduğu gerçektir. Örneğin, Sovyet Devrimi önderlerinden Lenin ve Troçki oldukça güçlü satranç oyuncularıdır. 1917 Devrimi'nden önce sürgünde bulundukları Avrupa kahvelerinde ciddi satranç maçları yaparlarmış. Lenin'in isim yapmış profesyonel satranççılarla bile başa baş oynadığını, birçok maçı kazandığını, yenildiği zaman- sa oldukça bozulduğunu yazıyor biyografiler. Sosyalistler iyi satranç oynarlar ve yenilmeyi de pek sevmezler. Lenin ile devrimci Rus edebiyatçı Gorki'nin oyunları ise ünlüdür; tablolara bile konu olmuştur bu iki büyük devrimcinin maçları.

Devrim öncesinde satranç, Rusya'da aristokratların teke- linde bir oyunmuş. Rus feodallerinin entelektüel olanları, üstünlüklerini satranç tahtasında kanıtlamak isterlermiş. Devrimden sonra Bolşevikler, satrancı halka yaymak için kampanyalar düzenlemişler. Çabaları sonucunda satranç Sovyetler Birliği'nin ulusal oyunu olmuş. Devrimci ikti- dar, proletaryanın burjuvaziye karşı üstünlüğünün bir kanı- tı olarak görmüş satrancı. Bunda da gerçekten başarılı ol- muş. O yıllardan beri, Kübalı Capablanca ve ABD'li Fisc- her gibi birkaç istisna hariç, bütün dünya şampiyonları Rusya'dan (Sovyetler'den) çıkmıştır. Alekhine, Botvinnik, Smyslov, Tal, Petrosian, Spassky, Karpov, Kasparov, Kramnik gibi efsanevi dünya şampiyonlarının hepsi Rus- yalı'dır. Dünyanın ilk onuna giren satranç ustalarının en az 5-6 tanesi de her zaman Rus olmuştur, hâlâ da böyledir.

Marx satranca da el atmış

19. yüzyılda satranç Avrupa'da fazla yaygın değildir. Aristokratlar ve entelektüeller arasında oynanan elit bir oyundur. Bilimsel sosyalizmin kurucusu Karl Marx'ın da güçlü bir amatör satranç oyuncusu olduğu biliniyor. Dost- lar arasındaki partilerde ve güçlü oyuncuların devam ettiği kafelerde Marx da boy göstermiş. Bilimsel sosyalizmin di- ğer kurucusu, Marx'ın can yoldaşı Friedrich Engels'in sat- rançla ilgisine ilişkin bir bilgiye rastlamadık ama, meraklı- lar için Marx'ın bugüne ulaşan bir oyununu verelim. Rakip Meyer. Meyer'in kim olduğuna dair somut bir bilgiye ula- şamadık, ama Marx'ın mektuplaştığı yakın dostu bir Al- man sosyalisti olan Meyer var, o olabilir. Beyazla oynayan Marx 28 hamle sonunda Meyer'i terke zorluyor. İşte maçın hamleleri:

1. e4 e5 2. f4 exf4 3. Af3 g5 4. Fc4 g5 5. O-O gxf3 6. Vxf3 Vf6 7. e5 Vxe5 8. d3 Fh6 9. Ac3 Ae7 10. Fd2 Abc6 11. Kael Vf5 12. Ad5 Kd8 13. Fc3 Kg8 14. Ff6 Fg5 15. Fxg5 Vxg5 16. Axf4 Axe5 17. Ve4 d6 18. h4 Vg4 19. Fxf7 Kf8 20. Fh5 Vg7 21. d4 A5c6 22. c3 a5 23. Ae6+ Fxe6 24. Kxf8+ Vxf8 25. Vxe6 Ka6 26. Kf1 Vg7 27. Fg4 Ab8 28. Kf7 ve siyah terk eder.

Che, ünlü Najdorf'u deviriyor

Gelelim Kübalı sosyalistlere... Che Guevara'nın güçlü bir satranç oyuncusu olduğunu biliyor muydunuz? Yan sayfada Che'nin Najdorf ile oynadığı ve 16 hamle gibi kı- sa bir sürede kazandığı maçı veriyoruz. Najdorf deyip geç- meyelim. Arjantinli Miquel Najdorf dönemin dünya çapın-

Lenin Bogdanov ile satranç oynarken, Gorki seyrediyor.

Che Guevara, Küba'daki bir satranç turnuvasında derin düşüncelere dalmış.

Che, ünlü satranç ustalarından Najdorf ile birlikte. Che'nin, Najdorf'u 16 hamlede devirdiği bir oyun bilinir.

Castro kendi maçını bırakmış, Kübalı küçük oyuncuya öneriler getiriyor (2002).

da profesyonel bir satranç oyuncusu. Aktif oynadığı yıllarda dünyada ilk on arasında sayılıyor. Satranç teorisine ciddi katkıları var, hatta Sicilya Savunması'nın kendi adını taşıyan bir açılış varyantı da biliniyor. Najdorf, Güney Amerika'dan Avrupa'ya bütün dünyayı gezen ve ünlülerle oyun oynamayı seven ilginç bir kişilik. Oynadığı ünlüler arasında Che'den başka Fidel Castro, Winston Churchill, Nikita Kruşçev, Juan Peron ve İran Şahı da var. İşte Che Guevara, bu ünlü Najdorf'u 16 hamlede devirmiş. Gerçekten büyük bir başarı. Aşağıda Che'nin Najdorf'u, hem de siyahlarla yendiği oyun:

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 a6 4. Fa4 Af6 5. 0-0 Fe7 6. Ke1 b5 7. Fb3 d6 8. c3 0-0 9. h3 h6 10. d4 Ke8 11. Abd2 Ff8 12. d5 Ae7 13. c4 bxc4 14. Axc4 c6 15. dxc6 Axc6 16. Fe3 Fe6 Beyaz terk eder.

Ve Castro...

Sosyalist Küba'nın kadim lideri Fidel Castro da iyi bir satranç oyuncusu. Zaten ülkesinde satrancın gelişmesi için özel politikalar uygulamış. Gerçi satranç Küba'da devrim öncesinde de popülermiş. Capablanca gibi bir satranç devini yetiştirmek tesadüfi olmasa gerek. Ama devrimden sonra, tıpkı Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Küba'da da satrancın bilinçli olarak kitleler içinde yaygınlaştırıldığı bir gerçek. Bunda Küba'nın devrimci liderlerinin güçlü birer amatör satranççı olmalarının da payı olsa gerek. Aşağıda Fidel Castro'nun Filiberto Terrazas'ı siyahlarla yendiği oyunu veriyoruz:

1.e4 e5 2. f4 exf4 3. Af3 Fd6 4. d4 h6 5. e4 Fb4+ 6. c3 Fa5 7. Fxf4 g5 8. Fg3 Ve7 9. Fe2 d6 10. exd6 cxd6 11. Va4+ Ac6 12. d5 Fd8 13. dxc6 b5 14. Vxb5 a6 15. Va4 g4 16. c7+ Ad7 17. c8=V Kxc8 18. Vd4 gxf3 19. Vxh8 Vxe2++ Siyah kazanır.

Tito: Savaşırken de, devlet yönetirken de...

Sosyalist Yugoslavya'nın kurucusu ve lideri J. B. Tito'nun da güçlü bir amatör satranç oyuncusu olduğu, usta oyuncularla da başa baş oynadığı, yakın dostu devlet adamlarıyla da maçlar yaptığı söylenir. Zaten Yugoslavya da, parçalanmadan önce, satrançta en ileri ülkelerden biriydi.

Tito'nun 2. Dünya Savaşı sırasında, partizanların başında Naziler'e karşı savaşırken, Neretva sığınaklarında arkadaşlarıyla satranç oynarken çok sayıda fotoğrafı bulunur. Bu arada Tito ile birlikte Bağlantısızlar Hareketi'nin önde gelen liderlerinden ve Mısır'ın antiemperyalist Devlet Başkanı Nasır'ın da güçlü bir satranç oyuncusu olduğunu belirtelim. Tito ile Nasır'ın bir araya geldiklerinde satranç da oynadıkları bilinir.

Son olarak Bulgar sosyalist önder Dimitrov'un, Vietnam Devrimi lideri Ho Shi Minh'in, 1919'da Rosa Luxemburg ile birlikte katledilen Alman komünistlerinden Karl Liebknecht'in ve Filistin halkının lideri Yaser Arafat'ın da güçlü satranç oyuncusu devrimcilerden olduklarını söyleyelim.

Fidel Castro, dünya şampiyonlarından Amerikalı Bobby Fischer ile satranç oynuyor.

Tito, 2. Dünya Savaşı'nda partizanların başında Naziler'e karşı savaşırken, Neretva sığınaklarında satranç oynuyor.

Tito satranç oynarken, Bağlantısızlar'ın bir diğer lideri Mısır Devlet Başkanı Nasır seyrediyor.

Asal sayı rekorları

Kendisinden ve 1'den başka böleni olmayan sayılara "asal sayılar" adı verilir. Asal sayılar antikçağlardan beri matematikçileri meşgul etmiştir. Birçok ünlü matematikçi, tüm asalları veren bir formül veya sonuçlarının tümü asal olan bir denklem bulma peşine düşmüş, ama bugüne dek hepsi başarısızlığa uğramıştır. Bazı sivri akıllılar ise büyük asal sayı bulma yarışı içine girmişler. Son yıllarda gelişmiş bilgisayarlar kullanılarak, bu alanda epey yol alınmış. İşte bazı rekor denemeleri:

Büyük asal sayı rekorları genellikle $2^n - 1$ denkleminin sonuçlarından çıkmış. $2^n - 1$ 'in çoğu zaman (ama her zaman değil) asal sayı verdiği, yıllar önce keşfedilmiş. Bunlara "Mersenne asalları" adı verilmiş. Bu nedenle rekor peşinde koşanlar da dikkatlerini Mersenne asalları üzerinde yoğunlaştırmışlar.

Bilinen en büyük asal sayı 2001 yılında Michael Cameron tarafından bulunmuş: $2^{13466917} - 1$. Bu sayı tam 4.053.946 rakamdan oluşuyor. Bundan önceki rekor 1999 ürünü $2^{6972593} - 1$ sayısı. Bu asal da 2.098.960 rakamlı. Bir önceki ise 1998'de bulunan 909.526 rakamlı $2^{3021377} - 1$ Mersenne asalı. Elimizde daha önceki rekorlar da var ama, onlar çok küçük sayılar (!) oldukları için yazmamıza gerek yok.

Mersenne asalı olmayan, bilinen en büyük asal sayı rekoru ise şimdilik Jeffrey Young'a ait. 1998'de bulunan ve tam 91.241 rakamlı asal sayı şöyle: $(3 \times 2^{303093}) + 1$.

16 Ağustos 2003'te keşfedilen şu asal sayı da ilginç değil mi: $2551^{622} + 622^{2551}$. Bu asal sayı da 7127 rakamlı.

"n +/- 1" biçimindeki asal sayılara "ikiz asallar" adı verilir. Örneğin $6-1=5$ ve $6+1=7$, 5 ile 7 ikiz asallardır. Bilinen en büyük ikiz asallar 2002 yılında bulunmuş:

$(33218925 \times 2^{169690}) \pm 1$. Bu asallar da 51.090 rakamlı.

Bilinen en büyük "asal sayı aritmetik dizisi", 22 asal sayı veriyor: $y=0, 1, \dots, 21$ olmak üzere $4609098694200y + 11410337850553$. Bu dizi 17 Mart 1993'te Paul Pritchard ve Anthony Thyssen tarafından keşfedilmiş.

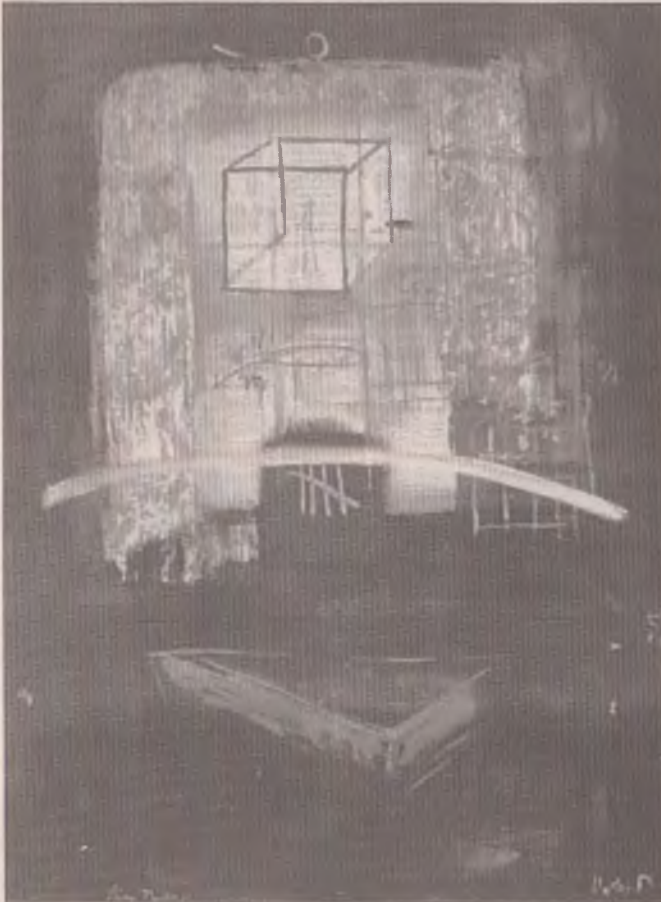
Geçenlerde bir dostum oturup kendi büyük asal sayı rekorunu kırmış. Sayı aşağıda:

"24503021816645324158665324179646197538462723097674645868459124874374858138400230135218180527757696129123568311187157166041780414381784572104727654599571270488109633203290387804798824851284475920821976195102417123489090640392759683980748287083238562489392102938402047051629802587556260340174499758575547184239764882773046089601680050860929790917483085871820601320973086962489113928644546093610766510729843869753747181096688350743738809178120858261608890279383737310213520461462726756856230164030703281566691089567644980378814135834925517843660753659679776615789613044897289540082275092973442754851994565098251371284684954836147371471081001324111984139875443358391790424225680995692622114709296709350515833651534470282523709413039620159240715476221409723473619219012297487544547514220395616328187497119180354683251872675052479496201674163627718964894725289392053907975597657203403174403087639377883104283490210742032165158545778876322256154027451204050490549902271903705997898650149861295382987081821068346136614357803378094124139519686115789448926234890581307153067585334488859511171245411263559966015262159547526009742303757503298530343930643904948414034330357881455872368456565867689115715245083458728195073640865056562402989676469096180803913841479932518873345617010450568231389451940534128956558384387736633263810079567447719462339741742464401265371136855747490710484596163726189151849054921446370522962231780317823188299633942583934846067480356184973741259949177604603617389925811289155524232965904373"

Bu sayının asal olduğuna inanmıyor musunuz? İnanmayan dener!

Gazali, Bedevi soyguncuların sınavından geçememiş

İslam bilginlerinin en büyüklerinden olan ve 10. yüzyılda yaşayan Gazali'ye ait ilginç bir öykü anlatılır. Dört yıl süre ile İran'ın Rey kentindeki büyük medresede öğrenim gören Gazali felsefe, metafizik, matematik ve bu okulda verilen diğer tüm dersleri izlemiş ve artık öğrenebileceği bir şey kalmadığı kanısına varınca doğduğu kente dönmek üzere yola çıkmış. O zamanlar tek başına yolculuk yapmak zorunda kalan herkes gibi Gazali de dönüş yolunda bir kervana katılmış. Çölde karşılarına çıkan Bedeviler kervanı soymuş ve bu arada Gazali'nin içinde ders notlarını taşıdığı heybesini de almışlar. Bunun üzerine Bedeviler'in başı olan kişiye yalvaran Gazali heybenin içinde ders notlarından başka bir şey bulunmadığını ve bunların da okuması yazması olmayan Bedeviler'in işine yaramayacağını anlatarak heybesini geri istemiş. Bunun doğru olduğunu kendi gözleriyle gördükten sonra heybeyi Gazali'nin ayaklarının dibine fırlatan Bedevi şefi, "Medreseye kağıtlar dolusu yazı yazmak değil, bilim öğrenmek için gidildiğini sanıyordum" diye haykırarak Rey'e geri dönmüş ve bu kez hiç not tutmadan dört yıl daha okumuş.

Asal sayılar adlı tablo.

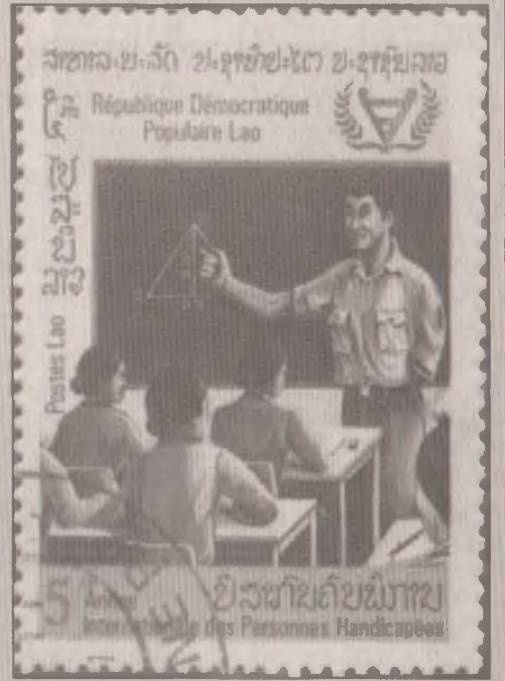
İşçiler matematik çalışıyor

Geçen sayımızda bu köşede satranç konulu pulları ele almış, en çok satranç pulu basan ülkeleri yansıtmıştık. Bu yazıyı bilim pulları üzerine bir çalışmanın ilginç olabileceğini söyleyerek bitirmiştik. Bu konuda araştırmalarımız sürüyor. Ama şimdilik, rastladığımız oldukça ilginç iki puldan söz etmek istiyoruz. Pulların adı aynı: "İşçiler matematik çalışıyor". Sizce hem işçilere hem de matematiğe önem veren bu iki ülke hangileri olabilir?

Tabi ki sosyalist ülkeler. Biri tahmin edilebileceği üzere Sovyetler Birliği. 1961'de bu adla bir pul çıkarmış. İkincisi yine sosyalist bir ülke: Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti. Laoslular da 1981'de aynı adla bir pul basmışlar. Yanda bu iki pulun fotoğrafını veriyoruz.

Sovyetler Birliği'nde 1961 yılında basılan 'İşçiler matematik çalışıyor' adlı pul.

Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti de 1981'de 'İşçiler matematik çalışıyor' adıyla bir pul basmış.

Ekim Kitaplarımız

PAPATYA YAYINCILIK

Bilimsel ve Teknik Kitaplar Üretim Merkezi

www.papatya.info Tel: (212) 245 37 40 Faks: (212) 245 37 41

MATLAB ve Programlama

Dr. Aslan İNAN

Veri Yapıları ve Algoritmalar (2.Baskı)

Dr. Rifat ÇÖLKESEN

Temel Veri Yapıları ve Algoritmalar (Bilgisayar Programlamada)

Dr. Sefer KURNAZ

Beyaz Kitap

(İnternet Yönetişiminde)

Dr. Yaman AKDENİZ

Sözcük Türleri

Neşe ATABAY, Dr. İbrahim KUTLUK ve Sevgi ÖZEL

Çocuk ve Beslenme

Dr. İsmail TUNÇDOĞAN ve Dr. Cüneyt Ahmet TUNÇDOĞAN

JAVA ve Yazılım Tasarımı

Altuğ B. ALTINTAŞ

C Programlama Dili (9.Baskı)

Dr. Rifat ÇÖLKESEN

MIS'de İnternet Teknolojileri ve İnternet Uygulamaları

Türker Cambazoğlu

İşletme ve Yönetim

(Fonksiyonları Açısından)

Dr. Mehmet ÖZTÜRK

Türkiye Türkçesinin Sözdizimi

Neşe ATABAY, Sevgi ÖZEL ve Ayfer ÇAM

28 Gün Kadın Olmak

(Kadın Sağlığı ve Cinselliği) Opr.Dr. Kağan KOCATEPE

Yapay Sinir Ağları

Prof.Dr. Ercan ÖZTEMEL

22. İstanbul Kitap Fuarındayız (25 Ekim - 2 Kasım 2003):

Standımız 4.Salon 510B

Eleştirel aklın ışığında

Yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılığın temel argümanları-4

Merhaba sevgili okuyucular. Yeniden yapılanmacı-postmodern İslamcılar'ın temel argümanları arasındaki gezintimizi, bu ay da sürdürüyoruz. Bu ayki irdedeceğimiz argüman, İslam dinsel bildirileriyle, İslam peygamberinin öznel deneyimlerinin hiçbir ilintisinin bulunmadığı argümanı. Bu argüman, hemen hepimizin sık sık duyduğu, ama bir türlü eleştiri süzgecinde geçirmediği bir durumu imlemektedir. Acaba argüman *Kuran* ayetleri ışığında yoklandığında, ne ölçüde savunulabilir? Bir başka deyişle biz, *Kuran* ayetlerinin Hz. Peygamber'in öznel yaşantısıyla hiçbir ilintisinin olmadığını savlasak bile, bunu *Kuran*'a bakarak doğrulayabilir miyiz?

Ben bu yazımda, anılan argümanın *Kuran*'a bakarak doğrulanamayacağını göstermek istiyorum. Bunu yaparken, Hz. Muhammed'in içsel yaşantısıyla, İslam dinsel bildirileri arasında, koparılmaz bir ilişkinin olduğu izlenimini uyandıran beş örnek üzerinde duracağım. Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, gereksizdir. Zira vereceğimiz örneklerin, konuya ilişkin bir fikir vermesi açısından yeterli olduğu kanaatindeyiz. Konuya ilişkin geniş bir bilgi sahibi olmak isteyen, iyi çevrilmiş bir *Kuran* mealini, tarafsız ve sorgulayıcı bir zihniyetle bir kez okuması yeterlidir.

a) Hz. Muhammed'in

içsel arzuları ve *Kuran*:

Peygamberin Zeyneb'le evliliği

Hz. Muhammed'in içsel arzularının *Kuran*'a yansıdığına en açık örnek olarak, peygamberde, evlatlığı Zeyd'in hanımı ve halasının kızı Zeyneb ile evlenme arzusunun doğuşuna işaret eden *Kuran* ayetlerini verebiliriz. Ayetlerin altyapısını ve anlamlarını ve peygamberin Zeyneb'in güzelliğinden etkilenip, gönülün ona kaymasını, iyi bir biçimde kavrayabilmek ereğiyle, önce ayetlerin ortaya konuluş nedeni olarak aktarılan öğrenileri aynen kaydedelim:

"Hz. Muhammed'in oğlu adıyla anılan Zeyd b. Hârise, Tanrı elçisinin yanına uğramadığı zaman, Tanrı elçisi onu merak eder ve Zeyd nerede diye sorardı. O, Zeyd'in uğramadığı günlerin birinde, nerede olduğunu öğrenmek için Zeyd'in evine gitti. Zeyd'in eşi Çahş'ın kızı Zeyneb de, Tanrı elçisinin huzuruna her gün iş vaktinde giydiği elbiselerle çıkmıştı.

Tanrı elçisi onu o şekilde görünce yüzünü çevirmiş; Zeyneb, 'Ey Tanrı elçisi Zeyd evde yok, babam ve anam yoluna feda olsun, eve girmez misin' diye rica etmişti. Tanrı elçisinin kapıda olduğu Zeyneb'e haber verildiği için, elbiselerini giymeden çabucak kapıya gelmiş, Zeyneb'i bu kıyafetle görmek Tanrı elçisinin hoşuna gitmişti. Tanrı elçisi kapıdan ayrılırken, kalbinde bir şeyler duymuş, fakat bu duygunun ne olduğunu tam anlayamamıştı. Sadece o, 'Ulu Tanrı'yı bütün eksikliklerden tenzih ederim, kalpleri değiştiren Tanrı kutludur' diyebilmişti. Zeyd eve döndüğünde, eşi ona Tanrı elçisinin geldiğini bildirmiş; Zeyd de ona: 'Eve girmesini rica etmeliydin' dediğinde Zeyneb, 'Girmesini rica ettiysen de girmedi' yanıtını vermişti. Zeyd, eşine, 'Kapıdan ayrılırken bir şey söylemedi mi?' diye sorduğunda, Zeyneb: 'Tanrı'yı her eksiklikten tenzih ederim, kalpleri değiştiren Tanrı kutludur' dediğini ifade etmişti. Bunun üzerine Zeyd evden ayrılıp, Tanrı elçisinin yanına gelerek, 'Ey Tanrı elçisi, evime uğradığını söylediler, babam ve anam sana feda olsun, eve girmeliydin; Zeyneb hoşuna gitmiş olabilir, hoşuna gitmişse boşarım' demiş, Tanrı elçisi de, 'Eşinden ayrılma' yanıtını vermişti. Fakat Zeyd, o günden sonra eşine yaklaşma imkânı bulamamıştı. Nihayet Zeyd, Zeyneb'ten, boşanmış, Zeyneb'e başkasıyla evlenmek helal olmuştu. Tanrı elçisi günün birinde A'îşe ile konuşurken, ona bir baygınlık hali gelmiş, ayıldığı vakit, gülümseyerek, 'Zeyneb'in yanına gidip kim müjdelers, yüce Tanrı beni onunla evlendirdi' diyerek, şu ayetleri okumuştur:

"Hani Tanrı'nın kendisine nimet verdiği, senin de kendisine lütufta bulunduğu kişiye [Zeyd'e], eşini yanında tut ve Tanrı'dan sakın, diyordun. Tanrı'nın ortaya çıkaracağı şeyi de içinde gizliyor ve insanlardan korkuyordun. Oysa Tanrı kendisinden korkulmaya daha layıktır. Zeyd onunla ilişkisini kesince, onu [Zeyneb'i] seninle evlendirdik. Bu evlatlıkları eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde [evlenmelerinde] üzerlerine bir güçlük olmaması içindir. Tanrı'nın emri yerine getirilmiştir. Tanrı'nın kendisine takdir ettiği şeyde, peygamberin üzerine bir güçlük yoktur. Bu, emri yerine getirilen bir kaderdir. Onlar, Tanrı'nın gönderdiklerini iletirler; O'ndan korkarlar

ve O'ndan başkasından da korkmazlar. Hesap görücü olarak Tanrı yeter. Muhammed sizin arkadaşlarınızdan birisinin babası değildir. Sadece Tanrı'nın elçisi ve peygamberlerin mührüdür (hâtem). Tanrı her şeyi bilendir" [Ahzâb Suresi (XXXIII), 37-40].

Görüldüğü gibi, ayetlerin ortaya konuluş nedenleriyle ayetler arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Bu durum, ister istemez, *Kuran* ayetlerinin içeriklerinin, ortaya konuluş nedenleri tarafından belirlendiği sonucuna iletmektedir. Yukarıdaki örnekte, açık bir biçimde Hz. Muhammed'in isteklerinin *Kuran* ayetlerinin içeriklerine yansıdığı görülmektedir.

b) Hz. Muhammed'in içsel gerilimleri ve *Kuran*: İftira olayı

Bu konuya ilişkin olarak, Hz. Muhammed'in genç hanımı A'îşe konusunda ortaya atılan dedikodular hakkında *Kuran*'a yansıyan ayetlere değinmekle yetineceğiz. Ancak ayetleri kaydetmeden önce, ifk [iftira] hadisesi diye bilinen olayı, Taberî'nin A'îşe'ye dayandırdığı rivayetten, aynen kaydetmekte yarar vardır. Zira rivayet, ayetlerin sosyokültürel altyapısını ortaya koyduğu gibi, peygamberin olay karşısındaki tutumunu da oldukça açık bir biçimde sergilemektedir. Bu durum, ayetlerin hangi psikolojik koşullar altında ortaya konduğu sorusuna, bir yanıt da teşkil etmektedir.

"Tanrı elçisi herhangi bir sefere çıktığında, eşleri arasında kura çekerd. Kura kime isabet ederse o, Tanrı elçisiyle birlikte yola çıkardı. Benî Mustalik gazasına çıkarken adeti olduğu gibi, eşleri arasında kura çekti. Kura bana isabet ettiği için, Tanrı elçisiyle birlikte yola çıktım. O zaman kadınlar şişmanlıktan sakınarak etten hoşlanmazlar, ancak kahvaltısı gibi hafif yemeklerle kanaat ederlerdi. Ben devam hareket etmeden önce koçumun içerisinde oturur, koçumu verme yükleyecek olanlar alt tarafından tutarak yukarıya kaldırır ve devenin üzerine yerleştirir, iple bağlar, bundan sonra, devemin dizgininden tutarak yollarına devam ederlerdi. Tanrı elçisi Medine'ye dönmek üzere hareket etti. Medine'ye yaklaştığında bir yere indi; orada gecenin bir kısmını geçirdikten sonra, mûnadisi (çağrıcısı) aracılığıyla göç emrini verdi. Ben asker hareket etmeden önce, ihtiyacımı gidermek için bir tarafa

çekildim. Boynumda zafer boncuğundan dizilmiş gerdanlığım vardı. İhtiyacı mı giderip, döndükten sonra, gerdanlığımın bağının çözülerek düşmüş olduğunu fark ettim. Gerdanlığımı arayarak buldum. Kervanı arkasından takip edenler ve benim devemi hareket ettirenler, koçumu yükleterek devemi hareket ettirmişler; beni adetimi olduğu gibi koçumun içerisinde sanmışlar. Ben gerdanlığımı bulduktan sonra ordugâha döndüm. Fakat ordugâhta ne ses ne de seda vardı; asker göç etmişti. Ben elbiselerimle örtünerek koçumun bulunduğu yere yattım. Çünkü, beni koçumun içerisinde bulamadıkları zaman, ordugâha gelip beni arayacaklarını biliyordum. Ben uzanmış bir haldeyken, Safvân b. Muattıl es-Sülemî, yanımdan geçti. O kimi işlerinden dolayı askerden arkada kalmış, geceyi askerlerle birlikte ordugâhta geçirmemişti. O, benim yerde yattığımı görünce, yanımda durdu ve beni tanıdı. Çünkü kadınlar örtünmeden önce olduğu için yüzümü görüyordu. O, beni gördüğünde teaccup ederek : 'Biz Tanrı'nın kullarıyız, hepimiz de Tanrı katına döneceğiz' ayetini okudu ve 'Tanrı elçisinin koçusu' dedi. Ben üstelik bürünmüş bir haldeydim. 'Tanrı seni esirgesin, neden böyle arkada kaldın' diye sordu. Ben de durumu anlattım. O, bundan sonra devesini bana yaklaştırdı, çöktürdü ve 'Tanrı seni esirgesin, bin' dedi. O arkaya çekildi ben de bindim. O devenin dizgininden tutarak askerin arkasından yetişmek için süratle ilerledi. Biz ancak, sabah vakti askerin arkasından yetişebildik. Asker konak yerine inerek yerleşirken Safvân devenin dizgininden tuttuğu halde geldik. Bu münasebetle yalandan iftirada bulunanlar (ehl-i ifk) hakkımdaki iftiraları yaymışlar. Dedikodularla ordugâh çalkalanmış, fakat bundan haberim yoktu. Medine'ye döndükten sonra, şiddetli bir hastalığa tutuldum. Benim hakkında söylenen sözlerin hiçbirinden haberim yoktu. Tanrı elçisi ile annem ve babam iftira haberini işitmişler, fakat bana hiç de bahsetmiyorlardı. Ancak Tanrı elçisinin, evvelce bana göstermekte olduğu lütuf ve iltifattan mahrumdum, onun bu hareketini inkârla karşılıyordum".

Hastalığı iyice artan Â'îşe, annesinin evine gitmek ister ve peygamberin izin vermesiyle, onların yanına gider. Orada, Ebû Ruhm b. Mutallib b. Abdülmenaf'ın kızı Ümmü Mistah'dan, kendisi hakkında ortaya atılan dedikoduları öğrenir. Bu olaydan çok etkilenen A'îşe, Hz. Muhammed'in de söylenenlere inandığı kanısına kapılarak, sözlerine

şöyle devam eder:

"[Hz. Peygamber], 'Ey Â'îşe, insanların, hakkında söyledikleri sözleri işitmişsindir; Tanrı'dan sakın, eğer bir günah işledinse Tanrı'ya tövbe et; Tanrı kullarının tövbelerini kabul eder' dedi. Tanrı elçisi bu sözleri söyledikten sonra, gözümde akan yaşlar tamamıyla keldi; gözyaşları damladığını hiç de duymuyordum. Babamın ve annemin ona cevap vermemelerini bekledim. Onlar bir tek söz olsun söylemediler... 'Tanrı elçisine cevap vermeyecek misiniz' dedim. Onlar, 'Biz nasıl cevap vereceğimizi bilmiyoruz' dediler. Ben, Ebû Bekr ailesinin o günlerde çektikleri ıstırapları hiçbir ailenin çekmediğini biliyorum. Babam ve annemin sustuklarını görünce, gözlerimden yaşlar aktı, ağladım ve: 'Tanrı adına ant içerek tövbe etmeyeceğimi teyid ederim, ben halk arasında dolaşan bu sözlerle doğru der ve yapmadığım bu işi üzerime alırsam, Tanrı benim bundan temiz olduğumu biliyor, fakat sen elbette bu sözümü tasdik etmeyeceksin' dedim. Bundan sonra Yâkub adını anmak istedimse de aklıma gelmedi, nihayet bu ismi Yusuf'un babası diye anlattım ve 'Ey Rab'bim, bana güzel sabır ihсан eyle, onların bana ilâştirdikleri şeyler konusunda ancak senden yardım dilerim' dedim. Tanrı elçisi oturduğu yerden ayrılmadan önce, adette onu saran hal göründü... O'nun halini gördüğümde hiç korkmadım ve önem vermedim. Çünkü kendimin temiz olduğunu ve Tanrı'nın bana zulmetmeyeceğini biliyordum. Babam ve anneme gelince, onlar çok korkmuşlar; Tanrı'ya ant içirim ki, onların, halkın ağzında dolaşan sözlerin doğru olduğunun Tanrı tarafından bildirileceğinden korktukları için canları çıkacak sandığı mı teyid ederim. Nihayet Tanrı elçisinin

Hz. Muhammed'in karısı Ayşe, Mustallık Kabilesi reisinin esir edilen kızını, Hz. Muhammed'in yanına getiriyor (Siyer-i Nebi'den bir minyatür).

den bu hal zail oldu, şiddetli bir kış gününü olmasına rağmen onun alnından inci taneleri gibi terler dökülüyordu. O, alnındaki terleri sildi ve: 'Ey A'îşe sevin! Tanrı seni temizleyen ayet indirdi' dedi. Ben de, 'Beni temizleyen ve onları kınayan Tanrı'ya hamdolsun' dedim. Tanrı elçisi bundan sonra, halkın yanına çıkarak, onlara bir hutbe söyledi ve bu olayla ilgili olarak ortaya konan Kuran ayetlerini okudu".

Bu ayetler şöyledir:

"O düzmece haberi getirenler içinizden bir gruptur. Siz onu kendiniz için şer saymayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onların her birisine kazandığı günahın cezası verilecektir. Onlardan suçun büyüğünü idare edene de, büyük bir azap vardır. Onu işittiği zaman inanan erkek ve kadınların, kendiliklerinden güzel zanda bulunup, bu apaçık bir iftiradır, demeleri gerekmez miydi? Ona dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki, şahit getiremediler, böyleyse

onlar, Tanrı katında yalancıların ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Tanrı'nın lütfu ve acıması olmasaydı, içine daldığınız yaygarada, size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. Çünkü siz onu, dillerinize doluyor ve hakkında hiç bilginiz olmayan şeyi hem ağzınızla söylüyor, hem de onu önemsiz bir iş sayıyorsunuz. Oysa o yaptığınız Tanrı katında büyük (günah)tür. Onu işittiğiniz zaman, bunu konuşmamız bize yakışmaz, haşa bu büyük bir iftiradır, demeniz gerekmez miydi? Tanrı size öğüt veriyor ki, şayet inananlar iseniz, böyle bir şeye asla bir daha dönmeyesiniz. Tanrı size ayetlerini açılıyor. Tanrı bilendir, hikmet sahibidir. İnananlar içerisinde edepsizliğin yayılmasını arzulayanlar için, hem bu dünyada hem de ahirette acıklı bir azap vardır. Tanrı bilir siz ise bilmezsiniz. Tanrı'nın lütfu ve acıması olmasaydı [Bu iftiranız yüzünden büyük bir azaba uğradınız]. Ey inananlar, şeytanın adımlarına uymayın, kim şeytanın adımlarına uyarsa [bilsin ki], şüphesiz o, hayasızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Tanrı'nın size lütfu ve acıması olmasaydı, sizden hiç kimse asla temize çıkamazdı. Yalnızca Tanrı dilediğini arındırır. Tanrı duyandır, bilendir" [Nûr Suresi (XXIV), 11-21].

Bize öyle geliyor ki, ifk hadisesi hakkında ortaya konulmuş bu ayetler, Hz. Muhammed'in toplum karşısında genç hanımı Â'îşe'yi aklamak için yaptığı konuşmanın bir uzantısıdır. Durum her ne olursa olsun, onu böyle bir konuşmayı yapmaya iten iki neden üzerinde ısrarla durulması gerekir. Bunlardan ilki, Â'îşe'nin olayı reddeden ısrarlı tutumu ile olayın gerçeğini Tanrının bildiğini belirtmesidir. İkincisi ise, sahabilerin içerisinde bu olayın bir iftira olduğuna inananların yer alışıdır. Nitekim, Sa'd b. Mu'az ve Ömer'in bu olayı duyunca, "Subhanallah bu büyük bir iftiradır" dedikleri aktarılmaktadır. *Kuran* tarafından, olayın iftira (ifk) olarak nitelenmesinde, peygambere yapılan bu telkinlerin rollerini yadsılamak pek kolay gözükmemektedir. Çünkü olayla ilgili rivayetin de gösterdiği gibi, başlangıçta peygamber, Â'îşe ile ez-Zekvânî arasında gerçekten bir ilişkinin olduğuna inanmış gibidir. Â'îşe'nin, Mu'az'ın ve Ömer'in baskıları, Hz. Muhammed'in bu kanısını kırmış ve onu Â'îşe'yi aklayan bir konuşma yapmaya

sevk etmiştir. Bu örnekte de, açıkça *Kuran* ayetlerinin ortaya konuluş nedenlerinin, ayetlerin içeriklerini belirlediği anlaşılmaktadır. Öte yandan, rivayetlerle ayetleri bir araya getirdiğimizde, peygamberin içsel yaşantısının ayetlere yansımaları olgusu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. *Kuran*'ın kadınlar karşısındaki tutumunun biçimlenmesinde, Hz. Muhammed'in yaşadığı bu ve buna benzer deneyimlerin etkili olduğu gerçeği göz ardı edilemez.

c) Hz. Muhammed'in kıskançlığı ve *Kuran*: Peygamberin eşleri

Bu olguya örnek olması amacıyla, peygambere, Talha b. Ubeydullah'ın kendisinin ölümünden sonra, genç hanımı, Â'îşe'yle evleneceğini bildirmesi sonucu ortaya konan şu ayetleri kaydedebiliriz :

"Onlardan (peygamberin eşlerinden) bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin hem de onların kalpleri için daha temizdir. Sizin Tanrı elçisini incitmeniz doğru olmadığı gibi,

ondan sonra eşlerini nikahlamanız da asla doğru olmaz. Kuşkusuz bu Tanrı katında büyük bir günahdır. Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de fark etmez. Kuşkusuz Tanrı, her şeyi bilendir" [Ahzâb Suresi (XXXIII), 32].

Öyle anlaşıyor ki, Hz. Muhammed'in Hz. Â'îşe'ye yöneltilen iftira (ifk) hadisesinden sonra, gerek yandaşlarına (sahabiler), gerekse kadınlarına olan güveni önemli bir sarsıntıya uğramıştır. Talha b. Ubeydullah'ın Â'îşe'ye göz koyduğunu açıkça ifade etmesi ise, bu güvensizliği son çizgiye değin uzandırmıştır. Peygamber'in, yandaşlarıyla hanımlarının yüz yüze iletişimlerini yasaklaması, kadınlarının çekici söz söylemelerinden rahatsız oluşu [Ahzâb Suresi (XXXIII), 32] ve bunun *Kuran*'a yansımaları, bu olguyu açık bir biçimde belgelemektedir. Bu rahatsızlık ve kıskançlık, "Peygamberin hanımları mü'minlerin analarıdır", "Peygamberin ölümünden sonra onun eşlerini nikahlamanız asla doğru olmaz" vb. yaptırımlarla bir ölçüde bastırılmaya çalışılmıştır. Bu da,

"böylesi bir şeyin Tanrı katında büyük bir günah olduğu" düşüncesiyle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu örnekte de, ortaya konuluş nedenlerinin *Kuran* ayetlerinin içeriğine nasıl doğrudan etki yaptığını gözlemlemek olasıdır. Konu daha çok Hz. Muhammed'in özel yaşamını ilgilendirmektedir ve büyük ölçüde de kadınlarının ve sahabilerin tutumlarından rahatsız olduğunu dile getirmektedir.

d) Hz. Muhammed'in özel eleştirileri ve *Kuran*: Ümmi Mektûm olayı

Kuran bütünsel olarak irdelediğinde, Hz. Muhammed'in yer yer kuşkuya düştüğü, daha önce ileri sürdüğü fikirlerden kimi kez vazgeçtiği ve onları değiştirmeye yöneldiği gözlenir. Hiç kuşkusuz bu ve buna benzer durumların, psikolojik ve toplumsal kimi etkilerden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Nitekim şeytan ayetleri olarak meşhur olan ve önemli tartışmalara zemin hazırlayan "garânik hadisesi"nde, söz konusu olguların etkilerini açık bir biçimde yakalamak olasıdır. Özellikle peygamberin, bilinçaltına ittiği istek ve arzuların yer yer açığa çıkmasıyla meydana ge-

Cebrâil, Hz. Muhammed'e, kızı Fatma'yı, Allah'ın emriyle meleklerin şahitliğinde Ali'ye nikâh ettiklerini, Hz. Muhammed'in de onları yeryüzünde nikâh etmesini söylüyor (*Siyer-i Nebi*'den bir minyatür).

len, amaç dışı söylemlerin, peygamberde yarattığı gerilimleri örneklendirmesi açısından, bu olayın ayrı bir önemi vardır. Ancak bu olay iyi bilindiği için, bu bağlamda, başka bir örnek üzerinde duracağız. Üzerinde duracağımız örnek olayda da, çok açık bir biçimde Hz. Muhammed'in bilinç dünyasında yaşadığı gerilimleri yakalamak olasıdır. Olay şudur:

"Hz. Peygamber, Kureyş'in ileri gelenlerinden Utbe b. Rebî'a, Ebû Cehl b. Hişâm, Abbas b. 'Abd el-Muttalib ile özel olarak sohbet ederken, gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm gelip söze karışır ve peygamberden kendisine *Kuran* okumasını isteyerek şöyle der: 'Ey Tanrı elçisi, Tanrı'nın sana öğrettiklerinden bana da öğretsene'. Ümmi Mektûm, peygamber kendisiyle ilgilenmediği için bu sözünü birkaç kez yineler. Kureyş'in ileri gelenleri, kendilerinin yanında fakir kimselerin bulunup, söze karışmasından hoşlanmadıkları için Abdullah b. Ümmi Mektûm'un ikide bir söze karışması, Tanrı elçisinin canını sıkır. Peygamber bundan rahatsız olarak yüzünü Abdullah b. Ümmi Mektûm'dan öteye çevirerek, diğer adamlarla ilgilenir. Fakat onlar kalkıp giderler. Hz. Peygamberin böyle yüzünü, fakir kişiden öteye çevirmesiyle, çok arzulanmasına rağmen Kureyş'in ileri gelenlerine davetini kabul ettirememesi iç dünyasına çok ağır gelir".

Bu olay üzerine şu ayetler ortaya konulur:

"Kör geldi diye surat astı ve döndü. Ne biliyorsun, belki o arınacak ya da öğüt alacak da, öğüt kendisine yarar sağlayacak? Kendisini zengin görüp, tennezzül etmeye geline, sen ona yöneliyorsun. Onun arınmasından sana ne? Fakat koşarak sana gelen, saygı duyarak gelmişken, sen onunla ilgilenmiyorsun. Hayır bunlar bir hatırlatmadır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır" [Abese Sûresi (LXXX), 1-12].

Hiz. Muhammed, yukarıda anlatılan olayda, eğer Kureyş'in ileri gelenlerine davetini kabul ettirebilseydi; hiç kuşkusuz, Ümmi Mektûm gibi birisini dışlaması pek fazla etki yaratmayabilirdi. Ne var ki, Kureyş'in ileri gelenlerini kazanamaması ve buna ek olarak, kendi isteğiyle gelen birisini de kırması, peygamberi içsel çatışmaya sokmuştur. Peygamberin hemen hemen tüm deneyimlerini içeren *Kuran*, bu olguya da yer vermiştir. Bu ve buna benzer olayların *Kuran*'a yansımış olmaları, Hiz. Muhammed'in çok açık ve iç dünyasında yaşa-

dığı her şeyi dışsallaştıran birisi olduğunu göstermektedir. Hiç kuşkusuz, bu olayda kendi kendine telkin olgusunun, önemli rolünün olduğu yadsınamaz. Bir tür samimiyeti içeren bu olguların, Hiz. Muhammed'in başarısında önemli rolünün olduğunu altını çizmek gerekir.

e) Hiz. Muhammed'in kendisine yapılan telkinler ve *Kuran*: Ömer'in başarıları

İslam literatürü içerisinde, kimi sahabilerin, bazı *Kuran* ayetlerinin hem ortaya konuluşuna, hem de ifade ve üsluplarının biçimlenmesine etkisinin olduğu izlenimini doğuran, kimi rivayetlere yer verildiği gözlenmektedir. *Kuran* yorum-bilimcilerinin, "Tanrı gerçeği Ömer'in diline ve kalbine uygun olarak ortaya koydu" hadisine dayanarak "muvafakat-ı Ömer" (Ömer'in başarıları) diye isimlendirdikleri bu olgu hakkında Enes, Hiz. Ömer'den şunları aktarır:

"Şu üç sözüm, Rab'bimin ayetlerine uygun düştü. Ey Tanrı elçisi, Hiz. İbrahim'in makamını kible edinsek dedim; 'Kâbe'yi insanlar için bir toplanma ve güven yeri yaptık; siz de İbrahim'in makamından bir namaz kılma yeri edinin' [Bakara Suresi (II), 125], ayetleri ortaya konuldu. Ey Tanrı elçisi, eşlerinizi yanına iyi kötü herkes giriyor, onların örtünmelerini emretseniz, dedim; 'Ey peygamber eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, örtülerini üzerlerine alsınlar [Ahzâp Sûresi (XXXIII), 59] ayeti ortaya kondu. Kıskançlıkları yüzünden eşleri Tanrı elçisini gücendirmişlerdi; ben de onlara, 'Umulur ki, Rab'bi ona sizleri boşadıktan sonra, daha hayırlı eşler verir' dedim; 'Eğer o sizi boşarsa, belki Rab'bi ona sizin yerinize, sizden daha hayırlı Müslüman, mü'min, gönülden boyun eğen, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bekâr eşler verir' [Tahrîm sûresi (LXVI), 5] ayeti ortaya konuldu."

Bu telkinlerin sadece Ömer'le sınırlı kalmadığı, daha başka sahabilerin de, bu konuda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sa'd b. Mu'az hakkında da şu olay aktarılmaktadır: "Sa'd b. Mu'az, Hiz. Â'îşe konusunda söylenenleri [ifk hadisesiyle ilgili olayları] duyunca, 'Subhanallah, bu büyük bir iftiradır' der, bu da aynen ayet olarak ortaya konulur."

Bu konuya ışık tutacak bir başka rivayet de şudur: "Bir gün Ümmü Seleme peygambere gelerek, 'Ey Tanrı elçisi *Kuran*'da erkeklerin zikredildiğini duyuyorum, fakat kadınlar zikredilmiyor', diyerek yakınmış, bu olay üzerine şu ayetler ortaya konulmuştur.

"Kuşkusuz, Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, gönülden boyun eğen erkeklerle gönülden boyun eğen kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, gönülden saygı duyan erkeklerle gönülden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkeklerle ırzlarını koruyan kadınlar, Tanrı'yı çokça anan erkeklerle Tanrı'yı çokça anan kadınlar, tüm bunlar için Tanrı bağışlanma ve büyük bir ecir hazırlamıştır" [Ahzâb Suresi (XXXIII), 35].

Öyle anlaşıyor ki, vermiş olduğumuz bu örnekler, yeniden yapılanmacı-post-modern İslamcılar ne söylerse söylesin, Hiz. Muhammed'in öznel yaşantılarıyla *Kuran* ayetleri arasında koparılamaz bir bağın olduğunu göstermektedir. *Kuran* ayetlerinin Tanrısal bir temelini olduğunu savlasak bile, bu olguları görmezden gelemeyiz.

Sevgiler... Görüşmek dileğiyle...

E-posta: hasanaydn@hotmail.com

Avrupalı gezginlerin Anadolu gezileri ve seyahatnameler

Keşifler Dönemi'yle birlikte, Avrupalı insanların dünyanın geri kalanına, özellikle "oryantalist", "masalsı" bir imgesine sahip oldukları Doğu'ya karşı ilgileri de artar. Bunlar arasında maceracılar olduğu gibi, bilginler, coğrafyacılar, diplomatlar ve tüccarlar da yer alır. Çoğu Arapça, Farsça ve Türkçe konuşabilen bu gezginlerin kiminin, gezdikleri coğrafya ve o coğrafyanın toplumuna ilişkin gözlemleri, kaleme aldıkları seyahatnamelerle bugüne, bizlere ulaşmıştır. Yazıldıkları dönemin birçok açıdan kaydını tutan bu seyahatnameler, taşıdıkları "oryantalist" önyargılara karşın, bunlara ayıklayıcı bir gözle bakabilen tarih araştırmaları için bol miktarda ipucu taşımaktadır.

Sizlere, bu ortak zeminde yolları kesilen, üç önemli yeni yayından söz etmek istiyoruz. İlki, emekli olduktan sonra, botanik tarihi araştırmalarına yönelen, değerli botanist Prof. Dr. Asuman Baytop'un *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları* adlı çalışması. Türkiye florasının tanıtılmasına katkıda bulunan yabancı botanistler, Osmanlı Dönemi'nde, Türkiye'de botanik eğitimi, 1933 Üniversite Reformu'nun ilk botanik öğretim üyeleri, botanik ders kitapları, İÜ Eczacılık Fakültesi herbaryumu gibi konuları içeren bu kapsamlı çalışmanın, konumuz açısından bizi ilgilendiren tarafı, ilk bölümü.

"Seyahatnameler" adını taşıyan ilk bölümde, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'yı gezen Avrupalı gezginlerden, Anadolu'nun yerli ve yetiştirilmiş bitkilerinden seyahatnamelerinde söz edenler, Anadolu florası ile ilgilenmiş ilk araştırmacılar olarak kabul ediliyor. Bu bölümde, 16.-17. yüzyıllarda yazılmış, yurdumuzun bitkilerinden söz edilen seyahatnameler inceleniyor, Türkiye bitkileri yönünden değerleri ortaya konuyor ve yazarları tanıtılıyor. Bu yazarlar arasında, hekim, tabiat bilimci, eski eserler uzmanı, diplomatlar bulunduğu gibi, J. P. de Tournefort (1656-1708) gibi tanınmış bir botanist ve G. A. Olivier (1756-1814) gibi bir entomolog da var. Bu bölümde tanıtılan diğer Avrupalı gezginler şunlar: P. Belon (1517-1564), L. Ra-

uwolf (1535-1596), O. G. de Busbecq (1522-1592), W. Quackelbeen (1527-1561), H. Dernschwam (1494-1568), G. Wheler (1650-1724).

Gülgin Üçel Aybet'in *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları* (1530-1699) adlı çalışması ise, bu yazının çizdiği çerçeveye bütünüyle oturan yeni bir yayındır. Üçel-Aybet, çalışmasının ilk bölümünde, öncelikle seyahatnamelerin Osmanlı sosyal tarihi için kaynak olarak değerlendirilmesi konusunu ele alıyor. Ardından 16. yüzyıldan önce Avrupa'da Türkler'e ait genel bilgilerin neler olduğuna yakından bakıyor ve Ortadoğu'ya gelen ilk Avrupalı seyyahları tanıtıyor. Bu bölümün son kısmında, 16. ve 17.

hos Dağı'na ve Teselya'ya gider. Bu gezide Türkler ve azınlıklar üzerine edindiği izlenimleri, Osmanlı yöneticilerinin azınlıklara karşı yaklaşımlarını, o dönemler az rastlanan bir tarafsızlıkla fragmanlar biçiminde kaleme alır. Bununla beraber, Karadeniz Bölgesi'ndeki doğa güzelliğini de, ünlü romancılara taş çıkartacak bir ustalıkla betimleyerek gözler önüne serer.

Fallmerayer'in eserine, sadece bir gezi notları biçiminde bakmak yanlış olur. Çağının bir aydını olarak Avrupa ülkeleriyle Çarlık Rusyası arasındaki çekişmeleri, Avrupa, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu üçgeninde ele alır; Balkanlar'ı, Doğu ile Batı kiliseleri arasındaki çatışmaları, Osmanlı İmparatorluğu üzerine oynanan oyunları da bir Batılı'dan beklenmeyecek biçimde değerlendirir.

Bu kitap Avrupa'da yayımlandığı 1845 yılında, büyük bir sansasyon ve tartışmalar yaratır. Çünkü Fallmerayer, Batı'da Yunan hayranlığının moda olduğu bir devirde, Yunanlılar'a pek de sıcak bakmaz; bugünün Yunanlılar'ın Homeros'un anlattığı Yunanlılar'ın devamı olmadıklarını, tarihsel ve dilsel verilerle ortaya koymaya, Slav veya Arnavut soyundan geldiklerini kanıtlamaya çalışır.

Fallmerayer, 1847 yılında, yeniden bir Doğu gezisine çıkar. Bu gezisi sırasında İstanbul'da Türk devlet adamlarıyla tanışma fırsatı bulur ve Haydarpaşa'da diplomatlara verilen bir ziyafette Sultan Abdülmecit'e takdim edilir. Fallmerayer 1848 yılında, yazılarından dolayı Abdülmecit tarafından İftihar Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

- *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, Prof. Dr. Asuman Baytop, Haz. Feza Günergun, 2003, 510 s. (Bu kitabı edinmek için, İstanbul'daki Beyoğlu Eren ve İsis Kitabevleri'ne başvurulabilir ya da fezagun@attglobal.net şeklinde e-posta adresinden Feza Günergun'a ulaşabilirsiniz).

- *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları* (1530-1699), Gülgin Üçel-Aybet, İletişim Yayınları, 2003, 656 s.+resimler.

- *Doğu'dan Fragmanlar*, Jakob Philip Fallmerayer, Çev. Hüseyin Salihoğlu, İmge Kitabevi Yayınları, Şubat 2002, 510 s.

Kitapçı rafı

Tarihin Cinsiyeti, Fatmagül Berk-tay, Metis Yayınları, Eylül 2003, 231 s.: "Farklılığın kutuplaşmış ikiliklerinin sınırlarına hapsolmadığı düşünsel ve siyasal bir iklim"de "cinsiyet tanımayan akıl ve insan kavramı" olabi-leceğini belirten Berk-tay, günümüze dek cinsi-yetlendirilmiş tarih, te-ori ve felsefe üzerinde duruyor. Kadın araştır-maları açısından değerli bir çalışma.

Kızıl Feministler, -Bir Sözlü Tarih Çalışması- Emel Akal, TÜSTAV Ya-yınları, Mart 2003, 271 s.: 1975 yılında, İstanbul Çeliktepe'de bir gecekonduda kurulan İlerici Kadın-lar Derneği (İKD), üç yıl sonra Uzun-köprü'den Van'a, Samsun'dan Adana'ya kadar şubeleri olan kitlesel bir kadın ör-gütüne dönüşmüştü. Kuruluşundan beş yıl sonraki bilanço; 12 bin üye, 33 şube, 35 temsilcilik, son sayısı 35 bin basılan bir dergi: *Kadınların Sesi*. Bu kitap, Tür-kiye'de 8 Mart'ları ilk kez yığinsal kut-layan, ilk kadın yürüyüşlerini düzenle-yen İKD'nin hikâyesidir.

Kapitalizmin Temel İçgüdüğü, Erol Manisalı, Derin Yayınları, 2003, 241 s.: Manisalı, kapitalizmi bir insanı ele alır gibi almış; onu temel içgüdülerine kadar tüm çıplaklığıyla anlatmış. Kapitalizm ne yer, ne içer, ne düşünür? Beynine kimler yerleşmiş? Kolları, bacakları na-sıl çalışır? Kapitalizm adeta, akıllı bilgi-sayar gibi kendini yenileyen; yenilerken de gücünü arttıran; gücünü arttırdıkça egemenlik sınırlarını denetleyemeyen

bir yapıya nasıl dönüşüyor? Sonunda nasıl vahşi kapitalizm haline geliyor?

Barbarlıklar Çatışması, Gilbert Achcar, Çev. Diren Kahriman, Everest Yayınları, Aralık 2002, 157 s.: 11 Eylül ve ABD'yi hedef alan terö-rizmin arkaplanındaki etkenler analiz ediliyor. 11 Eylül olayının öncesi ve sonrası irdelenirken eleştirel bir bakış açısı gözetilmiş. Bu tarihi olayla beraber, terörizm olgusu da genel anla-mında irdeleniyor.

Siyaset Bilimi İncele-meleri, Cemil Oktay, Alfa Yayınları, Ağustos 2003, 376 s.: Kitap, si-yaset biliminde anahtar nitelikli dört konuyu içeriyor. Bunlar, meşruiyet, siyasi düzenlerin sınıflandı-rılması, siyasi kültür ve siyasi gelişme. İncelemelerin her birinde gözetilen tem-el kaygı, özellikle siyaset bilimi öğ-rencilerine karşılaştı-rılmalı yöntemin önemi-ni vurgulamak olmuş.

İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, -İk-tisat Üzerine Yazılar 2- Der. A. H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İle-tişim Yayınları, 2003, 668 s.: İki cilt olarak hazırlanan derlemenin bu ikinci kitabında, Türkiye ekonomisi üzerine eleştirel çalış-malar yapan çeşitli araştırmacıların mak-a-leleri yer alıyor. Kitap, Türkiye'de yaşı-an kalkınma, istikrar, büyüme ve kriz

Antik Akdeniz Uygarlıkları

Charles Freeman bu kapsamlı çalış-masında, Antik Akdeniz uygarlık-larının, yani Mısır, Yunan ve Roma Uygarlıkları ve bunların arasındaki kültürel etkileşimin çağdaş dünyaya yön veren baskın bir vurguya sahip ol-duğu savından hareket ediyor. Avrupa-merkezci tarih yaklaşımına yapılan eleştirileri de dikkate alan yazar, Batı Uygarlığı'nın tek kaynağının Yunan ve oradan da Roma'ya akan miras olma-dığını, bir de Mısır kanalının olduğunu söylüyor. Tek bir paydayla, Antik Ak-deniz Uygarlıkları dediği bu uygarlı-ğın, MÖ 3200'den başlayan geniş bir bağ-lam içinde, insanlık tarihinin bir-çok alandaki temel kazanımlarının kö-keni olduğunu savlıyor. Mısır, Yunan ve Roma Uygarlıkları'nın kendi içle-rinde de tek tek çözümlendiği kitap, şema, çizelge, resim ve planlarla da desteklenmiş.

- Mısır, Yunan ve Roma -Antik Akdeniz Uygarlıkları-, Charles Freeman, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi Yayınları, Ağustos 2003, 699 s.

süreçlerinin dinamiklerini çö-zümlemeye yöneliyor.

9-11 New York-İstanbul, Derleme, 2003, 240 s.: New York ve İstanbul, benzerlikle-ri ve farklılıkları açısından sıkça kıyaslanır. Kitapta, 11 Eylül tarihi esas alınarak bu kıyaslama yapılmış; ancak kitap 11 Eylül kitabı değil.

Farklı mesleklerden yazarlar 11 Eylül'ü, iki şehrin kimliklerini ve insanların ya-şam hikâyelerine yaptıkları etkiyi dü-şünmek için bir çıkış noktası kabul edi-yor.

Musul Sorunu, Dr. İhsan Şerif Kay-maz, Otopsi Yayınları, Ağustos 2003, 639 s.: Bu araştırmada, 1926 yılında ya-şanmasına rağmen, güncelliğini kaybet-meyen Musul sorunu, tarihsel gerçekliği içinde açıklanmaya çalışılmış. Sorun ay-rıca tek başına değil, petrol ve Kürt so-runlarıyla beraber işlenmiş. Konuyla il-gili başvuru kitabı olma niteliği taşıyor.

Fizikte Felsefi Kavramlar 1, -Felse-fe ve Bilimsel Kuramlar Arasındaki Ta-rihisel İlişki-, James T. Cushing, Çev. B. Özgür Sarioğlu, Sabancı Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2003, 302 s.: Kitap, bilimdeki ilerlemeleri, oluştukları tarih-

Kadrocuları ve Kadro'yu anlamak

İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in bu ortak çalışması, Cumhuriyet tarihinin yankı bul-muş siyasi hareketlerinden Kadro hareketini, Kadrocular'ın yaklaşımını ve *Kad-ro* dergisini, yerel bağlamı içinde ele alarak, yaptıklarının nedenlerini kavramaya ve anlamaya çalışıyor. Kitabın birinci bölümünde, altı Kadrocu'nun, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreya Aydemir, Mehmet Şevki Yazman, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin'in yaşamöyküleri veriliyor. İkinci bölümde Kadro hareketinin kendisi ve bizzat *Kadro* dergisinin tarihi yazılıyor. Üçüncü bölümde, hareketi oluşturan altı kişinin, *Kadro* dergisi kapandıktan sonra güzergâhlarını nasıl çizdikleri, Kadro hareketinin yaratıcısı olmayı nasıl taşıdıkları ya da reddettikleri ele alınıyor. Dördüncü bölümde ise Kadro hareketinin evren-sel nitelikleri sergilenmeye çalışılıyor ve *Kadro* dergisinin yazılarının içerik çö-zümlemesine değiniliyor. Ayrıca, Kadro hareketi konusundaki özgünlük, döneklık, süreklilik yargılarının dayanakları irdeleniyor.

- Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak -Bir Cumhuriyet Öyküsü-, İlhan Tekeli-Selim İlkin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 2003, 598 s.

Osmanlı'dan günümüze eğitim

Necdet Sakaoğlu'nun, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* adlı yapıtı, Türkler'de ve İslamiyet'te eğitime yönelik ilk adımlardan başlayarak, Osmanlı Devleti'nde medrese eğitiminin örgütlenmesini, eğitimdeki ilk Batılılaşma çabalarını, Tanzimat Dönemi'ndeki eğitimin özelliklerini, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı Maarifi'nin sonunu, Milli Mücadele yıllarındaki yeni dönemi, Atatürk ve İnönü dönemlerindeki eğitim politikalarını, Mustafa Necati'li ve Hasan Âli Yücel'li yılları, Harf Devrimi'ni, millet mekteplerini, halkevlerini, köy enstitülerini, Demokrat Parti'nin eğitim uygulamalarıyla birlikte günümüze kadar gelen eğitim faaliyetlerini tüm ayrıntılarıyla inceliyor. Eğitime ve eğitim tarihine ilişkin özgün belgelerin de bulunduğu kitapta, yüzlerce fotoğraf da yer alıyor.

- *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Necdet Sakaoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2003, 402 s.

sel ve düşünsel ortamları göz önünde tutarak ele alıyor. Ayrıca fizik ve felsefenin bugüne dek gösterdikleri ve hâlâ sürdürdükleri gelişimiyle ilgili karşılıklı etkiler, örneklerle açıklanıyor.

Kozmos'tan Kuantum'a 2, -10-43'üncü Saniyeden Bugüne- Yalçın İnan, Doruk Yayınları, 2003, 492 s.: Üç ciltlik dizinin ikinci kitabında içinde yaşadığımız doğa, onu işleten fizik, kimya, kozmoloji ve moleküler biyoloji bilimlerinin ışığında anlatılıyor. Kitabın bazı başlıkları şöyle: Newton, Bilimin Evrimi, Einstein, Kütle=Enerji, Işığın Tabiatı, Big bang, dünü olmayan gün...

Antik Dönemde Beslenme, İnci Delemen, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2001, 68 s.: Kitapta, zaman, yer ve öğeleri bakımından geniş ve çok yönlü olan Antik Dönem'de beslenme konusu işlenmiş. Ayrıntı ve sorunlar irdelenmeden ana hatların yoğunluk kazandığı bir eskiz çizilmeye çalışılmış.

Gönülden Dile Öz Sözler, -Aşk, felsefe ve diğer şeyler üstüne- Ömer Naci Soykan, İnsancıl Yayınları, Haziran 2003, 199 s.: Başkalarının deneyimle-

rinden yararlanmak ve bu deneyimleri aktarmak amaçlı hazırlanmış bir özdeyişler kitabı. Özlü sözler; ahlak, doğa, tarih ve toplum, ölüm ve ölümsüzlük gibi başlıklar altında toplanmış.

Simpsonlar ve Felsefe, W. Irwin, M. T. Conard, A. J. Skoble, Çev. G. Ezber, M. Sağlam, Güncel Yayıncılık, 2003, 344 s.: Simpsonlar isimli çizgi filmin karakterlerinden yola çıkılarak ya-

zılmış, felsefi çıkarımlara varılan bir kitap. Simpson ailesinin babası Homer Simpson, gerçekten Aristotalesçi değerleri mi temsil ediyor? Oğul Bart, Nietzsche'nin bizi uyarmaya çalıştığı türden biri mi? Bu soruların yanıtı, eğlenerek okunabilecek *Simpsonlar ve Felsefe*'de.

Şöhret, Chris Rojek, Çev. S. K. Akbaş, K. Kızıltuğ, Ayrıntı Yayınları, 2003, 223 s.: Bazı insanlar için başkalarının "hayranlığını çekmek" ve "arzu edilmek" neden çok önemlidir? Gündemde kalmak, görünür olmak için neden her türlü yola başvurulur? Yazar,

popüler kültürün toplum üzerindeki etkisini anlamak için çok önemli bir boyut olan şöhret olgusunu inceliyor. Şamanizm'den mitolojiye, seri katillerin psikolojik özelliklerinden modern toplumun sosyoloji ve tarihine, Roma tarihinden günümüze kadar pek çok alanda şöhret olgusunun izini sürüyor.

Normalliğin Deliliği -Hastalık Olarak Ger-

çekçilik: İnsandaki Yıkıcılık Üzerine Bir Kuram- Arno Gruen, Çev. İlkur İgan, Çitlenbik Yayınları, 2003, 205 s.: İnsandaki yıkıcılığın nedenleri üzerine üretilen birçok teze muhalif olarak Gruen, yıkıcı ve ölümcül edimin, kişinin iktidardan pay alma uğruna kendisine ihanet etmesinden kaynaklandığını söylüyor. Yazar, çoğu zaman farkında olmadığımız dostça davranışlar veya düzeni sağlayan mantığın arkasındaki yıkıcılığın köklerini, kitapta açıkça ortaya koyuyor.

Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak, Graham Richards, Çev. Süleyman Topal, Ali Yılmaz, 2003, 368 s.: Kitap, psikolojinin nasıl bir disiplin olduğuna, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğine, yıllar içinde nasıl bir değişim geçirdiğine, neden hayatın içinde bu kadar yer edindiğine dair sorulara yanıt vermeyi amaçlıyor. Birçok temel konu, ta-

Tiyatro üzerine kuramsal okumalar saati

Mitos-Boyut Yayınları, tiyatro oyunları metinlerini yayımlamanın dışında, Tiyatro/ Kültür Dizisi kapsamında, tiyatro üzerine kuramsal kitaplar da yayımlıyor. Bu diziden çıkan kitapların sayısı, en son çıkan iki yeni kitapla birlikte 52'ye ulaştı.

"Benim için tiyatro, insanı bir oyun dünyası içinde sınayan, onun ruhsal ve ahlaksal kişiliğini kurgusal bir düzenleme içinde irdeleyen, ilgi çekici olduğu ölçüde eğitici, eğlendirici olduğu ölçüde incelikli bir sanattır" diyor Sevda Şener, tiyatro üzerine kimi yazılarını bir araya getiren, *İnsanı Geçitlerde Sınayan Sanat: Drama Sanatı* adlı kitabında. Kitaptaki araştırma ve inceleme yazıları, tiyatronun kaynağından, işlevine, sahneyle seyirci arasındaki mesafeden eleştiri kuramlarına kadar geniş bir alanda geziniyor. Ama bir yazı var ki, sanıyorum okurlarımızın da ilgisini çekecektir: Sevda Şener, "Tiyatro ile Bilimlerin Yakın İlişkisi" başlıklı yazıda, sanatın bilimle olan alışverişine, çeşitli örnekler ve dönemler özelinde bakıyor.

52. kitap, Doç. Dr. Abdüllatif Acarlıoğlu'nun *Saçmanın Tiyatrosu* adlı çalışması. Acarlıoğlu kitabında, "saçmanın tiyatrosu" terimiyle açıkladığı absürd tiyatronun yapısı ve özelliklerini anlatıyor, geleneksel tiyatro ile karşılaştırmasını yapıyor. Daha sonra Eugène Ionesco'nun tiyatroya bakışını açmıyor ve yazarın *Kel Şarkıcı* ve *Ders* oyunlarını, "saçmanın tiyatrosu" kavramı çerçevesinde inceliyor.

- *İnsanı Geçitlerde Sınayan Sanat: Drama Sanatı*, Sevda Şener, Mitos-Boyut Yayınları, Eylül 2003, 143 s.

- *Saçmanın Tiyatrosu*, Doç. Dr. Abdüllatif Acarlıoğlu, Mitos-Boyut Yayınları, Eylül 2003, 175 s.

Şiirle içli dışlı bir Afşar Timuçin

Felsefeci Afşar Timuçin, bir başka yönüyle çıkıyor karşımıza. Edebiyatçı kimliğiyle. Hem edebiyat üreten, hem edebiyata incelemeci gözüyle bakan yönüyle. *Yeni Şiirimizin Kısa Romanı*, Afşar Timuçin'in yeni şiirimizin oluşum ve gelişim serüvenini Tanzimat Dönemi'nden 1960 kuşağına kadar getirirken, bu genç şiir atılımının ayrıntılarını incelediği ve eleştiriler getirdiği bir incelemesi. Timuçin bu çalışmasında, bu yeni şiir serüveninin, yapıtaşını niteliği taşıyan şairlerini geniş bir çerçevede irdeliyor. Bulut Yayınları, Timuçin'in bu edebiyat incelemesini basmanın yanında, 10 kitabı bulunan şiir kitaplarını da yayımladı. Timuçin'in şiirleri, düşünen ve duygulanan insanın bu iki yanını bir potada eriten şiirler...

- *Yeni Şiirimizin Kısa Romanı, Afşar Timuçin, Bulut Yayınları, 2003, 280 s.*
- *Çöl, Afşar Timuçin, Bütün Şiirleri 1, Bulut Yayınları, 4. Baskı Mart 2003, 80 s.*
- *Bulutlar Deniz Kollar, Afşar Timuçin, Bütün Şiirleri 10, Mart 2002, 96 s.*

rihsel bağlamları içinde inceleniyor.

Çocuklukta İlişkiler, -Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar- Nuran Hortaçsu, İmge Kitabevi, Şubat 2003, 352 s.: Kitap, çocukların toplumsal gelişimi ve ana-baba, çocuk ilişkilerini konu alıyor. Anlatılan çalışmaların çoğu Batı'da yürütülmüşse de, bu çalışmalar yeri geldikçe Türkiye bağlamında yorumlanmış.

Aşk, Eric Blondel, Çev. Esra Özdoğan, Yapı Kredi Yayınları, Ağustos 2003, 226 s.: Nedir aşk? İnsanlık tarihiyle yaşıt bu sorunun yanıtı hep arandı; hâlâ aranıyor. Racine'den Thomas Mann'a, Platon'dan Nietzsche'ye farklı yüzyıllardan güçlü seslerin yankılarını

günümüze taşıyan kitapta, herkes kendi aşk tanımını bulabilir.

Defterler 3, -Mart 1951- Aralık 1959- Albert Camus, Çev. Ümit Moran Altan, İthaki Yayınları, 2003, 276 s.: Albert Camus'nün 1935-1951 tarihleri arasında tuttuğu defterler, yazarın ölümünden kısa bir süre sonra yayımlanmıştı. *Defterler*'in bu üçüncü cildinde, öncekilerde olduğu gibi, *Yaz*, *Düşüş*, *Sürgün* ve *Krallık* gibi yapıtların doğuşuna

tanık oluyoruz. Yunanistan yolculukları, Cezayir savaşı trajedisi, Nobel Ödülü... Yazarın yaşamına damgasını vuran birçok olay, yine bu ciltte yer alıyor.

Politika ve Edebiyatımızda Aykırı Tipler, İsmet Kemal Karadayı, Pencere Yayınları, Ağustos 2003, 73 s.: Yazar, "gözlemleri ve görebildikleri"yle toplumdan çeşitli portreler taşımış sayfalarla. Kimler yok ki; kokteylciler, partiler, bizciler, anamalcı, köşe ve para babaları, kapı aşındırıcılar, aynı kaptan yiyen, aynı yalaktan su içenler!..

Futbol, -Brezilya Tarzı Yaşam- "Brezilyalılar futbolu farklı biçimde oynuyor". Bu sözü çokça duymuş, hatta belki söylemişsinizdir. İşte bu kitap, Brezilya yaşam tarzı etkisindeki futbol, futbol etkisindeki Brezilya toplumunu anlatıyor. Amazon'da Büyük Sıfır Stadyumu orta çizgisinin ekvatoradan geçtiği gibi notlar da kitapta bolca mevcut.

Mozaik Sanatı, Ali Cengiz Üstüner, Engin Yayınları, 2002, 157 s.: Kitap, Sanat Tarihi'nde ince işçiliği ve döneminin sanat anlayışını yansıtmaması bakımından daima önemli bir yer tutmuş olan mozaik sanatını irdeliyor. Kitapta, Roma öncesi dönem ve Roma Dönemi, mozaik sanatının en üst düzeyde temsil edildiği dönemler olarak karşımıza çıkıyor.

Rosa Luxemburg ve Plehanov'un Tolstoy'u

Başta Marks ve Lenin olmak üzere büyük devrimciler, dönemlerinin bilim, düşün ve sanat dünyasını yakından izlemişler. Her türlü düşünsel etkinliğe, derinlemesine analizle bakmışlar. Çağlarının yazarlarını da okumuş ve onlara ilişkin, dünya görüşleri, yapıtlarının içeriği, bu içeriğin neleri temsil ettiği yönünde değerlendirmeler yapmışlar.

YGS Yayınları, Rus edebiyatının babalarından Tolstoy hakkında, sosyalizmin öncülerinin değerlendirmelerini yayımladı. Bunların arasında Lenin'in Tolstoy hakkındaki görüşlerinin derlendiği, *Devrimin Aynası Tolstoy* adlı kitap da var.

Size kısaca tanıtmak istediğimiz kitaplar ise, Rosa Luxemburg ve Plehanov'un Tolstoy hakkında görüşlerini içeriyor. Luxemburg'un Tolstoy hakkındaki düşünceleri, *Tolstoy'un Yolu* adıyla kitaplaştırılmış. Luxemburg diyor ki, "Tolstoy'da sosyal kötülüklerin yumuşatılması gibi geçici çarelere, hiçbir orta yolculuğa yer yoktur. Özel mülkiyetin ve devletin kaldırılması, genel iş güvencesi, tam ekonomik ve insan çehresi taşıyan sosyal eşitlik... Bu, Tolstoy'un derin ve büyük bir peygamber dikkatliyle ile buyurduğu idealdir. Tolstoy'un sosyal eleştirisi ve toplumsal ideali onu sosyalizmin saflarına, modern proletaryaya, tarihi kurtuluş yolunu aydınlatan büyük dehanın vitrinine çıkarıyor. Ancak modern işçi hareketinden, bu hareketin fikri içeriğinden, Tolstoy kadar uzak olan başka biri yoktur. Toplumsal idealin nasıl gerçekleşeceği sorusunun cevabına gelince, Tolstoy proletaryanın tarihi yolundan ayrılıyor, devrimden ve sınıf mücadelesinden nefret ediyor. İnsanın içinin düzeltilmesine dair Hıristiyanlığın öğretisini gösteriyor". Luxemburg Tolstoy'u, "Tolstoy ve Doğa", "Sosyal Düşünür Olarak Tolstoy", "Tolstoy'un Yolu" ve "Tolstoy'un Mirası" başlıklarıyla, derli toplu olarak değerlendiriyor.

Plehanov'un *Kont Tolstoy* adlı kitapta yer verilen görüşleriye çok daha sert: "Tolstoy gerçekten 'mutlak tutarlı' bir metafizikçiydi. Fakat tam da bu durum Tolstoy'un zayıflığının esas kaynağıydı ve bizim kurtuluş hareketimize uzak kaldığı için ona müteşekkir olunmalıdır ve devrimcilere olduğu gibi, gericiyle de sempati duyduğunu bizzat kendisi söyleyebilmiş olduğu için ona özellikle teşekkür edilmelidir".

- *Tolstoy'un Yolu, Rosa Luxemburg, YGS Yayınları, Ağustos 2003, 51 s.*
- *Kont Tolstoy, Plehanov, YGS Yayınları, Ağustos 2003, 74 s.*

Merhaba Sevgili Satrançseverler, satrançla dolu bir ayı geride bıraktık. Dergimizin geçen sayısında belirttiğimiz İzmir Ekonomi Üniversitesi Grandprix Turnuvası ve 2. Uluslararası İstanbul Satranç Festivali geçen ayın en önemli etkinliklerindendi.

İzmir Ekonomi Üniversitesi Avrupa Grandprix Turnuvası

Turnuva, 25 Ağustos-3 Eylül 2003 tarihleri arasında İzmir'de düzenlendi. Organizasyon gerçekten de mükemmeldi. 132 oyuncunun yarıştığı bu turnuvayı 17 yaşındaki Gürcü IM Levan Pantsulaia (2461), 9/7,5 ile kazandı. GM Izoria Zviad (2486) 7,5 puanla averajla 2. oldu. 3. GM Mikhail Gurevich (2644) oldu. Turnuva son tura kadar büyük bir çekişmeyle sürdü. Gürcü oyuncular oyunları pratiklerinin ne kadar kuvvetli olduğunu gösterdiler. Levan gösterdiği bu performansla, aynı zamanda GM normu da almış oldu. Levan oyun gücünün yanında, yaşına göre gösterdiği efendiliğinden dolayı oldukça beğeni topladı.

IM Pantsulaia, L-GM Gaprindashvili, V. İzmir Ekonomi Üniversitesi Grandprix, 5. tur

1. Af3 Af6 2. c4 e6 3. g3 a6 4. Fg2 b5 5. O-O bxc4 6. Ae5 d5 7. Axc4 Ka7 8. Ae5 Fd6 9. d4 c5 10. Ac3 Vc7 11. Ff4

Ah5 12. Fe3 Fxe5 13. dxe5 d4 14. Fxd4 cxd4 15. Vxd4 f5 16. Kac1 Vd7 17. Vb6 Kb7 18. Fxb7 Vxb7 19. Vd6 Fd7 20. Aa4 Fxa4 21. Kc7 Vxc7 22. Vxc7 0-0 23. Vc4 Fd7 24. Kd1 Kc8 25. Vh4 g6 26. Ve7 Ke8 27. Kxd7 Kxe7 28. Kxe7 Ac6 29. Kxe6 Ad4 30. Kxa6 Axe2+ 31. Şf1 Ad4 32. a4 Ag7 33. a5 Age6 34. Kd6 1-0.

2. İstanbul Satranç Festivali

2. İstanbul Satranç Festivali 4-15 Eylül tarihleri arasında düzenlendi. Toplam 30.000 Euro ödülün dağıtıldığı turnuva; Açık, Üniversitelerarası ve Yıldırım olmak üzere üç ayrı kategoride düzenlendi. Açık kategoride Gürcü oyuncular Izoria, Pansulaia, Bagaturov, Gelashvili, Gaprindashvili, Shengelia 9 turda 7.5 puan ile birinciliği paylaştılar. Böylece İzmir Ekonomi Üniversitesi Grandprix Turnuvaları'nın birincileri İstanbul'da 1.ve 2.'liği paylaşarak güçlerini ispatladılar. Üniversiteler kategorisinde ise 1.-5. Dejan Bojkov, Chigladze Iveril, Rusev Krasimir, Shoyat Ghane, Batır Hamidov oldu. Yıldırım turnuvasını da yine Zviad Izoria kazandı.

Ödüllü soru

Değerli satrançseverler, diyagramlardaki iki konumu sizlere soruyorum. Yanıtlarınızı 18 Ekim tarihine kadar ozancapan@hotmail.com e-posta adresime bekliyorum. İnternet kullanmayanlar, yanıtlarını İstanbul dergi adresine gönderebilir. Doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurada, bir kişi Düşün Satranç Merkezi'nden FİDE normunda satranç takımı kazanacaktır. İyi eğlenceler ve satranç dolu günler dileğiyle...

Gligoric-Bidev, Belgrad, 1946

Beyaz oynar, kazanır.

Alexey Troitzky, 1923

Beyaz oynar, beraberlik yapar.

Geçen sayının yanıtları

W. Richter-C. Benshausen, 1975: Beyaz oynar, kazanır.

1. Af6+ +- gxf6 2. Kc7 Şg6 (2. ... Şg8 3. Vh6) 3. Vd1!! (3. ... Ka2 4. Vg4) 1-0.

Leonid Kubbel-Rigaer Tageblatt, 1909: Beyaz oynar, beraberlik yapar.

1. Fd3 exd3 2. c5 Fxc5 3. Ka4+ Fa7 4. Kb4 d2 5. Kxb2 d1V 6. Kb8+ Fxb8 pat.

Soruları doğru yanıtlayan okuyucularımız arasında yaptığımız kurada kazanan, Ankara'dan Mehmet Fahri Ercan olmuştur.

DSM

DÜŞÜN SATRANÇ MERKEZİ

Özel Eğitim Hizmetleri Basım Yayımlar Bilgisayar ve Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.

848 Sk. No. 45/105-106 2. Beyler Kemeraltı-İzmir Tel: 0 232 484 84 14 - 445 13 39 Faks: 425 42 15

dusunsatranc@superonline.com / www.dusunsatrancmerkezi.com.tr

Genç yıldızımız: Betül Cemre

Değerli satrançseverler, Türkiye satrançının son yıllarda bayanlarda parlayan yıldızlarından olan Betül Cemre Yıldız, bu ayki sayımızda bütün içtenliğiyle kendisini tanıtarak, dergimize konuk oldu. Onu kendi ağzından dinleyelim:

Adım Betül Cemre Yıldız. 16/05/1989 Adapazarı doğumluyum. İkisi de inşaat mühendisi olan ağabeyimlerim var. Babam makine mühendisi, annem makine mühendisliğinden terk, ev hanımı.

Aile içinde satranç oynanırdı. Ben onlar oynarken, "Benimle de oynayın" diye yaramazlık ediyordum. Benimle oynamıyorlardı. İlkokul 3. sınıftayken okulda satranç kursları açılmıştı. Aileme sormadan satranç kurslarına katıldım.

Başarı üstüne başarı...

Henüz bir aylık satranç öğrencisiyken, İzmir Şampiyonası yapıldı. Öğretmenim Abdullah İlhan katılmamı istedi. "Tüm maçlarımı kaybedip satrançtan soğurum" diye, babam istemiyordu. Öğretmenim "Çok yetenekli, katılsın" demiş. Babam turnuvaya gelmedi. Ancak ben ilk turu kazanınca geldi. Yedi maçın yedisini de kazanarak, İzmir Birincisi oldum. Hatta o turnuvada Türkiye ikincisi bir oyuncu da vardı. Onu da ilk turnuvamda yendim.

Dördüncü sınıfta da İzmir Şampiyonu olduğum için, İzmir Özel Çamlıaltı Koleji'ne burslu olarak alındım.

1999 Yılında Denizli'de Türkiye Yaş Grupları Şampiyonası yapıldı. 9 maçın 9'unu da kazanarak, 10 Yaş Kızlar Türkiye Şampiyonu oldum. Orada Türkiye Satranç Federasyonu Eski Başkanı Kahraman Olgaç, beni herkese göstererek, "Bu kıza iyi bakın. Gelecekte ismini çok duyacaksınız" demişti. Aynı yıl Gençler Türkiye dördüncüsü oldum. Yine İspanya'da yapılan Yaş Grupları Dünya Şampiyonası'nda son turda yenilerek, üçüncülüğü kaçırdım, ama en iyi Türkiye derecesi olan on üçüncülüğü aldım.

2000 yılında tam puanla İzmir ve Antalya'daki şampiyonada Türkiye birincisi oldum. Büyüklerde Türkiye ikincisi oldum. 11 Yaşında En Genç Milli olarak, İstanbul'da gerçekleşen 34. Satranç Olimpiyatları'nda Türkiye'yi temsil ettim. Yarı yarıya puan aldığım için, Uluslararası Kuvvet Derecesi olan 2050 ELO almaya hak kazandım. O yıl İspanya'da yapılan Yaş Grupları Dünya Şampiyonası'nda 9. olarak, Türkiye rekoru kırdım.

2001 yılında İzmir Şampiyonu olduktan sonra, Türkiye Şampiyonası'nda birinci oldum. O yıl Marmaris'te yapılan Gençler Şampiyonası'nda Türkiye ikincisi oldum. İspanya'da Dünya Yaş Grupları Şampiyonası'nda 12. oldum.

2002 Yılında Yaş Grupları'nda iki beraberlik yaparak ikinci oldum. Gençlerde

3.'lüğü paylaştım. Ankara'da yapılan Büyükler Türkiye Şampiyonası'nda

10 yıldır Türkiye Şampiyonu olan Uluslararası Usta (WIM) Nilüfer Çınar'ı da yenerek, Büyükler Türkiye Şampiyonu oldum. 13 Yaşında En Genç Büyük Bayanlar Türkiye Şampiyonu olarak rekor kırdım. Slovenya'da yapılan 35. Satranç Olimpiyatları'na 13 yaşında, ikinci kez katıldım. Türkiye'yi birinci masada temsil ettim.

13 yaşında FİDE tarafından WFM (Bayan Fide Ustası) Türk En Genç Fide Ustası olarak rekor kırdım. Şu anda en yüksek Uluslararası Türk Bayan Oyuncu derecesi olarak 2122 ELO ile birinci sıradayım. Aynı şekilde en yüksek Ulusal Derece olarak Türk Bayan oyuncularında 2022 UKD puanıyla da birinci sıradayım.

2003 yılında İstanbul'da 30 Haziran'da ikinci kez Büyük Bayanlar Türkiye Şampiyonu oldum. Peşinden 15 Temmuz'da Kocaeli'de yapılan turnuvada 14 Yaş Kızlar Türkiye Şampiyonu oldum. Bu iki turnuvada toplam 20 maç yaptım. Hiç maç kaybetmeden birinci oldum.

3 Ağustos'ta Denizli'de yapılacak 2003 Satranç Çocuk Olimpiyatları'nda Türkiye'yi birinci masada temsil ettim. Bir sene büyükler olimpiyatlarında, bir sene çocuk olimpiyatlarında oynuyorum. Hem çocuklarda birinci olarak, hem de büyüklerde birinci olarak ülkemizi temsil etmek bana büyük gurur veriyor.

'Bir hocam ve sponsorum olsa...'

Bugüne kadar ilkokul öğretmenim hariç, hiçbir satranç ustasından eğitim almadım. Kendi kendime ve ağabeylerimle çalışıyorum. Eğer bir hocam olsa, bunu beni tanıyan herkes söylüyor, kesinlikle dünya şampiyonu olurum. Üç yıldır hep son maçlarda Dünya Üçüncülüğü'ne oynayarak kaybettim. Bana taktik veren ho-

calarım olsaydı, onlarla hazırlanarak başarılı olurum. Daha önce yenildiğim Rus oyuncuyu, bu yıl yendim.

Olimpiyatlardan beri tüm Türkiye Medyası çok yakından beni desteklemelerine rağmen, bir hoca ve turnuva masraflarını karşılayabilmek için sponsor bulamadığımız için çok üzgünüm.

'Erkekler turnuvalarına da katılıyorum'

Fırsat buldukça erkeklerin turnuvalarına katılıyorum. Bana yenildiklerinde çok bozuluyorlar. Bu durum çok hoşuma gidiyor. Ama artık onlar da kabullendi. 1999 yılında Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Kupası'na katılmıştım. 10 yaşındaydım. Kuvvetli bir oyuncu olan Zeki Sayber'le oynuyordum. Ağabeylerden birisi, "Onu yen, sana çikolata alacağım" demişti. Çikolata sevdasına oyunu oynadım, berabere kaldım. Yine de çikolatayı verdiler.

Okulmdan çok destek görüyorum. Sık sık turnuvalara gittiğimden okuldan uzak kalıyorum. Ama öğretmenlerim beni teneffüs aralarında çalıştırarak arkadaşlarıma yetiştiriyorlar. Gerekirse özel olarak sınava alıyorlar. Sınıftaki tüm arkadaşlarım da bana elbirliğiyle destek oluyor.

Okuldan arta kalan tüm zamanımı, satranca ayırdığım için bütün çocukluğum satrançla geçti diyebilirim. Hatta bir gün vezire kâğıttan gelinlik yapmıştım; şah da damat olmuştu. Annem beni öyle görünce, çok gülmüştü.

Ailem beni hiç yalnız bırakmıyor. Madde ve manevi her an benim yanımdalar. Ailemdeki beş kişi de, Lisanslı Satranç Sporcusu. Beni destekleyebilmek için onlar da satranççı oldular. Yani her an evde rahatça turnuva düzenleyebiliriz.

Türkiye'den satranç haberleri

2003 Türkiye 1. Ligi Şampiyonu Eczacıbaşı Spor Kulübü oldu. Geçen sene 2. ligden Türkiye liglerine katılan Eczacıbaşı, 1. lige çıktıktan sonra GM Sehirar Mamedyarov, WGM Zeynep Mamedyarova, FM Kıvanç Haznedaroğlu, FM Mert Erdoğan, FM Selim Gürner, Serkan Yeke, Emre Can, Türkan Mamedyarova, Ali Tamur, Eren Akça, Ali Kavakdere ve Hatice Topel'den oluşan kuvvetli kadrosu ve GM Vasiukov antrenörlüğünde hiç zorlanmadan birinci oldu. İTÜ 2., TED Kolejliler ise 3. oldu. Geçen yılın şampiyonu TED Kolejliler, 23 Eylül-5 Ekim tarihleri arasında Girit'te düzenlenecek olan Avrupa Kulüpler Kupası'nda ülkemizi temsil edecek.

- Dünya birinciliğine gidecek oyuncunun seçimi için İzmir'de Altınoluk Otel'de 13-21 Eylül tarihlerinde bir döner turnuva düzenlendi. Turnuvayı 9 maçta 8 puan ile FM Kıvanç Haznedaroğlu kazandı. Kıvanç aynı zamanda bu senenin Türkiye Şampiyonu da olmuştu. Böylece Dünya Birinciliği'nde ülkemizi temsil etme hakkını kazanmış oldu. Turnuvanın ikincisi 6.5 puanla FM Mert Erdoğan olurken, FM Umut Atakişi de 6 puanla üçüncü oldu.

- 2003 yılı Avrupa Yaş Grupları Şampiyonası, Sırbistan ve Karadağ'ın Budva Kenti'nde düzenleniyor. Yarışmaya kabilemiz 15 sporcuyla katılıyor. Burak Fırat, Esra Sarayköy, Mustafa Yılmaz, Ataman Aydoğdu, Erkmen Aydoğdu, Münici İnönü, Kübra Öztürk, Melodi Dinçel, Emre Can, Betül Cemre Yıldız, Ezgi Yılmaz, Serap Keskin, Erdem Ateş, Barış Esen, Melek Akbas'dan oluşan genç milli sporcularımızın antrenörlüğünü GM Sarhan Guliyev yapıyor.

Eylül ayı ödüllü sorumuzu doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Kerim Tezel** (İstanbul), **Hatice Karakuş** (Sivas), **Haydar Çakmak** (Antalya) bizden kitap kazandı. Ekim ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'nın yayımladığı, Nejat Birdoğan'ın *Köroğlu* adlı kitabını kazanacak.

Soldan sağa

- 1) *Yığın Ruhbilimi* adlı yapıtında, "kollektif ruh" düşüncesini ileri sürdü. Buna göre, "Bir yığın oluşturduğu zaman, her bireyin kişisel bilinci kolektif bir bilince boyun eğdi. Kolektif bilincin zekâ ve ahlaklılık düzeyi, üyelerinin ortalama zekâ ve ahlaklılık düzeyinden düşüktür. Bu durum, yığınları, onlara öncülük eden kişinin etkilerine son derece açık ve gerek zorbaca, gerek kahramanca davranışlara son derece yatkın bir duruma getirir" görüşünü savlayan, 1841-1931 yılları arasında yaşamış Fransız hekim ve toplumbilimci.- Avrupa Birliği'nin kısaltması.
- 2) Bir şeyin benzerlerinden ya da başka şeylerden ayrılmasını sağlayan nitelik.- "Düşmesin miskin gönüller zülf-i anber-bülere", "Çeşm-i meygûnun ki bezm-i meyde cânân döndürür" gibi besteleri de bulunan, 18. yüzyılda yaşamış Rum asıllı Türk besteci.
- 3) Cilve.- Terbiyum'un simgesi.- ... Adam (Şevket Süreyya Aydemir'in bir yapıtı).- Özellikle Latin ülkelerinde eskiden kullanılan para birimi.
- 4) Evrenselcilik.- Sodyum'un simgesi.
- 5) Litvanya'nın plaka imi.- "... Meselesi" (Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Lozan Antlaşması uyarınca, Anadolu'daki Rum halk ile Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı değişimi konusunda çıkan sorun).- Elde bulunan her şey.
- 6) Üzerinde çok meyve bulunan küçük dal.- "İsa'dan Sonra"nın kısaltması.- Viyola.- Eski Yunan'da Şafak Tanrıçası.
- 7) Karşı durum almak.
- 8) Bal koymak için kullanılan küçük tekne.- "Kenzaburo ..." (Nobel ödüllü Japon yazar).- Belçika, Almanya ve Hollanda'da ırmak.- "... dalgalanırken

suların oynak izinde/ Mehtaba açılacak gecenin şen denizinde" (K. Hicazkâr-Ardaki Candan).

9) Kabadayılık etme.- Manganez'in simgesi.- "... Güler" (Fotoğraf sanatçımız).

10) Rutubet.- Bir günün ya da olayın arkasından geçen zaman.- ... Şehrin İnsanları (Kemal Tahir'in bir romanı).

11) Bir ilimiz.- Ordu, yatılı okul vs. gibi yerlerde "yemek" anlamında kullanılan sözcük.

12) Denizlerimizde küçük sürüler halinde yaşayan, eti beyaz ve lezzetli bir balık.- Evliya.- Doğu Anadolu'da bir baraj.

Yukarıdan aşağıya

- 1) Jerome D. Salinger'in, tüm Amerikan temalarını iki gün içinde işlemeyi başardığı ünlü romanı.
- 2) Bir durumun, bir olayın sonrası, etkisi.- Bağışlama.- Kiloamperin kısaltması.
- 3) Gerçeğin dolaysız, içgüdüsel bir biçimde kavranması.- İnce yapılı, narin.
- 4) Paramızı simgeleyen harfler.- Bir bağlaç.- İstanbul'da bir semt.
- 5) Üstün gelme, yenme.- Bir tembih sözü.
- 6) Titreşim.- Tavla oyununda "üç".
- 7) İlave.- Antimon'un simgesi.- Eski dilde "bütün, hep".
- 8) "... Paşa" (Enver ve Cemal Paşalarla birlikte, 1918 yılı sonlarına dek Osmanlı'nın iç ve dış politikasını

yönlendiren kişi).- Enerji.

9) Mirza Yahya'nın kurduğu Babilğin bir kolu.- "... Oral" (Karikatürist).

10) Sürekli, devamlı.- "Jean ..." (Yapıtlarında ırk ayırımına karşı çıkarak, bölünmeyi istemeyen insanların yazarı olmayı hedeflemiş, 1894-1967 yılları arasında yaşamış Amerikalı zenci yazar).

11) "... demek" (Rahata ermek).- Slovakya'da bir kent.- "Sorumun ... saçımın örttüğü yollar nerede" (Cenap Şahabattin).

12) Tuz ve karabibere batırılmış etmek lokması.- Gelişmiş bir röntgen tekniğini simgeleyen harfler.- Havva'nın batı dillerindeki adı.

13) Renyum'un simgesi.- Satürn Gezegeni'nin beşinci uydusu.- Sinir, damar.

14) Gözle görünen, açık, belli.- Yumurta biçiminde ağızlıklılı, üflemlili çalgı.

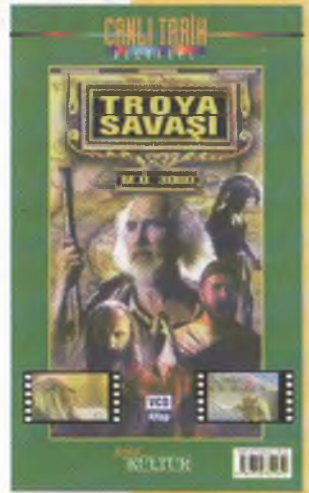
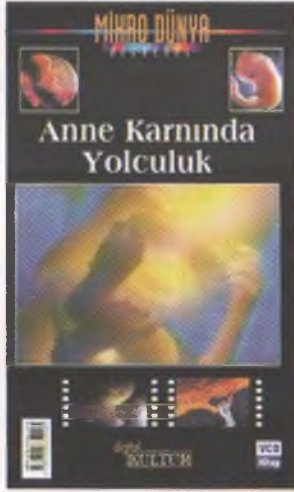
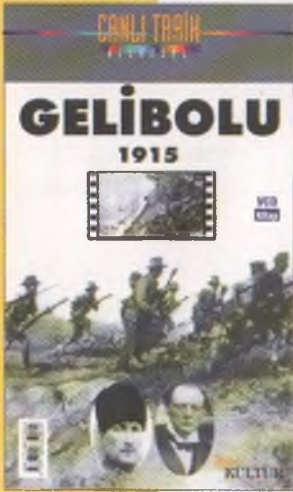
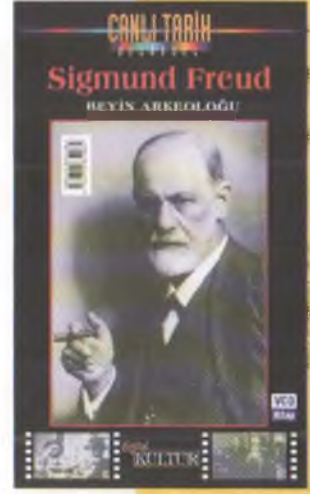
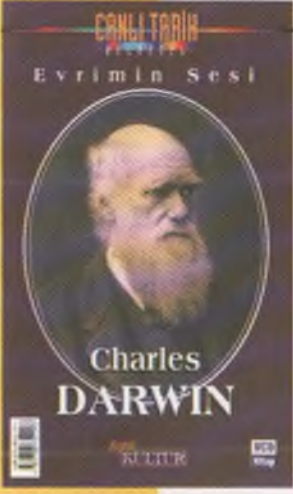
15) Denge.- Yakın arkadaşlar, dostlar.

Eylül bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	M	A	C	I	T	G	O	K	B	E	R	K	E	R	A
2	A	R	A	N	D	O	N	E	T	L	A	M	A	T	
3	K	A	K	I	K	E	F	A	I	L	U	S			
4	K	R	A	K	A	R	B	E	S	T	E				
5	O	T	A	F	L	I	K	A	S	Y	O	N			
6	P	I	R	S	A	T	O	T	O	K	A	M	I		
7	A	A	E	I	R	T	R	O	M	P	E	T			
8	Ş	E	Y	T	A	N	G	T	U	K	A	D	S		
9	A	Z	I	M	D	A	T	I	C	L	A	Y			
10	A	H	E	S	T	E	A	L	T	A	Y				
11	A	N	A	K	U	R	A	K	I	O	N	S			
12	R	I	M	I	K	A	R	E							

digital.. KÜLTÜR

BİLİM ve TARİH VCD - KİTAP SERİSİ

HAVALE İÇİN:YAPI ve KREDİ BANKASI
BEYOĞLU-İST.Şb.Hesap No:1561328
Dijital Bilim ve Sanat Yap.
Tel:(0212) 251 51 98 - 251 13 59
Faks:(0212) 244 26 97

STİKLAL CAD. TERKOS ÇIKMAZI KARAASLAN AP. KAT 2 BEYOĞLU/İSTANBUL

İNGİLİZCE MECBURİ DEĞİL

Çatır Çatır Chat Dünya ile Türkçe Sohbet

Chat Çevirmen

**Türkçe yazın İngilizce gitsin,
İngilizce gelsin Türkçe okuyun!**

Çevirmen Çetlesirken Türkçe yazdığınızı İngilizceye, İngilizce cevabı ise Türkçeye mükemmel çeviri...

Çevirmen Aynı anda birden fazla kişiyle yazışma.

Çevirmen Kendi özel sözlük girişiyle kullanıcının, programı istediği düzeye getirebilme. (Ticari, Güncel, Tıp, Ekonomi, Teknik, vb.)

Çevirmen Kullanışlı tasarımı sayesinde gelen veya gönderilen mesajın orijinal ve çevrilmiş halini görebilme. (Aynı anda hem Türkçe hem de İngilizce)

Çevirmen MIRC üzerinde çalışan bütün kanallarda dünyaya bağlanma ve kendi dilinde çetleşebilme.

Çevirmen Türkçe cümlelerin gönderilmeden önce İngilizce çevirisini görebilme.

Adrese ücretsiz teslim

Metin Çevirmen

İngilizce'den Türkçe'ye
(Upper-Intermediate) seviyesinde
gramer uyumlu çeviriye yardımcı
bir programdır.

30 Milyon X 3 = 90 Milyon

Web Çevirmen

İnternetteki
İngilizce web sayfalarını
kısa sürede Türkçe'ye çeviren
bir programdır.

30 Milyon X 3 = 90 Milyon

Fiyatlara KDV dahil değildir.

**Bir Telefon Yeterli
(0212) 292 77 77**

**ULUSAL
PAZARLAMA**

iletisim@ulusalmagaza.com

Tophane Kemankeş Mah. Gecekuşu sok. Çavuşoğlu İşhanı No: 8/1 Karaköy / İSTANBUL

Tel: (0212) 292 77 77 pbx. Faks: (0212) 251 71 70